

F 2318

NÉPRAJZI ÉRTESÍTŐ

LXIII-LXVI.

1981-1984.

11
1898

LXIII-LXVI.

1981-1984.

NÉPRAJZI ÉRTESÍTŐ

A NÉPRAJZI MÚZEUM ÉVKÖNYVE

Múzsák Közművelődési Kiadó
Budapest

Szerkesztő
SELMECZI KOVÁCS ATTILA

Szerkesztőbizottság

BENDA GYULA
HOFFMANN TAMÁS
MOLNÁR MÁRIA

ISSN 0077-6599

Műzsák Közművelődési Kiadó
Felelős kiadó: Nemes Iván igazgató
Készült a Műzsák Közművelődési Kiadó nyomdájában
Műszaki vezető: Horváth László
Műszaki szerkesztő: Bogyó László
Megjelent: 16,8 A/5 ív terjedelemben
11.401/1989

TARTALOM – CONTENTS

FÉL EDIT: A Textilgyűjtemény gyarapodása 1935–1970.	5
Zunahme der Textiliensammlung von 1935 bis 1970	23
K. CSILLÉRY KLÁRA: A Bútor- és Világítóeszközgyűjtemény gyarapodása 1947–1977 között	29
Neuerwerbungen der Möbel- und Beleuchtungsgeräte-Sammlung 1947–1977	52
IMRE GRÁFIK: The Transport Collection	55
TIBOR BODROGI: New Acquisitions from Australia – Oceania – Indonesia	61
U. KERÉKGYÁRTÓ ADRIEN: Csíkmenasági leltárok (1779–1930).	71
Inventare aus Csíkmenaság (1779–1930).	162
CSÓK MÁRTA: „Ők mindig a nappal kelnek és fekszenek” (A Néprajzi Múzeum közművelődési munkájáról).	165
„They always get up with the first rays of the sun, and retire with the last rays.,, (On the public culture activities of the Ethnographical Museum)	187

NÉPRAJZI ÉRTESÍTŐ

LXIII-LXVI.

1981-1984.

FÉL EDIT

A TEXTILGYŰJTEMÉNY GYARAPODÁSA 1935-1970

A Néprajzi Múzeum Textilgyűjteménye az elmúlt 40 év alatt jó 22 000 műtárggyal gyarapodott. Az új tárgyak között szép számmal vannak egyes, magános darabok, sőt egyetlen példányok is, de vannak különféle sorozatok, együttese a teljes öltözékektől kezdve egészen a 300 objektumot is magában foglaló kelengyéig.

Ez a magas szám – az egykori paraszti tárgyi világ ismeretében – egyáltalán nem minősülhet túlméretezettnek. Ha figyelembe vesszük, hogy egyes közepes vagyoni helyzetű lány kelengyéje 300 darab körül mozgott – s ebben a köznapi tárgyak nagy része nem is szerepelt – és számot vetünk azzal, hogy egy-egy jómódú lánynak 120 fejkendője, száznál is több köténye lehetett, a hozzájuk való további öltözetdarabokkal – láthatjuk, hogy ez a szám csak a legfontosabb pontokon és a legfontosabb témákban végzett dokumentálásra lehetett elég. Egyébként a nagy számok nem jelentenek ismétlést sem. Nincsen két egyforma hímzés vagy két egyforma öltözetdarab – nemcsak azért, mert nem is sikerülhetnek egyformára, hanem, mert nem is akarják, hogy egyformák legyenek. A kelengye egymásnak megfelelő tárgyai közt legfőljebb kettő-kettő egyforma, mivel párjával készítik őket, a párok azonban nemegyszer eltérő színűek. Pl. a kalotaszentkirályi kelengyében a völegénynek vitt számos ing és gatyá, ha másban nem, díszítésében némiképp eltért.

A harminc évnyi időszak kezdetén a Textilgyűjtemény már igen tekintélyes volt számszerűségében is: mintegy 16 000 objektumot számlált.¹ A gyűjtemény alapjait nagyban-egészében ugyanazok a nagyszabású gyűjtések szolgáltatták, amelyeket K. CSILLÉRY Klára a bútorgyűjteményről bemutat.² Ezért csak hivatkozunk az ő tanulmánya bevezető szakaszaira azzal a megjegyzéssel, hogy a textilgyűjteményünket egészen a harmincas évek közepéig BÁTKY Zsigmond, GYÖRFFY István és irányításuk nyomán GÖNYEY Sándor nagy előszeretettel gyarapította, amennyire ezt a múzeum anyagi keretei lehetővé tették.³

¹ A gyűjteményt szakcsoportok szerint szétszotva földrajzi, ezen belül pedig leltári szám szerinti rendben kezeltük.

² L. a következő tanulmányt.

³ Noha az utóbbi 40 esztendőben a gyűjtemény gyarapítására iordítható keretek összehasonlíthatatlanul kedvezőbbben alakultak, mint a korábbi időszakban, kielégítőnek mégsem mondhatjuk őket, s nagyon megérezttük – sőt mindvégig érezhető is lesz, hogy a hatvanas évek elején nem kaptuk meg a felettes hatóságunktól kért és kilátásba helyezett 200 000 forintot az akkor még gyűjthető, megszerzhető, nem régiben letett öltözetek megvételére.

A gyűjtés keretei

A korábbi gyűjtemény a történeti Magyarország egész területéről, minden rajta élő nemzetiség anyagának együtteséből alakult. A kor szellemének megfelelően többségben voltak a nemzetiségi csillogó, gazdagon hímzett tárgyak, s a tartózkodóbb magyar anyag csakúgy, mint a hétköznapiok anyaga kisebbségben maradt.⁴

A két világháború közt, a szűkre vont új országhatárokon belül, mindenekelett a magyar anyagot és az ünnepi cifra holmi mellé a köznapok dísztelenebb tárgyait kellett összegyűjteni. Ezekkel a feladatokkal indult a gyűjtés 1945 után is. Megvalósítása kibővült módszeresen összegyűjtött tárgyezüttek megszerzésével, olyan társadalmi rétegek anyagával, amelyekre korábban részben polgáriának, városiasnak tetsző, részben túlságosan szegényes öltözetük, felszerelésük miatt nem igen fordult figyelem – ezentúl törekedtünk arra, hogy a gyűjteménybe földrajzilag eddig nem képviselt tájegységek tárgyait is megszerezzük.

A társadalmi típusok szerinti témabővítésre kitérünk a megszerzett együttek bemutatásánál is, de itt említem meg rendszeres törekvésünket a polgáriának minősített mezővárosi holmi megszerzésére. Bajáról, Dunapatajról, Debrecenből, Hódmezővásárhelyről, Jászberényből, Mezőkövesdről, Nagykőrösről, Nyíregyházáról, Orosházáról, Pécsről, Szolnokról ismételt gyűjtésekkel figyelemre méltó tárgycsoportokat sikerült gyűjteni.

Földrajzilag igyekeztünk egyformán szemmel tartani az ország egész területét és – amennyire erre lehetőség nyílt – a határokon kívül élő magyar népcsoportokat is. Így a KODÁLY Zoltán által megkezdett Zobor-vidéki gyűjtéshez kéz ízben is adhattunk anyagot; kerültek be, szerényen ugyan, csallóközi és kisalföldi tárgyak is, főleg Vágfarkasdrol, Negyedrol, Ógyallárol, Martosrol. A korábbi szlavóniai magyar anyaghoz is jött be néhány újabb példány. A moldvai magyar anyagnak DOMOKOS Pál Péter és BALLA Péter vetette meg alapját. Kiegészítésükre mód nyílt a hazatelepített csángó és bukovinai székely családok, valamint rokonság, áttelepedés, műkereskedelem révén.⁵ Hasonló úton az erdélyi Mezőség, Kalotaszeg, Szilágyság, Székelyföld és Gyimes anyaga is bővíthetett. Jó gyűjtési lehetőség kínálkozott egyébként a fővárosban magában is, ahol szinte a magyar nyelvterület minden részéből található gyűjtött családokat.

A gyűjtött anyag forrása

Korábban a gyűjteményi anyag közel 70%-a került be műgyűjtők és kereskedők közvetítésével és csupán 30%-ot hoztak be a néprajzkutatók. Ezt az arányt meg kellett fordítani elsősorban azért, hogy adatolt tárgyak segítségével jobban megérthessük nyelvüket.⁶ Már a 40-es évek elejétől 70%-ot hoztak be a néprajzi gyűjtők és csak 30% jött be magángyűjtőktől és kereskedőktől. Ezt az arányt sikerült mindvégig megtartani. Ki-

⁴ Nem szeretném említés nélkül hagyni, hogy a legutóbbi tíz évben visszatértünk újból a hazai nemzetiségek anyagának gyűjtéséhez. Friss, új, elsősorban reprezentatív kiállítási anyagot hoztunk be a hazai németek (Harta, Mőze), horvátok, sokácok, bunyevácok, szerbek, kiskőrősi tótok, valamint a Pest környéki vegyes nemzetiségű községek lakosaitól.

⁵ Ezeknek a tárgyaknak a felkutatása nagyrészt HOFER Tamás munkája volt.

⁶ GYÖRFFY István feladatul hagyta ránk a „néma” tárgyak megszólaltatását. Ennek megvalósítására mindvégig törekedtem. Lásd: FÉL Edit 1963.

vételt képeznek azok az esetek, amikor iskolai vagy más gyűjteményeket kellett hivatalból átvennünk.⁷

A gyűjtemény nagyobbik részét természetesen a gyűjtemény vezetője hozta be a helyszínről; többször a múzeumi kollégák voltak segítségére. Köztük is mindvégig a gyűjtemény igényeit, gyűjtési szempontjait tervszerűen szem előtt tartó K. CSILLÉRY Klárát kell kiemelni, valamint HOFER Tamást a Gyűjtemény későbbi h. vezetőjét. A vidéken működő lelkes tanítók, tanárok közül csak példaképpen említjük BÁLDY Flórát és DOROGI Mártont, akik mindig készséggel kutatták fel a keresett tárgyakat. Mégis legnagyobb jelentősége a falusi, mezővárosi parasztasszonyokból és parasztemberekből nevelt gyűjtőgárdának volt, kik – útmutatásaink nyomán – évtizedeken át hűséggel „kutattak” községükben s nem egyszer személyesen hozták fel a megtalált tárgyat. Nélkülük, ügyszeretetük nélkül sem a nagyértékű sorozatok, sem az egyes nagyjelentőségű tárgyak nem kerülhettek volna múzeumunkba.⁸

A helyszíni gyűjtés mellett magángyűjtők anyagából vásároltunk a falvakban már fellelhetetlen, de a Néprajzi Múzeumból hiányzó tárgyakat. Csak mint érdekességet említem meg, hogy átvételekor a Gyűjteményben nem volt egyetlen hőmező-vásárhelyi hímzés, s az első, de csonka példányokat egy vidéki gyűjtőtől szerezhettük meg. Hosszú évek teltek el, míg – ugyancsak magángyűjtőtől – egy szép, hibátlan példányt megvásárolhattunk. Magángyűjtőtől érkezett az a sárközi recefőkötő (most már két példány is van belőle), melyben elődeink – de mi magunk is – a helyi főkötőhímzés kezdeteit keresik. Nem volt a Gyűjteményben ép sárközi halottas párna, hiányoztak a sajátos korai dunántúli lepedőhímzések, stb.

Mikorra az anyagi eszközök rendelkezésre álltak, s a gyűjtést megkezdhettem, számos tárgy teljesen kiveszett. Ezért próbáltam ezeket rekonstruáltatni. Jónak látszott azokkal (mindig többel) újból elkészíttetni a tárgyat, akik még viselték vagy készítették. Ezek közé tartozik a nagykőrösi kerek köpönyeg, a komádi vászonneműek, a hortobágyi előbőr-hátibőr, a kövesdi ócska ködmön ujjából alakított *gyugó* = muff kislányoknak. Ide tartoznak a moldvai, izményi szőnyegek, melyeket ANDRÁSFALVY Bertalan szövetett újból, köztük sok csecsemő és kisgyerek holmi, kalotaszentkirályi szalmakalapok, szabadszállási kunkalapok, balmazújvárosi pásztorkalapok, kapuvári női csizma.

A gyűjtés

A néprajzi kutatómunkát akkor kezdettem el, amikor még sok helyen élő volt a viselet, használatban voltak a varrott és szőtt vásznak. Élhettem sarkosan és párhuzamosan berendezett parasztszobában, alhattam tornyos és mennyezetes ágyban, étkez-

⁷ Ezek között messze kimagaslik az Iparművészeti Múzeumtól átvett 1622 hímzés. Ezek a jó minőségű és elsősorban művészi szempontból gyűjtött tárgyak nagyban megemelték a korábbi hímzésgyűjtemény szintjét. A Rákóczi téri iskola 3000 tárgya közepes minőségű, nagyrészt nemzeti-ségi anyagával inkább csak a számszerűséget növelte. A Pénzügyi Központ által átadott 580 db úgynevezett H. V. anyag tehertétele a Gyűjteménynek, mert múzeumi szempontból értéktelen. Hasonlót mondhatnék a Lajos utcai iskola kisebb tételű anyagáról is. Az Iparművészeti Főiskola is adott át vagy száz hímzést, azonban ezek is ismétlései a jobb, szebb példányokban már megvolt anyagnak.

⁸ Kubránczky Sárát említjük Decsről, Hegedűs Ignácnét Őrhalomból, Sára Józsefnét Turáról és Fekete Sándort Orosházáról, mint akik már korábban elhunytak. Az élők között első helyen áll Gari Takács Margit mezőkövesdi, András Jánosné szakmári, Benő Péterné pestlőrinci, Ötvös Károlyné átányi gyűjtőnk. De folytathatnánk a felsorolást az ajaki, cserhátsurányi, érsekvadkerti, az egerág-hosszúhetényi, a csökölyi gyűjtőkkel és még számos mással.

hettem elmozdítható kis asztalról az udvaron nyári melegben és kihúzott nagy asztalról ünnepi alkalmakkor hűvös időben a tiszta szobában. Meghallgathattam nagy ünnepeken a templom előtt egymás öltözetét vizsgáló asszonyok véleményét. Közvetlen kapcsolatban állhattam olyanokkal, akik irányították a helyi öltözködés változásait. Ugyanígy megfigyelhettem a „fejből” varró asszonyok munkáját; Mezőkövesden pl. tanúja lehettem annak, hogy szinte mindenki, a férfiakat is beleértve tudott hímzésmintákat előrajzolni. Figyelhettem a hímzőasszonyok mintaszerkesztő eljárását és végül a kész hímzések, szőttesek elbírálását.

Ez a sok élmény és ismeret arra is jó volt, hogy amikor már mind az öltözködés, mind a házi varrás és szövés elmulóban volt vagy kiveszett, még élhessen bennem a helyes arányismeret, a kontroll-készség és tudhassam a részek helyét az egészben. Más szóval: még idejében megtanulhattam a tárgyak helyét, szerepét, vonatkozásait egymáshoz és a helyi kultúra egészéhez.

*

A múzeumok, gyűjtemények sajátos jellegét többé-kevésbé gyűjtők határozzák meg. Ezt a profilt az határozza meg, hogy milyen. Ez abból adódik, hogy az adott tárgycsoportból mit gyűjtenek szívesen, de még inkább abból, hogy mit nem tartanak fontosnak ill. mit rekesztek ki a gyűjtésből.

GYÖRFFY István a bőrruhaféléket, a szűrposztóból archaikus módon szabott felső ruhadarabokat és a lábbeliket, férfi-női fejrevalókat, a vászon öltözetdarabok közül főleg az ingeket gyűjtötte. A házbelső öltöztetésére szolgáló párnahéjakat, lepedőket, kendőket is rendszeresen beszerezte.

Két példát hozok fel arról, hogy mit tekintett elhanyagolhatónak, amin én később változtatni szerettem volna. Az egyik az *ékszerek* kérdése. Abból a megfontolásból kiindulva, hogy a magyar parasztok nem ékszerviselők – szembeállítva például a Balkán népeivel – erre a tárgycsoportra nem fektetett hangsúlyt, noha ezek is képviselve voltak a gyűjteményben.

Való igaz, hogy az ékszerviselés – az általunk belátható időszakban – csak itt-ott fordult elő. Ahol azonban megtalálható volt, ott egyben társadalmi rang és presztizs kifejezője lehetett, sőt arra is szolgálhatott, hogy akár egy egész várost jellemezzen. Csallóközben, Gután, Martoson és vidékükön ezüst gombokat, mentekötőket csak családfők, gazdák hordhattak, fiaiknak, vejeiknek be kellett érniök a pakfonnal. Az is előfordult, hogy a családfő nagy gombokat viselt a mentén és a dolmányon, míg fiai, vejei kisebbeket a mellényen. Ugyancsak rangra mutattak a dunántúli számadó pásztorok öltözetének nagy ezüst gombjai. A komáromiak öltözetére annyira jellemzőek voltak az ezüstgombok, hogy vidékükön még jó száz év múlva is emlegették: földrengésben elpusztult templomuk újjáépítésére hirdetett gyűjtésen, a templom előtt összegyűlt nemesek késükkel vagdoszták le az ezüst gombjaikat, ki egyet, ki kettőt, ki valamennyit.

Érsekcsanádon pl. még a harmincas években is az új asszony mint „tekerőzösmenyecske” úgy indult először a templomba, hogy a család valamennyi lázsiását, néha hármat is, mind a nyakába tette.

Ezért ékszerviselő helyeken végeztem gyűjtést még a negyvenes években kislalföldi, csallóközi községekben, később Érsekcsanádon és a kalocsai Szállásokon, majd Besenyőtelken. Ebbe a gyűjtőmunkába kapcsolódott be HORVÁTH Terézia, aki a Baja környéki ötvösök munkáit is folgyűjtötte.

Nem fordult kellő figyelem a gyapjúholmi gyűjtésére sem. „Magyar” gyapjuszőtteseknek csupán a székely festékesek számítottak, a többi gyapjú takarót mint nemzeti-ségi anyagot tartották számon.

Való igaz, hogy a Gyűjtemény több, kilim technikával szőtt takarója nem magyar eredetű, de ezeken kívül van nagyon sok gyapjúholmi, amit magyarok készítettek, használtak, sőt használnak ma is. Az első adat a gyapjú házi feldolgozásáról az Alföldről, Átányról került, hol megszöttek lópokrócnak, kemencetakarónak, vastag köténynek. Amint elkezdtek a ruházat, a házbelső öltöztetésére szolgáló alapanyagok rendszeres gyűjtését, előkerült Hajdúböszörményből is egy helyi készítésű gyapjuszőttes, mint „díványtakaró”. Találtunk finom gyapjuszőttes lepedőket is a több-nemzetiségű Katymáron és sáfránnyal sárgítva Bajaszentistvánon.

VARGA Mariann a palócoknál még gyűjthetett emlékanyagot a gyapjú házi feldolgozásáról és felszabásáról férfi öltözetnek. GYÖRFFY István örökeként őrzöm az ismeretet arról, hogy a téli gatyaviselet megelőzően, talán el is érhető múltban, házi előállítású fehér szűrposztó járta az Alföldön s talán másutt is. Egyébként erre utalnak a kecskeméti viselet adatai is.⁹

Míg a tollas ágyra és gyári előállítású bútor használatára áttért mai Magyarországon keresve kell keresni adatokat az öltözetekhez, a házbelső felszereléséhez használt gyapjuszőttesekről az erdélyi magyarságnál özönlenek az adatok. Nem ritkaság a „szörkötény” (szőr gyapjú) a „szörzoknya”; sőt a „szörzsák” sem. Gyapjútakarók ágyra, asztalra pedig máig készülnek. Így aztán gyűjtöttük a gyapjúholmit is, hogy kikerekítsük vele a Gyűjteményt.

A prémek és állati bőrok kérdésének feldolgozását DOROGI Márton vállalta és el is készítette.¹⁰ Az ő révén jutottam el egy sárréti juhászhoz, aki elmondta, hogy az első világháború idején nagy szegénységében feleségének *juhbőr*ből szabott pendelt.

A gyűjtött anyag

GYÖRFFY István és a vele s a neki gyűjtők az ország néhány kiválasztott pontjáról hoztak be anyagot. Egy-egy kiszemelt gyűjtőhelyet rendszerint csak egyszer kerestek fel, – s hatalmas tárgyismeretre támaszkodva – kiemelték a szükségesnek ítélt tárgyakat. A gyűjtőhelyre nem igen tértek vissza. Mi is megmaradtunk e válogatási mód mellett, sőt sokszor a gyűjtőpontokon sem változtattunk, de módszerünk némileg eltért az övétől. Mi ugyanis éveken, sőt évtizedeken át rendszeresen visszalátogattunk az egyszer már felderített gyűjtőhelyre. Így kapcsolataink nemcsak elmélyültek, a gyűjtők köre is kitágult, a gyűjtőtevékenység fokozódott. Ez az eljárás azért is bevált, mert az öltözetek fokozatos elhagyásával, a házbelső modernizálásával egyre gyorsabban veszett ki a gyűjteni kívánt tárgyvilág.¹¹

⁹ PAPP László 1930.

¹⁰ A legfontosabbak: DOROGI Márton 1956, 1958, 1962.

¹¹ Nekem első feladatomban már a mentés volt. Ezért minden, elfogadható állapotban levő bőrruhát: subát, kisbundát, ködmönféléket, bőrmellényt és minden szűrposztóból való öltözetdarabot, ami felmerült, megvettük. Rongált állapotú tárgyat csak kivételesen vásároltunk meg, hiszen annak karbantartása igen nagy terhet ró a múzeumra. Amennyiben csak lehetséges volt egészséges, kiállítható tárgyakat gyűjtöttünk.

De az ismételt kiszállások másra is alkalmasak voltak. Gyűjtéseink során felismerhetjük, hogy egy-egy viseletnek góca, majd kisebb-nagyobb pereme van. E perem kiterjedhet 20–40 községre is, lakóik nagyjából egymáshoz hasonló öltözetideált próbálnak megvalósítani, de szerényebben, színtelenebben, mint a gócban. Köztudott, hogy a sárközi főkötőhímzés nyomon követhető szinte Mohácsig, s az öltözet is nagy vonásaiban hasonló a sárközihez. A perem külső szélei felé az öltözet elveszti jellegzetes vonásait, s olyanná lesz, melyen keresztül már átléphet egy új ideál megvalósításába, akár mint önálló csomópont, akár mint más csomópontok pereme.

Az ilyen 1–5 községet felölelő „csomópontok”, „öltözetegységek”, „magok” öltözeteiket oly módon teszik emlékezetessé, amire rajtuk kívül más nem képes. Itt nemcsak a formai jegyek: tehát anyag, szabás, szín stb. kiválasztásáról és sajátos összeállításáról van szó. Ezek a csomópontok mindezen túl különböznek abban is, hogy az öltözettel kifejezhető mondanivalóból mit tartanak fontosnak, minek a kifejezésére dolgoznak ki különlegesen kimunkált jelrendszert.

Ez a felismerés a tárgygyűjtés szempontjából azt a belátást hozta, hogy az egyes öltözet típusokat az eddig is ismert-dokumentált formai különbségeken túl úgy kell a Múzeum számára összegyűjteni, hogy pontosan kifejezzék ezeket a viselőik számára fontos megkülönböztetéseket. Néhány példa megvilágíthatja ezt a gyűjtési elvet: a római katolikus vallású asszonyok számos viseletes községben figyelembe veszik a hónap első vasárnapját és jobb vasárnapi ruhában mennek templomba. A Szabolcs megyei ajakiak azonban ezen túlmenve, a hónap mind a négy, esetleg öt vasárnapjára külön öltözetet tartogatnak. Ezek közül a legünnepelesebb az első vasárnapi és a legkevesébé szépnek ítélte a negyedik ill. az ötödik vasárnapra való.¹²

Az egyébként visszafogottan öltözködő cserhátsurányiak a fejkendők sokaságával és változatosságával tűnnek ki. Egyetlen asszonynak, élete egy rövidke szakaszában 43 is van belőle, valamennyi eltérő színű és mintájú. Az eltérő színnek, mintának megfelelően más és más a jelentésük is.

A baranyai Kákics és a komáromi Martos főkötői színük változásával tették magukat emlékezetessé. De míg Kákicson pirosból a kéken át fehérre váltják a korrallal a főkötőket, addig Martoson a piros-aranyon kezdve, a kéken-lilán át a feketére térnek.

Egyes vidékek azzal tüntetnek, hogy igen eltérő a különböző felekezetek öltözeteinek anyaga és színe. Érseksanádon „kálomista szoknyának” mondják a csíkos, tompa színű, fénytelen anyagból készületeket; a rózsás fényes selyemből valókat a katolikusokéi.

Egyes vidékek az archaikus vonások megőrzésében kitartók, ezt választják mintegy címerül, mások viszont éppen az új befogadásával alkotnak kiugrókat. Egyik vidéken a testi ruha van előtérben, másutt a vászonfélék, ismét másutt azzal tűnnek ki, hogy mind a kettőre egyforma hangsúlyt helyeznek.

Talán felesleges leírni, hogy a gyűjtést a csomópontokon igyekeztünk végezni. Távobabb csak a Sárköz esetében mentünk: úgy találtuk ugyanis, hogy Szeremlén és Érseksanádon a Sárközre jellemző vonások mintegy 20 évnyi késéssel jelentkeztek, s ezáltal számunkra is elérhetőek, megismerhetőek lettek.

Sajnos nem gyűjthettünk minden felderített csomóponton¹³ idő, létszám és anyagi bázis hiányában. Figyelembe kell venni, hogy a nagy gyűjtemény minden munkájának el-

¹² Első vasárnap fehér selyemben mennek, a másodikon fehér alapú kásmírba öltöznek, a harmadikon piros a kásmír színe, zöld a negyediken s az ötödiken, ha van, már delén vagy barchet a ruhaanyag és olyan, hogy abban mennek a „meccsré” is.

¹³ Egyes palóc és dunántúli csoportok vizsgálatát nem tudtuk elvégezni.

látását egyetlen személy, jómagam végeztem, kezdetben egy raktárkezelővel. Az ötvenes évek közepén ezt az állást is megvonták a Gyűjteménytől, és csak egy takarítónőre támaszkodhattam, míg a hatvanas évek közepén végre gyakornokot és raktárkezelőt is kapott az osztály. De a felderített csomópontokon sem gyűjthettünk egyenlő intenzitással – a fenti okok miatt. Azt sem mondhatjuk, hogy akárcsak egy csomópontot is kimeríthettünk volna. Akárhány tárgycsoportot sikerült is pl. Mezőkövesdről nagy sorozatokban behozni, tudomásul kellett venni, hogy ezek csak jelzései a valójában kimeríthetetlen valóságnak.

*

A gyűjtemény átvétele után, már mintegy tíz év tapasztalatával, az a szándék érlelődött meg bennem, hogy a múzeumi tárgyakkal törekedjem az egykori paraszti élet pontosabb, szélesebb körű ábrázolására. Erre két út kínálkozott. Az egyik az volt, hogy a különböző tárgytypusokat, öltözettypusokat, stb. képviselő egyes tárgyak mellé hozzam be azokat a tárgycsoportokat, tárgyegyütteseket, melyeknek ezek tulajdonképpen szerves, de az adott esetben a gyűjtéssel kiragadott részei voltak. A másik, ezzel rokon: a kialakult tárgygyűjtési konvención túl további új tárgyfelelések felderítése és megszerzése. Mindemögött ott állt a törekvés, hogy az ember és a tárgy közötti kapcsolatokat minél mélyebben megismerhessem és föltárhassam s megismertethessem a tárgyak időben változó jelentéseit.

E beszámoló szűkre szabott keretei közt csak vázlatosan adhatok számot a programok eredményéről. Az újonnan föltárt tárgyfelelések közt a különleges alkalmakra készített, olykor jelvénytyszerűen viselt kendők egyben jó példával szolgálnak a tárgyak kifejező szerepére, a tárgyak nyelvének differenciált használatára:

Sírató kendő (Érsekcsanád): kék-piros csíkozású száda. A temetésen megjelent közeli rokonoknak osztják széjjel a halottas háznál. Aki kapta, a derekához tűzi, s úgy kíséri ki a halottat.

Lakodalmos kendő (Ajak): kendervászon, szerény csíkkal. A lagzis népnek osztja szét a vendéglátó ház (minden meghívott kap belőle). A derekukhoz tűzik s ebéd végeztéig legalább viselik.

Szent Anna kendője (Mezőkövesd): fehér gyolcs, fehér hímzéssel. Öreg asszonyok is viselik, fehér színével tüntetve szinte a szent tisztelete mellett.

Anyós kendő (Érsekcsanád): könnyű fehér gyári anyagból. Egyetlen vasárnap köti a fejére a gyermekét éppen kiházásított édesanya.

Mosdató kendő (Szakmár, Dávod): hímzéssel vagy szőtt csíkokkal díszített hosszú kendő. A lakodalmat követő reggelen az ifjú férj nyakába teszik. Ezzel töröli meg a vendégeket, akiknek arcát a fiatalasszony megmosta.

Zsoltártakaró kendő (Érsekcsanád, Sárköz): kisebb és nagyobb formájú csíkos szőtt. A kisebb csipkével van szegve, éppen akkora, hogy beborítja a zsoltárt. A másik, kisebb törölköző formájú csíkos kendő. Erre borul a székébe beálló asszony, míg imádkozik, utána leteríti maga elé a padra. Hímzett változat is ismert.

Komakendő: pamodás ruha, ajándékos kendő (általános). Az egyszerű nyári készítésű szalvétától a díszesen szőtt vagy hímzett hosszúkás vagy szegletes példányokig igen sok a változata. A „fekvő asszonynak” vitt ételt takarják le vele, vagy kötik bele.

Szemtakaró kendő (Egerboc): a kisbaba fejére terítik a bölcsőben (Bakó Ferenc gyűjtése).

Tükör alá való kendő (Érsekcsanád): keskeny szőtt csík felirattal.

Falra való kendő (Érsekcsanád): „házi áldás” az ismert szöveggel beszöve, fehér alapon piros pamuttal. Ablaknyi méretű.

Rudi kendő: kisméretű díszes szöttes kendők, miket a vetett ágy fölé függesztenek (Dunántúl és a Kisalföld számos községéből), nagyobb méretű az a változata, mely ágynyi hosszúságú, kerszben csíkozott szöttes, a csíkozás közé *katrincaruhákat* függesztenek (Kalotaszentkirály).

Párnatakaró: ünnepi és köznapi változata Átányról került elő először. Erdélyi megfelelője a *hosszúkendő*, ennek csak ünnepi változatát ismerjük.

A harminc év alatt újonnan bekerült tárgyfeleségek egy másik csoportját az ágyi felszerelés, a köznapi és az ünnepi alkalmak bútortakarói adják. Néhány példa:

Ládatakaró (Érsekcsanád): csíkozott pamutszöttes ládaméretben.

Lócatakaró: tulajdonképpen rongyszőnyeg (a bodonyi gyűjtésből).

Kemencetakaró (Érsekcsanád, Szék): pamutszöttes, a kemencepad formája szerint varrva.

Takarózó lepedő (Kalotaszeg): három szél vászonból takarónak. Ezt teszik a gyapjú-takaró alá is.

Dunna alá való lepedő (Alföld): a dunna négy sarkához kötik sarkait.

Ágy elé való lepedő (Alföld): egy szél, szerényen díszített szélű gyolcs. Az ágydeszka elé teszik. Csipkéje rendszeren kilátszik az ágytakaró alól.

Rongyszőnyeg (Alföld): lepedőnek és takarózó ruhának.

Szőnyeg (Mezőség): ágytakaróul és takarózóul egyaránt szolgál. Nem egyszer egy „garnitúrát” alkot, vagyis egyező színű, mintájú a *falvédő ruhával* (Sóvárad) és az abrosszal.

Lóra való takaró (Alsószentmárton): színes gyapjúsztötes a vőfély lovára.

Lakodalmi takaró (Alsószentmárton): nagyméretű színes gyapjúsztötes a földre. Ezen térdel a fiatal pár, hogy fogadja a szülők áldását.

Térdeplő ruha (Hercegszántó): törülköző méretű gyapjúsztötes olyan színben, ami illik az öt karja alatt hordó asszony korához. Templomba viszik, ott leterítik s rátérdelnek.

Kisabrosz: két változata van, a négyzetes (Szombathely vidéke, Sóvárad, Mezőkeszű) s a feltehetően korábbi eredetű hosszúkás (Makó 1791, Csík, Gyimes).

Szörabrosz (Mezőség): gyapjú háziszöttes, beszött, himzett vagy olajjal nyomott mintázattal. Kisebb és nagyobb méretekben készült. Vászonabroszokkal váltogatva öt, egyre kisebb abrosz is kerülhetett az asztalra.

Kontyoló abrosz (Kalotaszeg): két szél pirossal csíkozott pamutszöttes. A lakodalmi éjszakáján terítik fel, e fölött „szólnak” ajándékot a rokonok.

Cifra abrosz (Kalotaszeg): három szélből összeállított pirossal, sötétkéssel vagy feketével gazdagon csíkozott pamutszöttes. Temetéskor a pap elé kitett asztalra terítik.

Mária alá való abrosz (Mezőkövesd): kisebb és nagyobb terítők és abrosz imádkozási alkalmakra a Mária szobor alá.

*

Áttérve az öltözetdarabokra, kiemelünk példaképp egynéhányat:
Munkaruhák. Korábbi gyűjtéseinkből jól tudtuk, hogy a parasztasszonyok készítenek – maguknak és családjuknak – külön „falubajáró”, „idestovamenő” öltözeteket, amik rövid idő múlva munkaruhák lesznek. Most azonban előkerült *vászonpuszli* és *fűzfa-*

nadrág névvel kizárólag munkára készített, egyszerű szabású férfiöltözet nyers vászon színben és sötétkékre festve is, a felső rész elöl galanddal van összekötve. Ezeket mezei munkánál öltik magukra az ing és a gatyra fölé. Ugyancsak sikerült egy hasonló rendeltetésű vászon kabát-félét, a *friskót* megszerezni, amit fejskor öltenek az ing fölé a férfiak. *Salavári*. A viseletkutatókat sokat foglalkoztatja a salavári, salavárdis nadrág kérdése. Milyen lehetett? Csak szűkös leírások maradtak róla, a paraszti emléktanyagban eddig még csak nevével sem találkoztunk. A sok régiséget őrző Mezőkeszűből és Búzából sikerült behozni három, illetve egy zsákvászon nadrágot. Mindegyiknek *solovár* a neve.

GYÖRFFY István azt írja róla a Magyarorság Néprajzában „... a magyar népnek egy pantallószerű, ellenzős bőnadrágja is van. Ennek távoli őse a török által meghonosított bugyogó vagy a salavári lehetett” (I. 428). Tudtommal GYÖRFFY István ezt a salavárit a szájhagyományból ismerte, mint tárggyal nem találkozott vele. Erre utal az is, hogy nem vetette fel a lehetőségét annak, hogy a salavári csupán felső félnadrág lehetett. Szívesen idézte APOR Pétert, aki ezeket írja:¹⁴ „... salavárit is viseltek az ifjú legények. . . az nadrág hasítékjáig ért a salavári, ott elöl a nadrágon ezüst vagy selyemzsinór lévén varrva két renddel, az sinórok végében félujjnyi ezüst vastag tők, azokat a sinóron átvonták a salavári lyukain s úgy kötötték a nadrághoz. A salavárin, ahol az lyukak voltak, oda szű formára csinált galanddal vagy sinórral körül megvarrott posztó volt, az ezüst tők onnan fityegtek le.” Ennek a salavárinak leegyszerűsített változata látható az új Apor kiadás borítólapján a grazi viseletábra sorozatból.¹⁵

A salavárihoz szervesen kapcsolódik az a *nadrágszárpár*, mely a moldvai magyaroktól, Lészpedről került a Gyűjteménybe. A példány gyermeké, de a hagyomány szerint felnőttek is viselték. Sajnos mindeddig a felnőtt-változat nem került elő. De nem bukkantunk rövid salavárra sem. Mégis úgy hisszük, hogy a kérdés megoldásában ez a két tárgyi adalék döntő lehet.

A jelentős tárgyaknál maradvá, felsoroljuk a *pamut* nevű piros gyapjúsál köteget, melyből koszorúnyit kötnek össze a tarkónál s a végek vastagon csüngnek alá. A példány az alsószentmártoni horvátoktól származik. Azt mondták róla, hogy a leányka az első menses alkalmával kapja meg és hordja még a menyasszonyi koszorú alatt is. Hasztalan kerestük megfelelőit a déli szlávoknál, Horvátországban is. Ellenben előkerült Torockóról *selyem* néven, mint piros selyemszál köteg, a serdülő lányka fejére, amit a párta alatt is hordani kell. Mai adatközlők meglétét azzal magyarázzák, hogy a pártát jobban megtartja a fejen, megóvja a csuszástól. Egy ilyen piros selymet hordó lányt ábrázol Franz JASCHKE 1821-ben megjelent munkájában.¹⁶ Piros homlokkötő szalagot vélünk fölfedezni azon a vízfestményen, melyet STERIO készített az 1850-es években egy „Dunántúli leány”-ról.¹⁷ Ezekkel kapcsolatosan felmerül a kérdés, hogy vajon az a számos piros homlokkötő, mely lányok, de főként az újasszonyok fejviseletében olyan hosszan fennmaradt több magyar népcsoportnál is, nem azonos töről fakadt-e?

A témánál maradvá: a szakmári kelengyébe beletartozik egy vöröses alapú fehér pettyes barchet szoknya, *minden asszony szoknyája* néven. Amint neve is elárulja, minden

¹⁴ APOR Péter 1972. 34.

¹⁵ A mi salavárink nem GYÖRFFY-től leírt bő nadrág. Ezeknek szárai szűkek, egyetlen belső varrással. Derekaiban egyenes bővítő ereszték van elől és hátul, melyhez több tagból álló ülepet varrtak.

¹⁶ FASCHKE, Franz 1821.

¹⁷ A képet közli KRESZ Mária 1956. 88/a kép.

asszonyoknak szüksége van rá. A menses hetében ugyanis a fehér pendelt erre a vörös alsóra cserélik. A mezőkövesdi matyó summás együttesben is van egy vöröses színű hosszú ing, melynek ugyanaz a rendeltetése, mint a minden asszony szoknyájának: erre cserélik fel a fehér inget a szükséges napokra.

A Néprajzi Múzeumban nem volt sokáig gyerekszűr. Kiállításokra mindig a Déri Múzeum kis szűrét kértük kölcsön. Ezek azonban nem voltak viselő darabok s talán igaza van annak a kolozsvári szabómesternek (akitől a két kis szűr is származik), aki szerint cégenderül használták csupán őket a vásárokon a sátorra kiakasztva egyet vagy esetleg kettőt is. Díszítetlen gyerekszűr használatáról több adatunk van, így pl. Fülöpszállásról is a pástorgyerekek számára, de ilyen tárgy sajnos nem került elő.

GYÖRFFY István több ízben emlegette, hogyha újra írná a *Cifraszűrt*,¹⁸ a dunántúli szűrökkel indítaná. Utólag úgy gondolom, azért mondta ezt, mert összefüggést látott az országosan elterjedt, ugyancsak posztból készült zeke, daróc, kankó stb. elnevezésű öltözetdarabok és a rövid szűrök között. A régies rövid szűrök a Dunántúlra jellemzőek elsősorban. Egy diósgyőri 1885-ös keltezésű rövid szűr alátámasztja azt a föltevést, hogy a régies rövid szabás szélesebben elterjedt lehetett egykor. Ha a különböző szabástípusok kapcsolata nem is tisztázott még, úgy vélem, helyesebb ezeket a felsőruhákat összekapcsoltan vizsgálni.

A számbavett időszak alatt jó ötszáz teljes öltözet¹⁹ jött be. Ezek a már kifejtett elgondolás szerint a részletes dokumentálásra kiválasztott helységek, csomópontok változatosairól hozták, továbbá egyes kiállítható csoportok teljes öltözetanyagát. Itt most a korfordulókhoz kötött öltözetek néhány jellegzetes példáját emlíjük ki:

Ilyen az a mezőkövesdi *szoktató zubbony* nevű mosott, már meglágyult kelméből készült kis ruha, amit a karonülő kislányra-kisfiúra öltenek átmenetül, alig pár hónapnyi időszakra, mielőtt a szőrrel szegett, merevebb zubbonyt megkapja.

A sok gyermeköltözetnek, tulajdonképpen hosszú ingnek egyik közös vonása, hogy valamennyi feketével van díszítve. A kisfiúé rendszeren az ujjá szabásában tér el a kislányétól, az övé ugyanis borjúszerű. Erre a kis ingre öreg korban is szívesen emlékeznek vissza egykori viselőik: „borjúszerű ingem volt, repültem benne, mint a madár”.

12–13 éves a lányka, amikor az *első szoknyás* öltözetét (Mezőkövesd) megkapja, ami átmenet a gyerekkori egybevarrott zubbonyból a nagylányi külön szoknyás viselethez. Az első szoknyás ruha formájában már megegyezik a nagylányokéval, csupán kisebb méretű annál, és a díszek is hiányoznak róla vagy csak jelezve vannak. Protestáns vidékeken ennek a „konfirmandus ruha” felel meg (Sóvárád, Iklad, Torockó).

Martosról került be az a fekete színű atlasz *úrvacsorázó ruha*, melyben a nyugat-európai „Abendmahlstracht” magyar megfelelőjét kereshetjük.²⁰

¹⁸ GYÖRFFY István 1930.

¹⁹ Teljes öltözetben értjük először azokat a komplett kosztümöket, melyeket hiteles alsóruhákkal együtt gyűjtöttünk, fejrelával és lábbelivel együtt. Több esetben azonban – takarékoság miatt – a helyi szokáshoz igazodtunk. Így pl. az ajaki öltözet egyetlen alsóruha-garnitúrával jött be, mivel a helyszínen is csak ennyi van belőle egy-egy lánynak, fiatalasszonynak. A szakmári kelengye sok felsőruhájához a kelengye szokásos három rend alsószoknyáját gyűjtöttük (van azonban ezeken kívül a jó tucatnyi kalocsai-szállási öltözet mindegyikéhez, melyeket külön-külön gyűjtöttünk, teljes alsóruha-készlet). Elvértve bár, de előfordult, hogy megvettünk egy-egy nagyon ritka öltözetet, amihez egyidőben nem találtunk megfelelő alsóruhát. Ilyen pl. a hódmezővásárhelyi menyasszony öltözet, amihez több apránként gyűjtöttünk alsóruhát. Ezek azonban a kivételes, ritka esetek.

²⁰ Gryncaeusné Papp Emília gyűjtése.

Az új lány és új legény ruha már teljes, minden dísz rajta van, pompája többé nem fokozható (Alsószentmárton). Ilyenek a Máriaalányok öltözetei is, csupán azokat halványkék szalaggal szabad díszíteni (Szakmár, Mezőkövesd).

Gyűjtöttünk sok menyasszonyi és vőlegényi öltözetet is. Ezeket a nagyünnepelők közül választják ki. Csak míg a menyasszonyi öltözethez ha fehér, ha fekete, ha tarka, többletül a koszorút adják, a vőlegény külön jegyínget kap, sok esetben jegykendőt és jegykötényt is a bokréták mellé.

1961-ben jött be Érsekvadkertről egy *szakácsasszony ruhája*. Két köténnyel hozták: egy fehérrel, amellyel szakácsasszonyi ruha és egy feketével, amely „idestova menő”-vé teszi. Erre a jelenségre már ekkor felfigyeltünk s további gyűjtéseinknél megkérdőjeleztük azt a korábbi felfogásunkat, mintha egy öltözet egyetlen alkalomra szolgálna csupán. A szakmári kelengyénél – mely a hatvanas évek végén jött be – vált véglegessé a felismerés: mi, múzeumi szakemberek merevítettük meg a parasztok öltözeteit, amikor felgyűjtve és kiállítva rájuk tettük a címkét, hogy a menyasszonyi öltözet, a középkori asszony öltözete, az öregasszony ruhája, stb., stb. Pedig ezek az öltözetek csak adott alkalommal és mellékletekkel nevezhetők pl. menyasszonyinak, hiszen koszorú nélkül nagyünnep első napján rendes templomi ruha; a középkori asszony ruhája adott alkalommal valóban az, de adventben a fiatalasszonynak ez lesz az adventi ruhája, mert az ő korában ez számít félgázszosnak; az öregasszony öltözete lehet gyászruhája a fiatalnak, és így tovább.

Fel kellett ismerni, hogy az öltözködő asszony nem kész ruhákban gondolkodik, a kelengyéjét sem eszerint állítja össze. Öltözetdarabokról van itt szó, amelyekből alkalomról-alkalomra, újból és újból meg kell szerkeszteni a konvenciónak leginkább megfelelő öltözeteket. A szakmári kelengye tanúsága szerint egyetlen köténybélés cseréjével már megváltozik az egész öltözet mondanivalója. Bejött ugyaninnen egy fekete festő gyászruha (amiben szomszédot, vidéki rokont vagy helyi rokont gyászolnak) három köténnyel, aszerint, hogy hova mennek benne. Másutt többnyire a kötény és fejkendő együttes cseréje hozza a más közleményt. Az öltözködő asszony tehát minden egyes alkalommal új meg új feladat előtt áll: adott ruhatárából ki kell választania a legjobban összeillő darabokat. Természetesen, kielégítő módon ezt nem mindenki teheti, mert nincs sem megfelelő ruhadarabja, sem kellő hozzáértése. Ilyenekre azután ráillik a mondás, hogy „piros kecske, zöld gidó” – rosszul válogatta össze az öltözetet.

Ennek a felismerésnek alapján vettük számba és fényképeztük le Mérán egyetlen asszony több, mint 600 darabot számláló ruhatárát HOFER Tamással és jegyeztük föl az öltözetdarabok összeállításának elveit, az öltözetdarabokból összeállítható viseletváltozatokat.

Egy egész község öltözködésében a gazdagabb és szegényebb ruhatáraknak részben egymást fedő, részben egymástól különböző egységeiből álló rendszer áll előttünk. Ennek is megvannak, megállapíthatók a határai. Alsó határát a koldus és „cájt” öltözetekben találtuk meg, a legfelsőt a francia brokátokban, bársonyokban, drága posztóknak, prémek ruhában. Közöttük számtalan a fokozat, de az egyes fokozatokon belül sok a hiány is, hiszen kevesen engedhették meg maguknak, hogy a helyi skála általuk viselhető minden változatát megszerezzék. Nékem emlékezetes marad András Jánosné édesapjának szava, aki maga is jógazda volt, s noha lányát a község legjobb gazdafiához adta feleségül, mégis azt mondta a kiházásításkor, hogy „azért az ökröket nem fogjuk ki (= nem adjuk el) a szeker elől”, és nem járult hozzá a legdrágább fölkapott brokátruha megvásárlásához.

Már egy-egy személy, az idézett példákhoz hasonlóan gazdag ruhatárának, öltözködési rendszerének tárgyakkal való dokumentálása, kiállításon való bemutatása is alig megoldható feladat. Még nehezebben közelíthető meg egy helyi társadalom rétegzett öltözeteinek muzeológiai feltárása, ábrázolása. Ezt a célt próbáltuk megközelíteni öltözet-csoportok megszerzésével, egy helyről származó, egymással kapcsolatban álló személyek öltözeteinek összeállításával. Néhány szemelvényt mutatunk be ezekből az együttesekből.

A *szakmári vacsorázó család*²¹ nyári köznapon, az 1930-as években, hattagú családot ábrázol az alacsony kerek asztal körül. Az öreggazda és gazdasszony, a fiatal gazda és fiatalasszony, ezek két gyermeke egy jómódú bővített család tagjait jeleníti meg s azokat az öltözeteket, melyek korukhoz, generációjukhoz illenek. Behoztuk a múzeumba az asztalt, a kisszékeket, az evő- ivóedényeket is (részben a kiállíthatóság érdekében, részben egy pontosan meghatározható pillanat teljes tárgyi kellékárának rögzítése céljából, hiszen az ülőbútorok, evőeszközök különbsége ugyanúgy tükrözte a családon belüli helyzet különbségeit, mint a különböző öltözetek. A többi együttesnél ugyancsak törekedtünk a szokásos néprajzi fogalmak szerint már nem a viselet címszavak alá osztott kellékek, kézbevaló bot, kosár, stb. megszerzésére).

Mezőkövesdről több viseletcsoportot is behoztunk egy különlegesen nagylétszámú, igen differenciált viseletben járó társadalom öltözködési rendszereinek jelzésére. Az egyik a *matyó előljáróság* férfi csoportja. Az együttes összeállítását Panyi Józsefnek, Mezőkövesd utolsó bírójának behozott öltözete indította el. Amikor Mezőkövesden letűnt a bógatya viselet, és a tehetősebbek már „priccses” nadrágot, sőt pantallót viseltek, a kövesdi bírónak és a *hitese*eknek, ha hivatalos minőségben ültek össze vagy jártak el, vissza kellett öltözniük a borjúsájú ingbe, gombos mellénybe, bógatyába. A bógatya és a borjúsájú ing alatt sokszor rajtuk maradt a szűkgyatya és a kézelős ing. A hiteseiket vagyoni helyzetük szerint suba vagy szűr illette meg, csupán a „zsellérhites”-en van egyszerű fekete szövetkabát.

Itt azzal a figyelemreméltó jelenséggel találkozunk, amikor egy község a mindennapos használatban már elhagyott öltözetét konzerválja mintegy választott előljáróinak szertartásos hivatali működésében.

A matyó előljáróságnak ellenpárja a *matyó koldustársaság* hat férfi és hat női öltözetből álló együttese. Voltaképp a koldustársaság is a közösségi élet intézménye volt Mezőkövesden. A koldusoknak meghatározott szerep jutott a község, elsősorban vallásos vonatkozású szokásrendjében. Haláleset után ők, mint koldustársaság imádkoztak az elhunytért a számukra osztott alamizsna fejében. Mivel a meghalt jogazdák hátrahagyott köznapló öltözeteit hordták (az ünneplő rahadarabokat a rokonok kapták), az öltözetcsoport így időbeli késéssel és társadalmi szint szerinti átértelmezéssel tükrözi a jogazdák köznapi megjelenését. (Ezzel egyben dokumentálják az öltözeteknek a községen belüli vándorlását is.) Ezt az együttest ugyancsak kellékekkel hoztuk be: rózsafüzérekkel, koldustarisznyákkal, botokkal, kosarakkal, edényekkel.

Szinte még alacsonyabb szintet képvisel a koldusoknál két szegényember micisapkás „jézusbocskoros” *cájöltözete*, amiben, a harmincas években, a mezőkövesdi hídon álldogálva kínálták munkaerejüket. A „jézusbocskor”-hoz — csizma helyett — lábszárvédőt viseltek.

A Mezőkövesdről ebben az időben behozott többi öltözet mellől kiemeljük a *matyó iskolát*. Ez az együttes összesen 16 öltözetből áll, az elemi iskola 1–4 osztályába

²¹ Kiállítottuk 1968-ban Párizsban és több ízben Budapesten.

járó kisfiúktól-kislányoktól, a húszas évek elejéről. Valamennyi öltözet eltérő és – a ruhák, egykori tulajdonosaiknak összegyűjtött életrajza szerint – az igen differenciált mezőkövesdi társadalom különböző típusait, rétegeit reprezentálja.

Egészen más tanulságokkal szolgál a *kolozsvár–hóstatí* együttes. A magyarországi fekete gyári posztó csizmanadrágos férfiöltözet – úgy látszik idáig – de csak idáig jutott el, a városszélre. Van egy szüreti bálra készült változata, amelynél a bőgatyát két, a nadrágra felhúzott pendellel utánozzák. A lobogós ujjú inget két bő, hosszú pótujjal helyettesítik, amiket a mellény karöltőjébe varrnak. Itt voltaképp a népviseletnek már jelmezzé, ünnepi szokások kellékévé lett változatát láthatjuk, már nem is a helyi népviseletét, hanem az alföldi bőgatyás öltözetnek mintegy össznemzeti népviseletté vált stilizált (szinte karikírozott) változatát.

Öltözetdaraboknak és a háztartás ruhaféléinek természetes nagy együttese a *kelengyék*. Kettőt sikerült összeállítanunk: egyet Kalotaszentkirályról, a másikat Szakmárról. Előbbiben a vászonnemű dominál, utóbbiban a felsőruhák. Mivel az elsőt külön tanulmányban feldolgoztuk, a kelengyék összeállítása során szerzett tapasztalatokra itt csak hivatkozunk.²²

A kelengye együtteseket sajátos ellenpárként egészíti ki a *Bencsikné ládája* megnevezéssel megszerzett mezőkövesdi tárgye gyűjtes. 1969-ben egy családtalanul elhalt szerény birtokú öregasszony maradék holmiját vásároltuk meg egykori kelengye ládá-jával, amiben ezeket tartotta. A ládában 88 tárgy van. A kelengyék háromszáz körüli darabszámukkal az induló háztartás szükségleteiről és reprezentatív darabjairól szólnak – ennek a ládának a tartalma viszont azt mutatja: mi maradt fontos egy öregasszonynak élete végére. Megőrizte – igen jó karban – a maga elsőszoknyás viseletét, azután lánykori gyűrűit: egy nagy zöld kásmir kendőt, melyet mint menyasszony kapott keresztelői takarónak, de amit sohasem használhatott. A személyes öregkori öltözet mellett többségében halálra való ruhadarabokat tartogatott: tükörlekkötő ruhát, szemfedelet, halotti lepedőszéleket.

Halotti készülétek. Bár halottas lepedőkről, párnákról korábban is volt tudomás, valójában e beszámoló időszakában, a teljes tárgye gyűjtesek megszerzésére törekvő gyűjtő-módszerrel tártuk fel a halotti szertartásokhoz kapcsolódó ruhamenűek változatos sorozatait. Az emberi élet fordulói közül éppen a halálet az, amelyikhez a legtöbb speciális öltözetdarab, takaró, kendő, stb. kapcsolódik. Talán azzal is összefügg a sajátos szerepű tárgyaknak ez a koncentrációja a halálet körül, hogy a halálet minden más családi eseménynél, a lakodalomnál is (mely inkább csak egy-egy adott rokonság-szomszédság ügye) jobban érinti az egész községet. (Olyan differenciált öltözködési gyakorlatban, mint a kalotaszegi Méraé, mindenki gyászosabbra veszi öltözetét, ha a községben halálet történt. Akiket rokoni kötelék nem von a gyászolók közé, aszerint öltöznek gyászosabb vagy kevésbé gyászos öltözetbe, hogy egy utcában laknak-e a halottal vagy távolabb.)

A halotti készülétek körébe tartozó ruhaneműket három csoportba oszthatjuk: első a *ravatalozó* ruháké. Ezek a házi felszerelés tartozékai és általában nem temetik őket a halottal. A második csoportba tartoznak a *halott öltözékei*, a harmadikba pedig a *gyászruhák* embernek és háznak öltöztetésére. Ezek közül is csak néhány tárgyféleséget mutatok be.

²² FÉL Edit – HOFER Tamás 1969.

Halottfogó ruha: egy szél lenvászonból készült lepedő ez, mely arra szolgál, hogy segítségével a halottat az ágyról a ravatalra, a ravatalról a koporsóba helyezték (általánosan elterjedt). Tudvalevően hazánkban lenvásznat csak kevés helyen szőttek, már a múlt században is. Ebben a században pedig jórészt csak takácsok, helyesebben egyes takácsok dolgoztak vele. Így a halottfogó ruha megszerzése pénzbe és fáradságba is került. Eddig ez az egyetlen ismert tárgyféleség a népi felszerelésekben, amelyik kizárólag egyfajta különleges alapanyagból készülhetett. Ha azonban meggondoljuk, hogy a római katolikus egyház oltártakaróinak az oltárt fedő lapja – előírászerűen – csak lenvászonból készülhet, érthetőbb lesz a népi követelmény a halottfogó ruhával. Természetesen az oltártakaró példája csak lehetőséget nyújt a magyarázathoz, de még nem megoldást.

Halott alá való lepedő: egy szél kendervászonból készül, melyre, mint neve is jelzi, a halottat fektetik (Sóvárad).

Halottas lepedő, halállepedő: a ravatalra vagy magára a halottra szemfedél szerepben borított két vagy három szél vászonból összeállított igen díszes lepedő, mit a helyi stílusban varrnak ki vagy szőnek mintásan, színesen (általános). Egyedül Mezőkövesden temetik a halottal. Itt egyébként a színes gyapjúszállal kivarrt lepedők mind halálra valók. Ugy borítják a halottra temetéskor, hogy hímzett vége a koporsó fedél alól kitessék és messziről is látható legyen. Másutt azonban a halottas lepedők a házi felszerelés állandó tartozékaiként vannak félretéve.

Szemfedél: házi készítésű és ugyancsak a helyi stílusban díszített, a halottas lepedőnél kisebb méretű, rendszeren két szél gyolcsból, batisztból, szádából összeállított takaró. Martoson fekete selyem rátétes munka díszíti, a szeremlei és érsekcsanádi szemfedőket szádából varrták, némelyiket sáfránnyal sárgították. Mezőkövesden több szemfedél a fehér hímzéses völgyénying ujjából készült. Szakmáron is helyi stílusú fehér hímzéssel varrták ki, s a halott korának megfelelő színű selyemszalagokat fűztek bele.

Ezeket a szemfedőket vidékenként korábban vagy későbbben váltják fel a gyári készítésű fehér vagy fekete csipke, esetleg klott példányok. Utóbbiakat szokás felválni, mielőtt a koporsót befednék. A római katolikusok elől középen hosszában vágják végig, egészen a lábig, sőt kicsit azon túl is, mert azt tartják, hogy a halott a túlvilágon kilép a koporsóból, amikor búcsújárásra indul – meg ne akadjon a lába a kelmében. A protestánsok a túlvilágon csupán szemlélik Isten dicsőségét, ezért nekik az arcukat teszik szabaddá. Keresztalakban belevágnak arcuk felett a szemfedélbe, a hasított részeket körülűrik oly módon, hogy teljes arcuk szabad maradjon.

Szömletakaró ruha: fehér hímzett négyzetes kendő, csecsemő szemfedélül (Szakmár).

Halotti köntös: elől nyitott díszes körgallér, mely nyakban csukódik. Van derékig érő és bokáig érő változata. A csecsemőtől az öregemberéig minden kornak az őt megillető színében és díszével varrják. Az idős férfié kék festőből készült pakfon gombokkal, a fiatalabbé középkék színű anyagból arany rojtokkal, a vénlányé vastag fehér pamutvászonból kék szalagdíszsel, a csecsemőé piros szőttesből (Mezőkövesd). A felöltöztetett halottra adták rá a koporsóban. Elejét akkor fogták össze, mikor a koporsót befedték. Ennek az elől csukódó köntösnek van egy hátul csukódó, csak a szájhagyományban fennmaradt változata is. Orosházán gyűjthettem egy fekete posztó T szabású köntöst, melyet hátul tűrnek a halott alá. (Erdély számos községében ugyanilyen szerepben egy tiszta fehér vagy feketelű hímzett sima lepedőbe burkolják a halottat nyakától bokájáig, a rendes öltözete fölött.)

Ez a halotti köntös nem áll magában. Hogy csak hazai előfordulását jelezzem: az egri Rozália kápolna feltárt kriptáiból feltehetően hátul csukódó (csak az elejük

van meg) selyem halotti ingecskék és köntösök kerültek elő.²³ Hasonló halotti köntös szabását közli egy XVII. századi szebeni szabásmintakönyv is. A Rozália kápolnából kerültek elő halotti selyem kis cipők is. Van megfelelőjük a mi anyagunkban is. Ez a *halotti papucs*: kendervászon csizmaféle, amit a haláleset bekövetkezése után készítenek el. Férfié, nőé, gyermeké egyforma, csupán a méretek térnek el (Mezőkeszű).

Halotti tuklya: nagyméretű, az egész fejet beborító sötétkék és fehér, áll alatt megkötött főkötő. A halott asszonyoknak akkor tették a fejükre a koporsóban ezt a lágy, bélelt főkötőt, amikor életükben már a kemény főkötőt, a tokot és a „feketőt” hordták (Mezőkövesd).

Kendő halott hasára: csak házas személyeknek terítik derekuktól lefelé ezt a sarkosan kettéhajtott díszes fejkendőt, melynek színe a halott korához illik (Sóvárád).

Halott dereka alá való kendő: díszesen szőtt vászon törülközőféle, a halott korának megfelelő színben, mely kétoldalt a koporsóból kilóg (Sóvárád).

Halott lábára való kendő: keresztben kettévágott „hosszúkendő”, mit a halott lábára terítenek úgy, hogy szöttes vége kilássék a koporsóból (Kalotaszeg több községe).

Pézn halott szemére: ellentétben a közismert hazai szokással, mely szerint a pénzdarabot addig teszik a halott szemére, míg csukvamarad, a Mezőségen rajtahagyják, vele temetik azért, hogy „legyen mivel a vámot fizetni”.

Orcatakaró ruha: négyzetes formájú gyolcskendő, amire pl. Györgyfalván bibliai idézet varrnak. Másutt gyári kendő, a halott korának megfelelő színben. Akkor terítik a halott arcára, amikor magára hagyják, vagy, amikor „nem szép” az arca.

Halottletakaró ruha: egy szél, feketével szegett gyolcslepedő, amit ugyancsak akkor borítanak a halottra, amikor magára hagyják (Mezőkövesd).

Koporsótakaró ruha: nagyméretű, három szél vászonból összeállított igen díszes piros mintás szöttes, melynek közepére táncoló fiatal párt hímeztek koszorúba foglalva (Györgyfalva). Fiatalok koporsóját terítik le vele. Mezőkeszűn sárgával hímezett koporsótakarót találtunk, ott a festetlen koporsókra szokás teríteni s a hantolás előtt lekapni a sírba már lebecsajtott koporsóról. Kalotaszeg királyon a „gyerehazakendő” nevű nagyméretű fehér mintás kékfestő kendőt borították az idősebbek koporsójára. A kendő egyébként korábban női fejkendő volt.

Tükörlekötő ruha: ez az országosan elterjedt díszkendő mindenütt a helyi stílusban van díszítve. A falitükörrel egyező méretű vagy annál valamivel nagyobb. A kalocsai Szállásokon a tükörbetétes szekrények tükrét vagy tükreit fedik be, a betétek méretéhez és számához szabott hímezett fehér kendőkkel. Protestáns vidékeken gyakori a beszőtt felirat, a katolikusoknál szöttesből, selyemszalagból stb. keresztet varrnak a ruha közepébe. Négy sarkához a megkötésre szolgáló madzag van erősítve.

Halottas zászló: több változatát gyűjthettük. Az egyik – a sóváradi – fehér mintás szöttes, mely az abrosztól csak annyiban különbözik, hogy körül bojtazzák. Kettőt készít egy-egy háztartás, s az állandó házi felszerelés darabjaiként őrzi. Szükség esetén rúdguzsalyra szerelve viszik a fiatal halott koporsója előtt. Ugyaninnen fekete posztó zászlókat is gyűjtöttünk. Ezekkel az idős és öreg halottakat kísérik. E zászlók azonban nem az egyes naptartások kelléktárából kerülnek ki, hanem a református egyházéi. Kalotaszeg királyon alkalmanként készítik el a halottas zászlót. Kásmír keszkenőket szerelnek guzsalyra, miket a község lányai adnak össze, a zászló hegyére gyöngyös bojtot és szalagot kötnek. A harmincas években Pusztafaluról került elő a nagyban-egészeben az utóbbihoz hasonló halottas zászló, mely csak egy kiállításon szerepelt Budapesten.

²³ EMBER Mária 1957.

A halotti készületek témakörében a legkisebb, legszemélyesebb együttes egy valaki számára elkészített *halotti batyu*. E személyes öltözet és szemfedél köré járulnak a ravatalozás és a temetés stb. ruhaneműi.

Időrendben először Csökölyről kerültek be ravatali együttesek, három különböző színnel mintázott szőttesekből: piros fiatal halottnak, kék és rózsaszín középkorúnak, sáfránnyal sárgított és sárga öregnek. A következő ravatalt Kőrösfőről szerezhettük meg. Tizenegy piros szőttes párna tartozik hozzá, fehér hímzett és pirossal mintázott lepedőkkel, piros szőttes rudravalóval. Még a szalag is piros, amivel a halott leányka lábait összekötötték. Kalotaszeg más községeiből a korábbi sötétkék és az újabb fekete ravatalváltozatokat is összeállítottuk: a halotti öltözet az ágyi ruhák és a rudravalók mellé a „pap elé” állított asztal színben megfelelő speciális abroszait is.

Sóváradról egy fiatal és egy idős nő ravatala, öltözete mellé zászlóvivő leány és gyászoló idős asszony öltözetdarabjait is megszerezhettük. Ez az együttes egy polgárosodóbb paraszti társadalmat tükröz, pl. azzal, hogy „egy garnitúrába” készített horgolt szegélyek díszítik a halottas lepedőt, zászlót, abroszt, stb. egyaránt – és olyan apró vonásokkal, mint a hagyományosan még pirosba öltöztetett leány lábát átkötő világoskék szalag.

A györgyfalvai ravatalok – férfié, nőé, fiatalé, öregé – sajátos jellegét a sok szőttes kendő adja. Kiegészítik ezeket azok a törülközők, amikbe a temetésről a torra érkezők a kezüket törlik, amelyek szírukbán, díszükben ugyancsak igazodnak a halott korához, neméhez. A szobát is, ahol a ravatal van, rúdra, zsinagra függesztett kendők díszítik. Amint a halottat kivitték az udvarra, lekapkodják ezeket és a ház előtt aggatják föl, mint az udvaron folyó szertartás díszleteit.

Végül megemlítem a szakmári halotti tárgyegyütteseket. Ez is több teljes ravatalból és halotti, valamint gyászoló öltözetből áll, köztük halott csecsemő ruhája, amit csak a derekára átkötött sárga szalag tesz halottivá, – fiatal legényé, rajta az élők által már nem hordott díszes selyemköténnyel, továbbá fiatalasszony, fiatal házasember, öregasszony halotti öltözetei, ravatali kellékei, valamint gyászruhák.

*

Ha végül fölteszük a kérdést, hogy mi is a haszna és jelentősége a fenti szempontok szerint összegyűjtött, számszerűségében igen nagy anyagnak – erre csak részben válaszolhatunk, hiszen a tudományos feldolgozás csak most van megindulóban. Az mindenesetre megállapítható, hogy napjainkban bezárulnak a lehetőségek a gyűjtésnek az élő vagy közelmúlt öltözködés, lakberendezés rendszerét tárgysorozatokkal dokumentálni kívánó módja előtt – s ez a gyűjtemény – akarva, nem akarva, hiányosságaival együtt, egyfajta alapidokumentáció a jövő számára is.

Kiállítási szempontból módot ad, hogy jelenlegi – és talán a múzeumi törekvések ismeretében előre sejtethető jövőbeli – kiállítási elképzelések szerint – a paraszti társadalom szerkezetét, tagoltságát, XIX–XX. századi változatait sokoldalúan megjelenítse. Menynyire kifejezően mutatná még a parasztság rétegekre bomlását, mobilitási lehetőségeit, ha kiállítanánk a mezőkövesdi iskola 16 különböző vagyoni-családi helyetthez kapcsolódó gyermeköltözetét, az egykori gyermekek későbbi sorsának leírásával. A kor, alkalom, stb. szerint differenciált öltözetek s a házberendezés darabjai részletezve, árnyaltan tudják megjeleníteni a paraszti életforma szokásrendjét. Módot adnak egy-egy vonás elemzésére és összképben való bemutatására is. Az elmúlt 30 évben megszerzett tárgyak tovább-

menően a paraszti tárgyi világnak az időbeli rétegezettségét is árnyaltan tudnák érzékelteni a textilgyűjteményhez tartozó szektorokban.

Ebben az időben sikerült megszerezni olyan archaikus tárgyfeleségeket, mint az előbőr-hátibőr vagy a két külön szárból álló nadrág; illetve olyan egyedi, koruk révén történeti dokumentumnak számító tárgyakat, amilyen pl. az 1700-as datálású szombathelyi díszlepedő. Ebben a gyűjtési periódusban szélesedett ki a történeti színekép polgárosodó ízlésről tanúskodó darabokkal, ezek között is régiekkel és újakkal. Említjük pl. a feketére festett vászonnadrágokat, amelyeket voltaképp régies megoldással a második világháború alatt s után létrejött szűkös időben készítettek.

A korábbi kutatás nagyobb hangsúlyt helyezett a táji eltérésekre, helyi változatokra. Az újabb gyűjtésekkel ezeknek a változatoknak a köre is jelentősen bővült, de gyarapodó ismereteink azt sugallják, hogy a táji eltérésekben inkább a fejlődés ütemkülönbségeit lássuk. Az egyes erdélyi csoportoknál az öltözeteknek olyan típusai maradtak fenn, melyek az ország középső területein már száz évvel ezelőtt eltűntek. Erdély magyar lakosságánál az öltözetalakulás két-három olyan fázisa is kimaradt, amin a többi magyar népcsoport végigment. Idézek egy másik példát: Orosházán és Mezőkövesden kimódolt formájú halotti köntösbe burkolták a halottakat a koporsóban – Erdély egyes magyar községeiben ugyanakkor csupán lepedőbe csavarták be. Végeredményben az egyre részletezbben dokumentált változatokból is a magyar paraszti kultúra egysége olvasható ki, eltérő keleti és nyugati kulturális tartományok határán.

A gyűjtés eredményei végül mérlegelhetők abból a szempontból is – mint egy művészeti gyűjtemény új szerzeményei –, hogy a már ismert stíluscsoportokból, műfajokból, individuális művésztől mennyiben sikerült kimagasló értékű remekműveket szerezni. Az elmúlt 40 év mérlege e tekintetben is jelentős gyarapodást mutat – ha ebben a beszámolóban csak néhány kép idézésében mutathattunk is rá. A közép múltban megjelent szép művészeti kiadványok nem véletlenül válogatnak a régi és újabb hímzőstílusok, szőttésfeleségek bemutatására jelentős mértékekben éppen ennek az időszaknak a szerzeményeiből.

IRODALOM

APOR Péter1972 *Metamorphosis Transylvaniae, azaz Erdélynek változása 1736. Magyar Helikon, Budapest***DOROGI Márton**1956 A juhbőr népi kikészítése és felhasználása a Hajdúságban. *Ethnographia* LXVII, 301–319.

1958 Adatok a szarvasi szücsmesterséghez. A gyulai Erkel Ferenc Múzeum kiadványai 13. Gyula

1962 A kunsági kisbunda. A szolnoki Damjanich János Múzeum Közleményei 8–9. Szolnok

EMBER Mária1957 Az egri Rozália kápolna textiljei. *Folia Archaeologica* IX. Budapest. 219–236.**FASCHKE, Franz**1821 *Nationaltrachten und Ansichten von Ungarn, Croatien, Slawonien, dem Banat, Siebenbürgen und der Bukowina. Wien***FÉL Edit**1963 Régi múzeumi tárgyak megszólaltatása új gyűjtésekkel. *Néprajzi Értesítő* XLV. 81–89.**FÉL Edit – HOFER Tamás**1969 A kalotaszentkirályi kelengye. Kísérlet a tárgyi világ rendjének feltárására. *Néprajzi Értesítő* LI. 15–36.**GYÖRFFY István**1930 *Magyar népi hímzések I. A cifraszűr. Budapest***KRESZ Mária**1956 *Magyar parasztviselet (1820–1867). Budapest***PAPP László**1930 *A kecskeméti viselet múltja. Néprajzi Értesítő* XXII. 14–46.

Zunahme der Textiliensammlung von 1935 bis 1970

Die Verfasserin des vorliegenden Aufsatzes war fast 40 Jahre hindurch Leiter und Betreuer der Textiliensammlung im Budapester Ethnographischen Museum. Nachstehend möchte sie über die Sammeltätigkeit dieser Periode sowie über die dabei Ergebnisse und gewonnenen Erfahrungen innerhalb des verfügbaren engen Rahmens berichten. (Der Aufsatz wurde im Jahre 1975 fertiggestellt.)

Bestehend ursprünglich aus 16 000 Objekten, vermehrte sich das Material im angegebenen Zeitraum um weitere 22 000 Stücke. Ein grundlegender, wesentlicher Teil rührt von den Sammlungen des großen Vorgängers István Györffy, sowie Zsigmond Bátkys und – aufgrung ihrer Anleitungen – Sándor Görnyeys her.

Die Abhandlung ist in Kapiteln aufgeteilt. Das erste bezieht sich auf den *Rahmen der Sammlung*. Das übernommene Material bestand größtenteils aus bunten, schillernden Trachten der Nationalitäten aus dem gesamten historischen Gebiet Ungarns (Schokatzten, Kroaten, Slowaken), während das bescheidenere ungarische Material in der Minderheit blieb, insbesondere die schlichten Kleidungen der Alltage sowie die einfacheren Inneneinrichtungen. Die Verfasserin betrachtete als vorrangige Aufgabe, das Material des an beiden Seiten der Landesgrenze lebenden Ungartums nach Gesellschaftsschichten und Typen auszuweiten (z. B. das bislang als bürgerlich bezeichnete Material der Marktflecken zu erwerben). In geographischer Hinsicht bemühte sie sich, das Netzwerk der Sammler tunlichst zu verdichten, neben den Einzelstücken auch Komplexe von Objekten zu sammeln, bisher unbekannte, weder in der Sammlung noch im Kenntnissgut vorkommende Typen zu erforschen und zu erwerben, den Kreis der verwendeten Grundstoffe zu erweitern und zu präzisieren usw.

Im Abschnitt *Quellen des gesammelten Materials* erfahren wir, daß die Vorgänger der Verfasserin 70 Prozent des Materials im Kunsthandel gekauft haben und nur 30 Prozent an Ort und Stelle gesammelt wurden, daher die vielfach fehlende Dokumentation der Objekte und die ungewisse Ortsbestimmung. Dieses Verhältnis vermochte sie nun umzukehren und im folgenden unverändert zu lassen. Damit ist die reichhaltige Dokumentation der gesammelten Objekte verknüpft. Die Angaben konnten im Museum mit Hilfe der 8-Punkte-Karteien festgehalten werden, die auf den Vorschlag der Verfasserin eingeführt worden sind. Unter Punkt 4 wurden die Angaben über Herstellung und Verwendung registriert, ergänzt durch das sog. technische Dossier, welches auch ausführlichere Angaben über die Objekte und die ganze Sammlung enthält.

Die Verfasserin erwähnt nicht nur die Museologen, die sich als Sammler betätigten, sondern auch jene Bauerslaute beiderlei Geschlechtes, die nach ihren Anleitungen an Ort und Stelle mit großem Eifer lange Jahre hindurch gesammelt haben. Objekte, die vor

Ort bereits nicht mehr zu finden waren, mußten aus dem Material von Privatsammlungen oder Antiquitätshändlern erworben werden. Ausnahmsweise wurden einzelne Gegenstände rekonstruiert, und zwar von Personen, die sie einst getragen oder angefertigt hatten.

Unter dem Titel *Die Sammlerarbeit* schreibt die Verfasserin, sie habe ihre Sammeltätigkeit noch in einer günstigen Lage beginnen können, als die Trachten und die herkömmliche Hauseinrichtung in vielen Dörfern noch lebend waren. So konnte sie den Platz der Teile im Ganzen beobachten und sich Kenntnisse der Proportionen sowie eine Fertigkeit der Kontrolle aneignen, was ihr in einer späteren Phase der Arbeit, als diese Attribute des Bauerntums sehr schnell verschwanden, überaus nützlich war.

Das Profil einer Sammlung wird gewöhnlich durch die Kenntnisse, die wissenschaftlichen Überlegungen, die Vorliebe usw. ihres Leiters bestimmt. Der große Vorgänger, István Györfly, legte den Schwerpunkt auf die Lederkleider und hielt das Sammeln von Schmuckstücken, Woldecken usw. für nebensächlich. Die Verfasserin hingegen erwarb alles, was an Schmuckstücken wo immer auftauchte – so selten wurden sie oder verschwanden gar spurlos. Sie machte mehrere Zentren der Schmuckfertigung sowie eine Gruppe von Dörfern ausfindig, wo man mit Vorliebe Schmuck aus Silber oder Pakfon trug. Ja, solche Stücke konnte auch als bestimmte Zeichen dienen, z. B. im Komitat Komárom und Umgegend, wo die Silberknöpfe je nach Form und Größe vom Familienoberhaupt, den Söhnen und Schwiegersöhnen getragen werden durften.

Was die Verwendung der Wolle als Grundstoff anbelangt, konnten die diesbezüglichen Kenntnisse erweitert und durch Objekte dokumentiert werden. Demnach wurden und werden Woldecken nicht nur von den siebenbürgischen Ungarn gemacht und gebraucht, vielmehr waren sie auch in der Großen Ungarischen Tiefebene gebräuchlich und Bettlaken aus Wolle kamen sogar auch im Zwischenstromgebiet Donau-Theiß zum Vorschein. Die Hypothese von István Györfly, wonach die Männer in der Tiefebene im Winter noch vor dem Tragen von Unterhosen Filzhosen trugen, konnte nicht nur in Siebenbürgen, sondern auch in Transdanubien und nordungarischen Oberland bekräftigt werden. Außer den Decken und Hosen wurden aus Wolle auch Schürzen, Röcke und sogar Säcke gewoben.

Der Abschnitt *Das gesammelte Material* handelt von der Erkenntnis der Trachtenzentren und ihrer Randgebiete sowie von der dementsprechenden Sammeltätigkeit, und zwar an Hand von den ins Museum eingelieferten über 500 kompletten Trachten. An den Knotenpunkten ist das Symbolsystem am deutlichsten, welches die Besitzer durch den Stoff, die Form, die Farbe und die Verzierung ihrer Kleidung zum Ausdruck bringen wollen, es verblaßt immer mehr in Richtung der Randgebiete, um schließlich völlig zu verschwinden. Somit war die Sammlerarbeit sinngemäß stets auf die Knotenpunkte gerichtet. Das von dieser Erkenntnis bedingte Sammlungsspingzip kann etwa durch die Gewohnheit mancher römisch-katholischer Dörfer verdeutlicht werden, wonach am ersten Sonntag des Monats das bessere Sonntagkleid getragen wird. Die Bewohner des Dorfes Ajak gingen aber viel weiter: sie trugen an allen vier bzw. fünf Sonntagen des Monats jeweils eine andere Kleidung – die beste am ersten und die bescheidenste am letzten.

Die Frauen von Cserhátsurány fallen durch die vielfältigen Varianten ihrer Kopftücher auf. Eine einzige Frau trägt in einem kurzen Abschnitt ihres Lebens 43 Kopftücher von verschiedenen Farben und Mustern – den Unterschieden entsprechend mit jeweils anderer Bedeutung.

In manchen Dörfern unterscheidet sich die Tracht je nach Glaubenskonfession: die der Katholiken ist farbenfroh, die der Protestanten eher düster. Andere Dörfer fallen durch die Aufbewahrung archaischer Stücke auf, wieder andere durch fleißige Innovationen.

Anfängliche Erfahrungen veranlaßten die Verfasserin, nicht nur einzelne Bekleidungen ins Museum zu bringen, sondern ganze Bekleidungskomplexe, deren organische Bestandteile jene eigentlich sind. Mehr noch: Über die feststehende Konvention des Sammelns hinweg, sollten neue Objektarten erforscht werden, dies alles in der Absicht, die Beziehungen zwieschen Objekt und Mensch bestmöglich kennenlernen und bekanntgeben zu können, einschließlich der auch zeitlich wechselnden Bedeutungen der Gegenstände.

Hier nur einige Beispiele dieser neuen Objektarten: *sirató kendő* (ein Tuch, welches die am Begräbnis teilnehmenden nahen Verwandten erhalten und sich um die Hüfte binden); *lakodalmas kendő* (Ein Tuch, welches jeder Hochzeitsgast bekommt und sich um die Hüfte bindet); *Szent Anna kendője* (weißes Kopftuch, welches auch alte Frauen zu Ehren der hl. Anna tragen); *anyóskendő, mosogató kendő* (mit diesem Tuch trocknet der Bräutigam – der es am den Hals hängt – das von der Braut am Tag nach dem Hochzeitsfest gewaschene Gesicht der Gäste); *zsoltártakaró, szemtakaró kendő* (mit diesem Tuch werden die Augen des Säuglings zugedeckt, um es vor Hexerei zu schützen); *tükör alá való kendő, falra való kendő* (an die Wand, gelegentlich unter den Spiegel gehängtes Tuch mit eingesticktem Haussegen); *párnatakaró kendő* (Tuch zum Schonen des Kissens) usw.

Auch im Hausinneren wurden nicht wenige Objekte entdeckt und der Sammlung beigelegt, so etwa verschiedene Decken und Tücher, mit denen Kiste, Truhe, Bett oder Backofen zugedeckt wurden, die man vor das Bett legte oder an die Wand hängte (*ládatakaró, locatakaró, kemencetakaró, takarózó lepedő, ágy elé való lepedő, rongyszőnyeg, „szőnyeg“, falvédő ruha*). Ein Wollgewebe diente beim Hochzeitsfest als Pferdedecke (*lóra való takaró*), auf einem anderen (*lakodalmi szőnyeg*) kniete das junge Paar um den elterlichen Segen zu empfangen, bevor es zur Trauung ging. *Térdeplő ruha* hieß ein Wolltuch von der Form und Größe eines Handtuches, welches die Frauen in der Kirche auf den Boden legten, um darauf zu knien. Verschiedene Tischtücher (*kisabrosz, szőrabrosz*) dienten als Requisiten beim Hochzeitsfest (*kontyoló abrosz*), oder beim Begräbnis (*cifra abrosz*: auf dem Tisch, dem man vor den Geistlichen stellte). Ein eigenes Tuch wurde bei häuslichen Festlichkeiten unter die Marienstatue gelegt (*Mária alá való abrosz*), usw. usw.

Zu den neuen Akquisitionen gehören die verschiedenen Arbeitskleider aus Sackleinen, die bei Feldarbeiten oder beim Melken getragen wurden; die ebenfalls aus Sackleinen genähten engen Hosen (*salavári, nadrágszárpár*), die Bündeln roter Baumwolle oder Seide (*pamut, selyem*), die die jungen Mädchen seit der ersten Regel – auch unter dem Brautkranz – auf dem Kopf tragen; ein Unterrock für die Dauer der Regel (*minden asszony szoknyája*); das erste Kleidchen des Kindes (*szoktató zubbony*); die Bekleidung des heranwachsenden Mädchens an Stelle des in einem zugeschnittenen Kittels (*első szoknyás öltözet*); Kleid zum heiligen Abendmahl (*úrvacsorázó ruha*); Kleider für aufgewachsene Mädchen bzw. Burschen (*új-leány ruha, új-legény ruha*); Köchinnenkleid (*szakácsasszony ruhája*), mit zwei Schürzen – mit der weißen s. Stichwort, mit der schwarzen Alltagskleid.

Gerade bei dieser Kleidung sieht sich Verfasserin veranlaßt, auf einen Irrtum hinzuweisen, welcher sowohl ihr selbst wie auch manchen anderen Museologen unterlaufen ist, als sie eine gewissen Kleidung als *das* Brautkleid oder *das* Kleid alter Frauen bezeichneten; in Wirklichkeit werden diese Kleidungen nur bei bestimmter Gelegenheit und mit bestimmten Beigaben ein Brautkleid oder typisch für alte Frauen, zu anderer Zeit und

mit anderen Beigaben ändert sich ihre Funktion. Die sich ankleidende Frau denkt nicht in Kategorien fertiger Kleidungen. Sie hat Kleidungsstücke, aus denen sie zum gegebenen Anlaß die der Konvention am besten entsprechende Kleidung zusammenstellt.

Es ist eine kaum lösbare museologische Aufgabe, das Kleidungssystem einer Person oder gar die Kleidungen einer geschichteten Gesellschaft darzustellen. Um diese Aufgabe annähernd bewältigen zu können wurden ganze Kleidungskomplexe erworben, z. B. „Familie aus Szakmár beim Abendmahl“; Gemeindevorstand des *Matyó*-Dorfes Mezőkövesd (*matyó*: nordungarische ethnische Gruppe), ebenfalls aus Mezőkövesd: 12 Kleidungen der „Bettlergesellschaft“; *Matyó*-Schule mit 16 Mitgliedern; Kleidungen zum Winzerfest in der Klausenburger Hochstadt (*hóstát*); zwei komplette Mitgiften bestehend aus je 300 Stück; die Kleidertruhe einer einsamen Witwe, darin 88 erhalten gebliebene Kleidungsstücke.

Große Aufmerksamkeit wurde dem Sammeln der verschiedenen Requisiten von Bestattungen gewidmet; diese wurden in drei Gruppen aufgeteilt: 1) Kleider zum Aufbahnen, 2) Kleidungsstücke des Toten, 3) Trauerkleider. Davon waren etliche bisher unbekannt: Tücher, die unter den Toten oder auf seine diversen Körperteile (Beine, Bauch, Gesicht usw.) gelegt wurden, Geldmünze auf die Augen des Toten, Pantoffel auf seine Füße, Sargdecke, Trauerfahne, Brotsack für die letzte Wegzehrung usw. (*halottfogó ruha*, *halott alá való lepedő*, *halottas lepedő* [ein Bettuch, auch für die Braut], *szemfedél*, *szömletakaró ruha*, *halotti köntös*, *halotti papucs*, *halotti főkötő*, *kendő halott hasára*, *halott dereka alá való kendő*, *halott lábára való kendő*, *péncz a halott szemére*, *orcatakaró ruha*, *halottletakaró ruha*, *koporsó takaró ruha*, *tükörlekötő ruha*, *halottas zászló*, *halotti batyu*).

Auch aus diesen Requisiten wurden ganze Komplexe gesammelt: eine komplette Bahre, mit Stücken des Hausinneren, der Bekleidung des Toten, Trauerkleidern. Aus dem Komitat Somogy konnten vollständige Bahren von drei verschiedenen Farben erworben werden: rot für Jugendliche, blau-rosafarben für Tote mittleren Alters, gelb für Alte. Aus Sóvárád kamen die Bahren einer jungen und einer alten Frau sowie ihre Bekleidung, ferner die Trauerkleider einer Fahnenträgerin und einer alten Frau. Aus Györgyfalva stammen die Bahren eines alten und eines jungen Mannes sowie einer Frau, mit sehr vielen Tüchern und Sargdecken. Am vollständigsten ist die Sammlung aus Szakmár: Bahren eines Burschen und einer jungen Mädchens, eines jungen verheirateten Mannes und einer jungen Frau, einer alten Frau und eines alten Mannes, ferner Trauerkleider. Schließlich kamen aus Kalotaszeg eine rote Bahre (für Jugendliche) sowie je eine komplette dunkelblaue und schwarze Bahre, mit den Kleidungen des Toten.

Was nützt all dies der Wissenschaft? Das Material ist noch lange nicht aufgearbeitet, doch ist es mit Gewißheit nicht nur heute, sondern auch in Zukunft als eine Grunddokumentation anzusehen. Die geborgenen Komplexe dokumentieren die zeitliche Schichtung im materiellen Bereich des Bauerntums, in der Sektoren, denen die betreffenden Textilien angehören. Früher legte die Forschung mehr Gewicht auf die regionalen Unterschiede, auf die lokalen Varianten. In den rezenten Sammlungen hingegen – meint die Verfasserin – müßten wir trotz der erheblichen Ausweitung des Kreises regionaler Varianten eher die Phasenverschiebungen der Entwicklung in den regionalen Unterschieden sehen. Bei manchen siebenbürgischen Gruppen sind etwa Kleidungsstypen erhalten geblieben, die im mittleren Teil des heutigen Ungarns schon vor hundert Jahren verschwunden waren. In der Tat sind bei der ungarischen Bauernschaft Siebenbürgens 2-3 Entwicklungsphasen der Bekleidung ausgeblieben, die von den anderen ungarischen

Volkgruppen erlebt wurden. In Orosháza und Mezőkövesd wird z. B. dem angekleideten Toten im Sarg ein Mantel von ausgeklügelter Form angezogen, währen in zahlreichen ungarischen Dörfern Siebenbürgens der gleichfalls angekleidete Tote in ein mehr oder weniger verziertes Tuch eingewickelt wurde. Im Endeffekt ist auch den immer ausführlicher dokumentierten Varianten die Einheit der bäuerlichen Kultur zu entnehmen, an der Grenze von unterschiedlichen östlichen und westlichen Kulturbereichen.

In Beantwortung der Frage, ob und in wie weit es ihr gelungen ist, das nun als Kunstsammlung betrachtete Material mit Stücken von hervorragendem Wert zu bereichern, meint die Verfasserin, daß die Herausgeber der unlängst erschienenen volkskundlichen Publikationen offenbar nicht ohne Grund sich mit Vorliebe der Akquisitionen der behandelten Periode bedienen, wenn es darum geht, alte und neuere Stickereien und Wollgewebe zu schildern.

In den Anmerkungen wird ganz kurz auch die Einlagerung der Objekte erörtert.

EDIT FÉL

K. CSILLÉRY KLÁRA

A BÚTOR- ÉS VILÁGÍTÓESZKÖZ-GYŰJTEMÉNY GYARAPODÁSA 1947–1977 KÖZÖTT*

A Néprajzi Múzeum Bútor- és Világítóeszköz-gyűjteménye a felszabadulás után, 1947-ben vált önállóan kezelt gyűjteményegységgé. A fejlesztés érdekében ekkor ez már elengedhetetlen volt, mivel az anyag céltudatos áttekintése és ennek megfelelően kialakított gyarapítás híján a szerzeményezés jórészt véletlenszerűvé lett.

Az önállósulás időpontjában a gyűjtemény jelentős százalékát a XIX. századi nagy ipari, mezőgazdasági és egyéb kiállításokra begyűlt objektumok tették ki. Mivel pedig az azokon szerepelt együttesek elsődlegesen a korabeli, élő falusi háziipart kívánták dokumentálni — ideértve a parasztok számára dolgozó kisipart is —, a bemutatott „paraszt-szobák” bútorai még többnyire megrendelésre készültek; ezeket tehát csak az azóta eltelt idő avatta történetivé. Maguktól a használóktól — tudatos válogatás nyomán — begyűjtött régebbi berendezési tárgy ezek közé csupán elvétve került, elsősorban JANKÓ János éles szemének köszönhetően.¹ A világítóeszköz-gyűjteményt pedig a HERMAN Ottó által az „ösfoglalkozások” bemutatására összeállított kollekció juttatta ilyen tárgyakhoz, archaikus jellegű világítóeszközök, főleg fáklyatartók páratlan együtteséhez.² A jelen században azután a gyűjtés már a „muzeális korú” régi tárgyakra irányult. JANKÓ János elveit követve BÁTKY Zsigmond is erre int az Utmutatóban.³ Felvázolva a gyűjtés korszerű programját, ő a változatokat bemutató sorozatok megszerzését ajánlja, amelynek ezáltal minden tagja „a tárgy fejlődéséhez”, tehát történetéhez is adat.”⁴

Ezt követően jónéhány hiánypótló tárgy, jeles sorozat gazdagította a bútorok és a világítóeszközök csoportját, a későbbiekben azonban a BÁTKY megfogalmazta útmutatás inkább csak igény maradt, hiszen az I. világháborút követő rossz anyagi ellátottság szinte lehetetlenné tette a gyűjteménygyarapítást, különösen a parasztság számára is értéket jelentő bútorok megszerzését.⁵ A népi bútorok felé forduló kutatói érdeklődés így jobbára a nyelvtörténeti és kultúrtörténeti tanulságok számbavételére szorítkozott.

A megcsappant gyűjtésben is érezhetőkké váltak azonban idővel újabb szempontok, elsősorban a funkcionalizmus elveinek az érvényesülése. Ennek hatására egyrészt egyedileg adatolt tárgyakkal gyarapodott a gyűjtemény, melyek emellett túlnyomóan egyszerű

* A kézirat lezárva 1982-ben.

¹ Vö.: K. CSILLÉRY Klára 1972a. 7.: Lásd még: uő.: 1980. 20–22.

² HERMANN Ottó 1898. 108–110. és XLVIII–XLIX. tábla.

³ BÁTKY Zsigmond 1906. 18–19.

⁴ BÁTKY Zsigmond 1906. 9–10.

⁵ Vö.: FÉL Edit 1938. 243.

használati darabok voltak, a korábbi gyűjtés nagyobb részét kitevő paraszti díszbútorokkal szemben. Másrészt felmerült a hiteles szobabelső-együttes gyűjtésének kívánalma, majd ennek eredményeként FÉL Edit 1939-ben megszerezte a Néprajzi Múzeum számára a martosi szobát.⁶

Az 1947-ben önállóvá vált Bútor- és Világítóeszköz-gyűjteményben a gyarapítás tervszerűvé tétele érdekében tett első lépés – az intézmény földrajzi mutatórendszerét megteremtő munkálatokhoz⁷ kapcsolódva – a meglévő állomány területi megoszlásának számbavétele volt. Ennek során világosan kitűnt, hogy a korábbiakban összejött anyag az egykori Magyarország népi bútorkészítő központjainak csupán egészen kis hányadát reprezentálja. Emellett az ilyen centrumok földrajzi elhelyezkedése is igen egyenlőtlen volt, amit jól mutat az a tény, hogy az Alföld egész területéről egyedül Békéscsabáról rendelkezett a múzeum olyan bútoranyaggal, amelynek segítségével a helyi XVIII–XIX. századi népi asztalosságról képet lehetett adni⁸ – míg a legtöbb alföldi bútorosztályozó központból, köztük a legkorábbiól és legnagyobb hatásúból, Debrecenből egyetlen példánya sem volt. Ilyen helyzetből kiindulva eleve reménytelen lett volna olyan bútorgyűjtemény létrehozására törekedni, amely minden, a múzeumi állományban addig nem képviselt magyarországi készítőhelyet megfelelő tárggyal tudna szemléltetni. Alkalmasabbnak látszott, ha inkább egyes kiválasztott központokból hozunk be olyan kisebb-nagyobb sorozatokat, amelyek amellet, hogy megjelenítik a bútorformák helyi változatait, illetve az ott jellemző bútordekoratív stílust, egyben tükrözik a sajátos vonások kifejlődésének, majd továbbalakulásának főbb állomásait, sőt amennyiben lehetséges, feleletet kínálnak egyéb kérdésekre is, mint például a kapcsolatok, a stílusátvételek és átadások problémájára.

Annak érdekében, hogy a későbbi összegező kiállítások a múzeum gyűjteményére támaszkodva minél hitelesebb képet tudjanak nyújtani a magyar népi bútorművészegről és minél pontosabban érzékeltethessék a valóságos összefüggéseket, igyekeztem különös súlyt helyezni a legfontosabb, stílusindító készítőközpontok kellő dokumentálására. Ennek eredményeként sikerült a legjelesebb ilyen alföldi centrum, Debrecen egykori népi asztalosstílusának az alakulástörténetéből a XVIII. és XIX. század dereka közt eltelt mintegy száz éves időszakból egy tárgysorozatot összeállítani (ennek az egyik kiemelkedő darabját lásd: 1. kép).⁹ Debrecen hatásának a szemléltetésére a környéken létrejött kisebb XIX. századi műhelyekből, elsősorban Derecskéről¹⁰ ugyancsak behoztunk egy tárgyszériát.

⁶ Az együttes képét az eredeti helyszínen, a gyűjtéskor talált elrendezésben lásd: VISKI Károly 1941. XXIX. tábla; FÉL Edit–HOFER Tamás–K. CSILLÉRY Klára 1969. 93. tábla; HOFER Tamás–FÉL Edit 1975. 232. tábla.

⁷ BARABÁS Jenő 1949. 353–357.

⁸ Vö.: BÁTKY Zsigmond 1929. XXI. tábla. A Néprajzi Múzeum állományának megfelelően, több összefoglaló munkában, így a Magyarság Néprajzában is az alföldi népi bútorművészetet egyedül ezekből – az egyébként színvonalas – békéscsabai tárgyakból nyújtott válogatás képviseli. (vö.: VISKI Károly 1942. LXXVIII. tábla; lásd még: BÁTKY Zsigmond–GYÖRFFY István–VISKI Károly 1928. 149.).

⁹ A sorozat egy további darabját, egy a XVIII. század közepi debreceni stílust képviselő tékát lásd: K. CSILLÉRY Klára 1972a. XII. tábla, vö. uo. 73.; ennek egykorú, datált analógiáit a Déri Múzeum állományából lásd: ZOLTAI Lajos 1937. 7., 9.

¹⁰ Lásd pl.: K. CSILLÉRY Klára 1972a. 24. rajz.

1. Láda, 1831. Készítőhely: Debrecen, lelőhely: Hajdúszoboszló. 61.115.53. ltsz.

A túlnyomórészt helybeli szükséglet kielégítésére specializálódott készítőközpontok közül a legsokoldalúbb sorozat Hódmezővásárhelyről gyűlt be, ahonnan a felszabadulás előtt szintén nem rendelkezett a múzeumunk bútorfélével. A Vásárhelyről megszerzett bútorok 1800-tól kezdődően a XIX. század második feléig illusztrálják az egymásba kapcsolódó stílusváltásokat. Ezen belül igen erősen képviselt a helyi virágkor, az 1830-as – 1840-es évek; ebből az időszakból datált példányokból válogatva, a Néprajzi Múzeum 1963-as Múcsarnok-beli népművészeti kiállításán rekonstruálni tudtunk egy módos parasztszobabelsőt.¹¹ Különösen öröndetes, hogy a vásárhelyi bútoranyag változatos összetétele ma már arra is lehetőséget ad, hogy segítségével az ismeretlen festőasztalosok egyéni alkotóstílusának eltérő vonásaira is rámutathassunk.¹²

¹¹ Képét lásd: DOMANOVSKY György 1964. 1. kép.

¹² Vö.: K. CSILLÉRY Klára 1972a. 63. VII. tábla és 26. kép.

2. Láda, 1901. Készítőhely: Komárom. 72.12.1. ltsz.

Mindemellett igyekeztünk kiegészíteni a bútorgyűjteményben már korábban is képviselt központok emlékanyagát is, természetesen fokozott gonddal a nagyobb, irányt mutató készítőhelyekre. Így Komárom, az országos viszonylatban kétségtelenül legnagyobb jelentőségű népi asztalosközpont esetében, amelynek a készítményeiből már 1945 előtt is több alkalommal került be példány a Néprajzi Múzeumba. Ezeknek a komáromi bútoroknak, többségükben ládáknak a számbavételére, összetartozásuk megállapítására azonban csak most kerülhetett sor, amit azután a sorozat tervszerű kiegészítése követett,¹³ így többek között a helyi stílusfejlődés kései periódusából való darabokkal (2. kép). Emellett dokumentálni kellett Komárom szerteáramló hatását, ami a Duna-mentén a XIX. század folyamán létesült kisebb műhelyek stílusában mindenütt érezhető – a komáromiak hagyományos vásárútvonalának megfelelően.¹⁴ Ezen gyűjteménygyarapító munka révén a leggazdagabb sorozat a jellegzetes tulipános mintázatú faddi bútorokból került be (9–12. kép),¹⁵ amelyeknek korábban egyetlen képviselőjük sem volt a múzeum bútorállományában.

¹³ Ezeknek az új szerzeményeknek néhány jellemző példányát lásd: K. CSILLÉRY Klára 1972a. V. tábla, 8. kép, vö. uo. 61.; uő.: 1977. 1–2. kép.

¹⁴ Vö.: K. CSILLÉRY Klára 1972a. 62.

¹⁵ A Bútorgyűjtemény részére megszerzett faddi előállítású példányok közül lásd még: K. CSILLÉRY Klára 1963a. 124–126.; egy további faddi (Cecéről begyűjtött) ládának a képét lásd: uő. 1961. 47. kép. A faddi helyi bútorkészítésre, a faragóspecialisták kapcsán lásd: MOLNÁR Mária 1965. 329–336.

Ahol mód volt rá, másutt is törekedtem arra, hogy a beszerzett példányok révén éreztetni lehessen azt a változást, ami a népi bútorok készítésének egyre kisebb településekre való áttevődésével állt be, azt követően, ahogy a XIX. század folyamán az ilyenféle asztalostermékek végleg kiszorultak mind a kismemesség, mind pedig a városi, mezővárosi polgárság lakásberendezéséből. Igen szemléletes ilyen együttes jött össze Kalocsáról, illetve az egykor a városhoz tartozott, majd községeként önállósult szállásokról. A kalocsai készítésű XIX. század közepi példányok a helyi asztalosságnak a komáromi bútorfestők nyomán kibontakoztatott virágzó stílusára nyújtanak jó példát (14–15. kép).¹⁶ A későbbi alakulást a szállásokbeli, barkácsoló parasztasztalosok által előállított példányok képviselik. Ilyenek az 1870-es évektől mutathatók ki, s ezeken a városi bútorfestők díszítőmódozatát a bútorfestés itteni kivitelezői, a pingálók és íróasszonyok révén felváltotta a falfestésen kialakult harsányabb színezésű, parasztosabb ornamentika.¹⁷

Az eddigiekben idézett néhány kiragadott példa talán elegendő annak jelzésére, hogy a fő törekvés az egyes készítőközpontokból a múzeum számára megszerzendő reprezentánsok kiválogatásánál az volt, hogy olyan sorozatok álljanak össze, amelyek kellően érzékeltethetik a helyi stílus alakulástörténetét. Megjegyzem, hogy a Magyarországon legáltalánosabb, festett asztalosbútorok mellett ilyen fejlődési sort hoztunk össze a már meglévő néhány múzeumi példány mellé, 1797 és 1876 közötti időszakból, a nálunk egyedül a Balaton-Felvidéken népvivé vált intarziás bútorokból is.¹⁸

Meg kell jegyezni, hogy mivel a parasztházak asztaloskészítésű bútorai közül a berendezés legfontosabb darabjain a datálás a hagyományos stílus virágzása idején, a XVIII–XX. század közötti időszakban az ország túlnyomó részén általános gyakorlat volt, a történeti sorozatok begyűjtése az 1950-es, 1960-as években, amíg a terepen kellő anyagot találhattunk még, úgyszólván elhatározás, illetve pénz és nem utolsó sorban raktári hely kérdése volt csupán. Az asztalos bútorral szemben viszont a barkácsoló specialisták által faragott avagy a háziiparosok műhelyéből kikerült példányoknál, az évszámok alkalmazásának esetleges volta miatt az ilyen szériák összehozása jóval nehezebb, néha szinte kivihetetlen feladatnak bizonyult.

A történeti átalakulást jelző sorok összeállítása ezen utóbbi munkák közül a legnagyobb sikerrel a dunántúli faragott támlájú székek esetében kecsegtetett. Ilyenekből már korábban is jelentős gyűjteménye volt a Néprajzi Múzeumnak, jórészt a századforduló körüli szerzeményezések révén.¹⁹ Ezzel párhuzamosan azonban sajnos nem történt meg a parasztszobák ezen dísz tárgyainak a készítőműhelyeire vonatkozó gyűjtés; és noha az összehasonlító vizsgálatok alapján²⁰ ma már biztosak lehetünk benne, hogy a különböző dunántúli lelőhelyekről előkerült ilyen székek túlnyomórészt ebben az országrész-

¹⁶ A Néprajzi Múzeumba behozott ilyen darabok közül lásd még: K. CSILLÉRY Klára 1977. 9. kép.

¹⁷ A korai falfestőstílusról vö.: SIMONYI János 1882. 307–308. A Néprajzi Múzeumba a felszabadulás óta begyűjtött ilyen jellegű bútoranyagból lásd: K. CSILLÉRY Klára 1952. 23. 19. ábra; uő.: 1962. 43. ábra; uő.: 1966a. 321–342. 34–36. ábra; uő.: 1975. 46–49. és 64. ábra.

¹⁸ Vö.: K. CSILLÉRY Klára 1969. 74–77. 25. ábra. Az újonnan megszerzett intarziás példányok közül lásd még: FÉL Edit–HOFER Tamás–K. CSILLÉRY Klára 1969. 162. tábla; K. CSILLÉRY Klára 1972a. 9. kép; DOMANOVSKY György 1981. II. 83.

¹⁹ Az első világháborúig megszerzett állományból a Néprajzi Múzeum 31 dunántúli faragott támlájú székét – köztük 11 datálttal, az 1774 és 1878 közti időszakból – lásd: VISKI Károly 1925.

²⁰ Vö.: K. CSILLÉRY Klára 1963b. 115–116.

ben, de mindenképpen az egykori Magyarországon készültek, a korábbi gyűjtések hiányában pontosabban jelenleg még csak egy-két típus készítés helyét tudjuk lokalizálni.

A behatóbb tanulmányozás azt mutatja, hogy a már korábban is meglévő nagyszámú faragott támlájú dunántúli szék több egymástól elkülönülő csoportba sorolható; ezek egyike-másika tekintélyes láncot alkot, a legtöbb azonban csupán egy-két darabból áll. Mindezek sorát az elmúlt 30 év folyamán még további néhány, helyi jelentőségű kis csoporttal tudtuk kiegészíteni.²¹

A múzeumi gyűjteményben már eddig is képviselt csoportok közül a legeredményesebben a Győr és befolyás területén kimutatható faragott székek sorozatát lehetett továbbfejleszteni. Ennek a típusnak jellemzője, hogy a támla a középtájon erősen összehúzó, és szélesebb-keskenyebb övvel alsó és felső mezőre tagolt, amit leginkább becsavart végű palmetta keret és viragsokor tölt ki (3. kép). Korai, XVIII. századi – XIX. század eleji változatai többségükben feltehetőleg magában Győrben működött mesterek keze munkái, míg később úgy látszik, hogy környékbéli, mezővárosi és falusi faragóspecialisták vették át a készítést, így Kónyban, Kapuvárott, Szalónakon (ma: Schleining, Ausztria).²² Ebből a széktípusból a Néprajzi Múzeumnak a felszabadulás előtti beszerzéseknek köszönhetően csupán a XIX. századból voltak példányai, 10 darab az 1809–1866 közötti évekből. Következésképp a sorozat kiegészítését célzó fejlesztésnek elsősorban arra kellett törekednie, hogy egyrészt a kezdetekre, másrészt pedig az elvirágzás szakaszára hozzon bizonyító anyagot. Ennek a munkának az eredményeként ma már hat XVIII. századi példánnyal rendelkezik a bútorgyűjtemény, nevezetesen 1746-ból (56.61.26),²³ 1766-ból (66.140.2.),²⁴ 1770-ből (70.192.1; 3. kép), 1781-ből (59.85.1 – ez a tárgy csupán széktámla), 1784-ből (58.62.3.), 1786-ból (65.5.5.); közülük az öt utóbbi azonos műhelyből származónak látszik. A XVIII. századi új szerzeményű példányok segítségével a múzeum kiállításain most már kellően jellemezhető ennek a leghosszabb életű dunántúli székaragó stílusnak a kezdeti, a templomi bútorok, padok díszítő faragásához közelálló periódusa.

A megfelelő számú korai anyag bekerülése ez esetben egyébként azért is öröndetes, mivel a más hazai gyűjteményekben őrzött, ám eddig csak elvéve publikált XVIII. századi győri eredetűeknek meghatározható népi támlásszékekkel²⁵ egyetemben kézzelfogható bizonyítékot szolgáltat arra, hogy Magyarországon bontakozott ki – külföldi előzmények

²¹ Ezek közül lásd pl. a Nagyvázsony környéki csoport jellemző darabjait K. CSILLÉRY Klára 1963a. 51–53. ábra, 126–127.; a nyugat-dunántúli intarziás és mélyített faragású székek csoportját: uő. 1966a. 41. ábra, 347.; RITZ, Gisliind 1974. 311. kép; a hőveji, két szembeforduló sasfejjel díszített székeket: K. CSILLÉRY Klára 1970. 14–15. ábra, 108–110.

²² Vö.: SCHMIDT, Leopold 1967. 146.; K. CSILLÉRY Klára 1972a. 29–30. kép, 61. és 71.

²³ Képét lásd: DOMANOVSKY György 1964. 32–33. tábla; FÉL Edit–HOFER Tamás–K. CSILLÉRY Klára 1969. 159. tábla.

²⁴ Képét lásd pl.: K. CSILLÉRY Klára 1972a. 29. kép; HOFER Tamás–FÉL Edit 1975. 258. kép.

²⁵ Egy 1774-ből datált példányát lásd: GÖNCZI Ferenc 1914. 628. 15. ábra, egy 1780-ast: MALONYAY Dezső 1911. 187/6. ábra; DOMANOVSKY György 1943. 29.; egy 1793-ast: TÓTH János 1965. 72. 168. kép; egy 1795-öst: PÁLOS Ede 1911. 170. 11/5. ábra. Idekapcsolható még egy helyi továbbalkításra valló, 1782-es datálású komáromi széktámla, lásd: ORTUTAY Gyula 1941. I. 102/b. tábla.

3. Szék, 1770. Valószínűleg győri műhelyből. 70.192.1. ltsz.

nyomán²⁶ – a faragással díszített székeknek ez a típusa. Emlékeztetni kell ezzel kapcsolatban arra, hogy 1935-ben Arthur HABERLANDT még azt a feltevést kockáztatta meg az általa ismertetett ilyen típusú, múlt század eleji burgenlandi példányok kapcsán, hogy nem berchtesgadeneri (NSZK) készítésű importtárgyak lennének-e?²⁷ Leopold SCHMIDT azonban már helyi készítésűnek, nevezetesen győri tanultságú szalónaki mester munkájának ítéli a bécsi Österreichisches Museum für Volkskunde magyar címerrel ékes, 1815-ös datálású burgenlandi darabját.²⁸

Ami a Néprajzi Múzeum XIX. századi győri típusú faragott székeit illeti, a század első feléből korábban begyűlt széksorozat az elmúlt három évtized folyamán további négy jellemző példánnyal sikerült kiegészíteni, köztük egy egészen egyedi megoldásával,

²⁶ Távolabbról rokon formaváltozatok a déli Schwarzwaldból és Elzászból mutathatók ki, lásd pl.: DENEKE, Bernward 1969. 47–48. kép; RITZ, Gisliind 1974. 158. kép.

²⁷ HABERLANDT, Arthur 1935. 23., 43., és 133. kép.

²⁸ SCHMIDT, Leopold 1967. 104. tábla, 146. és 188.

4. Szék, 1844. Lelőhely:
Decs, Tolna m. 54.44.5. ltsz.

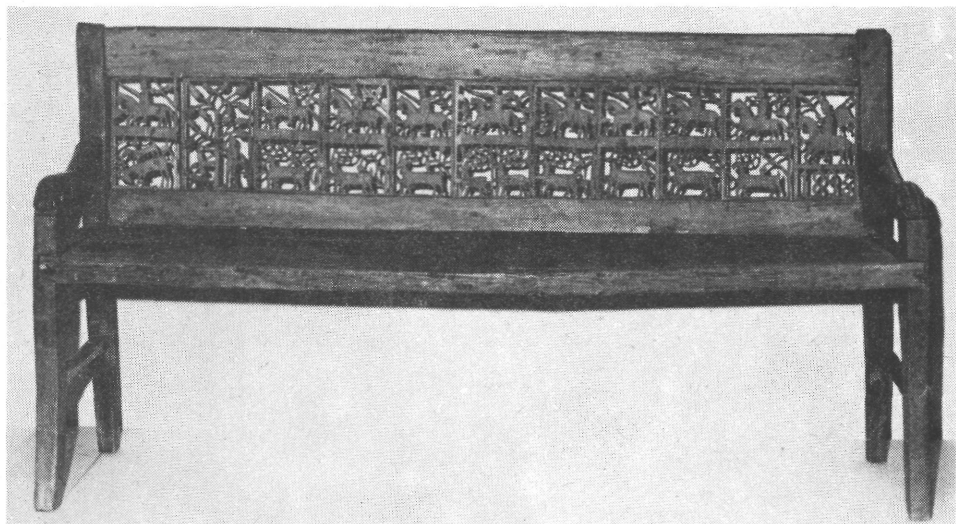
5. Szék, 1900. Készítő és leelőhely:
Kapuvár. 64.94.102. ltsz.

amelyen két áttört rozetta lazítja fel a zsúfolt felületet (4. kép).²⁹ A legkésőbbi, már a kompozíció elerőtlenedéséről tanúskodó darabok Kapuvárról kerültek be a bútorgyűjteménybe, az egyikük 1900-ból való (5. kép), a másik ennek az előbbienek a nyomán, 1944-ben készült (67.174.9.).³⁰

A palóc áttört díszű bútorok csoportja is jelentősen gyarapodott az utóbbi 30 év során. Tudjuk, hogy ez a sajátos bútordíszítésmód, amely nem ritkán figurális elemeket, sőt egész jelenetsorokat mutat, elsősorban padokra került; az ilyen padokból a korábbi időkből csupán öt példány volt a Néprajzi Múzeum birtokában, közülük négy emberábrázolásos díszítésű, és egyen van jelölve az évszám: 1895. Három évtized alatt ehhez a sorozathoz 19 további áttört palóc pad, meg két padtámla csatlakozott. Ezekből 14 figurális díszítésű, datálás hét példányon van 1884 és 1910 közötti évekből. A szerzemények közül kimagaslík néhány különösen jeles alkotás, amelyek segítségével lehetővé

²⁹ A közelmúltban megszerzettek közül az 1837-es példányt lásd pl.: ORTUTAY Gyula 1966. 88–89. között; ugyanazon készítőtől egy 1841-es évszámút; K. CSILLÉRY Klára 1972a. 30. kép.

³⁰ Vö.: K. CSILLÉRY Klára 1972a. 39.

6. Pad, 1893. Készítő és leőhely: Karancskeszi, Nógrád m. 73.193.1. Itsz.

vált, hogy a kiállításunkon a kompozíciós megoldások változatosságára, az egyéni megfogalmazásokra is kellően rámutathassunk. Ezek között a művek között első helyen kell említeni Csábrádi József 1889-ben faragott csuklós támlájú padját (56.44.6.),³¹ Jelentős nyereségnek számít egy 1893-ban készült pad (6. kép), nemkülönben a Lőrincz Pál által 1902-ben alkotott padtámla (56.44.14–20.)³² és az ábrázoló stílusa alapján Gyurkó Pálnak tulajdonítható huszáros pad (73.193.1.).³³ Az ilyen áttört díszű padok kialakulási korszakának a megismerését segíti egy 1884-es datálású páros pad (60.140.1–2.). Örvedetes azoknak a tárgyaknak a megszorodása, amelyeknél az alkotó név szerint meghatározható. Ugyanis a fentebb már említetteken kívül még két további áttört támlájú pad mesterének tudjuk a nevét.³⁴ Meg kell még jegyezni, hogy az ilyen padok virágkorából származó egyedek megszerzésén túl törekedtünk olyan példányok begyűjtésére is, amelyek fényt vehetnek ezen népi bútordíszítő stílus továbbélésének, illetve elenyészésének a lefolyására.³⁵

³¹ Ez a jeles példány már röviddel a múzeumba kerülését követően számos publikációba bekerült, így pl. K. CSILLÉRY Klára 1952. 24–25. kép; DOMANOVSKY György 1964. 26–27. tábla; FÉL Edit–HOFER Tamás–K. CSILLÉRY Klára 1969. 97–98. tábla; RITZ, Gisind 1974. 31. és 310. tábla; HOFER Tamás–FÉL Edit 1975. 277–282. tábla; DOMANOVSKY György 1981. II. 82.

³² Leírása: MADARASSY László 1934. 135., 138–139. Részleteit lásd még: FÉL Edit–HOFER Tamás–K. CSILLÉRY Klára 1969. 100. tábla; RITZ, Gisind 1974. 308–309. tábla; HOFER Tamás–FÉL Edit 1975. 294–296. tábla; DOMANOVSKY György 1981. II. 83.

³³ Képét lásd: K. CSILLÉRY Klára 1975. 57. ábra.

³⁴ K. CSILLÉRY Klára 1973. 120–123. 18. és 20. ábra.

³⁵ K. CSILLÉRY Klára 1966a. 350–351. 46. ábra; uő.: 1972a. 39.; uő.: 1973. 123. 21. ábra.

A nagy múltú ácsolt ládáknak a csoportja esetében a történeti alakulás dokumentálása jóval nehezebb feladat, mint az eddigiekben bemutatott tárgyaknál. Megjegyzendő, korábban maguknak az ácsolt ládáknak sem tulajdonított túlzott jelentőséget a kutatás, s ennek megfelelően a múzeumba kerülésük is meglehetősen esetleges volt. A lemaradást pótlendő, a felszabadulás előtti időkből meglévő 37 példány mellé az eltelt 30 év alatt további 135 darabot szerzeményeztünk. Igyekeztem a fellelhető változatok sokoldalúságát kellőképpen szemléltető szériát összehozni, különös tekintettel a hazai anyagra annyira jellemző sajátos emberábrázolásokra.³⁶

Noha a Néprajzi Múzeum állományában már a felszabulás előtti időkben is jó néhány tekintélyes korú ácsolt ládát őriztek a múlt századi készítésűek mellett, nem kevés gondot okozott a közelmúltig ívelő történeti sor összeállítása. Eleinte ugyanis még az utóbbi száz évben készült példányoknál is jóformán lehetetlennek tűnt a pontosabb meghatározás, minthogy a korábbi beszerzésűek között csupán egyetlen évszamos volt, az, amelyet az ezredéves kiállítás számára rendeltek. A nehézséget tetézte az, hogy a régebbi szakirodalom sem közölt évszámmal ellátott darabot. Az újabb szerzeményezés során arra kellett tehát törekedni, hogy minél több datált ácsolt ládára tegyünk szert. Ennek eredményeként 18 évszámmal jelölt példány került a gyűjteménybe.

A legtöbb datált ácsolt ládát a gömöri készítőhelyeken gyártottakból tudtunk összegyűjteni. A legkorábbról, 1720-ból származó ilyen példány már bemutatásra került az 1961. évi új szerzeményekkel.³⁷ A XVIII. század további évtizedeiből és a XIX. század első feléből azonban egyelőre nincsen datált darabunk, csak a század második felétől, 1862-vel folytatódik az évszamos gömöri készítésű ácsolt ládáknak a sora.³⁸ Ezt követi egy 1879-ből való (73.186.1.), majd három további darab az 1880-as évekből.³⁹ Az 1890-es években készültekből is begyűlt két példány és a XX. század legelejéről ismét kettő,⁴⁰ a legkésőbbi 1906-os évszámot visel (71.114.1.). Ezek a tárgyak szépen demonstrálják a díszítőstílusban bekövetkező módosulásokat, és jelentős segítséget nyújtanak a datálatlan darabok keltezési időpontjának a meghatározásához.

Igen öröndetes, hogy a gömöri készítésű tárgysorozathoz bodonyi (Heves m.) gyűjtés révén két olyan évszámmal megjelölt ácsolt láda is csatlakozik, amely példaként szolgál a gömöriek hatására a Mátra környékén a XIX. század második felében felbukkanó helyi készítésre. Az egyik ilyen, tölgyfából faragott tárgy 1873-ból való (56.50.100.), a másik 1889-ből (54.93.13.). Mindkettő azonos műhely termékének látszik, a helyi hagyomány szerint a község bognára készítette őket. A szomszédos háziiparos faluból, Mátraalmásról (korábban: Szuhahuta, Nógrád m.) pedig, szerencsés módon még sikerült az utolsó két „szekrénycsinálóval” egy-egy olyan darabot készíttetnünk – 1948-ban⁴¹

³⁶ Vö.: K. CSILLÉRY Klára 1957. 283–290.; uő.: 1969. 69–70. 17–19. ábra; uő.: 1970. 110–112. 16–18. ábra.

³⁷ K. CSILLÉRY Klára 1962. 232–234. 40. ábra.

³⁸ KRESZ Mária 1972. 146. 5. ábra.

³⁹ Az 1886-os évszámú példány képét lásd: RASMUSSEN, Holger 1965. 9.; K. CSILLÉRY Klára 1972b. 15. tábla; az 1889-es tárgy részletét lásd: HOFER Tamás–FEL Edit 1975. 246. tábla.

⁴⁰ Az 1903-as évszámot viselő példányt, egy terménytároló szuszékot lásd: K. CSILLÉRY Klára 1970. 20. ábra. 112–113.

⁴¹ K. CSILLÉRY Klára 1955a. 360. 2. ábra.

és 1955-ben⁴² —, amely a menyasszonyi ácsolt ládáknak itt divó legkésőbbi, az 1920-as években élt stílusperiódusának jellemző jegyeit mutatja. Ennek a két tárgynak az elkészíttetése az előállítás munkamenetének a dokumentálását is szolgálta.

A baranya-somogyi stíluscsoportból is sikerült három datált példányt megszerezniük, ezeknek a segítségével kiválóan be lehet mutatni az ebben az időszakban lezajló stílusalakulást. Ugyanis míg az 1837-es példány (67.196.1) még a korábban uralkodó helyi stílust szemlélteti, szép változata az egyik elterjedt, kiegyensúlyozott kompozíciónak,⁴³ az 1841-es darab (71.164.1.) már a változások megindulásáról tanúskodik: a kiszíneződés megkezdődéséről. Más díszítmenybeli módosulást példáz az 1875-ös évszámú (68.138.1.), nevezetesen a kötött kompozíció szétesését, az ornamentelek elaprózódását.⁴⁴

Az ácsolt ládák többi csoportjából is megtudtunk szerezeni egy-egy datált példányt. Az Őrségből bekerült 1843-as ácsolt láda (67.142.1.) a régies stílust reprezentálja,⁴⁵ akárcsak a vele rokon díszítésű, 1840-es évszámú ácsolt ágy (54.26.86.); ez az utóbbi tárgy az ilyen típusú ágyaknak a Néprajzi Múzeum magyar anyagában mindeztideig egyedül álló emléke.⁴⁶ Az előbbiekkal azonos kort képvisel és ugyancsak egy korábbi öröklött stílus megtestesítője, egy 1844-es évszámot viselő példány a Déli-Tiszavidékről (57.9.2.). Akárcsak az Őrségi ácsolt láda és ágy, ez is minden bizonnyal az ilyen bútor helyi készítésének a legutolsó fázisából való. Korábbi időszakba enged visszont bepillantást egy igen arányos, nagyméretű, 1777-es évszámmal díszített székelyföldi ácsolt láda, amely valószínűleg az udvarhelyszéki Siklódon (ma: Siclod, Románia) készült (7. kép).

Az eddigiekben előadottak a különböző bútorkészítő központoknak, bútordíszítő stílusoknak a dokumentálásáról számoltak be. A múzeumunkba behozott tárgyakkal azonban természetesen nem csupán erre kívántunk rámutatni, hanem a használat körülményeire is.

A bútorok alkalmazását legszemléletesebben az enteriőrök tudják érzékeltetni, ezek begyűjtése különösen a kiállítások szempontjából volt elsőrendűen fontos. A nevezett 30 esztendő folyamán tíz szobaberendezést tudtunk megszerezni. A legrégebbiebb közülük egy mátraalji palóc nagycsaládnak századfordulói közös lakószobája (*ház*) és hálókamrája Bodonyból, ezt rekonstrukció formájában kellett begyűjteni; mind a két helyiségnek a berendezése túlnyomórészt házilag készült objektumokból áll.

A behozott többi szobabelsőnek a bútorai mind asztalosműhelyből kerültek ki. Eredetileg is összetartozó egység volt, gazdag parasztházból, a kapuvári tisztaszoba; ezt szerencsés gyűjtési lehetőségeknek köszönhetően, többféleképpen is be lehet mutatni: egyrészt a létesítésének az idején 1886–87-ben volt állapotnak megfelelően rekonstruálva; másrészt abban a mivoltában, amivé 1925-re módosult, ahogy azután a gyűjtés időpontjában is találtunk. Emellett kiállítható a szoba karácsonyestére felkészítve is.⁴⁷ Tiszaigarról egy századforduló körüli középparaszti lakószoba bemutatásához alkal-

⁴² K. CSILLÉRY Klára 1955b. 314–316. 1–6. ábra.

⁴³ K. CSILLÉRY Klára 1969. 68. 14. ábra.

⁴⁴ K. CSILLÉRY Klára 1969. 68. 15. ábra.

⁴⁵ K. CSILLÉRY Klára 1969. 68. 16. ábra.

⁴⁶ K. CSILLÉRY Klára 1954. 71–73. 1–3 ábra, X/1–2. tábla; vö.: BIRÓ Friderika 1969. 140. 18. ábra; uő.: 1975. 80–81.

⁴⁷ K. CSILLÉRY Klára 1965. 214–216. 50–52. ábra.

7. Ácsolt láda, 1777. Készítőhelye valószínűleg Siklód (ma: Siclod), lelőhely: Szolokma (ma: Solocma), mindkettő v. Udvarhely m. (ma: Románia). 75.90.1. ltsz.

mas berendezést hoztunk be.⁴⁸ Fadról két szobabelsőt szereztünk meg, középparaszti színtről, illetve gazdag családtól; a korábbi, amely az 1860-as – 1870-es évek régies lakószobáját mutatja be, rekonstrukció; míg a másik, 1890-ből származó, újabb ízlésű parádés szoba a megvásárlásának időpontjáig az eredeti helyén állt.⁴⁹

Az egymás mellett elhelyezkedő, ámde történetük eltérő körülményei következtében más hagyományokra építő paraszti közösségek lakáskultúrája egyedi vonásainak a jellemzésére gyűjtöttünk össze egy-egy közepes módosságú szobabelsőt három szomszédos helységből: a megszakítás nélkül, folyamatosan fejlődött, középkori eredetű mezővárosból, Dunapatajról, illetve a vele délről határos Szakmárról, amely Kalocsából a XVIII–XIX. század folyamán szakadt ki,⁵⁰ továbbá az északi szomszédtól, a XVIII századi telepítésű német faluból, Hartáról. XX. század eleji állapotot megjelenítő rekonstrukciót hoztunk be a két előbbi helységből, Hartáról pedig két eredeti együttest, a századforduló idejéről, illetve az 1940-es évekből.⁵¹ Szerencsésen egészítheti ki egy nemzetiségi kiállításon a nagyon színes hartai lakások képét egy igen egyszerű német szoba a Fejér megyei Vértesacsáról, ugyancsak a XX. század első feléből.⁵²

Emlékeztetni kell továbbá arra is, amiről az előbbieken volt már szó, hogy a felszabadulás óta begyűlt tárgyanyag segítségével Hódmezővásárhelyről is rekonstruálni

⁴⁸ BAKÓ Ferenc 1954. XI. tábla.

⁴⁹ K. CSILLÉRY Klára 1963. 122–126.

⁵⁰ K. CSILLÉRY Klára 1966a. 341–343.

⁵¹ A korábbi együttesre lásd: K. CSILLÉRY Klára 1982b. 13., a későbbire: uő.: 1965. 217–218. 53–55. ábra, ill. uő.: 1982b. 21. ábra.

⁵² K. CSILLÉRY Klára 1973. 110–112. 2–3. ábra.

8. Fonószék, XIX. sz. Lelőhely és feltehető készítőhely: Csányoszró, Baranya m. 52.7.1. ltsz.

tudtunk egy tehetősebb család múlt századi szobabelsőjét. Megjegyzem még, hogy a múzeumba korábban bekerült tárgyakat új gyűjtéssel kiegészítve, mód nyílt egy sárközi módos tisztaszoba⁵³ és egy matyó szegényparaszti szobabelső⁵⁴ rekonstrukciójára is.

A nagy együttesek megszerzése mellett szorgalmaztuk a még hiányzó vagy a gyűjteményben kellően nem képviselt tárgytípusok, illetve fontosabb variánsok felkutatását és begyűjtését. Ilyenek nem kis számban kerültek be a gyűjteménybe. Idézhető például a hétköznapi étkezések archaikus bútora, a kerek lapú asztalszék, amelyet a második világháború előtti évekig a múzeum anyagában csupán egyetlen, gyimesközéploki példány képviselt,⁵⁵ noha ez a nagymúltú bútordarab a magyar parasztságnál a közelmúltig igen elterjedt volt. Az elmúlt évek folyamán azután az Alföld és a Dunántúl területéről többféle változatban 7 példány gyűlt össze.⁵⁶ Hazai belső fejlődésű, baranyai és somogyi elterjedéssel az a speciális fonószék, amelynek az ülőlapját a rüdguzsaly rögzítése céljából a szélén furattal törték át; ilyen példány nem volt eddig a múzeumnak (8. kép).

Igyekezünk olyan sorozatok összeállítására is, amelyek egy-egy tárgyfélnéknél egyazon faluban fellelhető megjelenési formáit szemléltetik. Ezzel a céllal hoztunk be Fadról egy ládasorozatot. A legtöbb darabja faddi mesterek által a helyi stílusban

⁵³ Képét lásd. DOMANOVSKY György 1964. 4. tábla; ANDRÁSFALVY Bertalan 1967. XVI. tábla.

⁵⁴ Képét lásd: DOMANOVSKY György 1964. 3. tábla.

⁵⁵ KALLÓS Zoltán 1960. 1. ábra.

⁵⁶ Lásd a Szegvárról való példányt: K. CSILLÉRY Klára 1957–58. 43., 47.; uő.: 1982a. 155. kép, a Szeremléről valót: uő.: 1961. 41. ábra, 89.; uő.: 1972a. 27. rajz, uő.: 1982a. 154. kép, a Mezőcsátról valót: uo. 156. kép; lásd még uo. 104.

9. Láda, szegény leányé, 1882. Készítő- és lelőhely: Fadd, Tolna m. 62.149.5. ltsz.

tulipánozott, többségük menyasszonyi láda, az 1860-as évektől a századfordulóig. Nem csupán a helyi stílus alakulását példázza ez a sorozat, de jól jelzi a ládát megrendelő családok vagyoni helyzetét is. Beszereztünk a menyasszonyi ládákön (9–11. kép) kívül más, az előbbieknél megfelelő tulipános díszű rahásládát is: gazdag családhoz vőnek beházasodott legény ládáját⁵⁷ (12. kép), házasulandó cselédlegény ládáját,⁵⁸ továbbá teljesen egyszerű ládát, amely magányosan szolgáló uradalmi cseléd számára készült (13. kép).

Közel egy időben házasságra lépett gazdag és szegény lánynak a ládáját sikerült megszerezni Szakmárról (14–15. kép). Az előbbin a gondos, dúsabb mintázás mellett a szülők tehetőségét, a láda rendelésre készült voltát jelzi a leány nevének és a házasságkötés évének felírása a láda fedelére; nemkülönbén a csupán ritkán szereplő motívum: a madár. A szegény leány ládája kisebbre is méretezett, szerényebb is, nem csupán olcsóbb lehetett, de alighanem vásári áru volt.

A gazdasági és társadalmi körülmények meghatározta életmódnak a változása néha a bútorkok negformálására is kihatott. Szemléletesen példázza ezt a Mezőkövesden a századunk elején kialakult „varróbölcső”, „tanyázó bölcső”. A bér munkában hímzést vállaló

⁵⁷ Vőláda nem volt a Néprajzi Múzeum korábbi állományában, az elsőt 1961-ben sikerült megszerezni Szakmárról, lásd: K. CSILLÉRY Klára 1962. 236. 43. ábra.

⁵⁸ Ez a faddi készítésű láda Cecéről való, lásd: K. CSILLÉRY Klára 1961. 93. 47. ábra. Itt jegyzem meg, hogy summásládával is csak a jelen periódusban sikerült gyarapítanunk a gyűjteményt, lásd: K. CSILLÉRY Klára 1965. 222.; FÉL Edit–HOFER Tamás 1966. 320. 9. ábra; K. CSILLÉRY Klára 1967. 290. 16. ábra.

10. Láda, a 12. képen bemutatott láda tulajdonosának módos felesége számára készült, a házasságkötés után 7 évre, 1890-ben. Fadd. 62.182.5. ltsz.

11. Láda, szegény leányé, 1891. Fadd. 63.54.1. ltsz.

12. Láda, vőnek ment szegénysorsú legényé, 1883. Fadd. 62.149.12. ltsz.

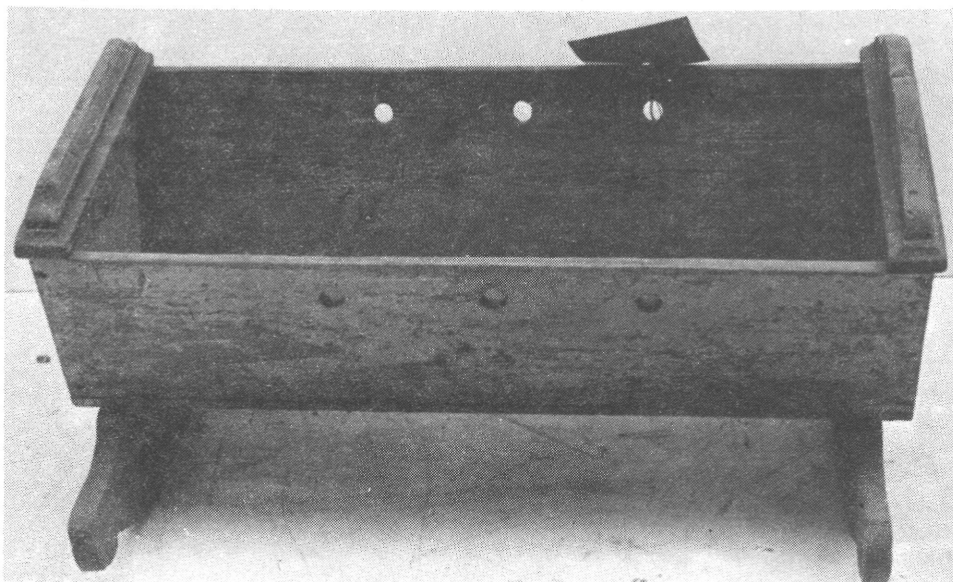
13. Uradalmi cseléd ládája, 1884. Fadd. 62.149.13. ltsz.

14. Láda, gazdag leányé, 1854. Készítőhely: Kalocsa, lelőhely: Szakmár, Bács-Kiskun m. 53.16.2. Itsz.

15. Láda, szegény leányé, 1850-es évek. Készítőhely: Kalocsa, lelőhely: Szakmár. 51.13.8. Itsz.

16. Bölcső, házon kívül végzett munkához, *tanyázó bölcső*, 1910 körül. Mezőkövesd. 65.71.2. ltsz.

fiatal anyáknak ugyanis ahhoz, hogy nyáron a házon kívül dolgozhassanak társaságban, valamenyik ház tövében ülve, könnyen hordozható, kis helyet foglaló bölcsőre volt szükségük (16. kép), amit rendszerint valamelyik családtag ütött össze, maradék deszkából, míg benn a házban továbbra is a régi nagy és magas forma, az asztalos kezéből kikerült „első bölcső”⁵⁹ maradt használatban.

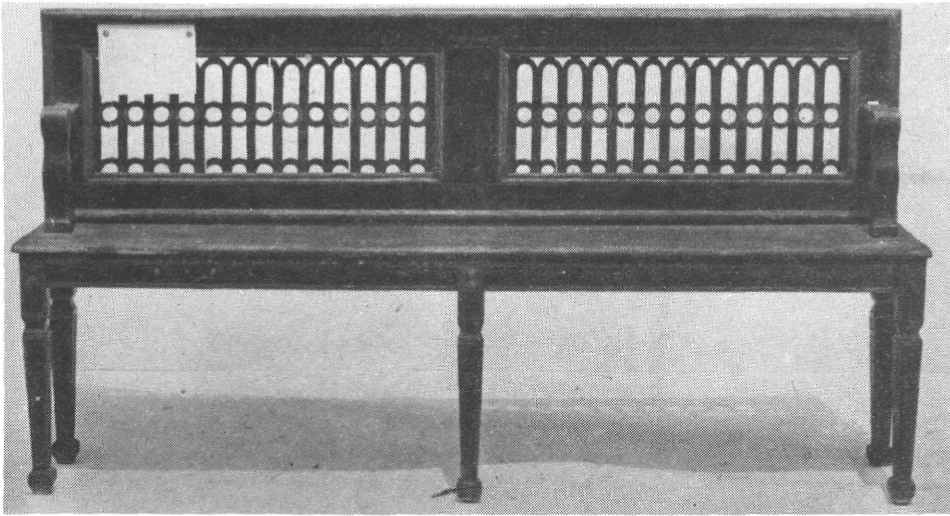
Említésre méltó még a hazánkban élő nemzetiségek körében használatos bútornyag tudatos kiegészítése. Erre már az eddigiekben elmondottak is szolgáltattak példát, mint ahogy a korábban megjelent gyűjtési beszámolókból is számos alkalommal volt megfelelő utalás.⁶⁰ Elég legyen most tehát egyetlen ilyen példánynak a közlése a Bács-Kiskun megyei Hartárról, ahonnan a szóban forgó évek során különösen szép bútorsorozat gazdagította a gyűjteményt. A most bemutatott tárgyat, egy csuklós támlájú padot (17. kép) azért is érdemes kiemelni, mivel a közelmúltban került sor a magyarországi ilyen padoknak összefoglaló közzétételére.⁶¹ Ezekhez, különösen pedig a Hartához közeli, Kalocsa környéki magyar példányokhoz viszonyítva⁶² szembetűnő, hogy az idegenből áttelepül-

⁵⁹ Képét lásd: K. CSILLÉRY Klára 1966b. 14. ábra.

⁶⁰ Német községekből: K. CSILLÉRY Klára 1962. 237. 48. ábra; uő.: 1963. 126–127. 51–54. ábra; uő.: 1969. 74–77. 26. ábra; uő.: 1970. 108. 13. ábra; uő.: 1973. 115–118. 9–13. ábra. Szerb faluból: uő.: 1961. 93. 47. ábra. Szlovák faluból: uő.: 1961. 92. 43–44. ábra; uő.: 1962. 232–234. 40. ábra; uő.: 1967. 290., 294. 16–17., 19–20. ábra; uő.: 1969. 70–71. 20–21. ábra; uő.: 1973. 113–115. 7. ábra. Vend faluból: uő.: 1967. 288. 15. ábra.

⁶¹ K. CSILLÉRY Klára 1975.

⁶² K. CSILLÉRY Klára 1975. 46–51. és 64. ábra.

17. Csuklós támlájú pad, XIX. sz. második fele. Harta, Bács-Kiskun m. 76.20.1. Itsz.

tek kezén mennyire sajátosan helyivé tudott alakulni még az ilyen kései terjedésű, a Duna-Tisza közti falvakban valószínűleg csak a XIX. század folyamán meghonosodó tárgy is.

A világítóeszközgyűjtemény nagyrészt a korábban figyelmen kívül hagyott újabb világítóberendezésekkel, főként petróleumlámpákkal gyarapodott. A régiesebb eszközök sora, az ilyeneknek a parasztházakból való rendkívül gyors és gyökeres kiszorulása következtében, a meglévő anyaghoz képest általában csak szerény változatokkal szaporodott. A gyűjteményben eddig nem képviselt tárgyformát egyedül a múlt század második felében dívó kalotaszegi asztali gyertyatartó jelent, amelynek egy teljes példányát (18. kép) és két töredékét (19–20. kép) szerezhettük meg, ezek mindegyike datált és a helyileg hagyományos, változatos ékrovással gazdagon díszített.

18. Gyertyatartó, 1880. Kalotaszeg (ma: Zona de Calata, Románia), 51.04.20. ltsz.

19. Gyertyatartó talpa,
1866. Kalotaszeg. 62.90.6. ltsz.

20. Gyertyatartó talpa,
1881. Kalotaszeg, 61.148.2. ltsz.

IRODALOM

- ANDRÁSFALVY Bertalan**
1967 A Sárköz népművészete. Budapest
- BAKÓ Ferenc**
1954 „Tiszaigar, egy alföldi agrárproletár falu” c. kiállítás a Néprajzi Múzeumban. Néprajzi Értesítő XXXVI, 296–298.
- BARABÁS Jenő**
1949 A Néprajzi Múzeum Magyar Osztályának földrajzi katalógusa. Ethnographia LX, 353–357.
- BÁTKY Zsigmond**
1906 Útmutató néprajzi múzeum szervezésére. Budapest
1929 Kalauz a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Gyűjteményeiben. Budapest
- BÁTKY Zsigmond—GYÖRFFY István—VISKI Károly**
1928 Magyar népművészet. Budapest
- BIRÓ Friderika**
1969 Jobbágyparaszti ház- és lakáskultúra az őrségi Szalafőn. Néprajzi Értesítő LI, 119–158.
1975 Az Őrség ház- és lakáskultúrája a 18. század végétől napjainkig. Szombathely
- K. CSILLÉRY Klára**
1952 Tájékoztató a népi lakásberendezés gyűjtéséhez. Budapest
1954 A Néprajzi Múzeum új szerzeménye: a kercacaszomori ácsolt ág. Néprajzi Értesítő XXXVI, 71–86.
1955a Predbežné poznámky k spracovaniu ľudového drevárstva na slovenskej dedine Szuhahuta (Mad'arsko). Slovenský národopis III, 353–372.
1955b Filmfelvétel a szuhahutai szekrénykészítésről. Néprajzi Értesítő XXXVII, 314–316.
1957 Új emberábrázolásos ácsolt láda a Néprajzi Múzeumban. Néprajzi Értesítő XXXIX, 283–290.
1957–58 Asztalszék, evőszék, nagyszék. Adattári Értesítő 43–47.
1961 A Bútor- és világítóeszköz gyűjtemény. In: A Néprajzi Múzeum 1960. évi tárggyűjtése. Néprajzi Értesítő XLIII, 87–93.
1962 A Bútor- és világítóeszköz gyűjtemény. In: A Néprajzi Múzeum 1961. évi tárggyűjtése. Néprajzi Értesítő XLIV, 232–237.
1963a A Bútor- és világítóeszköz gyűjtemény. In: A Néprajzi Múzeum 1962. évi tárggyűjtése. Néprajzi Értesítő XLV, 122–129.
1963b Bäuerliche Möbel in Österreich und Ungarn. Eindrücke von einer Studienreise in Österreich. Österreichische Zeitschrift für Volkskunde 66, 112–116.
1965 A Bútor- és világítóeszköz gyűjtemény. In: A Néprajzi Múzeum 1963–1964. évi tárggyűjtése. Néprajzi Értesítő XLVII, 214–224.
1966a A Bútor- és világítóeszköz gyűjtemény. In: A Néprajzi Múzeum 1965. évi tárggyűjtése. Néprajzi Értesítő XLVIII, 341–352.
1966b A magyar bölcso eredeti formája. Néprajzi Értesítő XLVIII, 5–47.
1967 A Bútor- és világítóeszköz gyűjtemény. In: A Néprajzi Múzeum 1966. évi tárggyűjtése. Néprajzi Értesítő XLIX, 287–295.
1969 A Bútor- és világítóeszköz gyűjtemény gyarapodása. In: A Néprajzi Múzeum 1967–68. évi tárggyűjtése. Néprajzi Értesítő LI, 67–78.
1970 A Bútor- és világítóeszköz gyűjtemény gyarapodása. In: A Néprajzi Múzeum 1969. évi tárggyűjtése. Néprajzi Értesítő LII, 107–117.
1972a A magyar nép bútorai. Budapest
1972b L'art populaire de Hongrie. Collections du Musée d'Ethnographie de Budapest (Kiállítás-katalógus), Budapest
1973 A Bútor- és világítóeszköz gyűjtemény gyarapodása. In: A Magyar Osztály gyűjteményének gyarapodása 1970–1972-ben. Néprajzi Értesítő LV, 110–124.

- 1975 Egy németalföldi eredetű magyar népi bútor: a csuklós támlájú pad. *Néprajzi Értesítő* LVII, 5–65.
- 1977 A magyar népművészet változása a XIX. században és a XX. század elején. *Ethnographia* LXXXVIII, 14–30.
- 1980 A Szabadtéri Néprajzi Múzeum kialakulásának előtörténete. *Ház és Ember* 1. 9–33.
- 1982a A magyar népi lakáskultúra kialakulásának kezdetei. Budapest
- 1982b Die Bauernmöbel von Harta. Erläuterungen zur Möbelstube der Ungarn-Deutschen in der Sammlung des Ethnographischen Museums Schloss Kittsee. Kittsee
- DENEKE, Bernward**
1969 Bauernmöbel. Ein Handbuch für Sammler und Liebhaber. München
- DOMANOVSKY György**
1943 Bútor. In: A Balatonkörnyék népművészete. Szerk. Domanovszky György. Budapest
1964 Népi bútorok. Budapest
1981 A magyar nép díszítőművészete I–II, Budapest
- FÉL Edit**
1938 A Néprajzi Múzeum (Orsz. Magyar Történeti Múzeum Néprajzi Tára) új-szerzeményei. *Néprajzi Értesítő* XXX, 243–252.
- FÉL Edit–HOFER Tamás**
1966 Az Átány gyűjtemény. In: A Néprajzi Múzeum 1965. évi tárggyűjtése. *Néprajzi Értesítő* XLVIII, 312–323.
- FÉL Edit–HOFER Tamás–K. CSILLÉRY Klára**
1969 A magyar népművészet. Budapest
- GÖNCZI Ferenc**
1914 Gőcsej s kapcsolatosan Hetés vidékének és népének összevontabb ismertetése. Kaposvár
- HABERLANDT, Arthur**
1935 Volkskunde des Burgenlandes. Hauskultur und Volkskunst. Baden bei Wien. (Österreichische Kunsttopographie XXVI.)
- HERMAN Ottó**
1898 Az ősfoglalkozások. Halászat és pásztorélet. Az 1896-iki évi Országos ezredéves kiállítás alkalmából. Budapest
- HOFER Tamás–FÉL Edit**
1975 Magyar népművészet. Budapest
- KALLÓS Zoltán**
1960 Asztalok, székek a gyimesi és moldvai magyaroknál. *Néprajzi Közlemények* V. 3–4. 22–31.
- KRESZ Mária**
1972 „Népművészetünk története”. A Néprajzi Múzeum kiállítása. 1971. *Néprajzi Értesítő* LIV, 143–153.
- MADARASSY László**
1934 Művészkedő magyar pásztorok. Budapest
- MALONYAY Dezső**
1911 A magyar nép művészete III. A balatonvidéki magyar pásztor nép művészete. Budapest
- MOLNÁR Mária**
1965 Faragóspecialista műhelye Faddon. *Néprajzi Értesítő* XLVII, 329–336.
- ORTUTAY Gyula**
1941 A magyar népművészet I–II, Budapest
1966 Kis magyar néprajz.⁴ Budapest
- PÁLOS Ede**
1911 A Rábaköz és Győr vidékének népművészete. *Néprajzi Értesítő* XII, 150–173.
- RITZ, Gisliind M.**
1974 Alte geschnitzte Bauernmöbel. München

RASMUSSEN, Holger

1965 Hungarian Folk Art. Danish Handicraft Guild V. 1. 1–11.

SCHMIDT, Leopold

1967 Bauermöbel aus Süddeutschland, Österreich und der Schweiz. Wien–Hannover

SIMONYI János

1882 Kalocsa környéke. Földrajzi Közlemények X. 281–320.

TÓTH János

1965 Göcsej népi építészete. Budapest

UJVÁRINÉ KERÉKGYÁRTÓ Adrienne

1943 A magyar népművészet. In: A művelődés könyvtára IX. A magyar nép. Budapest 305–339.

VISKI Károly

1925 Dunántúli bútörök I. Székek. Budapest

1941 Bútorzat. In: A Magyarság Néprajza.² I. Budapest. 217–254.

1942 Díszítóművészet. In: A Magyarság Néprajza.² II. Budapest. 226–344.

ZOLTAI Lajos

1937 Vázlatok a debreceni régi polgár házatájáról. A lakóház belseje. Debrecen

Neuerwerbungen der Möbel- und Beleuchtungsgeräte-Sammlung 1947–1977

Die Möbel- und Beleuchtungsgeräte-Sammlung des Ethnographischen Museums wurde im Jahre 1947 gegründet und zwecks planmäßiger Weiterentwicklung einem Mitglied des wissenschaftlichen Forschungsstabes, der Verfasserin dieser Zeilen, anvertraut.

Zum Zeitpunkt ihrer Gründung bestand die Sammlung größtenteils aus Gegenständen, die in der 2. Hälfte des 19. Jh. auf den großen Welt- und Landesausstellungen gezeigt wurden; in ihrer Mehrheit wurden sie zur selben Zeit von den damals noch recht zahlreichen Handwerkern und Heimarbeitern auf dem Lande hergestellt. Gegen Ende des 19. Jh. wurde volkstümliches Mobiliar aus früheren Zeiten nur ausnahmsweise ins Museum eingeliefert, so etwa die konstbare Sammlung von Ottó Herman, bestehend aus Beleuchtungsgeräten archaischen Charakters, vor allem aus Fackelhaltern.

In seiner „Anleitung zur Organisierung ethnographischer Museen“ (Ütmutató néprajzi múzeumok szervezésére, 1906) empfiehlt Zsigmond Bátky, Serien von Objekten zu erwerben, die die Entwicklungsgeschichte der Gegenstände klarstellen können. Anschließend kamen viele bedeutende Einzelstücke und Serien alter Möbel ins Museum. Die Grundsätze des Funktionalismus führten neue Gesichtspunkte in die Sammeltätigkeit in den 1930er Jahren ein: im Unterschied zur früheren Praxis, die vornehmlich auf die Erwerbung von Prestigeobjekten ausgerichtet war, wurden nun vorzugsweise einzeln dokumentierte Objekte, hauptsächlich einfache Gebrauchsmöbel, gesammelt. Damals kam das erste authentisch gesammelte Interieur ins Museum, ein Stubenmobiliar, welches Edít Fél im Jahre 1939 aus Martos (heute: Martovce, CSSR) gebracht hat.

Als erster Schritt wurde 1947 die territoriale Aufteilung des Materials in Angriff genommen, wobei sich erhebliche Lücken zeigten; Aus der Großen Ungarischen Tiefebene war z. B. nur ein einziges Tischlerzentrum Békéscsaba in geeigneter Weise repräsentiert. Daher beabsichtigten wir, aus bestimmten Zentren kleinere oder größere Objektserien zu erwerben, die die örtlichen Varianten und die Entwicklungsgeschichte der Möbel widerspiegelnd womöglich auch andere Fragen – z. B. in bezug auf die Stilverbindungen – zu beantworten vermögen. Den Nachdruck legten wir auf die erforderliche Dokumentierung der wichtigsten, stilistisch ausschlaggebenden Zentren (z. B. Debrecen Abb. 1). Daher trachteten wir, das Material der in der Sammlung bereits repräsentierten derartigen Zentren zu ergänzen und achteten dabei auch auf die Spätphase der Stilentwicklung (z. B. Komárom Abb. 2). Auch von den Produkten der kleineren Werkstätten des 19. Jh. konnten wir eine zufriedenstellende Menge erwerben, z. B. aus Kalocsa (Abb. 14–15) und Fadd (Abb. 8–12).

Viel schwieriger war es, solche Objektserien von Holzschnitzern bzw. Heimarbeitern zu erwerben, die die Stilentwicklung veranschaulichen können. Am erfolgreichs-

ten waren unsere diesbezüglichen Bemühungen mit den Brettstühlen; die am längsten bestehende Stilgruppe setzte sich aus Stühlen zusammen, die in der Stadt Győr (Raab) und ihrem Einflußgebiet geschnitzt wurden (Abb. 3–5).

Mehrere beachtenswerte Möbel mit durchbrochener Schnitzerei konnte wir aus Nordungarn erwerben, die in der 2. Hälfte des 19. Jh. vor allem von Hirten angefertigt wurden: einige Stücke, da mit Jahreszahlen versehen, deuteten auch den Werdegang der Entwicklung an (Abb. 6).

Ebenso wie von den soeben erwähnten Gegenständen verfügte das Museum auch von den Stollentruhen nur über ein einziges Stück mit Jahreszahl. Nun konnten wir zahlreiche datierte Exemplare erwerben (Abb. 7), wodurch auch in diesen Bereich die Entwicklungsgeschichte demonstriert werden konnte.

Mit Hilfe der im Museum angesammelten Möbel wollten wir auch ihren Gebrauch veranschaulichen. Dazu eignen sich am besten die Intérieurs – zu diesem Zweck wurden in 30 Jahren 10 Stubeneinrichtungen erworben. Wir bemühten uns, womöglich solche Möbelkomplexe zu erwerben, die zur Zeit des Sammelns noch in Gebrauch waren; in anderen Fällen bedienten wir uns der Rekonstruktion. Durch die Ergänzung des zu verschiedenen Zeitpunkten erworbenen Materials konnte die Sammlung um weitere drei Intérieurs bereichert werden.

Außer der Erwerbung großer Komplexe bemühten wir uns auch, die noch fehlenden oder nicht angemessen repräsentierten Typen bzw. Varianten aufzuspüren, wie etwa den Spinnstuhl (Abb. 8). Wir trachteten auch, Objekte zu erwerben, die die gesellschaftliche Position des Eigentümers veranschaulichen können (arme Braut: Abb. 9, 11, 15; wohlhabende Braut: Abb. 10, 14; eingeheteter unbemittelter Bursch: Abb. 12; Gutsarbeiter: Abb. 13). Die zwangsmäßige Veränderung der Lebensweise spiegelt sich zuweilen auch in neuen Möbeln wider: Junge Mütter aus Mezőkövesd, die zu Beginn des 20. Jh. in Lohnarbeit gemeinschaftlich Stickereien machten, benützten z. B. ein tragbare kleine Wiege (Abb. 16).

Auch legten wir großen Wert auf die Ergänzung des Mobiliars der in Ungarn lebenden nationalen Minderheiten (z. B. der Deutschen in Harta: Abb. 17).

Die Sammlung der Beleuchtungsgeräte wurde größtenteils mit früher ignorierten Typen, hauptsächlich mit Petroleumlampen bereichert. Eine bislang nicht repräsentierte Form bedeuteten lediglich die reich beschnitzten Tischleuchter aus der Kalotaszeg-Gegend (2. Hälfte des 19. Jh.); davon konnten wir ein komplettes Exemplar (Abb. 18) sowie die Fußscheiben von zwei Leuchtern (Abb. 19–20) erwerben.

KLÁRA K. CSILLÉRY

IMRE GRÁFIK

THE TRANSPORT COLLECTION

The Transport Collection has a specific place in the various collections of the Ethnographical Museum. The items which may be included in the collection of material culture can vary in number depending on the interpretation of the subject. According to the division the collection includes items for carrying, and for the transport of goods and people, the transmission of signals and telecommunication. However the system of functional definition or listing is not fully unambiguous, consequently the arrangement of the items is also inconsistent sometimes. Should someone limit his investigations on the subject to the materials of the Transport Collection, he will not get a full picture, and will have only a limited survey made.

It is not an exaggeration to say that all the collections of the Ethnographical Museum include items which could easily form part of the Transport Collection. This is partly due to functional overlapping, partly to practical problems concerning storage and inventory. Thus it is no surprise that the 1961. Yearbook of the Ethnographical Museum states among others: „The Transport Collection is one of the smallest, poorest collections of the Museum, the one where the acquisition work has not been done properly.”¹

The experiences of stock taking accomplished by the end of the 1950-es in all the collections of the Ethnographical Museum had special significance for the Transport Collection. Although only a temporary provision has been made to have specialists handling the collection, it can be said that from the 1960-es onward there has been a consistent enrichment of the collection. As a most important target in the program, efforts have been made in the following years to collect the various types of carts, carriages and sledges used in the different regions of the country.

Despite of the rather significant problems related to collecting, purchasing and storage, significant results have been obtained. During the past period a wide range of various types of vehicles (trailers, cart with wooden axle, iron-mounted carts and carriage, various types of sledges) have become part of the Museum's collection. The annual reports on the new requisitions include brief descriptions and photos on the more significant items. Items of this type include the trailer with inventory numbers 60.161.58 and 60.161.59 from Mindszent (Csongrád county), the cart with wooden axle with inventory number 60.63.71 and the horse drawn cart of inventory number 60.61.17.² An outstanding acquisition made during this period in this category was the horse drawn

¹ Néprajzi Értesítő XLIII. 1961. 71.

² See Néprajzi Értesítő XLIII. 1961. 73–75. and pictures 20–23.

carriage, the so called *Somogy carriage* with all its equipment purchased in Velemér (Vas county) (71.67.1). This carriage used to serve the potters in the Velemér valley, for transporting their goods to village fairs. This carriage was among the exhibits at a 1971 display organised on that very subject.³

Similarly to the former group of items, the collection of items related to draught animals has also been enriched. Yokes, harnesses, saddlery parts (bridle, caprizon) and one *straw-mat harness* have entered the collection. The collector of that last item has written a brief study on the piece.⁴

Of special significance are the items – even from the point of science history – collected by Dezső Malonyay in 1904. This part of the collection has been supplemented in 1960 by pieces received from the Museum of Applied Arts, which were proven to come originally from the same collector. The photo on the yoke listed with inv. nr. 60.75.132, the photograph and sketch on the yoke with inv. nr. 60.75.133 and the part of the shaft head with inv. nr. 60.75.137 figure in the first volume of MALONYAY's work on the art of the Hungarian people.⁵

Of the yokes collected on the field the ox-yoke with inv. nr. 67.150.13 deserves special attention due to its decoration, for earlier yokes of similar type came mainly from Transylvania, and literature has also discussed yokes of this type in details in relation to the north-eastern part of the Plains.⁶

The saddle and saddlery with inv. nr. 75.27.1–2 are of special value from several aspects. The pommels and edges of the wooden saddle carry simple carved motifs. The saddle is equipped with a leather cushion, leather blanket and full set of straps (girth). The cross-bar and the stirrups are made of brass. The saddlery is complete. The large-sized caprizon is the decorative part of the saddlery. The set comes from Balmazújváros (Hajdú-Bihar county).

The set which comes from Hajdúszoboszló (Hajdú-Bihar county) and carries inv. nr. 77.41.1–3 is less complete. The *wooden saddle*, which entered the museum from a private collection was most probably made in Tiszafüred. The edges of the saddle are decorated with embossed engravings and striplings. The pommel is fully covered with sarmetose engravings. The cross-bar and the two *stirrups* attached to the saddle are made of brass. The saddle is decorated with incomplete leather caprizon.

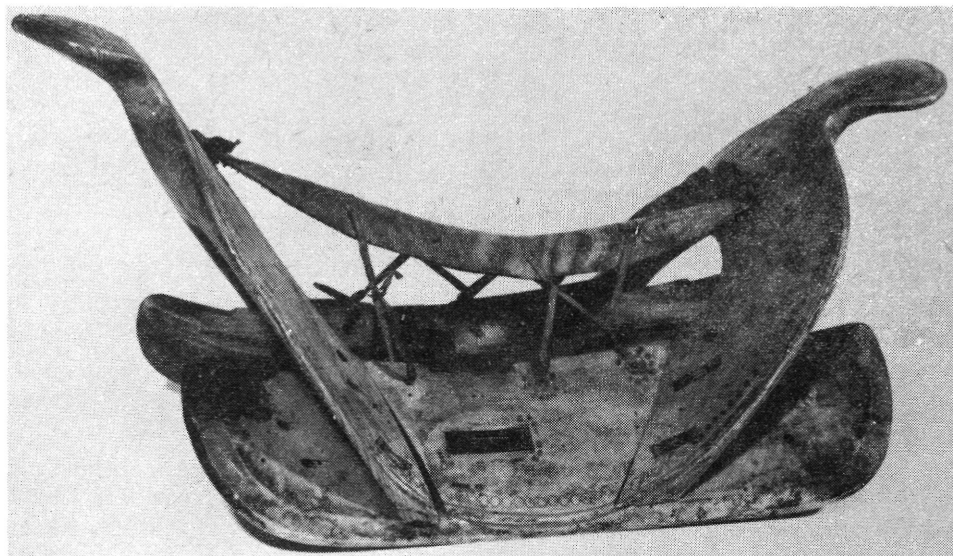
With these items we have come to one of the richest ensembles in the collection: saddles. The acquisitions made during the past 30 years are significant additions to the earlier collection the museum had, and which had already deserved attention. It is pleasant to see the large number of what is called Tiszafüred type wooden saddles in the museum. The wooden saddles employed by the peasants have been rather of the same type regarding their structure, form and to a great extent their decoration. These saddles which had been widely used even in the 19-th century point to a long past; they are identical not only with the saddles used by the Magyars who originally settled in Hungary in the 9-th century, but also with wooden saddles made in Inner Asia; the way wooden saddles were made in Inner Asia, the way they were equipped there were very much alike

³ GRÁFIK Imre 1972. 163.

⁴ MOLNÁR Balázs 1966. 118–125. and picture 9.

⁵ MALONYAY Dezső 1907. picture 293–294.

⁶ See KISS Lajos 1937. 308–320.

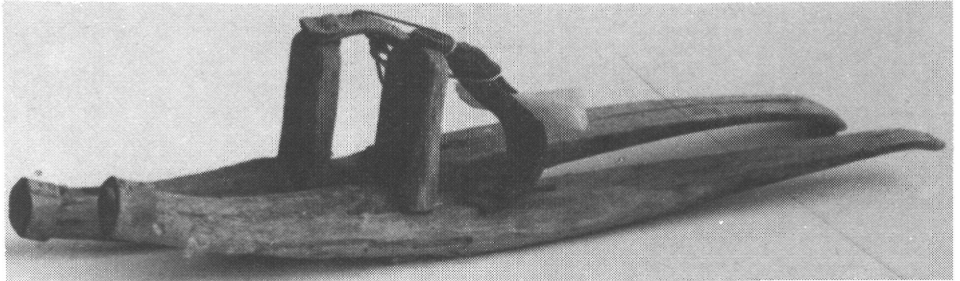
1. Wooden saddle. Hajdúböszörmény, Hajdú-Bihar county (Inv. nr. 69.106.2).

to the methods and equipment employed with wooden saddles in some villages along the river Tisza at the turn of the century.⁷ These items would indeed deserve a special presentation, but within the given frames all we can do is to draw attention to a few items which entered the museum in the course of the past 30 years. The museum has purchased the saddle with inv. nr. 61.30.1 from a saddler, the wooden saddle with inv. nr. 65.85.1 comes from Sajóecseg (Borsod-Abaúj-Zemplén county), and the wooden saddles with inv. nr. 69.106.2 (picture 1.) and 69.106.3 come from Hajdúböszörmény (Hajdú-Bihar county).

In addition to decoration some wooden saddles also carry markings. For example the *wooden saddle* with inv. nr. 76.126.3 from the Petrozsény region (Rumania), which is decorated with carved straight and wavy lines, frames around the edges, and had stylised flower motifs on the pommels in addition to an „X” shaped cut mark. Another *wooden saddle*, the one with inv. nr. 77.86.2 is smaller in size; the surface of its pommels is covered with symmetrically arranged dotted decoration. On the lower part of the pad-tree there are initials „MP” and a mark „104”. The saddle comes originally from Borgó.

Of the latest *saddle* aquisition the one with inv. nr. 78.63.4 from Kisújszállás (Szolnok county) deserved special attention. It is of the Tiszafüred type. The edges are decorated with out lines and dotted fram, the pommels carry engraved flower designs. The pad-tree is lathe turned hard-wood. Also of the Tiszafüred type is the *wooden saddle* with inv. nr. 78.87.1 from Apátfalva (Csongrád county). The edges of this item are decorated with a cut frame, the centre of the pad-tree and the pommels carry engraved sarmentose flower designs. The pad-tree is made of lathe turned hard-wood.

⁷ See LÁSZLÓ Gyula 1943.

2. Stilt. Mezőkeszű, Kolozs county (Inv. nr. 78.28. 2–3).

Reporting about the acquisition of smaller groups of items let us mention now only two. The rods of water carriers such as the wooden rod with inv. nr. 60.75.131 used to carry waterjugs 8. comes from the MALONYAY collection mentioned earlier. The museum has two versions of jugcarrying rods from Mohács (Baranya county). The one with inv. nr. 64.58.17 is unpainted, the one with 64.58.18 is navy blue; the former one was used by older women, the painted one by young girls and women.

Wooden legs or stilts used to help people walk. In 1978 the museum has acquired six pairs of such items (inventory numbers: 78.4.1–2, 78.28.2.1; 78.28.2.2; 78.28.3.2 and 78.34.1–2). They are of different forms and designs and the way they were used and we also know the name of the artisan who made them in Mezőkeszű (Kolozs county) (picture 2.).

In addition to the acquisition of these groups, the collection has been enriched also with single items. May we call attention to items representing more archaic layers of material culture.

The collection has been enriched with rare items coming from Gyimesközéplak. A wooden saddle and two wooden *stirrups* have been found which had been used together, but were originally not part of a single set. The sides of the items with inv. nr. 78.127.2 are joined by an iron peg; the understrap is wide, and has a lengthwise cut. The sides of the stirrup with inv. nr. 78.127.3 are joined by a wooden peg, and under the joint there are wedge-shaped incisions; the understrap widens somewhat.

From Nógrád the Museum of Ethnography has obtained an old type of a transport vehicle, a sledge called *slip*. The collector of this item – carrying the inv. nr. 57.13.1 – has published a brief article on its use.⁹

An outstanding item of the Transport Collection is the so called „*bodon*”-boat made of a single log and representing the oldest type of boats. We have two new acquisitions which deserve special attention. The one with inv. nr. 61.43.46 has come from the Danube region to the Ethnographical Museum and is of a larger size, while the one with inv. nr. 64.58.1 came from the region of the Tisza river.

From the aspects of the collection tassels for the horns of oxen with inv. nr. 68.198.17–18 are of great significance. Although cattle-decorations of this type had been

⁸ MALONYAY Dezső 1907. picture 285.

⁹ HOFER Tamás 1957. 291–294. and picture 3.

of widespread use in the major part of the country the collection included only two of them. The pair from Borsod county is among the most decorative. The tassels are made of wool and leather; the round tassel is of coloured (red, yellow, green, pink) wool and is attached to the end of a leather tube. The lower end of the tube is open to be pulled on the top of the horn. Tassels used to be pulled on the outer horns of harnessed oxen on festive occasions, and when the oxen moved their head the tassel used to flutter nicely.

Finally we mention yet another harnessing implement, which is of no special value per se, but important because it had been widely used on the Plain. The horse – collar of the „kumet” type (78.63.5) comes originally from Kisújszállás (Szolnok county).

It should be noted that the Ethnographical Museum a significant number of items – for its Transport Collection – through monographic collecting also, but due to handling and utilisation reasons these were placed into other collections.¹¹

Finally a word on the collection's major deficiency: not one single two-wheeled vehicle type is in the collection. This statement can also be regarded as a sentence which sets the next and most urgent target for the collection.

¹⁰ See TAKÁCS Lajos 1962. 210–215. and FÖLDES László 1965. 199–204. picture 35.

¹¹ See FÉL Edit–HOFER Tamás 1964. 5–89. and pictures 20, 30, 41, as well as MORVAY Judit–MOLNÁR Mária 1966. 255–307.

REFERENCES

FÉL Edit—HOFER Tamás

1964 A monografikus tárgygyűjtés. Az átányi példa. Néprajzi Értesítő XLVI. 5–89.

FÖLDES László

1965 A Közlekedés-teherhordás Gyűjtemény. A Néprajzi Múzeum 1963–1964. évi tárgygyűjtése. Néprajzi Értesítő XLVII. 199–204.

GRÁFIK Imre

1972 „Velemér völgyi gerencserek”. Kiállítás a Néprajzi Múzeumban. Ethnographia LXXXIII. 163.

HOFER Tamás

1957 „Csúsztatató” Nógrádból. Néprajzi Értesítő XXXIX. 291–294.

KISS Lajos

1937 Díszített jármok Szabolcs vármegyében. Néprajzi Értesítő XXIX. 308–320.

LÁSZLÓ Gyula

1943 A koroncói lelet és a honfoglaló magyarok nyerge. Budapest

MALONYAY Dezső

1907 A magyar nép művészete I. A kalotaszegi magyar nép művészete. Budapest

MOLNÁR Balázs

1966 Gyékényhám Komádiból. Ethnographia LXXVIII. 118–125.

MORVAY Judit—MOLNÁR Mária

1966 Tárgygyűjtés Szatmárban. Néprajzi Értesítő XLVIII. 255–307.

TAKÁCS Lajos

1962 A Földművelés Gyűjtemény. A Néprajzi Múzeum 1961. évi tárgygyűjtése. Néprajzi Értesítő XLIV. 210–215.

TIBOR BODROGI

NEW ACQUISITION FROM AUSTRALIA – OCEANIA – INDONESIA

In the period of the past three decades the collections from Australia – Oceania – Indonesia have been enriched (with the exception of items collected on the spot during a single field work) through purchases, presents and exchanges. The items thus obtained supplement partly the material already representing the regions concerned, and partly enable us to present and scientifically process the ethnology of regions and societies which have earlier not been represented. A significant part of the items thus obtained came from persons who themselves had collected them on the spot, and so by using the collector's notes it has become possible to establish the origin and function of those items.

With the exception of arms which are difficult to localise, the Australia-collection has been enriched by items collected by the Sydney anthropologist László P. Vimpláti from Arnhem Land (Inventory number 68.96.1–2; 68.117.1–6). The ethnological exploration of the region was started in the thirties of this century; from artistic aspects it is a very rich region, and due to its comparative isolation the inhabitants there continue to make cultic objects even today. The most outstanding objects in the collection include barkpaintings,¹ which have been lately enjoying world-wide popularity, and have been made to order also during the past one or two decades through missions. The two bark-paintings collected by László Vimpláti are by artists known by name from the Djinang tribe; the painting on the display (picture 1) shows the „deamtime” heroes on its lower part, and ritual objects on the upper part.

It was also the result of field work that the Oceania collection could be enriched by an acquisition of 11 pieces (142.211–221) collected by geologist Simon Papp in the second half of the 1930-es. The objects came from the northern part of New Guinea, from the region of Korowori, a tributary of the Sepik, and were among the first items to reach Europe from that region.² (That region has come under government control at the end of the 1950-es.) Due to its fine finish and artistic proportions the small *vipwon* figure (serving as hunter's magic) stands out from among the other statues, utensils and a painted mask (pictures 2. and 3.).

A collection of 34 objects (51.1.1–34) enriches the Museum's collection of items representing the Trobriand Islands of South-Eastern New-Guinea. The objects came to the Museum from the Keszthely State Secondary School, and were collected by the same pearltrader, Károly Verebélyi, who had lived in New-Guinea during the late 1910-s, early 1920-es, and presented his collection to the Ethnographical Museum in 1928

¹ KUPKA, K. 1965.

² HARBER, E.–SEYFARTH S. 1975.

1. Bark-painting. Northern Australia, Arnhem Land, Djinang. Length: 50,5 cm: Width: 19 cm (68.96.2)

(127.512 – 127.691). The new acquisitions are interesting mainly as type variants, while they also include a carved model boat (picture 4.) which is unique, the like of which is not seen either in other museums nor in literature.³

The material of the Ethnographical Museum the origin of which is the collection of geologist Bandat HORST acquired in the mid 1930-es in North-West and South-West New-Guinea, and presented to the Museum was enriched by objects by the very same collector, reaching the Museum through transfer (51.11.1–15) or donation (56.27.1–7; 75.5.1–3). Most of the objects came from the Astmats living in the region of river

³ We know very little about collector; from the diary of B. Malinowski we learn that Verebélyi („Verebely”, writes Malinowski) spent some time on the Trobriand Islands in 1918. MALINOWSKI B. 1967. pp. 129, 144.

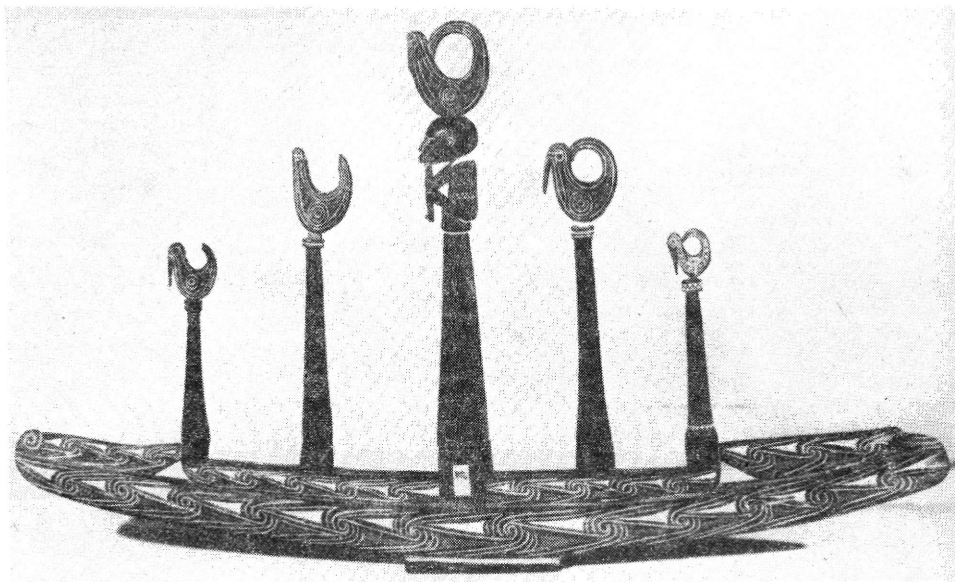
2. Yipwon figure woodcarving. New Guinea,
Sepik Area, Korowori Region, possibly Ymar.
Height: 22,5 cm, Width: 5 cm (142.216)

3. Painted wooden mask. New Guinea,
Sepik Area, Korowori Region.
Height: 47,5 cm; Width: 17,5 cm (142.221)

Bloemen, while some had their origin in the Modon Isthmus region of North-West New-Guinea. While the former group consists of type variants of the material we already had, the latter group represents ethnographic material of an area that has been little known before. These objects, together with those which formed part of the earlier obtained material – supplemented with the limited collections of Dutch museums,⁴ make it possible to improve the description of a newly discovered sub-area of the *Korwar* style-

⁴ KOOIJMAN, S. 1962. No. 15. 63–80.

4. Wooden model boat. South-Eastern New Guinea, Trobriand Islands.
Length: 89 cm; Width: 51 cm (51.1.38)

region. They include coloured tapa materials with geometric designs, korwar figures, and a unique wooden head-piece mask collected there (picture 5.).

A modest display can be held of artifacts representing the culture of the Easter Islands. These items were either presented to the Museum, or were purchased by it. György Nógrádi a research scientist from Montreal had spent some time on the Easter Islands as a member of a bacteriological expedition. The nuclei and stonetools of inventory numbers 66.36.1–12 and 67.163. 1–3 as well as small statues representing contemporary folk art, or rather tourist art come from his collection. In the latter group chessmen, but especially a wooden statue of 45 cm are of special interest. That statue is a copy of the well-known huge stone statues (picture 6.). These objects, together with the two statues⁵ purchased from László Vértes represent well the three main phases of the art of Easter Islands, that is that of the 18-th century, that of the second half of the 19-th century and the tourist art of our days.⁶

The items with inventory numbers 62.130.1–11 became part of the Oceania collection due to an exchange transaction with the Museum für Völkerkunde of Basel. Collected by A. Bühler, these items came from the region of the central section of River Sepik, and from the Maprik area. Divided into several subgroups, this style province had earlier been represented in our collection only by the above mentioned objects of Simon Papp, and the material of Lajos Biró, representing the subgroup of the coastal region.⁷

⁵ BODROGI Tibor 1959. 139. a–b. and 138. a–b.

⁶ HEYERDAHL, Thor 1976. 32–35., 39–41.

⁷ BIRÓ, Lajos–JANKÓ, János 1899.

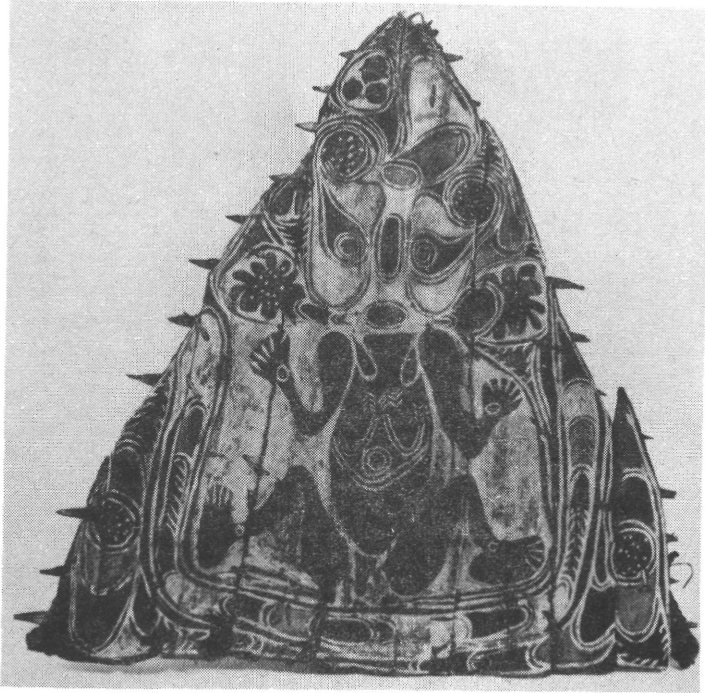
5. Wooden head mask. North-Western New-Guinea,
MacCluer-Bay, Modon Isthmus Region.
Height: 34,5 cm; Width: 20,5 cm (56.27.1)

6. Modern carving after a stone
sculpture. Polynesia, Easter-Island.
Height: 45 cm (68.98.1)

We have now the possibility to show the central style-group which is artistically the most significant, and objects of the Maprik region, which is also rich in figural items. We have in our collection all the typical items represented including plastic carvings of men's and Spirits' houses, carved columns, carved wooden statue of ancestors, headrests, figures-haped hangers painted and carved ceremonial chair, wooden shield, woven mask, and figure painted gable made of bark (picture 7.).

Among the new acquisition for the Indonesia collection – similarly to that of Oceania – those items deserve the greatest attention which supplement the material collected by the geologist Bandat Horst, that had already been in the Museum (136.743 – 136.862; 136.892 – 136.906). The items from East-Borneo, Kalimantan (51.11.16–29)

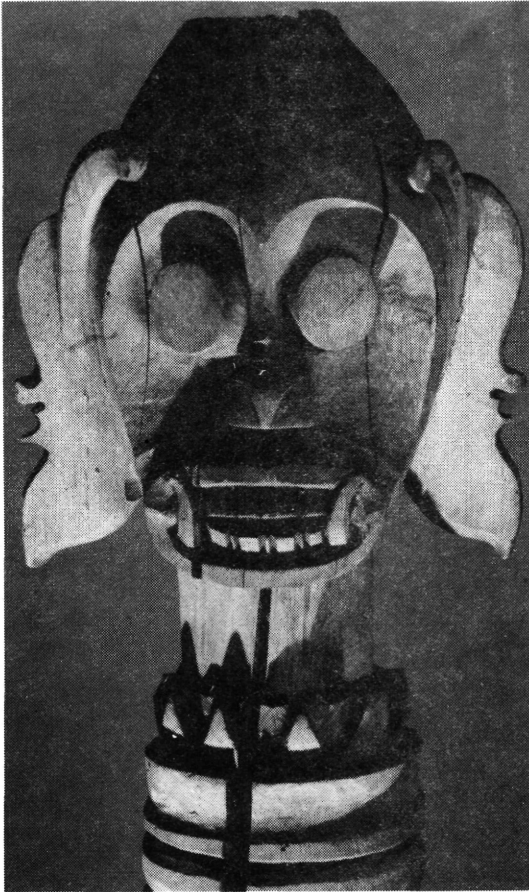

7. Bark gable. New Guinea, Middle Sepik Area, Torembi. Height: 104 cm; Width: 105 cm
(61.130.10)

transferred into the Museum in 1951 included mainly arms (blow-pipes, pikes, shields) and sculptures which had been missing from our collection before. The cylindric part of the column-stature usually serving preventive purposes carries the raised motif of *asso* (dog) typical of the whole of Borneo, while the anthropoid head-part shows the tusks typical of the depiction of demons (picture 8.). Of the items coming from the Dayaks of Borneo, and the Toraja region of Celebes (Sulawesi) and presented to the Museum in 1956 (56.28.1–5) a brass decorative battle equipment (*Sangori*, Toraja) deserves special attention (56.28.5). The material presented to the Ethnographical Museum in 1975 (75.5. 4–34) includes in addition to a Dayak shield and jewels from Bali Toraja items from Celebes. The people from the region of the Lariang river are represented by arms (sword) and jewels, while those living in the central region of Celebes by items of bamboo, made with pyrotechnique, and decorated by figures.⁸

The Indonesia collection has been enriched by two major collections purchased by the Museum. The collection purchased from Mrs. Ottó Prokopovitsch in 1961 (61.27.1–73) includes mainly arms, some utensils and two magic sticks. Of the arms which represent practically the whole of Indonesia especially the Batak swords and knives from North-Sumatra are worth noting with their figure-decorated grasps of brass, representing various local styles (picture 9.).

⁸ HORST, B. 1943.

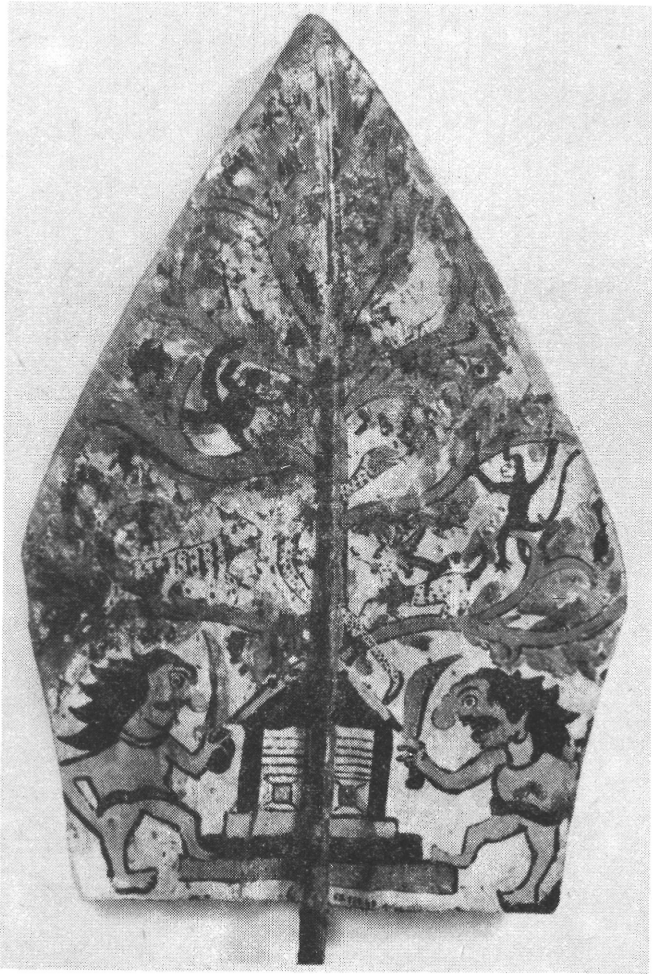
8. Carved column. Borneo (Kalimantan),
Mahakam-Area, Oeloebilang, Dayak.
Height: 197 cm (51.11.16)

9. Brass sword grasp. Northern Sumatra,
Batak. Height: 10 cm (61.27.35)

The collection purchased from Mrs. Zboray in 1965 represents mainly the *Wayang* art of West-Java (65.179.1–70). This collection includes 43 *Wayang golek* (*Wayang* statues) figures and *Wayang kuli* (leather figures) figures and scene decors (picture 10.). As earlier we only had two *Wayang golek* items in our collection, having bought these items we have the possibility to display entire scenes. (Because of financial reasons half of the *Wayang golek* collection has become the property of the Arts Museum of East Asia.)

The value of items originally purchased by the collector who had spent several years in West Java was the fact that the name and the role of every figure in the game was written on them. Another part of the collection which was purchased at a later

10. Wayang kulit object (to sign the interval) Height: 71 cm (65.179.49)

date includes some of *Gamelan* musical instruments which form part of the orchestra; even though the instruments do not form a complete orchestra, they form a most important part in the Indonesian collection.

Eight items have entered the Indonesia collection as a result of field work (65.23. 1–8) from the Bataks of North-Sumatra and partly from Celebes (Toraja and Makassar). Of utmost significance are two pottery figures (male and female) collected in a village near Makassar; very few similar items are found in European museums (picture 11.).

Through exchange with Emile Deletaille, a Belgian collector aesthetically significant items have entered our Indonesia collection (73.108.3–9; 73. 189. 1. etc.). The material includes a large sized gable decoration (*Singa* monster head) and a magic stick (*tunggal*

11. Male figure clay. Celebes, Makassar.
Height: 14 cm (65.23.3)

12. Wooden Hamptong figure.
Borneo (Kalimantan) Ngadju-Dayak.
Height: 125 cm (73.182.1)

panaluan) representing the Bataks of North Sumatra, and four weavings for the dead, decorated by boats to carry the souls, from the Lampong region of South Sumatra. Three large sized death statues representing the sculpture art of the Ngadju-Dayaks from South Borneo is a type which was lacking from the Collection. One of these statues was displayed in Delft, in 1973 at the Borneo (Kalimatan) exhibition organised by the Indonesisch Ethnographisch Museum (picture 12.).⁹

⁹ Kalimantan. Mythe en Kunst. Catalogue of Exhibition. Delft, 1973. Afb. 54.

REFERENCES

- BIRÓ Lajos–JANKÓ János**
1899 Descriptive list of the collection of Lajos Bíró from German – New-Guinea (Berlin-hafen). Budapest
- BODROGI Tibor**
1959 Art of Oceania. Budapest
- HARBER, E.–SEYFARTH, S.**
1975 Die Yimar am oberen Korowori (Neuguinea), Wiesbaden
- HEYERDAHL, Thor**
1976 The Art of Eastern Island. London
- HORST B.**
1943 In Search of Oil in Celebes. Budapest
- KOOIJMAN, S.**
1962 Ancestor figures from the MacCluer Gulf area of New-Guinea. A variation of the korwar style. Mededelingen van het Rijkmuseum voor Völkerkunde. Leiden
- KUPKA, K.**
1965 Dawn of Art. Painting and Sculpture of Australian Aborigines. Sydney-London-Melbourne
- MALINOWSKI, B.**
1967 Diary in the Strict Sense of the Term. New York

U. KERÉKGYÁRTÓ ADRIEN

CSIKMENASÁGI LETTÁRAK (1779–1930)

A néprajzi kutatás területén egyre inkább előtérbe kerül az a törekvés, hogy a még fellelhető, ma is megfigyelhető vagy a már csak a nép emlékezetében élő hagyományanyagot írásos forrásokkal támassza alá, és lehetőleg alakulásának folyamatát is feltárja. Erre természetesen a legmegbízhatóbb adatokat a különböző rendeltetésű, helyszínen feljegyzett régi népi írásbeli emlékek tartalmazzák. Az alábbi tanulmányban a Csikmenaságon (Armășeni, Románia) negyven év előtt gyűjtött anyag kiegészítésére, pontosítására – a különböző okból és célból készített – írásbeli emlékek egy egységet alkotó csoportjával: a népi leltárakkal foglalkozom. Értéküket emeli egyrészt, hogy az összes leltár az említett községből való; másrészt, hogy a XVIII. század derekától időrendben meg lehetősen folyamatosan követik egymást egészen a két világháború közötti időig.

A gyűjtőútról, melynek keretében erre az emlékanyagra felfigyeltünk, pár mondatral meg kell emlékezni. Az 1930-as években a Teleki Pál professzor által szervezett Államtudományi Intézet keretében működött Tájkutató Osztály feladatköre Györffy István professzor bekapcsolódásával kibővült és először mint Táj- és Népkutató Osztály, majd pedig mint Országos Táj- és Népkutató Intézet működött tovább. Itt a helyszíni gyűjtésekre a népi műveltség iránt érdeklődő egyetemi és főiskolai hallgatókat – különböző tárgyköröket felölelő – előadásokkal készítették elő. Mindkét professzor hirtelen halála után is folytatódott a munka Kádár László igazgató, Tálasi István titkár és Mály Zoltán vezetésével. 1941-ben úgy alakultak a körülmények, hogy sort keríthettek Erdély egyik legkeletibb székely falujában, Csikmenaságon több irányú helyszíni gyűjtésre. A tágabb értelemben vett népművészeti anyag gyűjtésébe – az első nyáron – a Budapesten tanuló erdélyi fiatalok is bekapcsolódtak. A hosszú időtartamra tervezett tábor vezetésével. Ujvári Béla tanárt bízták meg, aki a helyi írásbeli emlékek tanulmányozását is vállalta. Ennek során nézte át a Hist. Domus-t, az anyakönyveket, a jegyzőkönyveket és figyelt fel a családoknál őrzött régi írásokra is. Ez utóbbiak közül jónéhány eredeti példányt meg is kapott, azokat átadta az Intézetnek, másokat igyekezett lemásolni. A gyűjtést az Intézet keretében 1942 és 1943 nyarán is folytatni lehetett. Ekkor a munkába már magam is bekapcsolódtam és a más irányú gyűjtésem mellett, minden közben felbukkanó írást is lemásoltam. A helyszínen gyűjtött, részben rendezetlen, részben már feldolgozott anyag az Intézet osztályába került. Itt azonban a háborús események jelentős károkat okoztak benne. A gyűjtött anyagot egészen 1962-ig teljesen elveszítettnek hittük. Ekkor került elő egy részük a Néprajzi Múzeum rendezésre váró kéziratái közül, ahova – mint kiderült – K. Kovács Péter, mint a Kelet európai Tudományos Intézet tanára még az 1940-es évek legelején menekítette át. A megmaradt anyag egy részét az 1960-as években az Ethnológiai Adattárban (EA) leltározták, de a még később is előkerülő töredékekkel való kiegészítése, egyeztetése és a hiányok megállapítása csak a legutóbbi években történt meg.

Néhány adat Csíkmenaság múltjából

Mielőtt az említett családi iratokkal foglalkoznék, röviden szólok Csíkmenaság községről magáról és lakóiról.

Csíkmenaság a Csíki-medence keleti peremén, Csík megyének a kászon-alcsíki járásában (most Jud. Harghita), a Tapláca patak völgyében meghúzódó település. Mind a község történetével foglalkozó irodalmi források, mind az élő hagyomány azt tartja, hogy Menaság a legrégebbi székely falvak egyike. Nevét, nevének kiejtését illetően eltérések tapasztalhatók. Előfordul Méneság, Ménaság és Menasággént. A község lakói rövid, de hangsúlyozott „e” hanggal ejtik ki, ezért én is a továbbiakban szintén a Menaság elnevezést használom. A hozzákapcsolódó Potyandot pedig hol Potyondnak, hol Pottyandnak ejtik és írják.¹

A falu fekvését, képét Benkő Károly a múlt század derekán a következőképpen írta le: „... hegyek közt északról délre hosszan elnyúlva hosszabb, mint széles, négy tizedekből áll ú.n. 1) *Pottyand* észak felőli felső felén a Menasági Templomhoz egy fertáj óra. 2) a már érdeket Templomon felyül való része. 3) Ugyanazon állóli szakasza. 4) *Menaság-Ujfalu* (Menaságtól fél óra járó), mely úgy annyira össze van kapcsolódva Szt. Györgyel, hogy mind kettőt egy falunak képzelheti az utazó, semmi köz egymástól el nem választván.”² – A 120 év előtti leírás napjainkig is találó, azzal a kis eltéréssel, hogy Menaság és Ujfalu szélső házai is mindjobban közelítenek egymáshoz, számtartevő szántóföld ottjártunkor már csak Menaság és Pottyond között volt. Menaságon három falun belüli tízesről beszélnek: felső-, közép- és alsótízesről. Így Pottyonddal és Ujfaluvál együtt öt tízesről. A tízesekbe való tartozás régi nemzetségi és gazdasági szervezeti jelentősége napjainkra lényegileg megszűnt, de mint falurészjelölés, még tovább él.

A község népéről – szintén az ismertetésre kerülő iratok idejéből – közlök néhány adatot. Az első megbízható népszámlálás 1850-ből származik, melyet Benkő „betűről betűre a Csík Szerdai cs. k. főkerület levéltárban” levő eredeti példányról jegyzett ki.³ Eszerint a népszámlálást az Al-Csíkban szolgálatot teljesítő idegen főhadnagy végezte, kiszállva minden faluba. Menaság lakóinak száma akkor Ujfaluvál és Pottyonddal együtt 1829 fő volt. – A lélekszám a századfordulóra kevéssel 2200 fölé emelkedett. Az 1910 és 1913 évekből való feljegyzések szerint csak valamivel csökkent a lélekszám, és azzal megegyező volt gyűjtésünk idején is. Meg kell jegyezni, hogy a mindenkori szaporulatot a kitelepülők növekvő száma tüntette el. A község lakói katolikus, szabad székely származásúak, csak Ujfaluban tudnak néhány jobbágy sorból eredő családról. A menaságiak főfoglalkozása az 1700-as években, mint egész Csíkban, valószínűleg az állattartás, faki-termelés, fagegmunkálás volt. Erre utal még a XIX. század derekán is Orbán Balázs: „Rengetek erdősegei dús legelőket, kaszálókat nyújtanak, ami a marhatenyésztésnek nagyobb mérvben való üzését teszi lehetségessé. Azért Csíkban nemcsak a juhnyájak

¹ LIPSZKY a község nevét *Ménaság*-nak írja, hozzátartozóinak tüntetve fel *Ujfalut* és *Pottyandot*. LIPSZKY Johann 1808. 92. – Az 1913-ban kiadott Helységnévtár *Csikménaság*-ként vette névsorba, nem véve figyelembe, hogy a község nevét a 106.206/1905 BM. sz. rendelet *Csikmenaság*, *Menaságújfalu* és *Pottyand* alakban állapította meg. (Tehát a Helységnévtár az 1898. évi IV. tc. alapján közli.) – A menaságiak szerint a Potyond kiejtés romános.

² BENKŐ Károly 1853. 131. – A távolságot, még ma is inkább idő-, mint hossz mértékkel határozzák meg.

³ BENKŐ Károly 1853. 45.

nagy száma, hanem a butaszarvú törpe, de azért hízékony és hústartó szarvasmarháknak nagy csordái tenyésznek.”⁴ A nagymérvű fakitermelésre enged következtetni Menaság jellemzésénél: „... havasok közé rejtett magányos falu zajongva működő fűrészmalmaival.”⁵ – Gyűjtésünk idején az öregemberek – visszaemlékezve gyermekkorukra – arról beszéltek, hogy akkor az erdő még majd mindenütt lehúzódott a falu széléig s olyan sűrű volt, hogy a marha őrzésekor nem igen mertek *belémenni*.

Csak igen lassan, – a szájhagyomány szerint – a XVIII–XIX. századfordulótól kezdve tértek át a szemtermelésre. Benkő azt jegyzi fel, hogy rozs, árpa, zab, *pityóka* terem Csíkban és csak igen kevés búza.⁶ Majd Néhány évvel később Orbán Balázs a már említett leírásában is azt hangsúlyozza, hogy „... búzát csak az újabb időben kezdenek némi sikerrel termelni”, de a *pityóka*, len kender vetemény – főleg a káposzta – kiválóan *sükerül*. Szántóföldnek a völgyben, a patak két oldalán elterülő laposabb területet török fel; a *szénafütermő* részek lassan a hegyoldalak alá szorúlnak. Földjeiket a hagyományos kétnyomásos rendszerben művelték: a határt – máig is használatos kifejezéssel – *alsó- és felső fordulóra* osztották. Felező a Taploca patak volt. Ezzel a termelési rendszerrel csak a XIX. század vége felé hagytak fel, de nyomát még az 1940-es években is őrizte az a szokás, hogy a kaszálókat kétévenként felváltva használták *szénacsindlásra*. – Földjeik gyengék, az 1909-es összeírás több, mint egyharmadát a 7. osztályba sorolta. Szántóikon főleg árpát és zabos-árpát termeltek, mert „... ez volt a legfőbb, ebből volt a kenyér is” – jegyezte meg gyűjtésünk idején Péter Károly 74 éves gazda.

A fakitermelés és állattenyésztés háttérbe szorulása után nehezítette a szemtermelés fellendülését az az ősi szokáshoz való ragaszkodás is, hogy minden fiúörökösnek mindkét fordulóban lévő földből kellett egy darabot juttatni. Ezért az idők folyamán egy-egy gazdának – még az 1940-es években is – nyolc-tíz helyen volt *szilaknyi* szántója, kaszálója, amelyek bizony sokszor több óra járásnyira estek egymástól. Ahogy a család szaporodott, úgy fogyott a föld és szaporodott a *muzsna*, – jellemezték az elaprózódást az öregek. – Földesúri nagybirtok Menaság határában nem volt sem a régmúltban, sem az 1940-es években.

A menaságiak társadalmi rétegződését előidéző gazdasági és történelmi eseményekre csak nagy vonalakban térek ki s főleg azért, mert a feldolgozásra kerülő inventáriumokban mind az ősi, mind a XVIII. század végén kialakult rétegmegjelölés még egy ideig használatban maradt.

A székelyek kiváltságairól már a Hármaskönyv is megemlékezett (III. 4c), de a történelmi viszonyok során bekövetkezett jogfosztás, leszegényedés szükségessé tette, hogy a Báthori Zsigmond az 1601-ben kiadott oklevélben újra visszaállítsa kiváltságait.⁷ Három rendre oszlott a székelység: főrangúakra (primores), lófőkre (primipili), gyalogosokra (pixidarii). Önkormányzati rendszerük polgári és büntető keresetekben teljesen elismert volt. Így a székelyek „... egy törvény alatt állottak, mindnyájan egyenlők voltak, honnan különböző nevezeteik eleinte inkább becsületi címek, mint elsőbbségi jogok valának”.⁸ A XVII. század derekán II. Rákóczi György, a török elleni harc idején – 1655-ben – a lófők számát emelte. Ekkor lettek a menaságiak közül 18-20

⁴ ORBÁN Balázs 1869. 5.

⁵ ORBÁN Balázs 1869. 40.

⁶ BENKŐ Károly 1853. 41.

⁷ ENDES Miklós 1938. 99.

⁸ BENKŐ Károly 1853. 48.

lőfők.⁹ – Az 1702-ből való Regestrum a menaságiak között csak egyetlen primort (nobilis) említ: Johannes Endest, valamint 42 primipili-t és 16 pixidarii-t.¹⁰ Az 1703-ban készített adóügyi összeírás e két utóbbi réteget azonos jogi állapotban lévőket, így jellemzi: „... lovas vagy gyalogos fegyverrel felszerelt, harcra kész férfiak, kik az erdélyi fejedelem hívására mindenkor kötelesek katonai táborba vonulni és a harcban részt venni. Béke idején gazdálkodást folytatnak és adójukat az erdélyi fejedelemnek megfizetik.”¹¹ A székelyek életében tragikusan végződő változás következett be a XVIII. század második felében, és tetőzött az úgynevezett mádéfalvi veszedelemmel (1764). Ebben az időben ugyanis a Habsburg uralkodóház beolvasztó politikája valamint az osztrák történelmi események következtében szükségessé vált egy egységes katonai szervezet felállítása. Ezért hűségeskü letételére s ezzel kiváltságaikról való lemondásra szólították fel a határőr falvak lakóit. Ez a rendelkezés sértette a székelyek büszkeségét s főként sérelmezték, hogy országhatáron kívüli szolgálatra is kötelezték őket. A hűségeskü letételét hét község férfiai megtagadták, köztük a menaságiak is. Közülük jónéhányan inkább Moldvába menekültek. Minden ellenállás ellenére felállították a székely ezredeket. Az első székely gyalogos határőr-ezred 4. százada Csíkszentgyörgyön állomásozott, századosi rangban lévő tiszt parancsnoksága alatt. Idetartoztak a menasági gyalogosok is. A községben főhadnagy teljesített szolgálatot. A csíki huszárok központja Gyergyószentmiklós volt.¹² A huszárként szolgáló székelyek a jómódúak közül kerültek ki, hiszen nekik maguknak kellett hátsólovat (katonalovat) tartaniok. Így a régen is gazdasági alapon nyugvó megkülönböztetés lényegileg továbbra megmaradt. A régi pixidariusok mint gyalogosok, a primipilusok pedig mint huszárok szolgáltak. A székely ezredek tisztjei az első időben főként német származásúak, osztrák érzelműek voltak.¹³ A székely családok fiai csak 1776 után kezdtek a tisztikarba belépni. Az 1790-es évektől már mind több a határőr ezredekben a magyar és székely tiszt.¹⁴ Ezt a folyamatot forrásanyagunk első darabjainak szövegrészeiben is megfigyelhetjük (1814, 1822, 1845.).

A közlésre kerülő inventáriumokról általában

E leltárak – a régi magyar szövegekben használatos latin kifejezéssel: inventariumok – olyan feljegyzések, amelyek vagyontárgy felsorolást tartalmaznak mennyiség és pénzérték feltüntetésével. A most közlésre és ismertetésre kerülő inventáriumok – mint már említettem – mind csíkmenasági, egyszerű falusi sorban élő, hagyománytartó székely családoknál lejegyzett, megőrzött, s ott fellelt íráások.

Mivel az írott forrásanyagban előforduló, valamint a márcsak emlékezetben élő tárgyak közül egynéhány korabeli darab ottlétünkör elő is került a *hiu*, az *eresz* vagy a *kamrák* selejtezésre szánt holmijai közül, az ezekről készített fényképek és rajzok is hitelesítik és kiegészítik gyűjtésünket.

⁹ ENDES Miklós 1938. 113–114.

¹⁰ ENDES Miklós 1938. 528.

¹¹ DOMOKOS Pál Péter 1959. 184–187.

¹² ENDES Miklós 1938. 211.

¹³ ENDES Miklós 1938. 223.

¹⁴ ENDES Miklós 1938. 231–235.

A helyszíni gyűjtésünk során sok olyan hagyományt is feljegyezhetünk, amely már csak az öregemberek emlékezetében élt és körülbelül a XIX. század közepére utalt vissza. A most közlésre kerülő régi iratok ezeket a szájhagyományokat egészítik ki, támasztják alá és hitelesítik.

I. Az iratok külső megjelenési formájáról

A feljegyzéseket minden esetben vékonyabb vagy vastagabb ívpapírra tintával írták. Az íveket négybe hajtogatva egy kis – külön a számukra készített – leveles ládácskában őrizte, illetve őrzi ma is a menasági család. A dobozát vagy a szobában a gerendára vagy a faliszekrénybe helyezték. – A hajtogatás mentén a papír sok esetben elvászott, beszakadozott, sőt az is előfordult, hogy a régi feljegyzésből egy darabot lehasítottak s arra újabbat írtak, vagy a régi írás üres hátlapjára került az új feljegyzés. Arra, hogy Menaságon mikor kezdték a leltárírást, illetve mikortól vált az általánosan használatossá, adattal sem rendelkezem. A közlésre kerülő inventáriumok ma már kialakult formát tükröznek.

Ez alkalommal 36 kézirat szövegét közölhetem teljes, illetve egy-két esetben részben hiányosan megőrzött terjedelemben. Ezek közül 20 parafernum, 14 más rendeltetésű és jellegű, tárgyakat felsoroló leltár. Ezekhez csatoltam még 2 darab múlt századból való konvenciót tartalmazó szerződés-szöveget, mert tartalmuk jól kiegészíti a szegényebb népréteg viseletére vonatkozó adatokat.

A tintával írt szöveg sok esetben erősen kifakult. Pótoltam, ahol a betűk összeolvadtak vagy esetleg kimaradtak. Szándékosan meghagytam az eredeti szövegben a személynevek betűszerinti lejegyzését (még ha ugyanazon név többféle lejegyzésben fordult is elő). A tárgyak helyi elnevezéseit és a jellegzetes menasági kifejezéseket, valamint a latinos szövegrészleteket is betűhíven közlöm. Csupán a szükségtelen nagybetűk helyett írtam kisbetűket. A mondatok tagolására, egyértelművé tételére a központosást kitettem. Az olvashatatlan szavak helyét kipontoztam.

Forrásanyagom – legyen az parafernum, teljes vagyoneleltár, osztozó- vagy követelő levél, esetleg özvegyi juss felsorolása – szövegrésze formai szempontból négy egységből áll: a) bevezető szövegrészből, b) tárgyak felsorolásából, c) berekesztő szövegrészből és d) a hitelesítő aláírásokból.

a) A bevezető szövegrészben a leltárkészítés célját, okát jelölik meg, valamint utalnak néhány esetben a leltárfelvételt elrendelő személyre és felsorolják azon személyeket, akikkel a leltár kapcsolatos; sokszor itt tüntetik fel a feljegyzés pontos idejét és helyét is. A leltár felvétele mindig azoknak a házánál történt, ahol adták vagy osztották a vagyon, az ettől való eltérést külön megjegyezték.

b) Az inventáriumok tárgyfelsoroló részében kötött, illetve hagyományosnak tekinthető – kötelező érvényű – sorrend nem mutatható ki, csupán az figyelhető meg, hogy az alapanyag szempontjából összetartozó darabokat igyekeztek csoportosítani és egymásután felsorolni. Előfordul, hogy az értékesebb holmit jegyzik fel elsőként. A földekkkel minden felsorolásban kiemelten, külön csoportban, pontos helymeghatározással foglalkoznak. A XVIII. századból való inventáriumok csak darabszámot jegyeznek fel, érték meghatározás nélkül. Forrásaink közül először az 1806-ból származóban találunk a tárgyak mellett érték feltüntetést – becsüt –, amit becsüsök bevonásával állapítottak meg. Hogy kik töltötték be a becsüt szerepét, arra egy 1859-ből való parafernumlevél szövege utal: „A fen írt javak ahoz értő betsületes férfi és fejérnök által darabról

darabra megvizsgáltatván, meg is betsültettek és általunk fel is irattak.” A XIX–XX. századfordulón találkozunk először a női becsüsök névszerinti feltüntetésével (1894, 1913.).

c) A tárgyfelsorolást követi a befejező szövegrész, mely minden esetben utal a lelkiismeretesen végzett leltárfelvételre, és a már az előzőkben jelzett dátumra (sokszor latinul: „... ut supra”) A keltezés a XVIII. században teljesen latin jellegű. Mikor a XIX. század elején a magyaros keltezésre kezdenek áttérni a hónapoknak a népies, vallásos jellegű elnevezéseit használják a latin helyett. Így augusztus helyett *Kisasszonyhavát* (1800), január helyett *Boldog Asszony havát* (1813), május helyett *Pünköstit havát* (1845) írnak.

A bevezető, de főként a befejező szövegben összefüggő latin nyelvű részletek és a latin szavaknak magyar ragokkal való alkalmazásai, tehát a meghonosulás jegei figyelhetők meg. Megállapítható hogy mind a saját soraikból az inventárium megírására felkért, – vagy esetleg a kiküldött személyek – mind a hites nótárius tisztet viselők a nemes úri házak és hivatalos helyek kancellistáinak szövegezését igyekeznek utánozni. E szövegrészleteket a gyakorlat során hol helyes, hol hibás alakban, de elfogadott formulaként élítették tovább. Például: az 1783-ból és az 1822-ből való hagyatékeltár befejező mondatában „... fide nostra mediante...”; 1800-ban „... fida mediante...”, 1841-ben „... fida nostra mediánti...”. Ezek előképét megtaláljuk például egy 1679-ben – az Orbai-szék törvényszéke által – kiadott írásban: „... mi is adgyuk az kezünk írását fide nostra mediante...”¹⁵ – Lassan haladt a latin visszaszorítása, habár már 1779-től kezdve a fenti szöveg helyett így is fogalmaznak: „... igaz hitünk szerint...” (1792, 1806, 1813, 1814, 1845, 1852). Az 1860-as évektől már csak a magyar kifejezéseket használják. A leltárak felvételénél – körülbelül a XIX. század derekáig – így jelölik meg jövetelük célját: „... hogy felvennök minden mobilie et in mobilie bonumaiikat...” (1814), később már magyar szóval jelzik, hogy céljuk az ingó és ingatlan vagyon összeírása.

d) Az iratok szövegrészét minden esetben az aláírások sora zárja. Elsőként a leltárt felvevő személy neve szerepel, majd a tanúkéi. Egyes esetekben a becsüsöké is. (Az iratoknak e negyedik része, az inventáriumok egynémelyikéről már hiányzik, mivel az aláírások alatti, legtöbbször tisztán maradt papírrészt, más feljegyzés számára letépték.) A hitelesítő aláírások igen változatos képet mutatnak. Az aláírók közt találunk: falus bírót, bírót (1783, 1814, 1845, 1848, 1894), helyettes bírót (1862), esküdteket (1783, 1845, 1848, 1861, 1862, 1865), hitőt, vagy hütőt (1783, 1813), hütős asessort (1792), katonákat: káplárt (1783), őrmestert (1852); nótáriust (1822, 1841, 1845, 1848), „megkért jegyzőt” (1859). Az írástudók saját *subscriptio*-jukkal látták el az iratokat (egy-két helyen fel is tüntették: m. p.). Az írni nem tudók például *keresztjegy elnyomatukkal*, vagy *nevük előtt keresztjegy elnyomatukkal*, vagy *nevük előtt kereszt jegyet saját kezüleg elnyomva*, vagy *kért néviróval* hitelesítik. (Ez utóbbi bizony a múlt század végén is még előfordul, de még a XX. században is, főként az idős női hitelesítők között.) Idők során mind kevesebb lesz az aláírók száma. Szülői aláírás csak ritka esetben szerepel; a menyasszony aláírása is csak 1908-ban fordul elő; 1919-ben az aláírók „a menyasszony részéről” és a „völegény részéről” jegyzik oda neveiket. Az 1930-ból való – a legutolsó itt közölt parafernumon már csupán a menyasszony és a völegény aláírása szerepel.

¹⁵ BARABÁS Samu 1934. 198. okl.

II. Az iratok tartalmi ismertetése

Áttérve a mellékelt inventáriumok *általános tartalmi ismertetésére*, előljáróban – ha röviden is – rá kell mutatnom, hogy ezek sok esetben olyan részleteket, utalásokat is tartalmaznak, amelyek világot vetnek a menaságiak családi és közösségi életét irányító, a XVIII. század végén még fellelhető, jellemző szokásokra, népi jogszokásokra, hagyományokra, amelyek aztán a XIX. és XX. században mindjobban átalakultak, elhalványultak, illetve el is tűntek.

Hiába esett a székelység jogilag századok óta azonos kiváltságos elbírálás alá, a közösségek tagjai egymásközt számontartották, hogy melyik család tartozott – ősi soron – a pixedariusok, illetve a primipilusokhoz (lófők). Ez a szemlélet átöröklődött a székely ezredek felállítására utáni időkre is, azzal a különbséggel, hogy *gyalog-* és *huszárrészen* valókat különböztettek meg mind a szövegeken belül, mind az aláírásokon. Természetesen az új rangmegjelölésre való átállás sem ment egyszerre. A régi „primipilus” rangot tüntetik fel Csedő Tamás neve mellett még 1799-ben is, „lófőt” Ferenc Josef (1800), illetve Bálint Josef (1823) neve előtt. Csak lassan állnak át a gyalog és huszár megkülönböztetésre; az 1850-es évektől azonban már eltűnik ez a megkülönböztetés is.

A rangjelzés nemcsak a férfiakat illette meg, de sok esetben a család nőtagjainak neve mellett is feltüntették. Például férje után: *Ferencz Josefné. . . gyalogkatonáné* (1791), *huszár Gáll Ferencné* (1841); vagy születése után: *gyalogkatona Keresztes Therési* (1823), *nemes Benedek Anna* (1841).

Jónéhány helyen találunk olyan részletet, mely utal arra tényre, hogy a községek lakói, de főként a katonák és családtagjaik jogi függő helyzetbe kerültek a határőr ezredek tisztjeivel. Tudniillik mindannak ellenére, hogy az 1760-as években kiadott határőr törvény és szabályzat az anyagi és vegyes ügyeket a szék-, illetve a polgári bírósághoz utalta, a hagyatéki ügyeket és osztozkodást tisztjeik szemmel kísérték, sőt a házasságra lépésnél a megfelelő rangot és a nővel adott kelengyét is ellenőrizték. Ennek a célja az volt, hogy megakadályozzák a katonaeMBER elszegényedését. Az újházasnak is legyen annyija, hogy tudjon saját ruházatában, ingyen katonáskodni¹⁶, és rangjának megfelelően katonalovat tartani.

Jakab Sigmond katona, halála évében – 1783-ban – feljegyzést készített földjeinek terméséről s ezekből „. . . három véka elegyes búza vetés maradt és adatott *Parapo (!) kapitány úr engedelméből* az lányoknak” – azaz leánytestvéreinek. – Egy specificatio 1814-ből így kezdődik: „Aláírtak elmentünk a *Nemes Eskadron Comendó Bálint kapitány úr parancsolatyából* a huszár Benedek Josef lakóházához. . .” az osztozkodáshoz szükséges leltár felvételére és az osztozkodás lebonyolítására. A javak elosztása után azonban Erdély István uram, mint az árváknak *bizottjuk* „. . . nem kíván szölli s megfelelni (jóvágását adni) az Eskadon komendáns utasítása nélkül” – 1822-ben „*Füleky főhadnagy parancsolatya mellett*” jelennek meg egy özvegyasszony jussának kifizetése céljából. Egy 1841-ből származó parafernum-levelet a nótárius és a két tanún kívül láttamozta a kapitány és a főhadnagy is. 1845-ben „. . . *Czuk Comendo Fejér vitiz hadnagy úr parancsolatjából*. . .”, mentek el a „*Kezen fogott Köz Birák*” huszár István Josef lakóházához, hogy osztályt tegyenek. Az utolsó tisztí aláírások (olvashatatlan nevek) az 1848-ból keltezett inventáriumon találhatók.

¹⁶ vö. IMREH István 1973. 38., valamint SZABÓ T. A 1947.

A potyandi Ferencz Josef őrmester 1852-ben már a *falus bíró házában*, a *hitös bírák előtt* kéri – miután testvérevel *egymás között ki nem egyesülhetvén* – az atyai örökség megosztását. 1862-től már a „Bíró úr parantsából” mentek a javak elosztására. A faluközösség önkormányzata visszatért.

A régi hagyományokhoz való ragaszkodást tükrözik forrásanyagomban a házassági szokásokra utaló szövegrészek. Ezek közül hangsúlyozottan foglalkozom a női magánvagyonot képező két jogszokással: a *dos* és a *parafernum* adásával, mivel ezeknek múltjára, továbbélésükre és eltűnésükre forrásanyagom alapján egyaránt kiterhethet.

E két kifejezéssel már a XV. századbeli székely oklevelekben találkozhatunk.¹⁷ Jelentésüket a XVI. századból való nagy szokásjogi gyűjteményünknek, a Hármaskönyvnek a XCIII. titulusa tartalmazza, illetve írja körül¹⁸ „... dotem discimus, et est, quae uxori *propter ejus deflorationem & concubitum de bonis mariti datur*” ... „de bonis & juribus possessionariis maritorum, juxta status illorum exigentiam dari consueta”. (Csíky Kálmánnak au 1894. évi fordítása szerint: a házasságra lépett nőknek a házassági tartozás teljesítéséért a férjnek javaiból és jószágaiból járó jutalom, mely a férj állásának minéműsége szerint szokott adatni.) Hogy a megajándékozásnak ez az ősi hagyományos szokásra – az „elhálás”-ra utaló módja nálunk az emlékezetben még a XVIII. században is élt, utal rá Apor Péter Metamorphosisának IX. cikkelyében a régi erdélyiek lakodalmairól és házasságairól szóló írásában.¹⁹

A másik kifejezés – a *paraphernum* – értelmezése szintén a Hármaskönyv XCIII. titulusában található: „*Paraphernalia autem res discimus, omnia bona mobilia, quae mulieri aut per maritum, aut parentes vel fratres, sive etiam alios quoscunque, tempore solemnitatis nuptiarum aut desponsationis vel subarrhationis ejus dantur.*” (Csíky Kálmán fordítása szerint: Jegyajándéknak pedig mondjuk mindazon ingó javakat, melyek a nőnek akár férje, akár szülői vagy atyafiai vagy bárki más által a menyekző, eljegyzés vagy kézfogás ünnepi alkalmával adatik.) Erről az ajándékozási formáról beszámol Apor Péter: „Mikor harmadnapján az új házások az szülei háztól el akartanak menni, már annak előtte két kancellista diákkal vagy két nemesemberrel valami parafernumot adtanak legkisebbig feliratván, szekekre rakatták.”²⁰

A rendelkezésemre álló menasági forrásanyag egy legrégebbi – az 1791-ből való – darabjában arról esik szó, hogy Bartalis Ágnes megözvegyülve, másodszor is férjhez megy, de ekkor első férjének két fiútestvére többrendbeli követeléssel lép fel vele szemben. Ezek közt a harmadik így hangzik: „Az dost s paraphernumot elvívén, ezeken kívül valókat, mellyeket elvitt visszakívánjuk.” Ebben tehát mind a két ajándékozási formát fel említik, de az ajándékokat a nő magánvagyonának elismerve, nem követelik vissza. A *dos* inventáriumainkban a későbbiek során már egyszer sem bukkan fel. Ez az ajándékozási

¹⁷ vö. SZÁDECZKY Lajos 1896. 905. okl., valamint BARABÁS Samu 1934. 26. okl.: 1427-ben Pataki Jánosné, Katalin asszony özvegyiségre jutva „... de dote et paraphernalibus. . .”, kielégítetett. – Hasonló közlés van 1473-ból BARABÁS Samu 1934. 77. sz. oklevelében.

¹⁸ WERBŐCZY István 1894. 217. Magyarország szokásos jogának Hármaskönyve. Fordította, jegyzetekkel és a mű történetének megírásával kiegészítette Csíky Kálmán.

¹⁹ APOR Péter 1972. 52. A hitlést követő vacsora után táncoltak. „Reggel felkelvén az legény, ha nagy ember gyermeke volt, az mátkájának száz aranyat küldött, vagy akinek mint volt tehetsége.” – Vö. Meyers encyklopädisches Lexikon in 25 Bänden, 1976 „... Morgengabe ... Geschenk des Mannes ... nach der Hochzeitsnacht.” Vö. Sachs Villate encyklopädisches Wörterbuch der französischen und deutschen Sprache. Berlin, 1898.

²⁰ APOR Péter 1972. 61.

szokás eltűnik, a kifejezés eredeti jelentéstartalma elhomályosodik, a 19. században nálunk teljesen feledésbe merült.²¹

Cserei Farkasnak az 1800-ban megjelent A magyar és székely asszonyok törvénye című munkájában – a hetedik részben – a parafernum kifejezést nászruhának jelöli azon okból, hogy „... menyegző, vagyis lakodalom tisztességéhez tartozó jószág.”²² – A menaságiak körében az egész XIX. században tovább él a parafernumadás szokása. A rendelkezésekre álló iratoknak több, mint a felét teszik ki a parafernumok. Megírásuk a menaságiak házassági szokásai közt a XX. század első harmadáig – mindjobban egyszerűsödő formában – fennmaradt. Az elnevezést ők a mindennapi életben perefernumnak²³ ejtik, néha hozomány-levélnak nevezik. Első szövegrészében, minden esetben hangsúlyozzák, hogy az alábbiakban a családtól hozományba adott dolgokat sorolják fel.

Házasságra – általánosan bevett régi szokás szerint – az azonos rendben lévő családok gyermekei léptek, de az 1848-ból való parafernum levélben – minden valószínűség szerint a kor szellemének hatására – azt olvashatjuk, hogy „huszár” család leánya „gyalog” székelyhez ment férjhez.

A leányok a XIX. század derekáig a vagyomból földet Menaságon nem kaptak. (Kivétel csak a *fiúlánny*, vagyis az egyetlen lánygyermek volt.) Férjhezmenetelükkor a hozományt a szülők, vagy ha azok már nem éltek, a fiútestvérek adták.²⁴ A parafernumban tételként felsorolták a kapott holmit, az értéküket summázták. Ügyeltek, hogy a leánytestvérek lehetőleg megközelítően egyenlő értékű holmit kapjanak, s a parafernummal ezt bizonyítani is tudják. Ha vita támadt, hogy például a nővér sokallja, amit a húga hozományba kap, felszólítják, hogy ennek alátámasztására adja elő saját parafernumát (1814). A parafernum igazolja azt is, hogy a családi vagyomból kielégítették őket (1806, 1814, 1865 stb.).

A határőr szabályzat hatályba lépése után a székelyek – így a menaságiak is – igyekeztek átmenteni a hagyományos házassági szokásaikon kívül a régi életrendjüket szabályozó más szokásaikból is, amit csak lehetett. Erre következtethetünk a közlésre kerülő forrásanyagunk jónéhányának osztozkodással és az örökléssel kapcsolatosan felvett inventárium tartalmából.

Az osztozkodást mindig bizonyos egyensúlyra törekvés jellemezte. Ha például bundát nem tudtak a lánnyal adni, adtak helyébe földet (1870). Ha az egyik szülő elhalt és a másikkal maradt egy leánytestvér, úgy osztozkodtak, hogy a leány tartására és hozományára való maradjon a szülő részében (1822). A leány mindig megkapta az anyai juszt (1792). Ha egy leány az osztozkodáskor valami okból nem volt jelen – például szolgált –, a neki járó holmit hazatértekor kapta meg.

²¹ A régi, de még az újabb magyar szótárak is a „dos” szó fordítása során a jegy vagy nászajándék mellett – a német „Morgengabe” kifejezést mindig mellé jegyzik. – A „dos” szótóként, hasonlóan a „paraphernumhoz” a francia nyelvben napjainkig megmaradt.

²² CSEREI Farkas 1800. 135.

²³ E kifejezés egy-egy régebbi feljegyzésen (1779, 1859) – utalva a szó görög eredetére és lejegyző deákos műveltségére – „ph”-val írott, de idővel „p” betűvel került általában lejegyzésre. A XIX. század második felében a szónak többrendbeli elírásával is találkozunk: pl. „parneforum” (1861), „pernafernum” (1867), „pereforum” (1870), „perefernalis leltár” (1891) címszavakkal. – Bár a XX. században a bevezető és a befejező szövegrész már teljesen magyarnyelvű, a címbe megmaradt a régi szóhasználat: „perefernalis” vagy „perefernalis levél” (1908, 1919). A latinra emlékeztető címadás az 1930-ból való iratról már eltűnik s a „hozomány-levél” lép helyébe.

²⁴ Vö. CSEREI Farkas 1800. 136–140.

Az özvegyi sorsra jutott asszonyt a mai napig is úgy látja el a család mindenkiből, hogy életét nagyobb gond nélkül folytathassa. Az özvegy elhozza a parafernumba kapott holmiját, de a néhai ura jussából is részesítik (1822). Így aztán az özvegyasszony, ha másodsor is férjhez megy, többet visz magával, mint egy leány (1791).

Ha a házastársak közül a nő fiatalon – gyermek hátrahagyása nélkül – hal meg, a család a parafernumot visszakérheti,²⁵ de Menaságon egy személyre való ágyneműt, férfi fehéreneműt a férjnél hagyják. De visszakövetelheti a család azt a holmit, vagy pénzt, amit ők juttattak az elhalálozott férjnek (1791).

Osztzkodásnál előfordult, hogy egy-egy darab *közösbe maradt*. Például osztóváta, félkéz üst (1845), rámás nagy fűrész, kerékfej fúró (1863).

Vagyonelosztáskor számon tartották és külön fel is jegyezték a családtagok esetleges saját szerzeményéből származó vagyonrészt, amit természetesen nem osztottak el, de írásban foglaltak (1791, 1792).

Ősi szokásként élt, hogy a házasulandó fiúk – amíg csak a belső telket megosztani lehetett – a szülőkkel egy telken építették fel házukat. A legfiatalabb testvér – mivel általában ő gondozta halálukig az öregeket – kapta meg az *ösit* (ösi, régi házat).

Osztatlan maradt a vagyon, míg a gyermekek az *aetast*,²⁶ felnőtt kort el nem érték (1814), vagy míg a fiúk meg nem házasodtak (1822, 1845).

A földek zálogbaadása, illetve zálogbavételének módja is régi bevett szokás lehetett, mert már a XVIII. századi osztó levelekben, vagyonfeljegyzésekben pontosan felsorolják a zálogos földeket (1783, 1791).

Megőrizték és tiszteletben tartották az írásbafoglalás bizonyító erejét, mert az írást a „... jöendő bizonyosságul...” készítették el (1822). Az inventáriumokat két, esetleg több példányban írták (1845, 1865). Ha esetleg elkallódott az eredeti példány, a család más tagjánál lévőről másolatot készíthettek (1800, 1825).

Ősi hagyományos szokásformája volt a megegyezésnek, egyezségejutásnak a kézadás, kézfogás. Ez írásaikban több vonatkozásban is szerepel. Például: *kézen fogott közbírák*, azaz megbízott, megválasztott hites személyek; *jobb kezeik egyben fogásával* erősítik, pecsételik meg az írásbafoglaltakat (1845).

Mivel minden inventárium jellegű írás gerincét a tárgyak felsorolása alkotja, a forrásanyagnak ezzel a részével óhajtók a legrészletesebben foglalkozni.

Hogy főként milyen tárgycsoportokat tartalmaz egy-egy feljegyzés, az attól függött, aszerint alakult, hogy milyen célból és okból készítették az inventáriumot. Így az osztózkodás alapján képező teljes leltárakban, hagyatéki felsorolásokban találjuk a legsokrétűbb adatokat házra, gazdasági épületekre, háztartási és gazdasági felszereltségre, viszont ezekből majdnem teljesen hiányoznak a textiliák, viseletdarabok. Ez utóbbiak jórészt az azonos időből származó hozománylevelekben találhatjuk meg. Mint látható, a *különböző leltárak tartalmi vonatkozásban kiegészítik egymást*.

Az inventáriumok előbb jelzett két nagy csoportjánál még időbeli eltérésekre is fel kell figyelniünk. Tudniillik: a családi osztózkodásokban és hagyatékelvételekben felsorakozó tárgyak az inventárium-készítés koránál 30-40 évvel korábbi időkre utalnak, míg ugyanazon időből való parafernumokban a felsorolt tárgyak jónéhánya a fiataloktól elfogadott új hatásokat a polgári és a kisiparosoktól kialakított ízlés mind erősebb be-

²⁵ Vö. CSEREI Farkas 1800. 145.

²⁶ WERBŐCZY István 1894. 238. CXI. titulussában: „Teljes koraak a fiuemberek 24 éves korokban; a nők pedig mostani szokásjogunk szerint 16 éves korokban”.

szüremelését tükrözik, melyek csak a későbbiek folyamán válnak általánosan elfogadottá a menaságiak körében. A tárgyalás során feltüntettem ugyan az iratokon szereplő évszámokat, de azokat a változás folyamatában, az előzők szem előtt tartásával szabad csak figyelembe venni. Így belátható, hogy a felsorakozó tárgye gyűttestek csak nagyobb időegységben jellemzőek a csík-menaságiak életrendjére.

Tudatában vagyok annak, hogy az inventáriumok alapján kapott kép sohasem lehet oly sokoldalúan részletekre kitérő és teljes, mint egy jelen állapotot rögzítő helyszíni alapos gyűjtés, viszont a jelen adatai csak igen korlátozott időtartamra jellemzőek. Engem éppen a helyszínen talált, hagyományt tükröző anyag ösztönzött a múlt megismerésére és adta kezembe e forrásanyagot, amelynek segítségével nyomon követhetem az életrendben az utolsó 180–200 évben a több oldalról érkező hatásokat s az ennek következtében beállt, folyamatosan kimutatható alakulásokat, változásokat és fejlődési irányokat. Részletekbe menő kiegészítésre, anyagbővítésre ez alkalommal nem törekszem, de a leltárakban előforduló adatokat igyekszem kapcsolni a gyűjtésünk idején a helyszínen tapasztalattal.²⁷ Ennek során felhasználtam a saját gyűjtésem és tapasztalatomon kívül a gyűjtőtábor egynéhány résztvevőjének feljegyzéseit is. Így a textilnél Hervay Zoltán, Kovács Dénes, a házberendezésnél Balaskó Nándor, Nagy Béla, Ujvári Béla, a gazdasági felszerelésnél, településnél, épületeknél Ujvári Béla gyűjtésének egy-egy megfigyelését.

A könnyebb áttekinthetőség céljából az inventáriumokban megnevezett sokfajta holmit tárgye gyűttestekbe csoportosítva ismertetem, hangsúlyozva az ősi alapanyagok – kender, gyapjú, fa – alkalmazási területeit és összegyűjtve a megmunkálásukhoz (az inventáriumokban előforduló) használatos eszközök sorát is.

Az inventáriumok anyagát a következő tárgye gyűttestekbe csoportosítva fogom össze:

- A) Kender, gyapjú; felhasználás (szövés, varrás, viselet)
- B) Házberendezés (bútorzatváltozás)
- C) Konyhai, háztartásfelszerelés (fa, fém holmi)
- D) Gazdaságra s felszereltségre utaló adatok
- E) Településre és épületekre utaló adatok.

A)

Az inventáriumok tanúsága szerint a XVIII. és még jórészt a XIX. században is a ruházatban és a háztartásban, gazdaságban szükséges textiltípek terén Menaság népe önálló volt.

A textil alapanyagok közt a kendervászon szerepel első helyen. A legöregebbek emléke szerint lent csak kevesen és keveset termeltek. Az inventáriumokból megállá-

²⁷ A tárgye gyűttestekkel foglalkozva elsősorban az egyes tárgyak időbeli elhelyezkedése, egymás váltása érdekelt, tehát korántsem merítettem ki az elemzés minden lehetőségét. De azzal, hogy az inventáriumaink itt teljes szövegekkel kerülhettek közlésre, meg van a lehetőség más jellegű elemzésük megtételére is.

HASSZMANN Pál és KÓSA-SZÁNTÓ Vilma a Sepsiszentgyörgyi Múzeum 1976–77. évi kiadványában öt – XX. századból való – Felsőháromszéki perefernummal foglalkoznak, de ezekből is csak részleteket közölnek. Az általunk gyűjtött inventárium-anyaghoz legközelebb esik a KÓS Károlytól Csíkszentgyörgyön családi iratokból részleteket tartalmazó anyag (KÓS Károly 1981). A közölt adatok az 1600-as évek első feléből valók és teljesen megegyeznek a mi kb. száz évvel későbből keltezett legelső adatainkkal.

pítható, hogy egy-egy család 1, 1 1/2, 2 véka kendermagot vetett el (1799, 1848, 1861, 1865). Az előmunkálatok során a kenderet *kévékbe* kötötték, majd *kalongyába* rakták. A termést kalongyákban számolták el (1789, 1799, 1848, 1861, 1865, 1891); ára az 1860-as években 1 forint volt. Az inventáriumokból a fonás-szövésnek majdnem teljes eszköztárát össze lehet állítani, a nem kevésbé fontos régi, helyi elnevezéseikkel együtt. Ennek igazolására csak felsorolom – a munkamenetet szem előtt tartva – a leltárakban megnevezett eszközöket: *vágó* (1791), *teplő* vagy *tepelő* (1891, 1908), *tíló* (1791, 1859, 1891, 1908), *héhel* vagy *léhel* (1791, 1814, 1848, 1870, 1894, 1903), minden esetben *egy pár gerebent* írnak fel (1791, 1848, 1870, 1891, 1903), *fonal tekerő lába* (1783). Orsó, guzsaly említése a felsorolásból hiányzik, mert ezeket már leánykorukban megkapják a szeretőiktől a nők, vagy fiatalasszonykorukban a férjek készítik el nekik, tehát nem a hozomány tárgyai. A virágos és magos kenderből való fonalat *darabbal* számolták (1848). A szövés előkészítéséhez a *kézzel hajtós csöllő* (1822), majd a *csöllő kerék* (1814), *vetőllő* (1783), a *vetőfa* (1908) és *osztováta vetősfástól* (1814) szerepel. Az osztováta egyes részéről nem esik említés, csupán összefoglalóan említik meg: *osztováta minden szerivel* (1783), vagy *osztováta minden apparátusával* (1791) vagy *osztováta minden késégivel* (1894).

Hogy az osztováta milyen fontos szerepet töltött be, bizonyítja, hogy az özvegyi juss kiadásakor teljes egészében kiadják (1914), de van arra is eset, hogy – mint említettem – közös használatban hagyják (1845). Osztovátát még a XX. század elején is minden parafernumban adnak. A két világháború közt mind kevesebb lett a kenderföld. Mi már csak egyet láttunk Menaság-Ujfalu és Csíkszentgyörgy között. Az áztatók is feleslegessé váltak. A fent felsorolt eszközöket még mind láthattuk. Az 1940-es években már nem szőttek, az eszközök használatmódját már csak a legöregebbek ismerték.

Virágos szálfonalból (1799, 1859), *magos szálfonalból* (1859) volt a *mejjék* és az *ontok*, ebből szőtték otthon a *kendervásznakat* (1823, 1841) és a szösziből *szöszvásznat* (1799). A fonál és a vászon kikészítésére, mosására utal a háztartási felszerelésben szereplő *lenfőző üst* (1781), valamint a *szapuló* és *lugozó cseber* vagy *kádnak* az említése (1791-től folyamatosan az első világháborúig).

A *gyapotról* – tehát külföldi, vásárolt anyagról – és a *gyapotvászonról* már az 1779-ből származó első parafernumunkban szó esik. A menaságiak a gyapotot mai napig sem nevezik soha pamutnak. A gyapotot kis mennyiségben szerezték be. 1799-ben 2 fontot, 1848-ban 5 fertájt vettek. Azt is kenderrel szőtték össze és így készült házilag a *gyapotvászon*, vagy díszítőcsík számára – *borozdázásra* – használták fel (1779, 1799, 1813, 1823). A gyapotnak fonallá való feldolgozásához *gyapot fésű* és *gyapot fonókerék* is kellett, amit csak jómódú család tartott érdemesnek beszerezni. Ezeket az eszközöket csak egyetlen esetben, 1823-ban találjuk egy gazdagon kiházásított leány parafernumában.

A vászonfélét *singben* mérték. A feldolgozásra váró nagyobb mennyiséget *türetbe*, *türedbe* hajtogatva rakták el. Ha többet szőtték és pénzre volt szükségük, az értékesebb vásznat – a virágosat – eladták a Szent Mihály napi *sokadalomban* és – mint egy helyen le is jegyzik: „... az árát az élet szükségire kötöttük...” (1799).

A laza sodrású színes gyapot *fejtő* fonallal hímezték, illetve – amint a menaságiak kifejezik – *varrták* a szálszámolósos dísz. A fejtőt is *fontjával* vették, s egy 1859-ből való parafernumból tudjuk, hogy fontját több mint 5 forintjával fizették. Ebben az írásban 7 font *veres* és 2 font *kék* fejtőről esik szó, amire azért érdemes felfigyelni, mert hűen tükrözi, hogy a veres színt mennyivel jobban kedvelték a kéknél. Hogy a fejtő fonalat varrottas készítésére a fenti dátumnál jóval korábban is használták, igazolja az 1779. évi

parafernum, melyben 7 db *varrottas vánkoshéjat* és 7 *varrott lepedőt* sorolnak fel. Az 1806-ból való parafernumban is találunk varrottas lepedőt, de csak a későbbiekben (1806, 1813) teszik ki a jelzőt: *fejtűvel varrott lepedő*. A színes fejtőt a szövés során is felhasználták.

A háziszőttés kender- és gyapotvásznon mellett már a XVIII. században feltűnik a gyári készítésű – tehát boltban vagy gyołcsostól vett gyołcsanyag is. Ezért néhol pontosítják a felsorolásban – hangsúlyozva s utalva az anyag finomságára: *bolti gyołcs* (1841). – Míg a házivásznakból a *miesnapai fejrénepinget* és férfinget varrták, a gyołcsból az ünnepeket. Keresztes Therési 1823-ból való parafernumában mind a háromféle minőségű vászonból kapott: kendervászonból 110, gyapotvásznonból 29 és gyołcsból 18 singet. Mivel becsértéküket is közlik, megállapítható, hogy 150 év előtt a kendervászonnak (á 2 Rh forint), több mint dupláját érte a gyapotvásznon (á 5,2 Rh forint), és több, mint háromszorosába került a gyołcs (á 7,6 Rh forint). Így aztán a gyołcs – akár singben volt, akár kész ruhadarabban – fokmérője lett egy-egy család vagyoni helyzetének.

Az alapanyagok sorában – a kenderhez hasonlóan – ősi keletű a gyapjúfonal felhasználása. Menaságon majd minden család tartott több-kevesebb juhot. A gyapjúnak a fonáshoz való előkészítése nem volt olyan körülményes, mint a kenderé, s ami eszköz szükséges volt hozzá, az részben a kenderhez használatosok közül kikerült. A szál párhuzamosítására a községnek *gyapjú fésülő malma* volt a Taploca patakán. Fonni ugyanazon a guzsalyon fonták, szőni ugyanazon az osztovátán szőtték, mint amit a kenderhez használtak. Ezért nem találunk a gyapjúfeldolgozásra utaló külön eszközöket az inventáriumok felsorolásaiban. Sok fonalat maguk festettek meg növényi festékekkel. Volt, hogy a gyapjú fonalat mind mejjéknek, mind ontoknak használták. Erre utal az 1799-ből való feljegyzés: *Két mejjékül vetett gyapjúfonalat, ontokával együtt*, de egyes esetekben mejjékül kenderfonalat használtak fel. A gyapjúszálból való szövés a XIX. század végén mindjobban háttérbe szorult. Az 1970-es években (legutóbbi otlétünkkor) már csak egy-két személy értett hozzá, s ők városi ipari szövetkezet megrendelésére, kapott anyagból és kapott minták szerint, a szövetkezet széles osztovátáján dolgoztak.

Az *ágyravalók*, *ágybeliek* a hozomány fontos darabjai voltak, amelyeket kivétel nélkül minden parafernum-levéiben részletezve megtalálunk (de másfajta inventáriumokban is többször szerepelnek). A legrégebb felsorolások szerint: *ágyilepedő*, *derekalj*, *pokróc*, *cserge*, *vánkások* és *ágyravaló festékes* tartozott össze.

A lepedők mindig jelzővel ellátva kerültek lejegyzésre. Az 1779-ből és az 1806-ból való parafernumok csak a díszített, *varrott*, *varratos* lepedőket jegyezték fel, de 1813-tól – pontosan mindig ezekkel párban – megjelent a *síma fehér* (1823, 1903), *ágyra való* (1841, 1848, 1859, 1861, 1865, 1891), *ágyi lepedő* (1894), majd 1908-tól a *háziszótt* mellett a *gyołcs ágyi-* és *bolti fehér ágyi lepedő*. Számuk 2 és 5 közt inagdozott. Amelyik ágyi lepedő közvetlenül került az ágy szalmájára, az mindenkor házivászonból való volt.

A díszített – *fejtűvel varot* – lepedők (1779, 1813, 1823, 1841) rendeltetését az 1848-ból való feljegyzés pontosan meghatározza: *rúdra való varotasok*. Ezzel a meghatározással és jelzővel találkoznak folytatólagosan, mígcsak az 1860-as évektől ez a lepedőféle véglegesen el nem tűnik. A rúdra való lepedő nem tartozott az ágyba való holmi közé, rendeltetése részben az ünnepi szoba díszítése volt, részben a rúdra akasztott ruhaféléket fődtek vele. Darabszámuk minden esetben több volt a vele együtt felsorolt ágyba való, síma fehér lepedőkénél. Két esetben 7 darabot is jegyezték fel a varrottakból. Díszítésük tehát már a XVIII. század végétől igazolhatóan kizárólag a szálszámolásra épülő, laza sodrású fejtővel varrt keresztszem volt, és maradt egészen az eltűnésükig. Az idős menasági asszonyok szóhasználatában – a mai napig is – a „varrás” ezt a díszítés-

módot jelenti. A lepedő alsó vászondarabját teljes hosszában széles csíkdísszel vagy terülő mintával varrták ki, s kisimítva a rúdon, a belépők teljes szépségükben láthatták. Azonban az 1860-as évektől, mikor a szobák bebútorzása lassan változott, és a ruhaféléket nem tartották már rúdra akasztva, a rúdilepedő feleslegessé vált, rendeltetését veszítette. Öregek emlékezete szerint ettől az időtől már csak őrizték őket, de újakat már nem készítettek.

Kisebb változást okoz az ágybeliek sorában, mikor a XIX. század végén a fekhely szalmáját *szalmazsákba, surdejba* töltik (1891, 1903). Ettől az időtől tűnik fel a házi-szöttes ágyilepedő mellett a finomabb, *sikantus* szövésű (1894) és a vékonyabb, *bolti fehér* lepedő is. Ezek az ágyban nem a szalmára, hanem a szalmazsákra kerülnek.

Az ágyvetéskor az ágyilepedőre helyezték a *derekaljat*. Ebből a XVIII. század végén, a XIX. század elején (1779, 1783, 1806) egyet kapott a leány, majd ez időtől kezdve – szinte napjainkig – két darabot. (Két parafernumban találunk csak 3 darabot: 1848- és 1903-ban.) Az ezekre való huzatok, *héjak* egészen a XX. századig házivászonzólból valók, és ettől az időtől már jelzik, hogy *bolti héjakkal* fedik.

Öregasszonyok emlékezete szerint a derekalj fölé terítették végig az *ágyra való festékest*, úgy, hogy az ágy oldallapját is elfödte. (Ez valószínű, mert a díszes párnák *bütüjei* csak így érvényesülhettek.)

A festékesek említésekor a parafernumokban kétfajta festékesről esik szó egészen a XX. századig. Minden esetben hangsúlyozzák, hogy a hosszabb *ágyra való*ról, vagy a rövidebb *asztalra való*ról van-e szó. A kettő együtt fordul elő 1779-, 1806-, 1813-, 1823-, 1848-, 1861-, 1891-ben. Valószínű, hogy már a XVIII. század derekán is szőtték és használták mindkettőt; erre utal az 1783-ból való hagyatéki levél megjegyzése: *festékes hitvány*. A festékes „szőnyeg” mivoltára csak egyetlen parafernumban találunk utalást, ilyenképpen: *asztalra való szőnyeg* (1813). Mindkét festékest két szélből varrták össze; általában kender mejjékbe – növényi festékekkel festett – gyapjú ontokkal szőtték a díszítő elemeket. (Én ez alkalommal a szövés technikájára és a mitívum jellegének az ismertetésére nem térek ki.) Az asztalra való két sing hosszú, az ágyra való három sing hosszú volt. Tehát kétszer két, illetve kétszer három sing hosszú darabot kellett úgy szőni és összevarrni, hogy a kívánt dísz kiadjon.

A festékes fölé helyezték az ágyban az összehajtogatott *pokrócot* és a *csergét*. Ez a két gyapjúszöttes igen megbecsült a székely háztartásban; ha az ágyban már nem használják, a ház körül még mindig szerephez jut. Kivétel nélkül minden parafernumban feljegyzik. A pokrócból 1-2 darabot, a csergéből 2, esetleg 3 darabot kap a leány, – akinek ügyességét, szorgalmát hangsúlyozandó – nem egy esetben azt is megjegyzik: *maga szőtte* (1861, 1891).

A pokróc és cserge fölé kerültek a *párnák*, illetve a *vánkosok*. Ezt a két elnevezést felváltva használták: a XVIII. századbeli feljegyzés vánkost ír, míg a XIX. század első felében a párna elnevezés használatos (1813, 1823, 1841), de a század második felében megint a vánkos szó kerül elő (1859, 1908). A vánkosok száma 5-15 db közt váltakozik. A sok párnahéj közt a XIX. század első felében néhány *sikantus*an szövött, míg mások *varotasak* (1779, 1813, 1848). Ezeknek a számát mindig gondosan külön fel is tüntetik. Varrással csak a *párna bütüjét* (egyik rövid oldalát) díszítették. A kivarrt párnavég anyaga mindig jól számolható fonalból való szöttesdarab, amit a párna lapjával díszöltéssel dolgoztak össze. A régi párnák és héjaik keskenyek voltak, mert a falusi szövőszeiken csak 55–60 cm széles anyagot szőhettek. Ez határozta meg a belőlük varrt párna-tok és a párnahéj szélességét is. Díszítésük a sikantus szövés volt, amit még színes csíkokkal

borozdáltak. Mikor a városon járt lányok a városi méretű párnákat megismerték, azokhoz már a szélesebb bolti anyagot vették meg és egyúttal hosszabb büttüre volt szükségük. Öregek emlékezete szerint ehhez nemegyszer a rúdravaló varrottas félbevágott csíkját használták fel, mivel a XIX. század végétől új varrottast már ritkán készítettek. A keskeny párnák pedig mindennapi használatra kerültek.

Gyűjtésünk idején varrottas lepedőt már alig találtunk, inkább párnabüti került elő a jobb módú családoknál. A kevésbé módosak vagy mindennapi használatba fogták be a régi párnákat vagy – a már múlt század végén jelentkező – gyűjtőknek adták el, esetleg maguk vitték el a *sokadalomba* értékesítésre. A mintákat egymáséiról varrták le, vagy a szomszédfalubeliektől kölcsönkérték a hímzéseket a lemásolás idejére.

Az ágyra való festékes mellett a XIX. század második felében feltűnik a *kockás ágytakaró*, majd a század végén a bolti ágytakaró. Az ágyra való festékes megemlékezésével utoljára egy 1909. évből való parafernumban találkoztunk, de mivel ugyanebben a felsorolásban három ágyterítőt is feljegyeztek, valószínű, hogy mint anyai örökség került a parafernumba, s rendeltetése is megváltozott. Lehet, hogy régi festékest takar az 1919-ben felsorolt *faliszőnyeg* elnevezés is. Az 1940-es években már alig láttunk ép festékest; kamrából, hiuból, a *zakota* közül került elő néhány egérrágta darab.

Az asztal lapját régtől fogva *abrosszal* is fedték, erről tanúskodik az 1779-ből való parafernum. Abrosszból meglehetősen sokat tüntetnek fel a parafernumok, de ennek az is a magyarázata, hogy az asztal leterítésén kívül ruhadarabként is használták, esőben fejük és válluk védelmére. Abrosszuk a XIX. század elején kendervászonból volt, s ötöt, sőt tizet is kaptak belőlük (1806, 1813, 1841, 1848), de már 1823-ban megjelenik a kender mellett a gyapotból való *bolti abrossz* is (1865, 1903, 1908).

Csak az emlékezet őrizte meg azt a régi szokást – ami az ország más részén is fellelhető volt –, hogy díszes terítővel – itt varrottással – terítették le a halottakat és a *nyújtópádot*.

Mint már említettem a *női viselettel* kapcsolatos adatokat majdnem kivétel nélkül a parafernumokban találjuk. Sok leány férjhezmenetele előtt városon szolgált, s ők igyekeztek hozományukba városi ízlésű darabokat is beszerezni. Ezek természetesen kisebb-nagyobb változást okoztak mind a felhasználásra kerülő anyagok, mind a szabások területén.

A női viselet összefoglalása során a következő sorrendet követem: alsó-, felsőruha-félék, kendők, lábravalók.

Fehérnép ing megjelöléssel 1779-től a XIX. század derekáig minden feljegyzésben találkoztunk. Az 1860-as évektől már a városiasabb női ing elnevezést használják. A fent említett legrégebbi parafernumunk – szerencsére – anyagmegjelölést és darabszámot is közöl: *fejérmép ing gyolts* 4 db, *kender* 4 db, *gyapot* 1 db. Az anyag szerinti megkülönböztetés egyben azt is érzékelteti, hogy milyen vagyoni viszonyok közt élt a család, hány *inneprevaló* gyolcs inget tudott adni, s hogy emellett mennyi volt a *miesnapra* szánt új gyapot és kendervászon ingek száma. A XIX. század derekától a kendervászonból valókat már be sem diktálják, hanem csak a *bolti gyolcsingeket*. A legrégebbi fajta vászon-ing dereka, – amire Menaságon visszaemlékeznek – három *széjből* való, sima elejű volt. Majd – városi hatásra – elején a hasítás két felére hajtásolás került. Ilyen elejű inget az idős asszonyok közül nagymunkára egyesek még a 40-es években is felvettek. A legrégebbi *innepi* női ing, ami gyűjtésem során kezembe került, az 1929-ben 87 éves korában elhunyt Göte Katalin mátkaiinge volt, a múlt század 60-as éveiből. Az akkori új divat szerint a gyolcsing nyakpántjához körbe, és a könyök alatt az ujjá szélére keskeny fodrot,

tászlit varrtak. Csiszár Mária (meghalt öregkorában, 1900-ban) mátkaingén a tászli csipkéből volt. Míg a *tászlis* ing felső ruhadarabként élt tovább, a régibb ingféle – a divatváltozás során – alsóinggé vált. A tászlis ing viselete ünnepies alkalmakra szinte napjainkig megmaradt.

Az ingeket a parafernumokban közvetlenül követi az alsótestet fedő ruhadarabok megnevezése: *alsó ing* (1779), *gyolcs*, *gyapot vagy fejer rokoja* (1813, 1823, 1903, 1908, 1914); *ingalj* a neve a XIX. század derekán (1848, 1857, 1859), majd *alsó ruhák* (1909) s végül mint *alsószoknya* szerepel. Ezek anyaga általában durvább, mint az ingeké. (Csak a mátkainghez járt gyolcs alj.) Ezekből mindig kevesebbet adtak, mint ingből; különálló ruhadarabok voltak, amelyeket külön kötöttek a derekukra. (A pendely elnevezés a parafernumokban egyszer sem szerepel s beszéd közben sem használják.) Az 1860-as évektől azonban már nem külön tételként szerepelnek, hanem például így: *ing aljjal* (1861), vagy női ingek aljastól (1894). Ez a közlésmód azt sejteti – amire mint kiderült az idős asszonyok emlékeztek is –, hogy az aljat az ingderékhez hozzávarrták. Lett belőle egy alsólábszár feléig leérő hosszúing. Emlékezet szerint a brassói szolgálatból visszatérő lányok szorgalmazták ezt a megoldást, mert ez közelítette meg legjobban a városban látott hosszúing viseletet. Ugyanezen időben egy új elnevezéssel is találkozunk, a *porcelán rokojával* (1891). Ez, emlékezet szerint háziszőttés gyapotvászonzóból való alsószoknya volt, melybe bizonyos távolságokra csíkokat szőttek: *megvesszőtték pirossal*.

Rokolyának általában az alsótestet fedő, derékon húzott ruhadarabot nevezték. Ez – mint az előbbieken láttuk, – lehetett háziszőttés vászonanyagból, amit alsó-, – de előruhával – felsőszoknyaként is viselhettek. A későbbiek során az ingek és az ingaljakon felül kaptak *ünnepi rokoját* (1841), aminek a legpontosabb bejegyzését 1848-ból Incze Borbála gazdag parafernumában találjuk. Ő is kapott ingeihez külön ingaljakat, amikre került a *8 darab magaszőtte fejtős rokoja, előruhákkal*. Ezzel teljesen megegyezően kapta a *8 rend rokoját* Bálint Anna is 1859-ben. Mikor az 1860-as évektől az ingekhez ingaljat varrtak, tehát az alsóruha szűkebb lett, a fölébekerülő munkaruhának az olcsóbb, majd kisebb alkalmakra a drágább *bolti* anyagból készített *rokoját* vették fel (1861, 1891, 1903). Ezek mellett megmaradt ünnepi viseletre továbbra is a szőttés rokolya szövött vagy sima fehér előruhákkal. Alájuk a porcelán rokolya került. A háziszőttés rokolya még a XX. század parafernumaiban is szerepel, de száma erősen apad: 1903-ban még 9 darab, 1908-ban 5 darab, 1909-ben 3 darabra. Ez nemcsak a családok különböző vagyoni viszonyaiból, hanem a divatváltozásból is magyarázható. Szövésük körülbelül a két világháború közt szorult háttérbe. Az azonban tény, hogy még napjainkig őriz minden család legalább egy szőttés rokolyát, amit közös ünnepeikben a fiatalok, székelységüket hangsúlyozandó, mindig felöltének.

Régi rokolyák gyűjtésünk idején még előkerültek. Ezek mejjéke kenderfonal, ontoka színes fejtő. A *leborozdálásához* alig *sírtett* vagy sírtetlen piros és fekete, zöld és fekete, barna és fekete fejtőt vetettek be keskenyebb-szélesebb csíkban, néha igen keskeny kék vagy fehér csíkkal élénkítve. A rokolyák színeiből a községre, viselőjének életkorára, sőt a család rangjára és módosságára is lehetett régen következtetni. Öregek emlékezete szerint volt idő, hogy fejtőhöz nehezen jutottak s akkor gyapjút használtak fel ontoknak, de az így készített rokolya igen súlyos volt s mihelyt lehetett, el is hagyták. A rokolyaanyag – a falusi szövőszéknek megfelelően – keskeny volt, ezért két egymás alá helyezett szélben használták fel. Így a csíkozás a testen fentről lefelé futott; a deréktól a combot fedő anyagszél csak kevéssé húzott, míg az alája kerülő erősen húzott volt.

Az előruhás fejtős rokolyához felsőtestükre általában gyolcsinget, majd a század végén tászlis inget vettek s erre *lajbi* került. A *lajbi* vagy csak minden jelző nélkül szerepel a XIX. századi felsorolásokban (1813, 1841, 1859, 1891), vagy *bóti lajbiként* (1823, 1857), esetleg *mejreváló lajbinak* (1848, 1861) *derék lajbi* néven (1865). A XIX. század eleji *lajbi* finom bolti posztóból készültek, bőrrel szegélyezve. A mellet-hátat fedték, elöl záródtak, erősen ívelt nyak- és karkivágással, kendervászon béléssel. A legöregebb asszonyok emlékezte szerint nem ért még derékig sem. Idővel a posztót felváltotta a bársony. Ezt gyönggyel erősen *kihányták*, majd jött a *klott lajbi*, aminek csak a szélén futott bársonyszalag. (Az 1848 és 1859-es parafernumban említett *ujjas lajbiról* gyűjtésünkkor megbízható felvilágosítást nem kaptam.) Az 1860-as, 70-es években – az egész nyelvterületen szorgalmazott – „magyar ruhák” hatására az úgynevezett buggyos ujjú „magyar inghez” (1870) a *lajbijukat* úgy igazították, hogy az a derékvonalig leért, sőt még saját anyagából tászlit is varrtak hozzá, amit a hátközéptől kétfelől a derékvarrásig fel is hasítottak. Ezt a fajta *lajbit* nem kedvelték meg s el is tűnt. A XX. században már mind ritkábban varrtak új *lajbikat*; ünnepélyes alkalmakkor, „beöltözéshez” az örökölt darabokat veszik elő.

Az erdélyi szász ipar szövETFajtaít a nők őszi és téli ruhaviseletében már a XVIII. század végétől nyomon követhetjük. Ezt az anyagfajtaít több ruhadarabjukhoz vásárolták a menaságiak. Így ebből varrták az általuk *szoknyának* nevezett ruhadarabjukat. Ezekből a bolti anyagokból az egy-két szoknyávalót is csak a jómódúak tudták megfizetni. A családok mind az egyszínűre szótt, mind a kék-fekete kockás *brassói posztót* igyekeztek a maguk festette gyapjú fonalból maguk szótte szövetekkel helyettesíteni (1848, 1857, 1861, 1865, 1870). A szoknyák nemcsak anyagban tértek el a rokolyáktól, hanem az anyag felhasználás módjában is. Tudniillik míg a rokolyákhoz keresztbe vették a széleket, a szoknyákhoz a mejjék hosszába varrták őket össze és a derékon nem húzták, hanem derékpánt alatt hajtásolták az anyagot. A szövetek anyagának jelöléséül vagy a kereskedelmi elnevezést közlik, például *rása*, *muhar*, *flaner* (1779, 1865), vagy minden anyagjelzés nélkül csak annyit, hogy *bolti posztó* (1848). Az is többször előfordul, hogy minden anyagjelzés nélkül, csak annyit jegyeztek be, hogy *matéria* vagy *bolti szoknyák* (1813, 1823, 1848, 1859, 1891). Mindkét fajta szoknyához az előruha a szoknya anyagából való volt, esetleg fehérét is köthettek elé. Egyetlen esetben jegyezték fel a – szász hatást tükröző – tarka *schurtz* elnevezést.

A XX. század elejétől feltűnnek a *bolti szoknyák felsőkkel együtt* (1903, 1914) és a *rend ruha* megjelölés, ami azt jelentette, hogy a szoknya és a felsőtestet fedő ruhadarab azonos anyagból készült. Ezek a „felsők” emlékezet szerint már az 1890-es években a városból *vizitka*, *rékli* majd *blúz* elnevezéssel beszivárogtak. Szabásuk több-kevesebb eltérést mutat. Ettől az időtől válik lassan a fehér ing alsóruhadarabbá.

A brassói posztó XIX. századveli mind erősebb térhódítását jelzi, hogy a „bóti” anyagból való szoknyák és *lajbi* mellett az 1823-ból való parafernumban megjelenik a *bolti kurti* is. Ez egy farig érő, hosszúujjú kis kabátféle volt. Mivel a széljárta hegyek közt igen hasznos, célszerű és könnyen felölthető ruhadarabnak bizonyult, viselete általánossá vált. A század folyamán különböző változatai alakultak ki. Gyűjtésünk idején még néhány család őrzött a kamrában kurtikat, így módunk nyílt le is fényképezni. Gallér nélküli, egyenes hátú, egyenes ujjú ruhadarab volt. A jómódúak *bolti posztóból* varrt kurtijának ujjja végét, nyakát, alját keskeny bársony szegte; elejét nyaknál csatt fogta össze. Csak ünnepen öltötték fel. A század második felében a parafernum levelek – a *bolti posztó kurti* mellett – többször *magá szótte* anyagból való *kurtikat* is felsorolnak (1848, 1861,

1891). Emlékezet szerint a kevésbé jómódúak ilyet viseltek ünnepre is. Az öregasszonyok ezt a ványolt háziszóttésből valót, — amelynek mejjéke fekete, ontoka pólókék gyapjúfonalból volt — *muszuj kurtinak* emlegették. (Ez az elnevezés a parafernum levelekben nem fordul elő.) Ennek szabása a posztóból valóival teljesen megegyezett, csak az elején nem csattal, hanem 4 gombbal gombolták össze. Bolti posztóval szegték. 1865-ben — a posztó kurtin kívül — flanell szoknyájához flanell kurtit kapott a menyasszony. Méretben is eltérhettek a kurtik egymástól, például 1859-ben kis posztó kurtit, 1908-ban nagy kurtit sorolnak fel. A kurtit bélelt és béleletlen alakban is készítették. Így aztán kurtit viselt jómódú és szegény, ünnepi alkalommal és miesnap dologra, hűvös időben és hidegben, fiatal és idős egyaránt.

A nők őszi és téli ruhadarabjai között a bőr bundák egész sor változatát kísérhetjük szemmel az inventáriumok segítségével.

Az 1779-ből való parafernum levél tanúsága szerint István Benedek leánya Suzanna *mejre való nagybundát* kapott. Az 1791. évben *hosszú fehér ködmönt* vitt második házasságába özvegy Benedek Tamásné Bartalis Ágnes. Ezekről a darabokról gyűjtésünk idején a menaságiak elfogadható leírást adni már nem tudtak. A mejrevaló megjelölés szerepel még a későbbi időben is: így 1813-ban és 1823-ban egy-egy *bőr mejjre valót* és 1848-ban három *mejre való szőr bundát* jegyeztek fel a parafernumokban. A század második felében ezzel a megjelöléssel már nem találkozunk. (Csak feltételezzük, hogy ezek egyenes hátú és elejű mellrevalók lehettek.)

Az előbbiektől eltérő, átalakult bundafélét jelentett az 1865-ből való parafernumban említett *derek bunda*. Az idős menaságiak szülei és nagyszülei ruhadarabjaira visszaemlékezve elől gombolható, mellényszerű mejrevalónak írták le, amit férfiak és nők egyaránt viseltek. A hátarészt derékhoz szűkítették és a nőknek való bundák derékvonálához — a férfiakétól szélesebb és több hullámot vető fodorrészt varrtak. Három változatról is megemlékeznek az asszonyok: volt csak lajbiszerű, volt amelyiknek *karótőjébe* flanellből vagy szövetből hosszú ujjakat barrtak be, és volt amit gyűjtésünk idején *újabb derekbunda* névvel illettek. Ez utóbbi teljesen városias szabás szerint, hátán vállrésszel szabott, derekán hátul összehúzással szűkített, teljesen bőrből való kabátféle. A két utóbbi fajtáról fényképet is készítettünk.

A XIX. század eleji parafernumokban a bőr *mejrevalók* mellett (1813, 1823, 1848) felsorolnak egy új ruhadarabot, a *hosszú bundát*, amely valószínűleg — a fehér hosszú ködmönt váltotta fel. Lényeges változás, hogy városi hatásra a bunda posztóból készült, nyakát, ujjá szélét, az alját körbe szélesen hosszúszőrű szörme szegéssel díszítették. Ezt nevezték a felsorolásokban *posztó hosszú bundának* vagy *bolti hosszú bundának*. Drága ruhadarab volt, csak a jómódúak adhattak ilyet lányukkal. Mindennek ellenére úgy látszik, az egész század folyamán ragaszkodtak hozzá, mert szerepel még 1841-ben, 1859-ben, 1861-ben és 1870-ben is. Az utóbbi parafernumbeli feljegyzés különösen figyelemre méltó, mert bizonyítja egyrészt, hogy a hosszú bunda értékes, másrészt a parafernumba adásának kötelező voltát. „Mivel (a lánynak) hirtelen időben kellett férjhez menni” a család hosszú bundát nem szerezhetett már be, de helyébe a szülők a Nagy Gödörben lévő 1 1/2 vécás szántóföldjüket adták oda, ami körülbelül 30 forint értékét jelentett. A hosszú bunda legutoljára egy 1919-ből származó — másodszor férjhez menő asszony parafernumában szerepel. Valószínűleg még első házasságából vitte magával, mert a világháború idején a fiatal lányok már plüss kabátot kaptak helyette. (Vö.: 1919. évi parafernummal.)

A XIX. század második felében két parafernum-levelünkben a hosszú bunda helyett *suba* szerepel. 1865-ben a jómódú András Josef leánya Borbála kapott *egy nagy subát posztó színnel*; 20 forintos becsú-árban. 1894-ben Erdély Lajos Erzsébet leányával egy 14 forintos subát adott. Sőt még 1903-ban Karuly Júlia a bolti kurtik mellett kapott *egy női subát* is.

A XIX. században – a drága ködmönviselettel egyidőben – találunk egy egyszerűbb, mindennapi használatra való, hosszú, egész alakot fedő ruhadarabot is: ez az *ujjas köpönyeg*. Ezt említi meg az 1791-ből származó, teljes gazdasági felszerelést magába foglaló leltár, még pedig azt is hangsúlyozva, hogy ez a darab az inventárium felvételének ideje előtti időből – körülbelül az 1770-es évekből – való. Bartalis Ágnes a már említett hosszú ködmöne mellett *ujjas köpönyeget* is vitt az új házasságába (1791). Használata megmaradt a posztó bunda idejében is (1848), sőt az egész XIX. század folyamán. Pontos meghatározását – *köpönyeg szürke, maguk szőtte* – megtaláljuk az 1822-ből való özvegyi juszt felsoroló inventáriumban. Kétségtelen, hogy az előbbi megjelöléssel azt az egyszerű szürke-barna színű háziszőttés, gyapjuszövetből készített, béleletlen hosszú kabátfélét írták körül, amit miesnap munkáramenet még a XX. század elején is magukkal vittek. Ember és asszony hűvös időben vagy esőben egyaránt magára vette. Sokszor be sem vitték magukkal a faluba, hanem a határban, valami jó helyen rejtették el. Ilyen hosszú köpönyeget – vásott állapotban – még 1942-ben is találtunk egy-egy szegényebb háznál. Fényképet is készítettünk róla.

A női viselet fontos kiegészítői voltak a kendők. A legrégebbi inventáriumokban a kendők felsorolásakor mindig kieszik a közelebbi meghatározást, például: *főre való nagy ruha*. Ezek általában otthon szőtt vagy bolti, két szél anyagból összevarrt, fejtevéllat egyaránt fedő, gyolcs vászon ruhadarabok voltak (1779, 1813, 1848, 1861, 1865, 1870, 1908, 1909). Ezekből a nagyruhák közül igen eltérő mennyiséget ad parafernumba egy-egy család: hármat ad az egyik 1813-ban, tizenegyet a másik 1848-ban, de még 1908-ban is tíz darab szerepel belőle. – A kis, négyszögletes, csupán a fejre, illetve főkötőre kerülő kendőket – a nagy ruhák mellett – már 1813-tól *keszkenyő, kis- vagy kisebb keszkenyő, kendő* elnevezéssel napjainkig megtaláljuk. Anyaguk – a boltokban kapható olcsó anyagoktól kezdve – lehetett selyem, hárász, szőr (posztó), sőt blüs (plüss) is. Tehát volt köztük munkára vagy ünnepre, télre és nyárra való egyaránt. A fehér fejkendő az öregasszonyok a gyász jeleként – a gyűjtésünk idején is felkötötték, ha a *rőzsafűzér koszorújokból* meghalt egy tag.

Vállat, mellet borító nagykendőket azért nem sorolnak fel a parafernumok, mert azokat a *vőlegény vagy a fiatal férj* vette meg.

Főkötőt a parafernumokban szintén nem találunk (csak egy özvegyasszony vagyonefeljegyzésében szerepel 1914-ben), aminek az a magyarázata, hogy a főkötőt a menyasszony a *vőlegénytől* kapta, tehát az nem volt része a parafernumnak. (A menaságiak csak ritkán nevezik a főkötőt csepsznek vagy csepsznek.)

A lábravalók közül a miesnapon általánosan viselt bocskort az inventáriumok sehol sem vették számba. Az első feljegyzés, amiben lábravaló szerepel 1814-ből való – *árvák jussaként* – egy-egy pár csizma és *két topán*. Hogy ez utóbbi milyen lehetett, semmi pontosat nem tudunk. Egyedülállóan gazdagon háziasították ki mindenből Keresztes Therésit 1823-ban: *öt pár új piros csizmát* kapott 20 Rf értékben. Intze Márton Borbála lányával – 1848-ban – három párat ad. A későbbiek során már csak egy-egy pár kerül a parafernumokba. Gyűjtésünk alkalmával jegyezhetjük fel, hogy az első száras cipőt az 1880-as években hozták be a faluba. Viselete – emlékezetük szerint – igen lassan terjedt el; parafernumba csak 1908-ban került be először.

Áttekintve az összes inventáriumot, csak egyetlen esetben találtam utalást ékszerre: 1823-ban a már többször említett Keresztes Therési vitt a parafernum tanúsága szerint három ezüstgyűrűt és 2 szál kék és 2 szál fekete gyöngyöt.

Mint már az előbbieken említettem, inventáriumainkban a férfi viseletre vonatkozóan igen kevés adatot találunk; kivétel csupán a férfi vászonnemű, mivel azt a leány hozománya szerves részének tekintették. Ez a szokás a legelső parafernumtól a legutolsóig – tehát a XVIII. századtól a XX. századig – igazolhatóan folyamatosan élt. A felsorolásokban a gyoicsból, gyapotból és kendervászonból való darabokat külön-külön iratják be. A drága gyoicsból 1-2 darab inget vittek; csak egy 1848-ból való parafernumban találunk ebből 6 darabot, mi több volt, mint a gyapot és a kenderingek együttesen. A XIX. század derekától már *bolti ingeket* is megemlítenek. Szabásukra, esetleges díszítésükre semmi utalás nincs. Helyszíni gyűjtésünk során két 80 éven felüli öregember – Csedő Lajos és Jakab Ignác – egybehangzóan arra emlékezett, hogy *fickó korukban* – tehát körülbelül az 1870-es években – még általános volt munkára az egy darabból szabott, vállvarrás nélküli, kis hasításos elejű ing, amelyet elől a nyaknál körülvarrt lyukacskába befűzött *madzaggal kötöttek meg*. A kötő végére *bojtott* tettek *cifraságnak*. Az egy-egy *széj* bő ujjakat is néha madzaggal fogták össze. Ezt az inget mindenkinek az asszonya varrta kézzel. Ugy emlékezett a falunépe, hogy Pál András Károly potyandi fűrésztulajdonos volt az utolsó, aki még az 1890-es években is ilyet viselt. A parafernumlevelekben a XIX. század vége felé már nem tüntették fel a különböző anyagból készített ingek számát, hanem summázva jegeztették fel. Így aztán 9-10-12 darab is került egy-egy parafernumba.

Az ing mellett – a parafernumokban használt kifejezéssel – *lábravalót* is vittek a menyasszonyok. (Mostani mindennapi szóhasználattal: *gagyát*.) Ezek száma általában fele volt az ingekének. A legrégebb típusból még akadt mutatóba gyűjtésünk idején. Madzag nélküli (korcnélküli), szűszárú, hasíték nélküli volt ez a *gagya*, amire – ha például az istállóba mentek ki és harisnyát fölé nem húztak – a derekon *cigánybogot vettek*, amit oldalt a derekukhoz begyűrttek. Különben a *harisnya-sziuval* fogták derekukhoz. Korcos, madzagos *gagyát* csak a XX. században kezdtek viselni.

A férfiviselet felsőruhadarabjai közül legelőször a – feltehetően öreghuszár – Jakab Sigmund hagyatéki leltárában *fekete hosszú kosokot, mundér zekét és két csákót* jegyezték fel. A kosok bőrruhadarab, a zeke pedig posztóból való. Emlékezet szerint a régi zekét szürke vagy fekete posztóból, egyenes darabokból állították össze térdig vagy kevéssel azon alul érő, zsebetlen kabátféle volt. Nyaknál – a huszár-részen lévő k piros, a gyalogosok fekete – zsinórral erősítették össze. (A zeke elnevezést később hasonló rendeltetésű, de más módon szabott ruhadarabra örökítették át.) Egy ízben esik szó a férfi *lajbíról*, mégpedig abban az írásban, amelyben Bartalis Ágnessel szembeni követelésüket sorolják fel elhalt urának testvérei (1791). A lajbi viselet Menaságon általános volt. Az öregemberek még ismerték annak az ujjas és ujjatlan változatát; a *miesnapit* egyszerű gyapjú háziszótt anyagból varrták, míg az *inneplőt* bolti posztóból készítették. – Szűr 1814-ben került feljegyzésre, sajnos minden közelebbi meghatározás nélkül. Gyűjtőútunkon már egy hitvány darabot sem találtunk. Emlékezet szerint a régi szűrök bővítés nélküli, *kerek szűrök*²⁸ voltak – mint mondták – a Gyimesből Menaságra lejáró

²⁸ A Néprijzi Múzeum textil-gyűjteményében 95 321 leltári számon van egy Csík megyéből származó fehér szűrposztóból készített csuklyás szűr. Györffy István gyűjtötte még 1912-ben. Szabásában erősen elüt a többi szűr-típustól.

csángókéihoz hasonló. Jakab Ignác emlékezete szerint még az 1870-es években is látott – a huszár-részen valókon fehér szűrt, de már akkor is *gyéren*. Fehér szüre volt Menaságon Csedő Istvánnak, Bálint Ignácnak és a Dénes, meg Adorján családok férfi tagjainak. Az inventáriumaink közé beiktatott *egyezségi szerződés* szövegéből tűnik ki, hogy mi tartozott a székely legény *egész ruházatához*, amit a készpénzen felül évi járandóságként kapott. A vászonneműn kívül kapott *főbeli sipkát, zekét, egy ujjas bundát, két fehér harisnyát és egy pár bocskor szíut*. Bár az ellenzós *harisnyát* (szűk posztónadrágot) a múlt században növendék korától minden székely férfi viselte, az inventáriumokban mégsem találjuk seholsem a felsorolásban. Ennek oka minden valószínűség szerint az lehet, hogy mindeniköknek volt egy *inneplő* és egy *miesnap* belőle, ami, ha elvásott – az édesanya vagy a feleség magaszótte, ványolt posztóból mindjárt pótolta. Így külön említést nem érdemelt. Öregek emlékezete szerint a szegény család fia nem *vettethette ki* (zsinórozathatta ki) cifrán a harisnyáját, mert kiénekelték: „Kihányt vetett eleje / Nincs egy vékás férhelye.” A bocskor sem fordul elő – éppen úgy, mint a nőknél – a felsorolásokban, de megjegyzésre érdemes, hogy a fiatal legény szerződésében, mint járadóság, egy pár bocskorba való szíj is szerepel. Ennek magyarázata csak az lehet, hogy a térdökig feltekert szíjnak egyenletes vastagságú, toldatlan, hibátlan bőrdarabból kellett lennie, tehát értéket képviselt.

B)

Mint az előbbieken láttuk, a parafernumlevelek elsősorban ágybavaló holmikat és öltözetfélét sorolnak fel. Ezek mellett csupán egy vagy két, kisebb-nagyobb, festett vagy festetlen (fehér), záros vagy zár nélküli – főként a vászonneműk tartására szánt – ládafélét találunk (1779, 1806, 1813, 1833). De nem is igen volt a fiatalasszonynak másra szüksége, mert a férfi családjának házába került, és az ősi házban levő berendezési darabokat használta ő is. Csak később önállósodtak, s a fiatal férfi a házasság előtt vagy már a házasság során a sok fából való holmit maga készítette el. A XIX. század második felétől már mind több parafernumban feltűnik egy-egy városi hatást tükröző berendezési tárgy is. Ezeket a felsorolásban egy-egy találó jelzővel hangsúlyozzák.

A más jellegű inventáriumokban, így a mindenféle *res mobile és immobile* portékát felsorolóokban, hagyatéki leltárakban, az osztozó levelekben, az özvegyi juszt felsoroló jegyzékekben, valamint az özvegy nőnek a második házasságába vitt holmijai közt tűnnek föl a bútorfélék. (Ezekben viszont az öltözet darabok és más textilfélék háttérbe szorulnak, vagy taljesen hiányoznak.) A felsorolásmódjukban megfigyelhető, hogy a közönségesnek ítélt, vagy örökölt régi berendezési darabokat, amiket mind apai, mind anyai ágon örökölhettek és a köznapok megszokott életrendjéhez tartoztak – csak szűkszavúan említik meg.

Az előbb jelzett inventáriumcsoport együttes figyelembe vételével kísérlem meg felvázolni a körülbelül 200 év menasági ház bútortáának gazdagodását, változatait, alakulásuk folyamatát. Ezt kissé megnehezíti, hogy az azonos bútordarabok megnevezései a leltárakban – még azonos időben is – eltérnek egymástól.

A legrégebb adataim az 1700-as évek derekára utalnak. Az 1783-ból való inventárium feltehetően öreg embernek a teljes ingó hagyatékát sorolja fel, tehát a jelzett évnél jóval korábban már használt darabokat. A másik inventárium – bár 1791-ből datált –, az újfaluai Benedek családnak az ezen időpontot jóval megelőző időkben már meglévő vagyontárgyairól ad hírt. A két teljes inventárium és az első parafernumok

(1779, 1791) alapján megállapítható, hogy a kétszáz év előtti – megemlítésre méltó – berendezési darabok a menasági házakban a következők voltak: *gyalogpad*, *karos pad*, *egyes szék*, *karos szék*, *ágy*, *ládás asztal*, *ládás pad*, különböző méretű és rendeltetésű *ládák*, *kendőszeg* és *tálas*, avagy *pohárszék*. A legrégebb darab ezek közt a *gyalogpad* volt, aminek a hasított, bárdolt keményfa ülőlapját – emlékezet szerint – körülbelül 45–50 cm-re emelte négy befűrt, terpesztett láb. Ha ebből a padból két darab volt a háznál – mint az az 1783-ban felvett inventáriumban is, – és más, több személyre való ülőalkalmatosság, esetleg *ládáspad* nem adódott – valószínű, hogy ezeket a sarokhoz állított asztal két oldalához helyezték. Gyűjtésünk idején a legöregebb emberek emlékezetében úgy élt, hogy ezeken a régi időben az emberek aludtak is. Ugy emlékeztek vissza rá, hogy egyes házaknál – régi rendeltetése emlékeként – az ünneplő szobában még a XIX. század derekán is egy-egy *gyalogpadra* rakták a *vetett ágyat*, amit nem bontottak meg.

A *gyalogpadok* idővel kiszorultak a *konyha-kamrákba* vagy a *sütőházba*, ahol különböző *teknőket*, *kártyákat* helyeztek rájuk.

Mikor a hosszúlábú *gyalogpadot* háttámlával látták el, ez az elnevezésükön is tükröződött. Ezeket *karospadként* sorolják fel, ilyenből kettőt találunk az 1791-ből való teljes inventáriumban. Ezek váltották fel valószínűleg a *gyalogpadot*, mert *gyalogpad* ebben már nem szerepel. Az ugyanezen időben másodsorú férjhez menő özvegy leltárfeljegyzésében csak így, jelző nélkül kerül a felsorolásba: *nagy asztal padjaival*.

A több személy részére ülésül szolgáló padok mellett már az 1783-ból való hagyaték-leltárban találunk székeket, vagyis egy személyre való ülőalkalmatosságokat: egy darab *egyes széket* és egy darab *karos széket*. Ugyanezek az elnevezések fordulnak elő a két előbb említett 1791-ből való leltárban is. A XVIII. századból való *karospad* és *szék* nem került elő ottlétünk során.

Az *egyes szék* kifejezés tovább élt a menaságiak közt, amit bizonyít Csedő Erzi 1919-ből keltezett parafernuma, melyben négy darab *egyes széket* sorolnak fel. Ezek már asztalos készítette székek voltak, amire a régi elnevezést átvitték.

A ma még fellelhető keményfa ülőlapú, befűrt lábú székeket ügyeskezü ezermesterek vagy asztalosok erősen ívelt kontúrú, legtöbbször puhafa hátlappal látták el. Ezeket *göbés székeknek* nevezik, de ez a kifejezés az inventáriumokban nem szerepel.

1865-ben András Borbála két darab *karosszéket* kapott. Ebből egyetlen darabot sikerült – ha rozzant, kopott, hiányos állapotban is (jobb karfája hiányzik) – meglelnünk és lefényképeznünk. Ez a darab azt bizonyítja, hogy ebben az időben már tanult asztalos mesterek dolgoztak a faluban, akik a korabeli polgári bútortatot ismerve, hát- és kartámlás, függőleges párhuzamos lábú székeket is össze tudtak állítani. Emlékezet szerint ilyet csak a ház legmegbecsültebb tagjai részére készítettek.

A XIX. század második felétől általában asztalos készítette egyszerű, városias *festett székeket* adtak a lánnyal; mindig két darabot.

A székek közül kevesebbet sorolnak fel az inventáriumok, mint amennyi a házaknál valójában volt. Tudniillik a fejéshöz, fonáshoz, konyhai ülőmunkákhoz stb. olyan egyszerű székecskéik voltak, amelyeknek az ülőlapját csak 30–35 centiméterre emelte a négy befűrt láb. Ilyen alacsony széket említ meg az 1822-ből való özvegyi juszt tartalmazó inventárium *ülő gyalogszék* néven, és Csedő Erzi parafernuma – a már említett egyes szék mellett – *két kisszéket*. A kisszékek közt volt olyan is, amelyiknek egy darabból faragták ülését és háttámláját, volt amelyiknek a négy befűrt lábát két deszkalap helyettesítette. A kisszékek helye általában a kamrában, sütőházban van és *kicsid székeknek* nevezi a menasági ember.

Ágyat a legrégebb teljes inventáriumokban is feljegyeztek már, de a parafernumaink közül csak az 1859-ből való Bálint Annában találunk először. Egészen a XX. század elejéig a hozományban csak egy-egy darabot tüntetnek fel. Az 1791-ből való második házasságba vitt parafernum összeírása — mint kuriózumot — ki is emeli, hogy az özvegy egy darab *két embernek való ágyat* vitt. A teljes inventáriumokban akkor szerepel több ágy, ha többgyermekes volt a család vagy esetleg a nagyszülőkkel is együtt éltek. Az új ágy az új ágyneművel az *inneplő szobába* került, s ebben legfeljebb vendégek aludtak; a család tagjai a konyha-kamrában, a hátsó házban a férj maga készítette ágyon háltak. Az ágynak a fej- és lábrésze azonos magasságú, körülbelül 90 cm. Az öregek szerint soha másilyet nem is láttak. Az ágy hossza általában 180 cm. A feljegyzések megemlítik, hogy az ágy *festett*, akárcsak a székek (1870, 1891, 1894, 1903, 1908). Leggyakrabban egyszínű kékre vagy barnára festették (virágkozás nélkül), csak egy esetben említenek fekete festésűt (1865). Mivel a fekvőhelyet szalmával aljazták s tették puhává, természetes, hogy 1919-ben büszkén kiemelték, hogy *féderes ágyat* adtak hozományba (de akkor is csak egy darabot).

Meg kell jegyeznünk, hogy az ágyat — mint hozománytárgyat — szégyellték a fiatalok, ezért nem is került be minden esetben a parafernum levélbe. Még ma is restellkedve beszélnek róla, s nem is mindig teszik fel a hozományt ünnepélyesen szállító szekérre.

A karospad mellett az 1791-es inventáriumokban már feltűnik a *ládás pad*. A hangsúly ez időben a ládán, vagyis tárolási rendeltetésén volt, de ha a szükség úgy kívánta, ültek is rá. A legrégebb teljes felsorolásokban (1791, 1814) kettős, esetleg három volt belőle egy-egy háznál; a későbbiekben már csak egy-egy (1822, 1845, 1862). Parafernumba is csak egy darabot kaptak a ládás padból (1791, 1822, 1859). A padot, ha hosszú volt, szakaszokra osztották; *kétszakasú padot* említ az 1771, 1822, 1859 és az 1862-ből való felsorolás. (Sőt az 1822-ből való feljegyzés hangsúlyozza, hogy erősen megépített, *vas sarkokkal* ellátott volt.)

Az 1940-es években — tehát gyűjtésünk idején — már egyetlen ládás padot sem használtak eredeti, kettős rendeltetésének megfelelően. Egy sem állt már az ünneplő ház oldalánál, hanem a *hiuban* (padláson) fedeztünk fel néhányat, ahol már csak *zakotát* (lomot) tartottak bennök. Mindegyik megegyezett abban, hogy magassága 45–55 cm, az ülés, illetve a fedőlap szélessége 40–50 cm; a hosszuk azonban meglehetősen eltérőek: 2,5 méter és 3,8 méter közt váltakozott. Ma találón hosszúpaddocként emlegetik. Emlékezet szerint ezek a padok általában fenyődeszkából, festve készültek és idővel mind rövidebbek lettek.

Az 1860-as években tűnik fel az iratokban a ládás padnak faragott hát- és kartámlával ellátott változata (1865, 1891, 1894, 1903, 1908 stb.). Ebből a menyasszony általában kettőt kapott. Készítőik asztalosmesterséget tanult helybeliek voltak, akik a padokat vörös-barnára, esetleg kékre festették. Ezekből gyűjtésünk idején még jónéhány használatban volt, s *kanapélyos padnak* nevezték.

Az ünneplő házban — a sarokra állított padok elé — a *ládás* vagy *ládás fiókosnak* nevezett *asztal* került (1783, 1791). Fiókjá, ládája főként kenyér tárolására szolgált. Fiókjá alá vas sarkokon forgó kamara-ajtócskával ellátott ládácska került. Mutatóba özvegy Adorján Ignácnénál, Győrfi Imrééknél, Dániel Lajoséknál még láthattunk egyet-egyét, ha már nem is eredeti helyén, az ünneplő házban. Lapjának mérete általában 90 x 120 cm, amit a fiók és ladarészt tartó talpas oldalak a földtől körülbelül 65–70 cm-re emelnek. Az öregek emlékezte szerint a karospadok után a kanapélyos padok elé is ezeket állították. De az asszonyok nem igen kedvelték, mert nehezen volt mozdítható.

A legrégebbieket keményfából készítették, s csak később tértek át a puhafa felhasználására. A másik ok az volt, hogy nehezen lehetett tisztán tartani. Körülbelül a XIX. század utolsó harmadában a kanapélyos padok elé a szintén asztalosok készítette, négy függőleges lábú, festett egy- vagy kétlapos asztal került. Az inventáriumok ki is emelik, ha *kettős fedelű divatos asztalt* kap a menyasszony (1862, 1891, 1908).

A ládás padok mellett minden feljegyzésben találkozunk különböző méretű és elnevezésű – kizárólag tárolásra szolgáló – ládákkal. A XVIII. század végén *nagy ládákat* vesznek számba; ezek az alkalmazott jelzők szerint lehetnek festettek vagy festetlen *fejek*, *zárral* ellátottak vagy anélkül valók (1779, 1783, 1806, 1813). Ezek általában szemes termés tartók voltak, és 1791-ben *kar* elnevezéssel illették őket. Ez az elnevezés még két ízben fordul elő: 1814-ben és az 1862-ből való osztozó-levéliben. Ebben még az úrtartalmára is utalnak: *egy tizenkét köblös kar*. Emlékezet szerint a molnárok készítették. Méretük – amit főként az arányok érzékeltetése miatt közlünk – hosszuk: 120–200 cm, magasságuk: 70–130 cm, szélességük: 60–90 cm volt. Méretüktől függően 10–20 véka gabona fért el bennük.

A nagy ládák mellett minden inventáriumban felsorolják a kisméretű ládákat is, mert hiszen ezek voltak a menyecske, a háziasszony vászonholmijának a tartói. A megnevezésük változatos. Így – a nagy ládákkal szemben – *kisebb láda* (1793), *kis fedeles láda* (1791), *küs láda zárostól* (1823), *kisded láda* (1845). Egyetlen esetben találkozunk – az 1783-ból való specificatióban – *szekrën* elnevezéssel. A mai öregek határozottan állítják, hogy ezzel az elnevezéssel a régiek csak a ruhatartó ládát jelölték. Egy ízben találkozunk a *bük szuszik* elnevezéssel is (1792).

Bár mind a szekren, mind a szuszék kifejezést őrzik emlékezetükben napjainkig is a menaságiak, mégis – a még fellelhető *irott*, azaz véséssel díszített, bükkből való kis ruhásládákat nevezik ma kizárólag *karnak*. Ez a fajta ládácska tűnik mind a megmunkálás technikáját illetően, mind népművészeti szempontból a legjellegzetesebbnek és legősibbnek. A bükkfából, faszögekkel összeerősített, faragó fejszével hasított, ácsolt, kézvonóval lesimított, egymáshoz hornyolással illeszkedő deszkái közvetlenül – a lábat is alkotó – sarokoszlopokba ágyazódnak. A felső hátlaphoz erősített lapos fedelen, fűrt lyukon átbújtatott vasnyelv segítségével lehetett a láda fedélrészére lakatot helyezni. A karok egynémelyikén még ma is felfedezhető a régi vörös-barna festés nyoma. Méreteik csak kis eltérést mutatnak. Hosszuk 85–125 cm, magasságuk 55–65 cm, szélességük: 45–65 cm. Díszítésük egyöntetűen baltaéllel, bicskával vagy vésővel befaragott, bemetszett, rovátkolt, egyenes vonalaktól összeállított – úgy nevezett – *irott* díszítés. Ezek közül a kisládák közül még jónéhányat láthattunk, ha nem is eredeti helyükön és rendeltetésükben, mert az *inneplő* házból idővel a konyha-*kamrába* kerültek, onnan esetleg az *eresz* alá, majd végül a *hiuba*, ahol már *szemet* vagy más ételmet, a télire való húsfélét tartották bennük s *köccség tartó* karnak nevezték; vagy mint az 1865. évi parafernum említi: *zsiros láda* vált belőlük. Arra a kérdésre azonban, hogy hol és kik, mikor készítették, még a legöregebbek sem tudtak választ adni. Péter Ignác arra emlékezett, hogy a durva bükkfa karok közt akadt, aminek az alja valamivel szélesebb volt a tetejénél; Adorján István családjánál az alacsonyabb és rövidebb típusú kar maradt meg. Évszámot egyetlen darabon sem találtunk.

A bükkövezet Udvarhelyszéken élt legtovább, de arra, hogy onnan került volna a kar Menaságra, semmi emlékezés nem utal. De hiszen készülhetett helyben is, mivel a bükkös itt is lenyúlt hajdan a falu határáig. Ezeket azonban – az öregek emlékezete szerint – már régen *letarolták*.

A kis ládák sorában már a XIX. század elején voltak puhafadeszkából készített színes-virágos, festett díszítésű ládák is. (Az ország más vidékén tulipános ládának hívták, de Menaságon ezt az elnevezést nem használták.) Ezeknek az elülső lapja volt legtöbbször csak díszes, évszámmal ellátott, a többi oldala csak egyszínnel bevont. Ilyen ládát őrzött néhány család: például Jakab Józsefék egy 1821-ből, András Ignácék 1828-ból, Erdély S. Imréék Pottvandon 1845-ből. Adorján Istvánék egy 1858-ból datált darabot.

A legrégebbi bútordarabok közé tartozott a *kendőszeg* is. Minden háznál akadt egy-kettő belőle (1783, 1791, 1814), amit a *nagyházban* vagy a *kisházban* falra erősítettek. A körülbelül 250–280 cm hosszú deszkalapba faszegeket illesztettek s ezekre – emlékezet szerint – bokályokat akasztottak, majd ruhaféléket. A XIX. század közepétől már felsoroláskor pontosítják, hogy *festett kendőszegről* van szó (1845, 1894). A hátlapot egyszínűre vagy virágosra festették. A *kendőszeg* egy erősebb fajtáját, a *köntőstartó-fogast* (1909) az ereszben szegelték fel a férfiruhák számára. A XX. század fordulóján már megjelenik az *egyes szekrény*, *ruhaszekrény*, majd a *sifon* elnevezésű városi jellegű bútordarab.

Az étkezéshez használatos nagy tálakat a polcos *tálason* feltámasztva tartották. A tálas eredetileg a falba volt mélyítve, majd a falra erősítették. A XIX. század utolsó harmadában a városon járt asztalosok és cselédként szolgáló lányok kívánságára az ottan látott bútorokat utánozva – a ládákra ráállították a tálas polcait, ami később ajtóval ellátott felső kis szekrénykévé alakult. Ezt nevezték el *kasztenos ládának* (1891, 1903, 1908), vagy *üveges kaszternek* (1914, 1918).

A helybeli fűrő-faragó emberek eltanulták az asztalosipar fogásait, átvettek az ipartól néhány szerszámot is, és így tudták a városon divatos bútordarabokat utánozni. Ez döntően befolyásolta, hogy a régi bútordarabokat Menaságon – viszonylag rövid időn belül – újabbak váltották fel. Az Adorján család férfiai nemcsak híres fűrő-faragók voltak, de közülük már az 1850-es évektől – három egymást követő nemzedékből – tanult asztalosok is kikerültek. 1973-ban még találkoztunk például az ezermesterként tisztelt Adorján Istvánnal, aki maga faragta és építette házát, csűrét, szerszámos félszerét, sőt a régi Endes malom helyén – a segítséggel is – a malmát is. 75 éves léteére még mindig szerkesztett és összeállított a gazdaságban felhasználható eszközöket. A XX. század fordulóján s az első világháború idejében Győrfi Zakar asztalos készítette a faluban a legtöbb egyszínűre mázolt, városi formát utánzó bútordarabokat.

C)

A konyhai, illetve a háztartási felszerelést, vagy – mint az egyik özvegyi justt felsoroló inventáriumban nevezik (1822) – *házbeli portékákat* zömében szintén a teljes- és osztozó inventáriumok tartalmazzák. A parafernum levelek eleinte ilyesmit alig említenek, majd – akárcsak a bútorféléknél – a számuk lassan növekszik a hozományban. Így például az 1779-ből való parafernumban – a textiliák mellett – csak egyetlen háztartási tárgy, egy *kenyérsütő tekenyő* szerepel, 1813-ban már tíz tárgyat jegyeztek fel.

Az inventáriumokat összeírók, illetve az azokat bediktálók igyekeztek a háztartási tárgyakat is csoportosítani, elsősorban anyaguk szerint. A háztartásban szükséges holmik javát a fából készítették tették ki, és ezekhez csatlakoztak – a drágább – vasból, rézből, bádogból valók, illetve váltják fel esetenként a cserép és porcelán holmik. A felsorolt tárgyak elsősorban a nők háztartási munkájához voltak szükségesek, ezért belőlük követ-

keztethetünk a táplálkozásnál felhasználásra kerülő alapanyagokra, azok elkészítési módjára, és a más jellegű házimunkákra is.

A fából való darabok jórészt – főként télen – a férfiak készítették, másik részét vásáron, majd boltban vették.

A vajt teknőfélék sok variánsát használták. Minden háznál megbecsült darab – szinte a mai napig is – a *nagy kenyérsütő*, illetve *dagasztó tekenyő*. (1779-től folyamatosan feljegyzésre kerül.) Ezek mellett szüksége volt a háziasszonynak több, kisebb méretű teknőre is a kenyértészta és a gyúrttészta készítésénél, így: *szakasztó kisdéd-* és a *gyurogató teknőkre* (1783, 1791, 1814, 1845, 1904, 1909). Tudjuk, hogy a menaságiak szántó-földjeiken árpát, rozstól s kevés búzát termeltek. Ezért is volt szükségük már 1783-tól kimutathatóan rostákra és szitákra (1894). Kovással kelesztett kenyereiket a zab- és árpaliszt keverékéből sütötték. Van olyan apróságokra is kitérő felsorolás, amelyben a *kovászkeverő fakalánt* is számba vették (1814, 1903). A kenyeret a sütőházban lévő kemencében sütötték ki. A régi építésű kemencék közül már alig állt egy-kettő gyűjtésünk idején, zömében a két világháború közti időben bontották őket el.

A kenyéren kívül nagy szerepe volt az étkezésben a főtt tészta: főként a *laskának*. Ezt sima lapon gyúrták, majd azon vékonyra *sírtették*. Különálló gyúródeszkáról csak a XX. században esik szó (1903, 1919). A laskatészta kerekre nyújtása közben mindig vagy egy negyed kört fordítottak rajta s úgy folytatták a nyújtófával – a *laska sírtővel* – a vékonyítást (1814). A laskanyújtót mai napig is igen szép, világos, párhuzamos szálú, görcs nélküli fából készítik. Ugy tűnik, hogy ennek elkészítésére a férfiak nem vállalkoztak, vagy nem volt alkalmas fájuk hozzá, mert már a XIX. század legelején hangsúlyozzák, hogy *bóti*, vagyis vásárolt *laskanyújtó*, *sírtő* van a háznál (1814, 1823). A laskatészta a kifőzés után *leszűrőn* szűrték, de hogy ez a XIX. század legelején milyen anyagból van, nem tudjuk; jelző nélkül szerepel (1814).

Faholmi volt a *virics mérő*,²⁹ a fa édes nedvét felfogó edényke (1791), a mosdásra szánt *medence* (1791, 1814) és a fatányéros *kompona*, azaz kétkarú mérleg is (1783, 1791).

A dongákból – kádármunkával – összeállított faedények: a *kádak*, *csebrek*, *dézsák* igen lényeges felszerelési tárgyai voltak a XVIII. század háztartásainak.

Egy-egy jómódú háznál – az osztozkodás során – öt darab kádat is feljegyeztek (1791, 1792). A nagyméretű kádak közt volt *káposztának való*, *malátos* és *ciberés* kád. A táplálkozásban nagy szerep jutott a káposztának, amit télire a nagykádban savanyítottak. De ugyanezen időben kádban csíráztatott árpából készítettek szesz-malátát és sert. Erre következtethetünk a csupán az 1791-i és 1792. évi inventáriumokban előforduló *kisebb és nagyobb sertartók* megemlítéséből és az 1822-ben özvegyi jussként kapott *sertartó hordó* feljegyzéséből. Az étkezés során többféleképpen is felhasználható árpakorpából az erjesztése útján nyert *ciberét* szintén *kádban*, a meleg *fűtő* mellett érlelték. A kádak közül a káposzta savanyítására szolgálót őrizték meg a XX. századig.

A „kád” elnevezés *forrozó* jelzővel két ízben is előfordul (1782, 1848). Minden valószínűség szerint ez és a *szapuló cseber* (1791, 1800), *lugzó cseber*, *nagy csapos cseber* (1814), *szapullós kád* (1822) azonos rendeltetésű tárgyat jelölt, csak különböző elnevezéssel. Ebben a nagy faedényben fehérítették a megfont fonalat, szapulták a vásznat és a szennyes vászonruhaféléket. A szapuló kádroz, cseberhez mindig *kis cseber* is tartozott, amivel a hamura öntötték a forró vizet, és fogták fel a kihűlt lúgot. Másik tartozéka

²⁹ GYÖRFFY István (szegedi) 1937. 205. – BALASSA Iván 1944. 88.

(amit az inventáriumokban csak egy ízben említenek meg, 1814-ben), a *szapuló székláb* volt. Erre helyezték fel a csapos csebre, hogy a kihűlt lúgot felfogó kis csebre alá tudják helyezni. Mivel a lúgozás szokása a XX. századig fennmaradt, helyszíni gyűjtésünk során még láttunk szapulóhoz való széklábat; vázlatot is készítettünk erről a terpesztett, befűrt lábakkal ellátott, nagy – félarasz széles – patkó alakú faállványról.

A nagy csebrek mellett a kisebb méretű *vízfordó csebrek* voltak jelentősek (1791, 1792, 1814). Általában minden *tizeshez* egy kút tartozott, s erről és a patakból csebrrel hordták a vizet. (*Vízfordó kártya* elnevezést csak egy esetben találtunk, 1791-ben) A vízfordó csebreknél kisebb úrtartalmú volt az úgynevezett *félkéz cseber* vagy *csebrecke*, amit 1783-tól a XIX. század egész első felében felsorolnak, valamint az *itató cseber* (1845).

A *fa désákban* juhtúrót tároltak. Mivel juhot a XIX. században majd minden család tartott, a désáról folyamatosan megemlékeznek egészen 1848-ig. A désák közt is lehetett különböző méretű, erre utal az egyik feljegyzés: *turós désa, négy juhra* való (1791). *Sajtár* elnevezés csak 1791-ben szerepel.

Mint az egyik inventáriumban kifejezik: egy közönséges házhoz tartozandók voltak a tálak, tányérok és *bokájok*. Tál és tányér többször előfordul fából (1814) és cserépből egyaránt a XIX. század első harmadában. A *bokáj* elnevezést csak egyetlen esetben használták (1791), de valószínű, hogy az 1813-ban feljegyzett hét darab *kancsó* alatt is bokályt kell értenünk. A jómódú Keresztes család Therési lányuk hozományába – 1823-ban – *cseréptányérok* mellett már hat darab *porcelán tányért* is ad. Ettől az időtől kezdve a parafernumokban mind többször és mind nagyobb mennyiségben szerepel a porcelánedény. (1859-ben: huszonegy tányér, 1891-ben 4 darab porcelán tál, 1903-ban huszonhét darab porcelán edény.) A XX. században már teljes porcelán étkészletet is kap egy-egy jómódú leány.

A faholmikhöz hasonlóan fontos szerep jutott a háztartásba a fémből: rézből, vasból való edények sorának, ezek közt is elsősorban a különböző méretű *üstöknek*. A *nagy katlan üst* vízforralásra való volt (1814), a *kis- vagy félkézüst* (1800) pálinka- és ételfőzésre.

A menaságiak élete a XVIII. század végén nem volt könnyű. A nyugtalanító politikai viszonyok, a zord időjárás, a megélhetést zömében biztosító fakitermelés, a hosszú fuvarozó utak, mind megannyi alkalom és ok volt a szeszfogyasztásra. Készítettek is többfélélt majd minden háznál, amiről a teljes inventáriumok, de még a parafernumok is beszámolnak. Mindjárt az első inventáriumokban találkozunk ilyen adattal: *borfőző üst csebrivel, csőrvel* (1783), majd így: *borfőző üst csebrivel és öntősisakjával* (1791). A borfőző üstök mellett még szó esik a *pálinka főző üstökről* is. Ez a drága több részből álló – felszerelés a jómódú Benedek család 1814-ből való osztó-levélében így kerül bejegyzésre: *pálinkafőző üst mindenestől*: becsértékül 13 Rh forint 30 krajcárt jegyeztek fel. Még 30 krajcárral többet, mint az ugyanabban az inventáriumban felvett *egész vágás* (kötél nélkül számított) *szekér* értéke volt. Keresztes Therési 1823-ban új *pálinkafőző üstöt* vitt hozományában a *hozzátartozandóival együtt*, amit 29 Rh forint 40 krajcár értékkel jegyeztek fel. A pálinkafőzés továbbra is szokásban maradt, ha már nem is vettek új felszerelést, de az osztozkodás során a réginék a közös használatát még 1862-ben is hangsúlyozták.

Az öreg menaságiak emlékezetében egybehangzóan élt, hogy a *pálinkafőző üst* hozzátartozott a parafernum gyűjtéséhez. A XIX. század derekától ritkult a használa-

tuk, valószínűleg azért, mert ez időtől került ellenőrzés alá a házi szeszfőzés. Teljes pálinkafőző felszerelést mi már mutatónak sem találtunk, csupán egy tölcéses kiöntőjű, hasas kis edényt mutattak, mint régi pálinkatartót.

Az ételt *kollátra* akasztott *kis üstökben* főzték. A kollát karjának a vége és a kampo vasból volt, ezt hangsúlyozzák is az inventáriumi bejegyzések: *kollát vasastól* és más *cifra kollát vas nélkül*. Míg a vasas kollátot 40 krajcárra értékelték, a vasalás nélkülit csak 9 krajcárra (1814). Vas kollát osztzkodás során még 1862-ben is szerepel s ugyanitt két *félkézüst* is.

Közönségesen, tehát általában minden háztartás része volt a tányérok és tálakon felül a *fazakak* és kisebb-nagyobb *serpenyők* sora. Ezeknek a felsorolásától legtöbbször el is tekintettek, csak ha valami újfajta darab került be a hozományba – például a *palacsintasütő* – említik meg, de ez már a XX. századra esik. A fazekak közt még ekkor is van *mázás fazék*, *cserep fazék* és *kantáros fazék* is, de akad *érc fazék* (vas fazék) és *pléh lábas* is a konyhaholmik közt. A bádognál való edények közül a *bádognakanna* tűnik fel legtöbbször, még a XIX. század legelején, de oly csekély értékű, hogy 1823-ban a *tölcserrel*, *torma őrlővel*, 12 *pléh kanállal* és a *gyertyatartóval koppantóval* együtt ér csak 3 forintot.

A XIX. század elejétől folyamatosan kapnak a hozományba kis és nagy kést, villát és kanalat. Számszerint kanálból a legtöbbet. Kiegészíti a konyhafelszerelést a *borstörő* (1813), *húsvágó fejsze* és *sonka olló* (1783), *kanáltartó*, a *békény* (kalácstészta sütő), *hurka töltő* és a sütéshez, főzéshez legközelebb eső helyre felerősíthető, deszkából való *sótartó*.

A főzéshez szükséges sőt a *sokadalomban* vették meg, jegyzi fel ezt egy 1799-ből való összeírás, mely beszámol arról, hogy az eladott virágos kender árát az „élet szükségire kötöttük, egy sőt vettünk vele”. A durva darabos sőt házi készítésű, padra szerelt őrlőkővön zúzták apróra. Ilyent jegyezhetek fel az öreg Jakab Zsigmond hagyatéki inventáriumában 1783-ban: *só őrlő kő, padjával*. Bár későbbi inventáriumokban erre utalást már nem leltünk, de hogy ismerték s használták, bizonyíték, hogy az öreg Adorján István még az 1940-es évek elején is készített padra erősített, forgatható őrlőkövet, amit fényképen is megörökíthettünk.

D)

Az inventáriumok tanúsága szerint Menaságon a szemtermelés – főként a földrajzi viszonyok miatt – csak szerény keretek között bontakozhatott ki. Az állattartást pedig nehezítette a tartós hideg időszak megkövetelte hosszú istállóztatás. Ez tette szükségessé a rétekekkel való ésszerű gazdálkodást, a tisztásokon való legeltetés rendjének kialakítását.

A legrégebbi osztzó levelekben, hagyatéki feljegyzésekben, az ingatlanokat is felsoroló részben az első hely a szántókat illette. (Az 1860-as, 1870-es évektől, – mikor már a lányok is örökölhettek földet – a parafernum levelekben is kiemelten szerepelnek a szántók.) Nagyságukat vagy *darab*, vagy *véka*, esetleg *kőből fereje* meghatározással jegyezték fel. *Ősz-föld*, *elegyes* elnevezés is előfordul, ami arra utalt, hogy abba búzát-gabonát, vagy rozst-árpat keverve vethettek. A földek hozamára az 1783-ból való hagyatéki inventárium egy utóbejegyzése utal:

„3 véka rozs vetésből lett 11 véka,
a 1 1/2 véka rozsos-árpából lett 1 köből,
... 1 köből zabvetésből 2 köből,
1/2 véka lenvetésből lett 2 véka.”

A szántókat követte a *széna-fű* helyek, illetve *kaszálók* felsorolása. Nagyságukat *darab* megjelöléssel pontosították, vagy csak a szomszédok neveit jegyezték fel. Mivel a környező erdőhasználat közös volt, de annak rendjére az inventáriumok nem utalnak, így azzal nem foglalkozom.

A gazdasági felszerelések közül az inventáriumokban elsősorban szekér, eke és szánra vonatkozó adatokat találunk. Az alábbiakból kitűnik, hogy milyen fontos szerepe volt ezeken a tárgyakon a vasalásoknak, és általában a gazdaságban a vasból való holminak.

A szekerek említése során megemlékeznek *egész-, és félvágás szekérről*, ami tengelyméret, nyomtávolságbeli, illetve rakodófelületbeli különbözőségeket jelzett. Mindkét típusban feltűntették, hogy *vasas* vagy *vas nélküli* szekérről van-e szó.

A *vasas szekér* volt a tartósabb, értékét a vasalások emelték. Az 1783-ból való hagyatéki feljegyzés (tehát a szekér e dátumnál jóval korábban készült) pontosan felsorolja a vasalt, illetve vasból való részeket: a *négy kerék vasalt* volt (a leltárbavétel idején vasalásuk már *rozsdált*), *két tángyér-karikával, vasas aljával, két vas kerekszeggel, a szekérrúdja vas karikával* ellátott és még *egyéb hozzávaló vasaival*. A szekerek feljegyzésekor más pontosító bejegyzéssel sem fukarkodtak. Például az 1791-ből való teljes inventáriumban az osztozkodó Benedek fivérek külön megjegyzik, hogy *egy egész és egy félvágás szekeret* „... néhai édesatyánk ifjú legénységibe szerzette volt...”. Ez a két adat enyghangzón igazolja, hogy ezt a két szekérfajtát használták Menaságon a XVIII. század közepén már általánosan. Az osztozkodó testvérek... *együtt szerzetek, csináltak*... két *vasas szekeret, melyeknek a vasai közönségesek, a fa portékáját pedig*... az egyik testvér – Benedek Josef – készítette, hangsúlyozva: *az magam kenyerén és kölcségemen*. Ezek a szekerek úgynevezett *hordó-, lajtorjás szekerek* voltak (1791), amelyeknek az *egész készletéhez* hozzátartozott az erős bükkfából való tengely, rúd *téslával*, az ökörhöz, tinóhoz való *rövid és hosszú járom* (1791, 1814). A hosszú járomra azért volt szükség – az idős emberek magyarázata szerint –, hogy a hegyoldalon, erdőben a fordulóban a járom ne szorítsa meg az állat nyakát. A szekér felszereléséhez tartozott még *kötél* is, aminek meglétét vagy hiányát is feljegyezték, mivel ez a becsértéken sokat változtatott. Például 1814-ben az egész vágás szekér minden *készséggel* kötelekkel 20 Rh forintra értékelt, de kötélnélküli csak 13 Rh forint értékkel került az inventáriumba. Özvegyi jussba 1822-ben is kiadnak egész vágás szekeret, *minden készletével az hozzá járandó szekér portéákkal*. *Egy szekér után való kötél* felsorolását fontosnak tartják még 1914-ben is az özvegyi vagyonban, ha szekér nincs is hozzá.

A *vasas szekerek* mellett – de ritkábban – előfordul *vas nélkül való, fa-szekér* is (1845, 1862).

Helyszíni gyűjtésünkkor még mind az *egész-, mind a félvágás szekér* általánosan használatban volt. A szekerekkel kapcsolatosan egy régi – abroncs nélküli – *fakereket* sikerült is lefényképezniük.

A másik fontos mazőgazdasági felszerelés – a leggyakrabban két- vagy négy ökör húzta – *faeke*. Az eke is több részből tevődött össze, amit így fejeztek ki például: *eke egész hozzávaló alkalmatosságával* (1791), *vagy hozzá való apparattal* (1791), *vagy hozzá való eszközökkel*.

A faeke két vasát a következő elnevezésekkel illeték a XVIII századból való inventáriumok: *5 fontos hosszú szántóvas* (1783, 1800), *szántó lapos vas* (1783, 1800), *vas lapicka* (1791). Az eke farészei közül megemlítik a *gerendejt karikával* (1783), a *csikojtyut* (csikoltó), vagyis azt a kis szerkezetet, amivel a gerendelyt vagy tézslát az eketaliga rúdjához erősítik (1791). Említik az *eke kormányát, vasas szántó taligáját* (1789, 1792, 1814).

A faeke használatát Menaságon igen lassan válthatta fel a vaseke. Gyűjtésünk idején is volt öregember, aki arra emlékezett, hogy még 1918-ban is faekével szántott, mert apja nem engedte, hogy vasekével dolgozzon. Egy kormány nélküli faekét még találtunk, de eketaliga nem került elő.

A többi gazdasági eszköz közül ritkábban bukkan fel a feljegyzésekben a *bornáló borna* (1791, 1814) és a *szán* (1791). Az utóbbinak három változatát említik meg: *rakó szán, korcsolya szán* és *ló szán*. Ottlétünkör egy öreg szánt még lefényképezhattünk.

A szekér és szán használata során volt szüksége elsősorban a gazdának a vas szemekből összekovácolt *láncra*. Ennek használatát inventáriumaink egész során nyomon követhetjük. A legelső feljegyzés (1783) pontosan jelzi, hogy a *hosszú lánc* 50 szemből állt, sőt hozzátéve az értékére is következtethetünk a megjegyzésből: *az ment Szabó Josefnek 4 forint adósságba. Nagy láncként és nagy kötőláncként* is említik (1814, 1848); ezek mellett volt még a *vékony lánc* is (1800). Igen értékesnek tűnik az az 1814-ből származó feljegyzés, ahol a hosszú láncon kívül *karikós talpaló láncot* és más talpaló láncot is felsorolnak, ezzel igazolva, hogy nemcsak a szekér, a szán megrakásánál használtak láncot, de a szán talpalójára tekerve fékként is. Láncra akasztották a nagy üstöt a sütőházban a tűz fölé. Hogy mennyire családi értéknek tekintették a láncot, igazolja az az osztozó levél (1852), melyben arról rendelkeznek, hogy a potyandi Ferentz Josef és István osztozkodásakor „... egy lántzot Istvánnak 4 szemmel többre osszák, egyéb osztályok computálása felet”.

A gazdasági munkánál használatos kisebb értékű eszközöket csak elvéve találunk az inventáriumokban. Így az általában szénafű forgatásához használatos *négyágú vasvillát* (1783, 1791, 1792, 1862), a ganézáshoz használt háromágú *favillát* (1814), *kapát* (1791, 1861), *vas ásót* (1862), *kaszát* (1791), ebből *alább valót és jólvágót* (1814), *kasza verő kalapácsot* (1814), *sarlót* (1783), *szóró lapátot* (1791, 1891, 1909), *szóró és gané hányó lapátot* (1814) sorolnak fel az inventáriumok.

Itt meg kell jegyeznünk, hogy az öregek emlékezete szerint, a múlt században az aratást az emberek sokszor átengedték az asszonyoknak, akik sarlóval aratták a szemes terményt, míg a férfiak kaszával – a nagyobb erő kifejtést kívánó – partoldalokon való szénafű kaszálását vállalták.

A lótarással kapcsolatos felszerelések természetesen a lovas szolgálatot teljesítőknél találhatók meg főként. Így a néhai menasági Jakab Sigmond hagyatékában feljegyeznek *egy nyeret minden szerivel, az felrántó sziju* (szíj) *hibáz* (hiányzik), *az vagyon Incze István káplárnál* ingyen (1783). A másik adat 1814-ből való, amikor is huszár Benedek Josef hagyatékában *hámot* találnak (egyik két lóra, a másik egy lóra való volt), és egy *hitvány nyeret minden szerszámával* 1 Rh forint 40 krajcár értékben.

Mint az előzőkből kitűnt, Menaságon mind a háztartásban, mind a gazdaságban számtalan faholmit használtak. Ezeknek készítését – az ősi munkaörökítés szellemében – a fiúk is gyermekkoruktól az idősebbektől tanulták el. Felnőttként a ház körül szükséges kisebb-nagyobb famunkát – házimunkaként – majd mindegyik végzett: házat építettek, a vasas szekér és az eke farészeit faragták. Természetesen egy-egy ügyeskezű, jó megfi-

gyelő, konstruáló képességű férfi tudásával kiemelkedett a többi közül s bizonyos tárgyakat mester szinten készített; tudását fiaira örököltette. Így öröklődött például a kádározás még a XIX. század második felében is a Csedők családjában, és az asztalos mesterség az Adorjánok generációiban. De volt a férfiak közt, akit sokoldalú tudása emelt a többiek fölé, ezeket „ezermester” megnevezéssel jelzővel illette a falu apraja-nagyja. Helyszíni gyűjtésünk során még mi is találkoztunk – talán az utolsó – ezermesterrel, a már említett öreg Adorján István személyében.

A fiatalok nemcsak a munkameneteket, az eszközzel való bánást tanulták el, hanem az eszköz értékelését, megbecsülését is. Jónéhány osztozó inventáriumból kitűnik, hogy az ősi házban található, famunkához szükséges felszerelést igen körültekintően, használatosságukat, értéküket mérlegelve osztották szét egymás közt.

Az inventáriumokban jónéhány 200 év előtt általánosan használt szerszámot sorolnak fel, változataikkal együtt.

Fejszét, fűrőt és fűrészét minden XVIII. századi feljegyzésünkben találunk.

A fejszék közül a *kötő- vagy nagyfejsze* és a *faragófejsze* (vagy *fejszi*) az, ami körülbelül 1750-től 1862-ig – így párosan és ebben a sorrendben – szinte folyamatosan feljegyzésre kerül, bizonyosságul annak, hogy az erdőlés, tehát a fakitermelés és a törzsnek a szükséges formára való kidolgozása minden gazdaságban nélkülözhetetlen munka volt. *Húsvágó fejszét* csak egy alkalommal említenek (1791), mégpedig abban az időben, amikor a fafeldolgozás mellett az állattartás biztosította megélhetésüket. A XIX. század elején felbukkanó *horgas fejsze* elsősorban a díszítő faragáshoz volt szükséges.

A fűrők még az előbbieknél is több változatban szerepelnek. A felsorolásukkor szintén mindig ott találjuk a pontosító jelzőt: *laposka* (1783), *bokázó* (1791, 1814, 1862), *csapozó* (1791, 1814, 1822, 1845), *bordréta* (? , 1791), *hosszúszerű* (1791, 1792, 1814), *kicsin* (1791, 1814), *küsded háromágú* (1845) és *nagy kerékfej fűrő* (1862).

A fűrészek közül – mint legrégebbit – az *ostorfűrész*t találjuk, (1791, 1814), s emellett került feljegyzésre már 1814-től, valamint 1822-ben és 1862-ben – az asztalos-szerszámnak számító – *rámás fűrész*, majd a *deszkavágó fűrész* (1862).

Kézvonó (1783, 1792, 1800, 1814), *félkéz balta* (*baltácska*) és *kisebb-nagyobb vas-, füles- és vágóvéső* szintén a felsorolt szerszámok közt volt már a XVIII. század végén. *Kalapácsot* is említenek *üllővel* együtt, feltehetően kaszkalapácsról és üllőről van szó (1800).

Ugy tűnik, hogy 1862-ben a Csedő családban iparszerűen foglalkoztak a kádár-munkával, de nem sorolnak fel minden ehhez szükséges eszközt, hanem csak summásan jegyzik fel a *kádározó* eszközöket; csupán a kisebb, bagyobb *eresztőgyalu* szerepel külön.

Itt említem meg, hogy a majd minden famunkához használatos vonószerk-pad egyik teljes inventáriumban sem fordul elő.

Szólni kell még röviden az inventáriumokban feltüntetett, állatokkal kapcsolatos bejegyzésekről. Ezeket a legteljesebb felsorolásokat tartalmazó, az 1791-ből és az 1862-ből való osztozó-levelekben találjuk. (A parafernumokban csak a hozományban kapott állatokat diktálták be, tehát nem egy-egy gazdaság teljes állatállományát; az özvegyi juss kiadásakor szintén csak a gazdaság egy része kerül feljegyzésre.)

A legértékesebb állatnak az igavonó ökör számított. A jómódú Benedek család gazdaságában 1791-ben négy ökör és két darab *háromszendős tulok* mellett két *bornyas tehén* és egy *kéteszendős üsző-bornyú* volt. Menaságon az adatok arról győznek meg, hogy a „tulok” jelölés nem az ökörnek régies elnevezéseként szerepel, hanem fiatal,

növendék állatot: ökör tinót jelentett. Ezt támasztja alá egyrészt az a tény, hogy a felsorolásokban közvetlenül az ökör után – tehát az ökrön kívül – sorolják fel (1791, 1814), másrészt, hogy életkorát jelölve tüntetik fel: *negyed-, harmad füre menő tulokként* szerepel, tehát növendék állat értelemben használják (1791, 1852, 1862). A feljegyzésekben a „tinó” elnevezés elé teszik, hogy „üsző”, – vagyis tehén borjú (1823, 1861, 1909). A tulok elnevezés a század közepétől háttérbe szorult és a tinó elnevezéshez pontosításként hozzáteszik, hogy üsző- vagy ökör tinóról esik-e szó (1823, 1909, 1919).

E)

Menaság régi településformájára és a lakótelkeiken emelt épületekre vonatkozóan inventáriumaink közül a teljes vagyoni állapotot rögzítők és az osztozólevelek tartalmaznak adatokat. A falu életében az utolsó két században – az 1872-es, a falu alsó szakaszát elpusztító tűzvész kivéve, – körülbelül az 1950-es évekig olyan változás nem következett be, amely a házépítkezésben gyökeres átalakulást hozott volna. Ezért az inventáriumokban a településsel és építkezéssel kapcsolatos feljegyzések adatai – főként a falu központi belterületén lévő régi *sessiókon* álló épületeken – szinte pontról pontra nyomon követhetők voltak még helyszíni gyűjtésünk idején is.

Menaságon utcák nincsenek; tehát utcanevek sincsenek. Az Ujfalun, Menaságon és Pottyandon átfutó kocsuiút két oldalán helyezkednek el a különböző méretű és alakú ősi belsőtelkek, ezekhez kapcsolódtak a patakok partjai mentén eltrülők. Az úttól zsákutcácskák nyílnak, ezeket a menaságiak az ott lakó családok neveivel határozzák meg, de mivel sok azonos nevű család él Menaságon, azt is hozzá kell tenni, hogy az öt tízes, illetve szeg közül melyikről van szó. Régi szokás szerint a család fiatalember tagjai az ősi telken építették fel új hajlékaikat, ameddig csak osztható volt a telek. Az 1862-ből származó *osztozó-levél* végén még egyszerű vázlatrajzon is feltüntették, hogy Csedő Dávid fia János, az ős-házzal majdnem szemben építette saját új házát és az ős-csúrral körülbelül egy vonalban az új csúrt.

Nem minden teleknek volt az útra közvetlen kijárata, kapuja. Hogy szolgálmi úthoz jussanak, meg kellett egy-egy szomszéddal egyezniök, aki pénzért, de méginkább földért átjárót adott. Az előzőekben említett pontos lakhely-megjelölésre a telek többszörös megosztására, kijárat biztosítására bizonyító adatként említhetjük meg egy – az 1873-ból való – Örök Egyezmény részletét. András Josef és András István testvérek vásárt voltak kénytelenek *kötni*, hogy az András István fia, Ignázt, a házából utca-kijáráthoz juthasson.

„Léven a fen írt András testvéreknek Menaság felszeg-tízbe, kívül a Nagy István bejáró utzája és lakja, belől az érintett András Josef laktelke, felyül a lefolyó Taplotza vize árka szomszédágokba, ezért szomszédosított, belső teleknek a belső részére építe és szálla András István fia Ignázt. Mint a belső részre közösen tartoznak utza helyet nyítani, mint hogy az egész bejáró utza az András Josef rész jószágot találja, ennek fele része utza hely rébonificáziójára által ada András István, András Jósef bátyának, örökösen, a Kűsmezőbe 1 vékás kendert termő szántóját. . . örök birtokába, az utza hely fele része rebonificáziójába. . .”³⁰

³⁰ EA 8114/294.

Hasonló megegyezés még a XX. század elején is előfordult: a Jakab családnak a Károly családdal kellett vásárt kötni, hogy kijáróúthoz jusson.³¹

A házak sorszámat kaptak, s mai napig is ezt kell címezéskor a leveleken feltüntetni. Most 500-on felül tartanak a számozásban.

A kétszáz év előtti székelyház elég részletes leírását olvashatjuk az Ujfalvi Benedek családnak 1791-ből származó teljes inventáriumában, mely szerint volt egy házuk „... kamrájával együtt, deszka fedéllel és padlásával és ugyan két üveg ablakokkal együtt; ugyancsak 3 szál deszkák ajtónak. . .” A ház előtt lévő folyosó végibe kis nyáriházat épített az egyik Benedek fiú. Az 1845-ből – szintén Ujfaluból – való osztozó-level huszár István József ős házának számbavételekor megemlíti, hogy házának tüzelő kemencéje, ajtajai, ablakai és eresze volt. Ugyancsak „ős-ház” kifejezést használnak az 1862-ből való osztozólevelben is, amelyben a házzal kapcsolatosan, mint említésre méltót jegyzik meg: *alatta lévő pincével*. E felsorolásokból összeáll az ősi székely ház, és közvetlen tartozékai.

Az ablakok minden esetben való megemlézése nem véletlen. Magyarázatot találunk rá, ha tekintetbe vesszük, hogy az üveg ez időben volt csak elterjedőben, tehát a hangsúly az üvegen van; ennek alkalmazása bizonyos jómódra utalt. Ezt támasztja alá a specificatio is (1783), amely a házról magáról nem is beszél, de a két üveglakot számbaveszi. Nem érdektelen megemlétenünk, hogy egy 1697-ből az erdélyi Négerfalváról való nemesi udvarház urbáriumából arról szerzünk tudomást, hogy az ebédlő-helyiségén lantornás ablak volt; 1755-ben Ludason már csak egy cselédházzal kapcsolatosan említik meg a lantornát.³² Hogy az üveglak csak lassan váltotta fel a lantornát, tanúsítja a Czuczor-Fogarasi szótár lantornával foglalkozó szövege, amely szerint – a XIX. század 60-as éveiben is – a szegényebb nép házain, mind Magyarországon, mind Erdélyben még fellelhető a lantorna.

A házak falához megfelelően kifaragott *borna fa* volt szükséges. Egy házhoz való mennyiség még ma is igen nagy érték és lassacskán gyűjti össze a család. Özvegyi jussként – többek közt – ezt is kiadták András Józsefnének 1822-ben.

A menasági házak tetőzete erősen meredek, magas, hogy az esőt, havat hamar levezesse. A tetőtér igen tágas. Megjegyezzük, hogy az inventáriumokban a „padlás” megjelölést használják (1781, 1814), a menaságiak pedig – a közhasználatban majdnem kizárólag – a *hiu* szóval illetik a tetőteret. A háztetőket régen többméter hosszú szál-deszkával fedték, hangsúlyozva a feljegyzésben: *fűrész deszka fedni való* (1791).

A lakóházon kívül minden telekre hatalmas *csűr* is építettek, aminek beosztása gazdálkodásuk jellegét tükrözte: *A csűr, alatta való istállóval* szolgált a ló és a marha részére, a *padlásán* tárolták a szénát (1800, 1814). Előfordult, hogy a csűr *bütüjéhez* (rövid oldalához) is hozzátoldottak kis istállót vagy külön kis *sertés pajtát*. Ha a csűr az inventárium felvétele idején még fedél nélkül volt, úgy megjegyezték, hogy csűr *kopacon* (1814), ha pedig tetőzete jó volt, kiemelték, hogy *hozzátartozó* (neki való) *deszkával* fedett. A hiányosságát is feljegyezték: *padtalan* (1862). Ha az új ház mellett a csűr még nem készült el, de a *csűrre való borona fa* már megvolt, számba vették a jegyzékben (1845).

Az ősi ház mellett külön *sütőházat* is építettek, mellette *árnyékkal*, benne *kemenccével* és *padokkal* (1800, 1814).

³¹ Károly Árpád szíves közlése.

³² B. NAGY Margit 1970. 143, 148.

Öregemberek emlékezete szerint a lakóházak falát csak az 1860-as évektől vakolják és meszelik fehérre. Ezt az emlékezést megerősíti az 1862-ből való osztozó levél, melyben kiemelik, hogy a *megtapasztott* új ház jut a fiatal Csedő Jánosnak. A melléképületek azonban továbbra is tapasztás nélkül maradtak.

Gyűjtőcsoportunk tagjai az 1940-es évek elején még több belső session láthatták a régi rend és szokás szerint beépített telkeket és rajtuk az ősi beosztású – zömében már használaton kívüli – házakat. Ezek egynéhányáról alaprajzot és fényképfelvételt is készítettünk. A tulajdonsok a régi lakóépületeket hagyták azon helyben romlani, mivel a bontási engedély sokba került volna. A régi nagy csűrök még álltak, de újat a házakhoz már nem igen építenek.

Amint végigtekintettem az inventáriumokat elemző szövegemen, fel-felbukkantak a 45 év előtti emlékeim: egy-egy szép munkában megőszült fej, a régi házak az eresz alatt dolgozó asszonyokkal, a Taploca patak partja, meg Pottyandon a lakott és a már pusztulásnak indult házak, a misére – vagy szomorúságra – megkonduló pottyandi harangláb kis harangja. . .

Az inventáriumok szövegeit egy percig sem tekintetem csupán adatok halmazának, vagy csak gazdasági természetű feljegyzéseknek; részemre nemcsak regisztrálják az adatokat, hanem tükörkép-részletei egy sajátos társadalmi csoportot másfél évszázadon át jellemző tárgyi és szellemi megnyilvánulásnak. Ezt próbáltam – ahol csak adódott lehetőség – megragadni és az inventáriumok dátumain túlmenően, ha vázlatosan is, a 40-es évekig kiegészíteni.

Harminc év után (1973-ban) férjemmel újra felkerestük ezt a Csíki-havasok legtávolabbi zugában élő falut. A házak közül csak néhányat építettek át, de bennük régi öreg barátaink közül már alig élt egy-kettő. Az életrend is megváltozott: a földeket összeszántották, a fiatalok csak nagyritkán hallják a régi dülőneveket, helyneveket. Ezek feledésbe mennek.

Az egykori fiatalokból felnőttek lettek, akiknek egy része messzire elszakadt falujától, másik része – ha csak tehette – Szeredában keresett s talált munkát az iparban; oda jár be naponta autóbusszal. A Csíkszereda–Menaság közti távolság, amit mi a 40-es években még szekéren tettünk meg, akkor elzárta egymástól a két települést, most az autóbusz összeköti őket. A menaságiak régi sajátos kultúrája rohamosan háttérbe szorult. Egy új rendbe kell behelyezkedniök.

Hogy mennyi maradt meg az általunk 45 év előtt lejegyzett szellemi és tárgyi kultúrájukból, annak részletes megfigyelésére nem nyílt lehetőségünk, csupán csak megerősödött az a meggyőződésünk, hogy pótolhatatlan anyagot gyűjtöttünk.

ADATTÁR

1.

1779

István Suzanna parafernuma

Az év 1779 die 24 Juli Csiki M/enaság/ Ujfalvi Néhai István Bendek úr lányának Suzanna Asszonynak. . . kijos Csiki Szent Györgyi nobilis Szabó Ferentz úrhoz férjhez menendő paraphernum mü előttünk utob irt személyek előtt registraltatik a következők mod szerént tudnilik ezek

1) Derekalj héjastol	16) Lábravalo
2) Vánkosok héjastol, varotak 7, rottosok 3	17) Főre valo gyolts
3) Cserge	18) Férfiu ing gyocs 2, gyapot 3, kender 2
4) Pokrotz	19) Abrosz
5) Asztalra valo festékes	20) Lepedő varot 7
6) Ágyra valo festékes	21) Előkötő rása, tarka fejér 4
7) 2 nagyláda, egy festett, más fejér	22) Gyocs 12
8) Rása szoknya	23) Gyapot vászon
9) Muhar szoknya	24) Kendervászon egy darab, más darabok
10) Mejjre valo nagybunda	25) Csür eleibe valo ponyva
11) Rokolja	26) Késpénz 19
12) Czondra poszto	27) Interesre adot pénz 17
13) Festékes tarisznya	28) Gyocs ruha 4
14) Fejérnép ing: gyolts 4, kender 4, gyapot 1	29) Nagy kenyérsütő teknyő 1
15) Alsó ing	

Mely dolgok, hogy mü előttünk e szerént ment végben irtuk meg az mi igazhitünk szerént tulajdon Subscriptionkal és szokot petsétünkkel rubialvan, futura ad aute tam necessar, acti ad die ut supra, in aedibus Posteritatu dictis Benedicti István.

Csik Sz. Györgyi Tompos Elek és Ufalusi Tompos István

2

1783

Jakab Sigmond hagyatéki leltára

Specificatio

Anno 1783 Die 8 Juli

Fölvévén Csik Menasági Néhai Jakab Sigmondnak minden vot mobilisteit az ide aláb sub scribált személyek előtt, meljek rend szerént így következnek.

1) Hoszu lánc 50 szemből álo, az ment Szabo	2) 5 fontos hoszu vas, szánto vas	1
Josefnek 4 forint adóságba	3) Laposka furu	1

4) Kéz vono	1	34) Nyereg minden szerivel, az felrántó sziju	1
5) Vas villa	1	hibáz, az vagyon Incze István Káplárnál	1
6) Fél kéz üst, fotos	1	ingyen	1
7) Hitvány serpenyő	1	35) Kompona hitvány	1
8) Hus vágo fejsze	1	36) Osztováta minden szerivel	1
9) Sarlo	3	37) Fonal tekerő láb	1
10) Sonka ollo	1	38) Vetöllő	1
11) Nagy Kés	1	39) Vánkos héjastol	3
12) Kötő fejsze	1	40) Héj nélkül	1
13) Kollát vasával	1	41) Derekalj héj nélkül	1
14) Üveg ablak, 3 tányér hibás	2	42) Cserge viseletes	1
15) Ládás asztal	1	43) Pokroc	2
16) Ládák nagy 5, küseb	3	44) Festékes hitvány	1
17) Gyalog pad	2	45) Hoszu kosok fekete	1
18) Kendő szeg	2	46) Mundér zeke	1
19) Tangyér	9	47) Csákó uj és avadag	2
20) Szita gyér	1	48) Kompona fa	1
21) Rosta fából	1	49) Bor fozo üst csebrivel, csörvel, sita síjával. Ez betsültetet fto	7
22) Kád	2		
23) Tekenyő nagy és kiseb	2		
24) Karos szék	1	Az adóságnak száma és kinek mennyivel Fto.	1
25) Egyes szék	1		
26) Fél kéz seber és nagyobb	2	Vámsa Miklosnak	2
27) Só örlő kő padgyával	1	Keresztes Jánosnak egy köből elegyes buza,	
28) Ágy	1	két véka árpa	
29) Eke, 2 gerendely karikájával	1	Tofány Gergeljnek (Adós) 38 forintokkal, ennek	
ez meljet maga Jakab Sigmond Endes		interesit á 1 ^{mo} Augusti ab Anno 1783	
Györgyné/nek/ adott volt és othon van.		egy forintra egy egy garast tartozik fizetni	
30) Hitvány taljiga	1	az Jakab Sigmond posteritasa, de ennek	
31) Vasas szekér, 4 rosdalt kerékkel, két		előtte valót nem tartozik.	
tányér karikával; Vasas aljával; Két vas		Szabó Pálnak adós 14 magyar forintokkal, az	
kereszszegel, rud vas karikával és egyéb		meljekért bir Szabó Pál egy darab széna	
hozávaló vasaival, az löcs kávák héjával	1	füvet Fisák fejín és egy darab szántó földet	
32) Szekrén	2	az kereszt utban két vékást.	
33) Désa	1		

In Anno 1783 Csímenaságon

Commovato Tofány Péter belé szálla az néhai Jakab Sigmond házába oljan conditioval, hogy annuatim amig az 38 forint adósság kifizetődik az házbér és azon belső jószágon levő fructus azon 38 forint adósságból minden esztendőben 5 – idest öt m/agyar/ forintokat defolkáljon mindaddig, amig kifizeti az 38 forint capitalist.

Vetésföldekben való vetések:

- 1) Vigaszó tövin 3 véka ros vetés
- 2) A Csere alatt tavasz/i/ rosos árpa egy véka és fél
- 3) A Taplocza vize mellett fél véka ros vetés
- 4) Eger fejiben fél véka ros vetés
- 5) A Csere torokban 3 véka elegyes buza vetés
- 6) Todal völgye fejín fél véka hariska vetés
- 7) Zotány (?) völgye felin fél véka hariska vetés
- 8) Todal völgye fejín 1 köből zab vetés

Melj dolog mi előttünk és mi általunk a szerént ment végbe, meljről hiért adgyunk azon Testimonialisunkat nevünk subsciptioja alatt pro futura consola Fide nostra mediante in Csík Menaság in edibus defumti Sigismund Jakab Anno et die praescripto.

Csik Menasági ide eodem Györffi András (m. p.) hitös

Adorján Fercz (m. p.)
falus biró

Csik Menasági Ferencz János (m. p.)
káp/lár?/

Csik Menasági Ambrus Josef (m. p.)
esküt

(A fenti specificatiohoz csatolták a hagyatékelvevők az alábbi megjegyzésükkel ellátott lapot, melyen Jakab Sigmond maga írta össze földjeit s azok hozamát. A sorrend azonosságából következtetve, erről írták át a hagyatéklevéibe a földek sorát.)

Az mely esztendőben meghala ott abbeli az esztendőbeli vetésinak száma rendszerént így következnek

- 1mo Vigaszó tövin 3 véka ros vetés ebből lett 11 véka
2do A Csere alatt, akit Szabó Pál felibe vett – ott volt 1 véka és fél tavasz[i] rosos árpa, ebből lett egy köből.
3° A Taplocza vize mellett fél véka ros vetés, ezt is Szabó Pál vette volt felibe és Eger fejibe fél
4to véka ros vot és ezt is felibe vette vot Szabó Pál, ezen két földről voltat adtam én Jakab Josef bérbe a It. P. Plébánusnak és Kántor uramnak ami jutott belőle.
5to A Csere sarokban három véka elegyes buza vetés is maradt és adatott Parapo K/a/pitány ur engedelméből a leányoknak és ők el is költötték.
6to Todal völgye fején 1/2 véka hariska vetés, ez nem volt sarló alá való, hanem megkaszáltam, mivel szegény vot, ebből 1/2 véka lett és a leányok elköltötték.
7mo Todal völgye fején egy köből zab vetés ebből let 2 köből és ebből 2 kalangyát bérbe adtam.
8to Bodos torkán 1/2 véka len vetés ebből lett 2 véka és 1/2 vékát a leányoknak adtam.

3.

1791

Benedek Josef és András vagyónának teljes leltára

Anno 1791 Die 10 Maji

Mü All Csík Széki Mens (Menaság) Ujfalvi Benedek Josef és András igaz hütünk és lelkünk üsmérete szerént irattyuk fel mindenféle res mobile és immobile portékáinkot, ugy zálogos jóságainkot, elsőbben azokat, melyek meg voltak minek előtte Benedek Tamás ecsénk feleségét Bartalis Ágneszt házunkhoz hozta, mint hitös társát.

1 ^{mo}	Ökör négy idest	4	4 ^{to}	Sertés öreg	4
	3 ^{om} esztendőös tulok	2		Südő	2
	Bornysus tehén	2	5 ^{to}	Egész vágás hordószekér	2
	2 esztendőös ünő borju	1		Fél vágás szekér	1
2 ^{do}	Katona ló idest	1	6 ^{to}	Egy eke egész hozzávaló	
	Fékes kancza	1		alkalmatosságával	1
3 ^{tio}	Fejős juh	30	7 ^{mo}	Öt járom, 3 ^{om} rövid, 2 hosszú	5
	Öreg neddű	18		Bornáló borona	2
	Bárány	20	8 ^{to}	Nagy láncz 2, idest	2

	Bicsak, láncz	2	Kádak	5
	Csikojtyu	2	Sertarto nagyobb, küseb	3
	Kötő féjszi	2	Vizhordo cseber nagy	4
	Egy fél kéz balta	1	Fél kéz cseberke	2
	Furu négy; 1 bokázó, 1 csapozó, 1 tölék,		Szapullo cseber	1
	1 hosszuszáru idest	4	Viz hordo kártya	2
	Két bordréta furu	2	Sajtar	2
	Faragó fejszi 1, hus vágófejszi 1	2	Mosdó	1
	Kapa egy, vasas lapát egy	2	Ágy	3
	Ostor fűrész egy idest	1	Sütő tekenyő nagy	2
	Kasza négy, kalapács kettő	6	Két szakasztó, két gyurogató tekenyő	
	Héhel egy, gereben egy pár	2	idest	4
9 ^{no}	Borfőző üst egy, félkéz üst kettő; 1 nagyob,		Medencze	4
	1 küseb	3	Gabona tarto hordodaruk (?)	4
	Vas nyárs	1	11 ^{mo} Egy osztováta hozávalo	
	Serpenyő kettő idest	2	apparátusával	1
	Kollát vasastól	1	Vetőfa	1
	Zsir fogo vasból álló	1	Tekerő egy pár	1
	So tarto deszkából csinált	1	Tilo kettő, vágó kettő	4
	Tálas, vagy pohárszék	1	Rako szán 1, korcsolja szán kettő,	
10 ^{mo}	Ládás asztal	1	ló szán kettő	5
	Két ládás pad idest		12 ^{mo} Tálak, tányérok, bokájok, fazekak egy	
	Karos pad kettő	2	közönséges házhoz tartozandók, meljeből	
	Karos szék	1	a fent irt néhai Benedek Tamás részit	
	Gabona tarto kar	3	magához vette	

Ezen fen specificált eszközökből az néhai édes atyánk ifju legénységibe szerzette volt, nevezetesen ezeket:

1 ^{mo}	Egy nagy lánczot	1	Fél vágás szekér	1
	Egy nagy fél kéz üstöt	1	2 ^{do} Ökör kettő	2
	Egy kötő fejszi, 1 farago fejszi	2	Bornyus tehén	1
	Egy egész vágás szekér	1	Egy kancza ló	1
	Egy eke hozza való apparat	1	Egy vas villa	1
	Furu 3 ^{om} nagyob és küseb	3		

Ezeket abból tudgyuk, hogy az atyánk maga beszéllette.

Következnek azon portékák, melyeket az fen specificált atyafiak együt szerzettek, csináltak és építettek.

1 ^{mo}	Egy házat kamarájával, egygyütt. Deszka fedéllel és padlásával, és ugyan két üveg ablakkal együt, ugyancsak 3 ^{om} szál deszkák ajtonak, excepto, hogy az ház előtt valo fojosot és annak végiben lévő küs nyári házat maga kötségin készittette néhai Benedek Tamás ecsénk.			
2 ^{do}	Két vasas szekér idest – meljeknek az vasai közönségesek, az fa portékáját pedig én Benedek Josef készittem az magam kenyeremen és kölcségemen.			2
3 ^{tio}	Egy farago fejszi			1
	Egy kötő fejszi			1
	Egy lapos vas			1
4 ^{to}	Egy borfőző üst csebrivel, csörivel, sisakjával			1
	Egy ujjos köpönyeg, meljnek együtt adtuk meg az árát			1

Zálogos földek

- 1mo Zálogosítottunk volt 1765 be Sz. Györgyi Kánya Joseftól és Istvántól Csoma oldalban egy földet 5 M/agyar/ forintokkal, akkor Benedek Tamásné nem volt nálunk férjnél, az után 1778 ban nálunk lévén, ugyan azon földre adtunk 2 forintot a közönségesből.
- 2do Zálogosítottunk Göte Alberttől Nösörü nevezetű helyen 1779-ben egy darab földet a közönségesből 6 M/agyar/ forintokkal.
- 3^{tio} Zálogosítottunk egy belső sessiot közönségesből Bálint Mihálytól 6 M/agyar/ forintokkal.
- 4to Zálogosítottunk 1776 ba Szereda várasí Keresztes Joseftól egy darab földet közönségesből 3 M/agyar/ forintokkal.
- 5to Zálogosítottunk volt 1767 be Szent Imrei Kovács Pálnétól egy földet 6 M/agyar/ forintokkal, ekkor Benedek Tamásné nem volt jelen; az után jelen létiben 1777 ben ugyan azon földre adtunk 3 M/agyar/ forintokat Brok Albertnének. Ezt. . . adtunk melléjek 3^{om} rendbe.
- 1mo Szabó Pálnak 6 M/agyar/ forintot
- 2do Sz. Imrei Ballo Josefnek 3 M/agyar/ forintokat
- 3^{tio} András Josefnének 6 M/agyar/ forintokat és 4 sujtákat.
- 4to A lovakot a kárból bé hajtották, az kárért fizettünk 7 sujtákat.
- 5to Adtunk Csedő Andrásnak és Mártonnak szénafüért 36 sujtákat. Két rendbe.
- 6to Egy szekér szalmáért 15 sujtákat.
- 7mo Item széna füért Csedőné asszonyomnak 3 M/agyar/ forintot, sujták 23–16 pénzt.

Ezekbe a menyecske nem adott.

4.

1791

Benedek Tamásné második férhéhez vitt ingóságainak leltára

1791-ben májusnak 28^{dik} Napján Benedek Tamásné őkegyelme midőn Somlyai Ferentzhez ment, felbetsültetvén aláb megírt mód szerint.

Négy köből őszi gabonát	Vas nyárs
Hordo derék	Egy nagy serpenyő és egy kisebb serpenyő
Tekenyő	Viseltes lenfőző üst
Szita	Két félkéz üst
Turós dézsa, négy juhra valos	Egy nagy lánc
Szádok keretből való	Egy kártya, egy füstölő, egy mosdó
Két bokáj, négy kar	Gyurogato tekenyő és egy szakasztó tekenyő
Egyes szék	Két medencze
Kád káposztának való	Szóró lapát
Cseber	Virics merő
Egy egész szalona	Vas szén fogó
Háj	Hus vágó fejsze
Fehér hoszu ködmön	Nagy füles véső
Két cibres kád	Vas vésű, kis . . .
Szántó lapos vas	Egész vágás szekér egész készletével, lajtorjakkal
Egy kis fedeles láda	Taliga, vasas
Egy vas lapicka	Egy vadász flinta

Ujas köpönyeget	Ládás padot
Kendőszeget	Két embernek való ágy
Három ládás padot	Tyuk
Nagy asztalt padjával – fiokjával együtt	Két átlag (átalag?)
Egy járom, egy tézslával	Asztalra való festékes
Fűrész deszka fedni való	... két szakaszt
Ganézó deszka	

5

1791

István József és András követelése volt sógornőjüktől

Csik Menaság Ujfalvi István Joseffnek és Andrásnak lovas katonáknak néhai testvérük feleségétől István Tamásnétól, mostan Somlyai Ferencz Joseffné Bartalyis Ágnes asszonytól g/yalog/ katonánétól, protesiojok a mint következik törvényesen itilendők.

- 1mo Az testvérünknek a Felső országokba menetelekor való trasport alkalmatosságakor adtunk volt az uttyára, mellyeket vissza hozott Rf. 12
- 2do A török háboruban való menetelekor adtunk ezt is mind visza hozván magának tartotta a felesége 12
- 3^{tio} Az dost s paraphernumot el vivén, ezeken kívül valókat mellyeket el vitt vissza kívánjuk
- 4to Valahányan vagyunk haszon vévők a jusra, annyi részre oszolyék.
- 5to A midőn ide haza volt néhai testvérünk Tamás, akkor is szabó munkát dolgozván többire abból nem részesített a mű keresetünkéből részesedett.
- 6to Ha az itten retuált jóságának ez idei fructusából nem részelített mű is az különös magunk zallogosunkból adni nem tartozunk (mű is)
- 7mo Az testvérünk halálózása után nekünk ü kelmének tett munkánkot refundálni tartozik.
- 8no Mihálynak a ki táboron van s a hazát menti mivel tartozunk a közönységesből.
- 9ⁿⁱ Az Mihály szolgálattyában csinált lajbit el vitte s azt visza kívánnyuk.
- 10mo Két Sv. Tulkot 4^{ed} füre menőköt, hajtván hozzánk, fel nevelvén 60 M/agyar/ forintokat adtunk érettek, 3 esztendő mulva refusioját ezekből . . . retendáljuk, az hozzánk hajtott üdőtől fogva való, s akkor ért árukon felyül.

(Dátum, aláírás és több szöveg nincs!)

6.

1792

Adorján Josef vagyona nénye férjhezmenetele után

Anno 1792 die 10ma Juni iratá fel Csik Menasági küseb Adorján Josef, hogy mik maradtak az midőn az nénye Adorján Katalin férhez ment, it mit hagyott ezen háznál, meljik rendszerint így következnek.

1 ^{mo} vagyon . . . egyik nagyob, másik küseb	4 ^o vagyon 4 furu, egyik . . . a másik tölik
2 ^{do} vagyon két kézvono	furu, 3. hoszu száru, 4. kicsin furu
3 ^o vagyon két véső, egyik küseb, másik nagyob	5 ^o vagyon 1 eke, két félig viseletes vasával, kormányával, taligájával

6 ^o	vagyon két vas villa	13	vagyon 2 kád egyik káposztás, másik
7 ^o	vagyon 1 hitván fél . . .		hitván malátos, az 3-dik forrózó
8 ^o	1 jukos serpenyő	14	vagyon 2 cseber, egyik vízfordó, a másik
9 ^o	vagyon 1 küs nyárs		félkéz cseber
10 ^{ma}	vagyon 1 küs hitván ollo	15	vagyon 1 hitván pokrotz
11	vagyon 1 kasza	16	vagyon 2 hitván vánkos, az kettőből is
12	vagyon 2 küsded . . . és uj faragó		egy nem lenne
		17	vagyon 1 бүк szuszik

Mindezen megirt portékák (maradtak) megmaradtak eszerint az Adorján Joseff keze alá, az midőn az nénye férhez ment Adorján Katalin, a többiket mind elvit magával az Annyoki darabokat is 3^{om} vánkost is. Csergét elvit Katalin fogadván, hogy a midőn a küseb leány haza jöne és szüksége lenne reá, visza adja. Vagyon kitűnő tino, az egyik közös a legényekel, az másik magáé Adorján Josefé, mivel maga különös keresményivel vette; az tinók most esztendősök. Mely eléb megirt portékákat iratá fel Adorján Josef, igaz hűte szerént, az melyiket az bátyok Adorján István e szerint referála, az meljit irtam én is, az fel adás szerint, az én igaz hitöm szerént, it Csik Menaságon az irt küseb Adorján Josef házánál

Anno die Sacra

Csikmenasági Incze Joseff Nemes Személy
Nemes All Csik Széknek hütös Asesora

7.

1799

Amit Csedő Anna elvitt a háztól

Ano 1799 Die 27mo Martii

En Csik Menasági Csedő Tamás pplus feleségemmel Adorján Rosaliával iratuk fel igaz hitünk szerént, hogy mi portékákat vitt el az háztól Csedő Anna az melljekis rend szerént így következnek.

1 ^{mo}	Az Attyánk holta után kilencz mejékel vetet vásznát	7 ^{mo}	Az Anyám részét, az magomé és az Istvánénkét az virágosat elattam az Szt. Mihály sokadalomba, és az árát az élet szükségire kötötük, azaz egy sőt vettünk vele.
2 ^{do}	két mejékel vetet szösz vásznát	8 ^{to}	Az magos kondernek két részit, azaz Anyámét és az Istvánét elattam marhák és juhok részibe attank.
3 ^{tro}	ött mejék virágos szál fonalat	9 ^{no}	Az Attyánk holta után két türedeske vásznat el vitt, de én azt bizonyoson nem tudom hány singből álló volt.
4 ^{to}	két fond gyapottat, az melyet az együtt valóból kereset, az mellj vászonbol tartozot volna Csedő Istvánnak csinálni, de egy igen kurta ignél és egy kurtácska lábra valonál többet nem csinált.	10	Két mejékül vettet gyapju fonalat, ontokával együtt, megint egy darabocska gyapju fonalat.
(5. hiányzik!)		11	Egy uj serpenyőt
6 ^{to}	Az Anyánk holta után az mellj kendert vettünk, abol három kalongyát kévéül el vitt. Az enyim is egy vékán vettet volt, az öve is egy földébe, abol haza hozott, de mit hozot s menyit nem tgyuk, hanem azt is az mü kenyerünk mellett meg fonta és isméj fonalul el vitte.		

(Semmi több szöveg!)

8.

1800

Gáll Mihály vagyonának szétosztása

Ez jelen való 1800 dik esztendő kúszony hava 5 dik napján én előtem, alul irt előtt Mindszenti néhai Gáll Mihály maradékai, ugy mint két leány és az anyik András Erzsébet, és leányi Anna és Klára, ezek mindt hogy férhez mentenek: Anna Menasági potyandi lofó Ferentz Josef őkegyelméhez, Klára pedig len, mint küsebb az ősbén maradván, ez ment mindszenti lofó János Barabás őkegyelméhez. Ezek önként elsőben az vas nemű portékákból megosztóznak előttem e szerint:

1mo A ben marat vidua András Ersébet aszonak és lányának juta két részre egy félkéz üst, Ferentz Josefnek pediglen egy részen egy vékon lántz, egy pár szántó vasból két részére a hosszúvas a vidua aszonak. Két részre Klárának a laposvas, egy részre Annának két fejsziből, mint hogy egyik nagy fejszi, a más balta, a nágy fejszi juta két részére a vidua aszonak és Klárának, a balta Annának. A kézvonó és egy küsdeg fűrész és egy vájó véső juta a vidua aszonak és Klárának és egy füles véső Annának. A füles véső, mert, hogy töber ér a más fenirt portékánál és így juta Annának, hogy (az) ért két rend és egy szapuló cseber. Anna a kádokot az anyának és öcsének ide kom-

putálván az véső többnyiségére és így juta a szapuló cseber Annának egy küs . . . és a gerendejek . . . két részre jutnak a viduának és Klárának, az kalapáts és az ülő juta egy része Annának. Lévén két sertarto, az nagyobb két részre marada a viduának és Klárának, az küseb mene Annának.

Az épületekből, ugy mint egy házból, csürből, istáloból, egy süjtő házból eszerént egyezének a felek, hogy Annának ezekből fizetének 10 M/agyar/ forintokat, két részre a viduának és Klárának maradának a szerint, hogy ha a vidua a maga részit halála után el nem rendeli, akor Klára az nyik résziből tartozik Annának 5 M/agyar/ forintal.

Mely fen már irt osztózásaikat és egyeségiket, hogy így lón, a feleknek irtam meg én is fidia mediante Anno die ut supra, nevem alája irásával is erősítvén

Mindszent falvának Hütös Notariusus

lofó Daniel István

(A hátlapon feltüntetve az alábbi szöveg:)

Amelyet én is irtam ki; Keresi Csik Menaság alias Potandi lofó Ferentz Josefnek a protoculomból Denes Josef Notar

Csik Mintszent Die 28 dik Februy 825.

9.

1806

Péter Rozália parafernuma

Anno 1806 die 6ta Juny

Mű aláb irtak előtt és általunk iratá fel Péter Salamon az hugának Rozáliának el vivendő parafernumát, a meljek meg is becsültettek e szerint

	Száma	flo
1/o 1 láda egész zárjával	1 becsüjük	4
2/o Cserge vagyon	2 becsüjük	16
3/o Festékes egyike asztralra való	3 becsüjük	—

	Száma		flo	
4/o	Derekalj	1	becsüje	9
5/o	Vánkos	5	becsüjük	8
6/o	ezeiken kívül vánkos haj	11	becsüjük	11
7/o	Varatos lepedő	1	becsüje	- 84
8/o	Abrosz	6	becsüjük	7 20
9/o	Hoszu kendő	1	becsüje	- 48

Az fen irt parafernumok becsültettek a fön irt mod szerént, a melyet irtunk meg az igaz hütönk szerént, it Menaságon a Péter Salamon házánál die 10 Juny 1806.

Csik Menasági Incze István +
Nemes Személj

Csikmenasági Incze Josek
Nemes Szmélj

10.

1813

Lukáts Barbara parafernuma

Aláb irtak folyo 1813^{dik} esztendő Boldog Asszony hava 17. napján a Cs. Menaság Ujfaluban a gy. k. Lukáts István őkegyelme lakó házánál az irt Lukáts őkegyelme hajadon lányának Lukáts Barbarának magával férhez vivendő paraphernumát, a maga és Szülői feladásából darabról darabra megbetsülven specificáltuk a következő móddal

1 ^{mo}	2 derekalj, 8 párnákkal együtt hajastul, vagyis tokostul	40 Rf 30 X
2 ^{do}	3 csergék, 2 festékes, 1 asztalra való szőnyeg, 1 pokrotz, 4 lepedő	50 Rf 15 X
3 ^o	5 fejtüvel varot lepedő, 5 abrosz, 12 sikatyus, 3 varot párna haj, 1 . . . poszto és 1 matéria szoknya, 2 lajbli, 2 mejjre valok	69 Rf X
4 ^o	1 poszto hoszu bunda, 1 bőr mejjrevaló, 2 gyolts rokoja, 3 gyapot rokoja	41 Rf 40 X
5 ^o	4 gyolts ing, 1 vászony, s 2 gyolts nagy, főre valo ruhák, 2 seljem és 5 tarka keszkenők, 2 gyolts előruhák, 1 magéria és 4 tarka schurtz	62 Rf X
6 ^o	5 sing gyolcs, 15 gyapot vászon, 5 vászon kendők	22 Rf 50 X
7 ^o	7 kantso, 3 cseréptányér, 2 kés, 5 villa, 2 félkupás, 2 fertájos üvegek, 4 kis pohár, 1 bors törő és 2 evőkalán	11 Rf 95 X
8 ^o	1 nagy festett láda egész zárral, 1 szekrény, 1 kád fődél és 1 . . .	6 Rf 15 X
	Summa	303 Rf 45 X

Mely specificationak mü előttünk, és általunk a fen irt moddal let véghez viteléről, ezennel igaz hütönk szerént bizonyitunk.

Csik Ujfalvi vitézlő Erdélyi István
és
odavaló Huszár Kánya Tamás Hütös

11.

1814

Osztozólevél Benedek József és Benedek Benedek árvái (András és Anna) közt

Specificatio

Anno 1814

az néhai Benedek Benedek és Benedek Josef mobilli et immobile bonumaikról.

Aláírtak elmentünk a nemes Eskadron Commendo Bálint kapitány ur parancsolattyaóól a Huszár Benedek Hosef lako házához, hogy felvennök minden mobilet et in mobilet bonumaikot és megosztotatnok az Benedek Benedek árváit András és Annát. Tanálatot Comuni Bonorum két belső sessio, egyik ahol laknak, a más a Csiszer Josef utinitasába.

Estimatio	Rf	X
1 Nagy ház melyben laknak, egy kendőszeggel, tüzelő heljével, két ablakkal	40	—
1 Kiseb ház ablakkal, ajtóval, kendőszeggel, tüzelő heljével	30	—
1 Csür alatta való istálóval, padlással	30	—
1 Más kis istálló az csür bütijébe	5	—
1 Sertés pajta	4	30
1 Sütő ház, mellette való árnyékkal, kemenczével és sodokkal	20	—
A fészter mellett való csür fedel nélkült, kopacon	10	—

Minden hágdoso lajtorják, szoró és gané hányó lapátok, 3 faágú és más féle favillák, az épületekkel Benedek Josef és az árvák közt osztatlan maradának mindaddig, amig az árvák az étást elérik. Akkor oszák két egyenlő részre.

1 egész vágás vasas szekér minden készségeivel, kötelekkel	20	—
1 Más egész vágás kötél nélkült	13	—
1 Félvágás szekér	4	—
1 Más félvágás vesző vasaival, rud nélkült	5	—
1 Eke, taljiga nélkült	5	30
1 Vasas szántó taljiga patigal együtt	5	30
4 Járom 3 ^{om} vono sziuja, tésla, tino (számára)	3	—
2 Bornáló borna	1	24
5 Réfolva, hitvány kerék	1	30
1 Korcsója szán	1	—
2 Lóhám, egyik két lóra, a más egyre	1	—
1 Hitvány nyereg minden szerszámával	1	40
1 Hoszu láncz	4	—
ugyan más hoszu láncz	5	30
1 Karikos talpalo láncz	1	10
1 Más talpalo láncz	1	10
1 Kötő fejsze nagy	1	30
Más kötő fejsze	1	—
2 Baltácska	—	50
2 farago fejsze nagyob	2	30
A más kiseb	2	—
1 Bokázo furu	1	40
2 Csapozó furu	1	40
1 Tollék furu	—	24

Estimatio	Rf	X
1 Hoszu száru furu	—	24
1 Más furu	—	22
1 Kicsin furu	—	10
1 Tollvatlan furu	—	3
1 Füles véső	—	30
1 Vágó véső	—	6
1 Kéz vono	—	24
2 Rámás fűrész	1	40
1 Ostor fűrész	—	6
1 Horgos fejsze	1	—
1 Kicsid üst	1	40
1 Pálinka főző üst mindenestől	13	30
1 Nagy katlan pálinkafőző, kovácsolt	8	—
1 Félkéz üst	2	30
1 Sir fogo	1	—
1 Más kis serpenyő	—	18
1 Kapa és 1 hitvány vasas lapát	—	30
1 Kompona	—	18
1 Vas nyárs	1	—
1 Kád két vízholdo cseber	2	—
Más két kisebb cseber	—	43
1 Nagy sütő tekenyő	—	40
1 Más sütő tekenyő	—	40
Ugyan más kisebb	—	30
Ugyan más kettő kisteknyő	—	20
1 Mosdo	—	15
1 Lugzo cseber	—	18
1 Káposztás kád	—	—
1 Nagy Cseber	—	40
1 Hordo	—	20
1 Más sütő tekenyő	—	30
1 Hitvány hor/dó/	—	30
1 Tekenyő	—	10
3 Hordo derék	1	12
1 Virics merő és ugyan más	—	18
2 Fatál	—	30
Ugyan más kettő, egyik legkisebb	—	18
1 Nagy tányér	—	10
3 Kovás keverő kalányok	—	2
2 Laska nyujto, sirötő	—	6
15 Tányér	—	45
2 Vasvilla	1	20
1 Bádok kanna	—	30
1 Lészűrő	—	22
1 Kés nagy, amás kisebb	—	15
Ugyan más kicsin kés	—	4
1 Désa	—	24
Két véka	—	42
Más alávaló véka	—	9
Szita kettő, egyik job	1	—

Estimatio	Rf	X
amás aláb valo	—	90
1 Szűrő szita	—	—
1 Kollát vasastól	—	40
Más cifra kollát vas nélkült	—	9
Vas lapocka	—	—
1 Ládás pad	1	20
Más féloldalpad	—	—
1 Asztal	1	40
Két léhel	1	—
Két szapollo szék láb	—	12
Egy sotarto	—	12
Egy pohár szék	2	—
2 Kasza egyik ros, a más jó	1	12
Az aláb való kasza	—	24
2 Kasza verő kalapács, egyik	—	24
a másik	—	30
1 Téglázó vas	—	36
1 Patkoló verő	—	12
1 Kés villa filoga (?)	—	3
10 Koppanto, vagy hamu verő	—	10
1 Gyertya tartó	—	18
1 Osztoyota vetőfástól	1	30
1 Bükfa kar	2	30
1 Más kiseb kar	2	—
Ugyan az harmadik kar is	2	—
1 Ládás pad	—	—
1 Asztal, ocska	—	30
1 Csöllő kerék	—	30
1 Köpenyeg	8	—
1 Szür	8	—
Még tartozik az árváknak Benedek Josef bonifikalni	2	27
1 Tehén nagyob bornyas	33	20
1 Ugyan más bornyas	27	30
2 Ökőr	89	20
2 Tulok	58	30
Suma Sumárum	398 Rf	4 X

Következnek a szántok:

	véka	félvéka
A Szent Györgyi határba Farkos vermen vici/nus/ kívül az ut, belől István András	3	1
Ugyan azon határba Hoszu mező alatt vici/nus/ kívül ifijab Tompos Ferentz belül protestatu	2	—
A Menasági határba Csomába, vici belől Danel János, küvöl ugyan az Benedek jus szántó föld	5	—
Ugyan amellet kívül zab	24	—

	véka	félvéka
Ugyan azon határba Likaten vici kívül Erdélyi Péter,	8	—
Ugyan annak az házal való végibe zab föld	8	—
Ugyan aba forduló határba Kecskésdbe zab föld vici kívül István Josef, belől a patak	8	—
Ugyanott fenneb egy darab vici kívül Keresztes Ferentz belől István Josef zab föld	16	—
Ugyanott kívül egy darab vici kívül Karulj Josef, belől is ugyan az, végébe Petribe lenföld vici kívül a Marton famillija, belől Szeredai István Keresztsek	12 1	— 1

A más forduló határba . . .

A menasági határba Novák tövin vici kívül Marton György, belől a patak	1	1
Közbércz Árnyékában vici kívül Tompos Lőrincz, belől Csedő Jos/ef/ zabföld	3	—
Disznos völgybe vici kívülrül Danel János, belül Tompos Ferencz	4	—
Közbércz tetején vici kívül belől István Josef	2	—
Gatol tetején az Szent Györgyi Határba vici feljöl a Keresztsek, belől düllő	8	—
Ugyan Gatol tetején más helt vici belől az Basa Familia, kívül Gáll Mátyás	4	—
Azon határba Talaber hátán vici egyfelől az ut, másfelől a Keresztes famillia	6	—
A menasági határba Rakotyás Északjába vici kívül, belől a Menasági Dániel famillia	8	—
Szorosba vici kívül Lukács István Ugyan azon határba Hidegségen vici a Kozájos	3	—
Ugyan kertre menőbe vici Ambrus Márton belől, kívül Kaza Sigmund	3	—
Ugyanott Bika völgy tetején vici kívül Kézdi Josef	3	—
Ugyan Cseterőssége vici belől Ferencz András	8	—
Nagyinlat (?) alatt vici kívül Bandi János, belől Gáll János	3	—

Következnek a széna füvek:

	szekér	mérés	félmérés
A menasági határba Rakotyás vici kívül István András, belül protestatur	2	—	—
Ugyan azon határba Közbérczbe vici felfelől a patak, más felől István Josef	1	—	—
Fisakba egy darab vici alol Abosa famillia, feljül Magyar János Szata	1	—	—
Kecskésd oldalán vici kívül Karuly Josef, belől ugyan aféle jus	1	—	—
A Szent Györgyi határban középső Györke sarkon vici kívül Tompos Ferencz, belől Kánya Ferencz	5	—	—

	szekér	mérés	félmérés
Ugyan azon határba Csatornába vici feljül az ut, alól Lörincz Josef	3	—	—
Benes tövin vici alól István Josef, feljül az ut	—	1	—
Lovakón vici belől Gáll Antal, kívül Kaza Josef	1	—	—

Ez eternatim biratik.

Ezen mobile et immobile bonumokból az árvák Benedek András és Anna kiosztattak, amint kiteczik az ők osztozo levelikből és törvényesen mendenököt megszakaztattak továbbra való keresitökröl, úgy mind az unoka nényektől és a töbitől a következendő mód szerint

Tudniillik

1mo Pretindolja Gy. Trexes (Tegzes) Andrásné Benedek Borbála, hogy mivel hajadonan maradot volt, az Atyától meg kíványa, hogy részesedgyék minden fellelhetőkből vizsgálván az . . . Mivel becsülletes lakodalommal még az Néhai Anyok idejébe, és pernafernummal kiadták és akkor semmi protensioval nem emlékeztette a testvéreit, hogy jövedőben meg nem elégedvén az pernafernumával, meg kíványozá az fellelhetőben való részit. Tehát az Atyafijak és árvák absolvaltatnak a kereset alól. Itéltetet.

2do Meg kínálván az hajadon leányokat Klárát és Tresit, hogy adnak elő a pernafernumikat becsüre, ha jövedőben kívánnak a fellelhetőkből keresedni. De ere nem menének, megelégedvén az pernafernumokkal, oly hozza tétel mellet, oly hozzá tetellel, hogy mivel a kiseb leány még elegendőleg nem szerezhethet, ifju levén, tehát egy ökör tinoval bonificaltatot az fiuág árváktól, 12 R/énus/ forintokba.

3^{tio} Predindaltatik az hajadon leányoktól, hogy az lakodalomra való költéseket most az árvák és a bátyok Benedek Josef és továbbra nem predandalodnak az lakodalomra való költés eránt.

Cs.M. tsk/intetes Erdélj István Uram, mind az árváknak bizotjuk, hogy ehez nem kíván szollani. S meg felelni az Eskadron komendáns utasítása nekült. De meg itiltetik, hogy mind az töbi fiu és leány testvéreknek, tizességes lakodalmat tettek, ugy akiknek is illő képpen meg itéltetik, a fundusnak menyiségéhez képest, meg vizsgálván környül állásosan az joszágoknak fellelhetőeknek menyiségit, mivelhogy az Atyáktól hajadonnon maradtak és csak az pernafernumaikat is a magok igyekezetikkel szerzették, nem az Atyoktól maradot regvizitumbol állották ki.

Mind hogy az is pratindáltatik az leányoktól, hogy milyen kicsinségben vannak, egy egy pár csimat (csizmát) adgyon nekik télit, mivel a bátyok is igen meg rivididet (rövidített) az gazdaságban, tehát mindeniknek 2 hetet adgyon a bátyik az csizmaik keresésére. Egy nyereg szerszám, fél kengyellel marad közös, potlására az katona nyergének. Benedek Josef a maga tináját adta, vagyis az feleségivel az árváknak, az ökrök toldásába.

Hogy ezen finisel osztály Mü elötünk és müálltallunk a következő módon megyen végbe, mü is irtuk meg, az mü igaz hitünk szerint, tulajdon nevünk alajairásával megerősítve, akik irni tudtunk, akik pedig nem, jobkezünkkel nevük után tet kereszt vonásunkkal, és kiadtuk az fenirt esztendőben, holnap és napon az osztozo felek lakóházánál, Menasági Falus Biro Gáll Josef Gy. (gyalog) + Incze István + Huszár, Tompos Péter + Gyr (gyalogrendű) Dánel, huszár, Erdélj Péter + Incze István Huszár, Ferencz János m. p.

Notarius Bálint Antal m. p.

Benedek Árvái

	Pf.	X		Pf.	X
2 kisebb ökör	58	30	2 Virits merő	–	18
A nagyobb tehén	33	20	2 Nagy fa tál	–	30
A jobb egészvágás szekér kötéllel	20	–	1 Kis fatál	–	6
1 fél vágás szekér	4	–	1 Nagy tányér	–	10
1 Pálinka főző üst mindenestől	3	30	3 Kovász keverő	–	2
Az nagy katlan üst	8	–	2 Laska nyujto	–	6
1 Hoszu lántz	5	30	15 Tányér	–	45
1 Karikás talpalo lántz	1	30	1 Vas villa	–	40
1 Kötő fejsze	1	–	1 Bádok kanna	–	30
1 Nagy farago fejsze	1	30	1 Léh szűrő	–	12
1 Horgas fejsze	1	–	1 Kés	–	7
1 Füles véső	–	30	1 Más kés	–	8
1 Csapozó furu	–	50	2 ollo	–	18
1 Töllék furu	–	24	1 Osztovata vetőfával		
1 Kitsi kis furu	–	10	csöllöstől	1	30
1 Ostor fűrész	–	6	1 Csöllő kerék	–	50
1 Rámás fűrész	–	50	2 Szita	1	–
1 Sir fogo	1	–	Szűrő szita	–	4
1 Jéghúzó vas	–	36	1 Czifra fakollát	–	9
1 Rosz kasza	–	24	1 Asztal	1	40
1 Alább való kalapáts ülöstől	–	24	1 Ládás pad	1	20
1 Nagy bükfa kar	2	30	Más féloldalul	–	20
1 Vas nyárs	1	–	1 Sotarto	–	12
1 Gyertytartó	–	18	1 Pohár szék	2	–
2 Viz hordó cseber	1	–	2 Bornalo borna		
1 Más „ „	–	23	Egyik idest	–	30
A kisebb sütő teknő	–	40	1 Köpenyeg	8	–
1 ennél kisebb	–	30	5 Ráfolva kerék	1	30
1 Nagy medentze	–	18	1 Korcsoja szán	–	30
1 Káposztás kád	2	–	2 Topán	1	–
1 Nagy csapos cseber	–	40	1 Hítvány nyereg	1	20
1 Hordo	–	20	1 Pár hám	2	–
Más hordó	–	30	1 Járom, 1 vonószíj		
1 Más sütő tekenő	–	30	téslának való	1	30
3 Hordo derek	1	12	1 Lapát, vasas	–	15
			Kompona	–	18

Benedek Klára

Benedek Trési

Benedek Josef és felesége tinoját adta az Árváknak az ökrök toldásába
Az Árvák részére kijött
tartozik még Benedek Josef

12 Rf. 30 X
199 Rf. 27 X
1 Rf. 57 X

Benedek András
és Anna

12.

1822

András Istvánné özvegyi jussa

Anno 1822 die 1ma May

Kérésekre Csik Menaság Potyandi András Josef-

nek és ugyan a fija Nehay András István özvegyének Ferentz Annának, a Füleky Fő Hadnagy Ur parantsolatya mellett, elmentünk a fen nevezett András Josef ó Kegyelme házához, a holis András Josef feleségével jelen lévén, ugy az özvegy is, a kikis magok önkéntvaló szépedgyezésekből az özvegyet minden nével nevezendő fellelhetőkből tudni illik az Néhay Ura jussát így fizették ki mielőttünk, a mint alább írva vagyon.

1 ^{mo}	Két S V. ökör, 1 bornyuzó tehén az özvegynek	7 ^{mo}	Házbeli portékákból juta szapullos kád, 1 kis cseber, 2 désák, 1 tekenyő, 1 rosta, 1 fél kéz (rész) üst.
2 ^{do}	3 fejős juh, s 2 diszke bárány	8 ^{oo}	Egy ládás pad, két szakaszú, vas sarokkal, 1 Sertarto hordo, és 1 ülő gyalog szék.
3 ^{io}	1 göbe sertés	9 ^o	Egy nagy kötő lántz, és 1 nagy putonya.
4 ^{to}	1 ujj egész vágás Vasas Szekér minden készletével, az hozzá járandó minden féle szekér portékának résziből	10 ^{us}	Egy köpönyeg szürke, magok szötte, 1 rámás fűrész, 1 csapozó furu, 1 csöllő kézzel hajtos. (A „kerék” szó kihúzva!)
5 ^{to}	Az ujj házra valo borna faragott fájából tőkével marad Istvánnénak az minden féle ekékhez tartozandó portékákért.	11 ^o	Egy pár vüseltes csizma.
6 ^{to}	Minden féle épületekből valo résziért adának 1 fejős juhot és 1 diszke kos bárányt		

Oly conditioval lón pedig az edgyezések, hogy ezen fen specifikált javak az Néhaynak, melyek most az özvegynek jutottak, kizárja minden nével nevezendő fellelhetőkből, valamint a kapun belől vannak hátra nem hagyván asztis, hogy valamint egyébből, ugy gabonából, sóból, költségből kifizetődött, azért soha többet nem kereshet.

Mely edgyezéseket a feleknek irtak meg mü is a fenn irt moddal igaz hitünk szerént, akik irni tudtunk tulajdon nevünk aláírásával, a kik irni nem tudnak, kereszt vonásával meg erősítve adtuk jövendő bizonyosságul a fenn irt esztendőben, holnap, napon, és háznál.

Menasági Falu Biró Péter Josef
Tompos Péter Esküt +

Adorján Emre

... Strázsamester

(Az ív külső felén:)

A külső szánto és kaszáló helyekből pedig ugy egyezének, hogy az Özvegy kapjon egy harmad részi, minthogy az Atya és két fiu között három részre osztando a jóság, de a melyből a még oda haza levő leány tartására és ki házasítására tartozzék egy harmad részt az Özvegy az Aposánál hagyni. A zállag-sbol pedig negyed részt vegyen az özvegy, melyis, hogy mielőttünk eképpen mentt legyen véghez, fide nostra mediante bizonyitunk Csik Szereda 6 a Decembr 822.

Csiki Moyses
Milit huszár

Csikszt. Imrei... Antal

Daniel No/tárius/ Csik Szék Hatór
(határór)

13.

1823

Keresztes Therési parafernuma

*Specificatio*A^o Csik Menaság Ujfalvi G. (gyalog) Katona Keresztes Therési férjhez vivendő parafernomáról, akarja Adorján András menasági elvenni

No	Rf	Kr	No	Rf	Kr
1	1 nagy láda zárostól	6	22	110 sing kendervászon	33
2	küs láda zárostól	5	23	1 uj pálinka főző üst, hozzá-	
3	2 cergék	22		tartozandoival együtt	29 48
4	2 festékes	20	24	1 forozó kád	6
5	1 asztalra való	6	25	1 három esztendő, a más	
6	2 derekaj	20		2 esztendő üsző tinók	50
7	9 párna, 2-2 héjal	45	26	1 kanna, 1 tötsér, 1 torma	
8	Egy posztó hoszu bunda	50		örlő, 12 piéh kanál, 1	
9	2 kurti boti	19		gyertyatartó koppantóval	
10	6 bóti lájbik	15		együt	3 18
11	1 bőr mejre való	3	27	hat pár kés	1 30
12	2 szoknyák boti	28	28	6 portzellán tányér	1 30
13	5 különböző materiából való		29	4 cserép tányér	— 20
	rokoják	32	30	egy vas lapotzka, más tűz	
14	8 előruhák, — 6 boti,			szító vas fogó	1
	2 maga szötte	30	31	egy gyapot fonó kerék	1 30
15	20 különböző keszkenyők	100	32	egy gyapot fésű	3
16	8 boti gyols ing	26	33	egy üveg lámpás	— 24
17	4 vászon ing	6	34	egy bóti laska siritő	1 30
18	29 sing gyapot vászon	15 30	35	3 ezüst gyűrűk	3
19	18 sing gyólt	14 30	36	2 szál gyöngy kék, más	
20	3 fejtővel varrot lepe dők,			2 szál fekete	2
	két fejtér	22	37	5 pár uj piros csizmák	20
21	1 bolti abrosz, 2 kerek himes	10			
				Summa	650 56

Ezen Parafernomot, darabrol darabra vizsgálván és spacificáltuk a most foltában lévő 1823-ik esztendő Sz. György hava első napján Menaság Ujfaluban az ide való G. (gyalog) Katona Keresztes György házánál Igaz Hitünk szerint amelynek valóságára subscribálunk.

Ujfalvi Ns. (nemes) Erdéj István

Csik Ujfalvi Lofó
Bálint Josef

14.

1841

Gáll Julis parafernuma

A Csik Mindszenti néhai Gáll Ferentz leányának Julisnak investigáltatott és iratott fel a perefernuma műaltalunk alább irtak által, az folyo 1841es esztendőben Januárius 5^{dik} napján az ide alább meirt mod szerint, ugy mint:

Nom	Portékák nevei	Portéka szám	Nemitatioja	Rft	X
1	Cserge	2	Nemitáltatott	20	
2	Festékes	3		19	
3	Derekalj	2	—	20	
4	Párnák, 2 hajjal	11	—	33	
5	Varot lepödök	6	—	12	
6	Ágyra valo lepödö	6	Deto	5	
7	Kendező kendő	7	—	7	
8	Takargató kendő	8	—	4	
9	Ágyravalo pokrotz	1	—	9	
10	Gyots sing	32		9	36
11	Boti gyots sing	8		8	
12	Fejérsing	6	—	8	
13	Kender vászon sing	40	—	8	
14	Szoknya	1	—	8	
15	Ünenapi rokoja	6	—	24	
16	Abrosz	8	—	16	30
17	Seljem ruha	2	—	9	
18	Fejrevalo ruha	6	—	8	14
19	Lájsi	8	—	10	90
20	Kurti	1	—	3	
21	Hoszu bunda	1	—	25	
22	Láda zárostol	1	—	5	
23	Szokrén	1	—	—	30
24	Juh	4	—	8	30
	Summa			297	20(?)

A mely fen Specificalt portékákat, hogy a fen irt mód szerint fida nostra Mediánti Investigáltuk Anno Die ut Supra és nevünk aláírásával erősítettük, ugy mint:

Ambrus Antal
Notarius

Huszár Gáll Ferentzné
nemes Benedek Anna

Csóti Ferentzné
Bödö Katalin

Látta . . . főhad.

Látta . . . kapit.

15.

1845

István Josef és fiai közti teljes vagyonfelosztás

Mű, kik ide ezen dologban kezen fogott Köz Birák vagyunk, agyuk tutára mindeneknek most és jövődöbelieknek a kiket ezen dolog illet, vagy illethet, hogy folyó 1845 dik esztendő Pünköszt hava 12^{dik} Napján a Ns 3^{dik} Czuk Comendo Fejér vitiz Hadnagy ur parantsolatyóbol el mentünk Menaság Ujfaluba a Huszár István Josef lako házához, hogy István Josef, és fiai: Ferentz, Mihály, és Antal fiaival egy bizonyos meg másolhatatlan, és csendeséget meg nyerő osztályt tegyünk közöttök- a kik is nekünk jobb jobb kezeiket bé adván minden edig valo viszontagságról és egymás ellen tett podtensiokrol le mondván, és münköt meg bírálván, ugy egyezének meg, hogy mű a mely fellelhető portékákat, marhákat, épületeket, és belső lak helyeket el osztunk, azzal meg nyugosznak, a szántó, és kaszáló helyeket nálunk nélkül illendőleg el oszták, és így hozza kezvén *elsőben* is minden nével nevezendő ő, és ujj épületeket meg betsültünk s azután a következő modon osztottuk;

1 ^{mo}	Az őss házok minden készségivel, tüzelő kementze, ajtai, ablakival, kemencéivel és ereszével	40 Mf ra
2 ^o	A sütő házot árnyékjával együt	20
3	Az őss csürt, alatta és bütüibe todott istálokkal	60 Mf ra
4	A sertés pajtatt árnyékjával	6 D to
5	Egy ujj házott, a menyire készen tanálatott	54 D to
6	Ugyan egy csürrre való bornátt	20 D to

Ezen fen nevezet s exrimált épületekből midőn ki mondtuk volna az osztzó véreknek, hogy négy egyenlő részre mi illetve, ekkor önkéntesen mű előttünk jobb jobb kezeik egybe fogásával meg egyesülének s oszták – oly modal, hogy mivel az ujj házott, és a csürrre valo bornát a Ferentz szükségére építeté s szerzetek együt, most is hagyák neki, a pedig mivel többre ütt betsü szerént az Atya a több testvérei részekre maradt épületeknél, 244 Mf ameljet tartoznék vissza fordítani, azt computálván a marhák osztályába és így Ferentznek 24 forinttal keveseb érő marha juta, és így még fizete Ferentz az épületekből való tartozását az Atyának és testvérginek: Mihálynak és Antalnak, így kimenvén Ferentznek mind az épületekből és marhákból az illő 4^{di} rész, tudni illik a marhákból egy S. V. tehén, – az öreg István Josef, és két fiai Mihály és Antal részik maradt mind az épületek s mind a marhát az Atyoknál osztatlan, mindadig a mig megházasodnak s ki kívánják a részt, akkor oszták egyaránt.

2° Mivel a lak jóságokon kívül több belső nem tanálatik, azért azt oszták 3^{om} egyenlő részre, ugy, hogy valamint most Ferentz reá szállot a részibe jutott épületekkel, azon jószág belső felire azaz harmadára, az a szerént maradt neki. Azon kívül az Atyának és testvéreinek két akora, ennek potlására szakasztának negyedik részre Disznyos völgyben két véka féreje szánto földet az István Ferentz és H. (huszár) Danelék szomszédságik között, oly modal, hogy jövődöben a mikor valamelyik fia ki kívánna szálloni az Atyától azon lak jószágaikval, akor a vicinált föld marad harmad rész belső jószágok az Atyoknak a mellette maradando fiával.

3^{io} A juhokat, sertéseket s ugy egyéb nemü majorságokat, valamint ennek előtte egymásközött el rendeztek volt egyeségesen, melyekről most is semi forditást egymásközött nem kívánok tenni, azért azok naradnak a szerént.

4to A szekerekből, ekéből, réz, vas, s másfanemü edényekből – a Ferentznek az illendő 4^{ed} részt ki osztottuk, melyekből jutott részire: 1mo a szekerekből egy félvágás szekér vasas és ehez vas nélkült való, ehő hozzá tartozandó 4 kerekekkel – és így tovább. A réz nemükből ki fizetődött egy ujj üstvel, anyi külömségel, hogy a nagyobb fél kéz üstött Ferentz is használhossa a mig

romlóvá válik, vagy magának mást szerezhet. Nem különben a vas némüből jutott Ferentznek egy kötő lántz, 1 kötő fejsze, 2 faragó fejsze, egy rámátlan fűrész, és egy fa rész; a furukból egy csapozó, egy járom patza furu, egy tölték furu és egy küsed 3^{om} águ furu.

A házi fa némüből a ládás pad, egy festett kendő szeg, egy küsed láda, egy dagasztó tekényő, más ugyan egy küsed tekényő, 1 hordo derék, 1 itato cseber, és egy désa. Ezeken kívül a szerkeszköz fákból jutott még Ferentznek egy egész vágás szekérnek való eszköz.

Ezen nevezet Ferentz részire jutott vagyonság helyet, az Atyának és más két testvéreinek: Mihálynok és Antalnak részekre hasonló, vagyis illendő részek együtt osztatlan maradt. És így semmi fen nem maradván osztatlan, hogy István Ferentz az Atyán s testvéreinek való podtensioját formálhatni jövendőben, sem az Atya és testvérei Ferentzen.

Egy osztováta maradt közre, hogy egy aránt használják a mig Ferentz is szerezhet, akkor az Atya és testvérei betsü szerént fizesek ki Ferentzet, végeztetett.

Mely osztokodásokat a fen megirt Agyafiaknak irtunk meg, az előtt fen tisztelt Czuk Comendáns Ur parantsolatjából, igaz hitünk szerént a fen meg irt esztendőben napon, és háznál tulajdon kezeink allírása s iratásával egyenlő képen két részre meg erősítvén, ki adtuk.

Csik Menasági

Tompos Péter m. p. Esküt

Kánya Elek m. p. Esküt

Tompos András Bíró

H. (huszár) János Antal
notár

16.

1848

Intze Borbára parafernuma

Inventárium

Alcsik Menasági Huszár Intze Márton hajadon leányának Borbárának minden névvel nevezendő pernaforumáról, melyeket Menasági Potyandi Gy. (gyalog) Katona Ferentz Istvánhoz férhez, menetelekor vit, melyeket ugyan alat irt hütös bírák a mostan folyó 1848^{dik} év 1^{so} holnap 15^{diken} a következő módon irtunk meg.

No	A vagyonok nevezetesen	Becsü ára	
		Frt	X
1.	Kész pénz	31	40
2.	Egy nagy láda záros	5	
3.	Egy bolti hoszu bunda, és egy köpöneg	50	
4.	Egy félkéz üst	6	
5.	Három csergék ujjak	30	
6.	Két ágyra való festékes, és két aszszalra való festékesek	36	
7.	3 ^{om} pokrotz, és 3 ^{om} derekalj, 3 ^{om} hajakkal	48	
8.	15 vánkások, két-két hejval, sikantyus és varotasok	30	
9.	3 ^{om} ágyra való lepedők, és 7 rudra való varotasok	17	
10.	Két bolti poszto szoknya, és 3 ^{om} maga szótte szoknyák	24	
11.	8 maga szótte fejtős rokoják, és 3 ^{om} bolti hasonló elő ruhákkal	90	

12.	2 bolti kurtik, és 4 bolti ujjos lájbik	25	
13.	Ugyan 3 ^{om} maga szötte kurtik, és 5 mejre való lájbik	12	
14.	11 Főre való nagy ruhák, boltiak, és 9 küseb keszkenyők, ketteje selyem	36	20
15.	6 férfi gyolts ingek, ugyan 2 gyapot és két kender ingek	21	
16.	9 fejer nép gyolts ingek, és 5 kender ingek	12	30
17.	4 Ing ujjak, és 3 ^{om} mejre való szőr bundák	5	
18.	10 asztalra való abroszok, 5 hoszu kendők, és 5 küsebbek	26	
19.	5 darab fonal, 5 kalongya kender, és 2 véka kendermag	13	
20.	5 fertály gyapot fonal	2	
21.	Egy ladás pad, egy szekrény	5	30
22.	Egy bádok gyertya tartó, 1 torma reszelő, 1 töcsér és 1 ollo	1	25
23.	6 plé kalán, 2 kés, 2 villa, 1 léhel, 1 pár gereben és 1 kádfedel	2	25
24.	Egy nagy juh, és egy bárány	9	
25.	3 ^{om} pár csizma	10	
26.	Egy forozo kád	1	
	Summa	530	

Mely pernaforum meg irt modal való irata, hogy mű általunk a meg irt modal ment légyen végbe, arról igaz hitünk szerént bizonyitunk neveink alá írása s iratásával, meg erősítvén a a fen irt Intze Márton házánál, két egyenlő részben ki adtuk Anno Die Ut supra.

Menaság, János András Biró +

Ferentz Josef örmester
János Antal jegyző

17.

1852

Vagyonmegosztás Ferentz Josef és Ferentz István közt

A folyo 1852^{dik} év julius holnap 10^{dik} napján az (egyikünk) Lörintz Ignátz falus bironk házánál alat irt hütös birák előtt, Menaság Potyandi Ferentz Josef tiszt. örmester Ur és testvére Ferentz István, mint hogy a már néhai édes Atyokrol hátra maradot javok tárgyáról, egymás között ki nem egyesülhetvén, meg jelenvén és előnkben adván a tisztelt örmester ur István etsén valo podtensioját kinél néhai Atyok javai sine justamento marad(t)ak légyen, mi szerént kíványa minden mozgo és mozduhatatlan örökségek és szerzemények egyenlő két részre osztasanak, melyeket számszerént felis nevezvén s midőn ügyünk alá vetük volna, feltételeiket, s kötelességünk szerént itilétes kimondásunk küvül, javaslasunkat tettük légyen el fogadván s mind e' dologban bé értök a következő modon egyesültek ki t. i.

1^{ször} Azon szerzemény jóságokbol melyeket István, a már néhai Atyával Josef bátya ura külön szálása után szerzetek, azokért miségihez képest egymásat el üsmerve, István fizet Josef Bátya urának 30, idest harmintz Rfrokot s ily többé e felet egymást nem háborítsák, ide nem értve azon szerzemény jóságokot, melyeket együt laktokal szerzetek, azokat egyenlő két részre oszták.

2^{ször} Fel véve, mely marhák maradtak hátra az Atyok részére – el mulásával – s el temetéséről, t. i. egy S (sárga) V (veres) 4 éves tulok, ezt egymás között el intézve, vagy elintéztette, egyenlő részre oszták egyik a másikat ki fizeti.

- 3^{szor} A Néhai Atyoktól hátra maradt juhokból juta Josefnek 3^{om} öreg és 3^{om} bárány, és pediglen úgy, hogy a juhoknak két része István elszakítván, a többiből Josef válaszon.
- 4^{szer} A vas eszközökből t. i. egy lántzot Istvánok 4 szemel többre oszták, egyib osztáljok compulálása felet.
- 5^{szer} A fa ednyekből Josefnek, juta egy záros láda.
- 6^{szor} A még fen maradtott termésben lévő szántokat egymás között István részére is, a Josef bátya urához egyenlősítve, a fen maradandonak a termésit két fele oszták u. m. Gáll Kutjánál, Hidegségen, feneb a Viz melet és Bodos Sarka alat lévőkbén, s ugy tovább, mindezen meg nevezeteken kívül tanálható szántokat és kaszálokat egymás között egyenlőleg oszanak.

Mely osztály feleti egyesület a fen irt két testvérek közt, hogy a megirt módal, mint légyen végben ki részikre irtuk meg igaz hitünk szerént, tulajdon alláírásunkal s iratásunkal megerősítvén, az előb irt üdőben és háznál ki adtuk.

János Antal határ mérnök
Tompos István esküt
Lakatos János esküt
Péter Ágoston esküt

Lőrincz Ignác Biro

Csiszir István falu
hites notár

Az épületek osztályáról semi podtensioik fen nem hagyván egymásra, minthogy nyilatkozatok szerént, azt enek előtte egy más közöt el igazították volt, s maga a szekerekből is. Mind ezen fen irtakat el-ösmérjük, az osztozo felek:

Ferencz Josef nyugalmas őrmester

Ferencz István

Ezen ben irt iletményeimet a testvérem minden hiány nélkül kezemre adta, melyet ezenel nevem alája irásával megerősítek di 23^{ik} august 1852 Ferencz Josef esküt, nyugalmas őrmester.

18.

1857

Dániel Josef leányának konvencióc cselédbére

Az 1857-dik évre menasági Adorján Imre meg fogadá menasági Dániel Josef leányát konvencios cselédgyinek kinek bére így következik:

12 magyar forint	1 pár csizma
1 szoknya, maga szötes	1 inepnapí kötő
1 téli kurti	1 vüselő kötő
3 ing 3 ingaj (az 3 ingből 1 gyapot)	1 bolti lajbi tiz . . .
1 ruha	Az melj. . .

Bálint Albert

19.

1859

Bálint Anna parafernuma

Csik Menaság Ujfalui néhai Bálint István lányának Annának István Antalhoz átköltözése alkalmával kelt paraphernális specificatioja.

1.	Egy három éves tehén	37	30	21.	Egy kis poszto kurti	2	—
2.	Kész pénz	25	—	22.	Öt lajblji	10	—
3.	Egy nagy záros láda	5	—	23.	Két ujjas	5	—
4.	Egy asztal	5	—	24.	Nyolc rend rokoják és elő- ruhák	80	—
5.	Egy fejér ágy	2	30	25.	Hét font veres fejtő, két font kék fejtő	48	—
6.	Egy két szakaszú pad	2	30	26.	Hat kendező kendők	5	—
7.	Egy tilo	1	15	27.	Hat asztal keszkenjök	3	—
8.	Egy poszto bunda	30	—	28.	Négy abrosz	8	—
9.	Két uj csergék	25	—	29.	Huszon egy darab porcellán tányér	6	12
10.	Egy asztalra való festékes	8	—	30.	Egy bádogg kanna, 1 torma reszelő, 1 plé gyertyatarto, két bolti ollo és 1 töltésr	3	24
11.	Két derekalj	30	—	31.	Négy mejékre való virágos szál fonal és öt mejékre való magos szál fonal	—	—
12.	Hat vánkos, két hajal	30	—	32.	Egy bolti férfi ing	—	—
13.	Egy ágy takaró, kockás	5	—	33.	Három bolti fejrő ingek és 6 ing aljak	10	—
14.	Két rudra való varotas lepedők és két ágyra való lepedők	10	—	34.	Egy pár csizma	—	—
15.	Három főre való nagy keszkenők	14	—				
16.	Hat darab kisebb keszkenyők	17	50				
17.	Tíz darab más keszkenyők	8	—				
18.	Egy poszto kurti	—	—				
19.	Két bolti szoknyák	20	—				
20.	Egy bolti kurti	3	—				

A fent írt javak ahoz értő betsületes férfi és fejrőnk által darabról darabra meg vizsgáltván, meg is becslütetek és általunk fel is iratak.

Csik Menaság Ujfaluban e^o folyo 1859^{dik} évi február hó 3^{dikán}

Erdélyi Antal
megkért jegyző

20.

1861

Jakab Rosalia parafernuma

Inventaruma

Csik Menasági Jakab Josef hajadon leányok Rosaliának minden nével nevezendő pernafernumárul, melyeket menasági Csedő Antalhoz férhez menetelével vit, tudni illik.

Folyo- szám	Vagyonok Nemei	a bet(s)ben		Folyo- szám	Vagyonok Nemei	a bet(s)ben	
		Ft	kr			Ft	kr
1.	Egy éves tüző borju	10		15.	2 bolti rokolyák 2 elő		
2.	Egy hoszu bolti bunda	13	33		ruhával	6	—
3.	Egy nagy záros láda	2	68	16.	2 bolti ujjosok, és 3 mejre		
4.	Egy ladás pad	2	—		való lájbik	3	
5.	Egy fogas		10	17.	7 Főre való nagy ruhák, és		
6.	Egy kas méh — és egy ...	6			2 küseb keszkenyők	7	30
7.	3 ^{om} maga szőtte ujj cserge	15	—	18.	1 bolti poszto kurti	4	—
8.	Két pokrotz, egy ágyra való			19.	Egy maga sütte szoknya és		
	festékes, és egy asztalra való	12	68		egy kurti	2	—
9.	Két derékalj	9	—	20.	8 férfi gyapot ingek	6	—
10.	10 vánkoso, 2. két hajal	13	—	21.	2 lábra való, és 5 ing ajjal	2	—
11.	Két ágyra való lepedők és			22.	10 fejr férfi ing	2	50
	3 rudra való varotasok	4	33	23.	4 hoszu kendők, 5 küsebb	2	33
12.	Egy kotzkás ágy takaro	1	—	24.	2 Zsák és egy véka kender		
13.	Egy bolti szoknya	4	—		mag	1	33
14.	3 maga szőtte fejtős roko- lyák, 3 elő ruhával	13	33	25.	3 Kalangya kender	3	—
				26.	1 Kapa	—	20
összesen						147	11

Mely javak felvétele mű általunk, hogy az irtak szerint ment legyen végbe, hivatalosan bizonyítjuk.

Csik Menaságon 14 Jan 1861

Intze Josef esküt

János Antal esküt

21.

1862

Csedő Dávid vagyonának szétosztása

Osztozó Levél

A folyjo 1862dik évben február ho 9 dik napján a Biro ur parantsából rendeltettünk, a Csedő Dávid kérésére mindenével nevezendő javaknak elosztása véget t. illetik négy felé név szerént e következendők.

- 1 ső Az édes Attyoknak 2 meddü tehén.
Jánosnak pedig 2 tulok negyed füre menők.
Antalnak 2 tulok harmad füre menők
Ignátznak 2 borjus tehén
- 2 dik A juhokból három és két bárán maradott az attyoknál és a két küsebb fijuak.
Jánosnak egy juh és egy bárán.
Borisnak pedig egy juh.
- 3 dik Az épületekből pedig t. il. az őss ház alatta lévő pintzével. A csür és egy istálló árnyékokkal és minden többi küs épületekkel s ugy a sütő derek marad az atyoknak Antal és Ignátz két fijuával.
Jánosnak a ház meg tapasztva egy pár ablakval. A csür bé földve, hozzá tartozó deszkával, padlatlan.

4. Az édes Attyoknak két küsebb fiával jutt egy hordo és egy félvágás fa szekér. Az eke mind hozzá tartozó eszközökkel.
Jánosnak egy egész vágás vasas szekér, negyedik részre.
5. A három részre juttat egy és fél lántz, két bitsakkal, két rosz fél kéz Üst és egy Bokázo furu a lántzok potlására juttatott.
Jánosnak egy lántz negyed részre.
6. A házban lévő apro portékából t. il. egy asztal, egy két szakaszú pad, két kendődzegek, és egy tálos, ugy egy tizen két köblös kar jutott három részre.
Jánosnak egy festett asztal kettős födelel, egy fél kéz láda, és egy hitván hordó negyed része.
7. Két eresztő gyaluból juttot három részre: a nagyobb az attyoknak két fiával, a küsebb pedig Jánosnak.
8. Egy vas villa, egy kollát vas, egy vas ásó három részre.
Jánosnak egy vas villa negyed részére.
9. Három kötő fejszi a három részre, a negyedik jutot Jánosnak. Három faragó fejszi jutott három részre, negyedik Jánosnak. Egyéb apró portékából, t. i. a kádárazo és egyéb eszközökből Jánosnak kiment a negyed része, a három rész pedig ben maradtott.
A nagy rámás fűrész közös maradtott.
A nagy kerék fej furu maradtott olly formálog, hogy Jánosnak szüksége szerént át adatik része szerént használni, s az attyok halála után marad a három ifjunak.
A pálinkafozo Üstött az édes attyok halála után a a három felé hagyta.
A deszka vágo fűrészből negyed részt át adták, az az attyuk halála után pedig a három ifjunak.

A mely fen nevezett minden nével nevezendő portékákat, köz egyesség szerént ment véghez müelőttünk és jóvendőbéli bizonyásgul erősítünk meg, igaz hütünk szerént és neveink alá irás és iratással meg erősittve, a fen irt üdön és napon.

Tompos Péter helyetesbiro
Lakatos János esküdt
Csedő János küseb, rákért iro

Csedő János
Csedő Dávid osztzo
Csedő Antal felek
Csedő Ignátz

Vázlatrajz:

az „ős ház és ős csür”, valamint az „uj ház és uj csür” elhelyezkedéséről.

22.

1865

András Borbára parafernuma

Specificatio

Csik Menasági András Jozsef hajadon lánya András Borbárának minden nével nevezendő ingo és ingatlan vagyonairól, melyeket ugyan Menasági Jakab Jozsefhez vitt férjhezmenetele alkalmával.

A tárgyak megnevezése	Betsár		A tárgyak megnevezése	Betsár	
	F	X		F	X
1. Egy öt éves borjuzo tehén	50	—	4. Egy asztal kék festékel	3	—
2. Két nagy gyapjas juhok	10	—	5. Egy ágy, fekete festékel	1	60
3. Két kanapés padok, festettek	6	—	6. Két karos székek	—	80
			7. Három uj csergék	20	—

A tárgyak megnevezése	Betsár		A tárgyak megnevezése	Betsár	
	F	X		F	X
8. Két derek aljak	10	—	26. Hat hosszú kendők, kettő gyapot	4	—
9. 12 váncosok két-két héjal	24	—	27. Egy férfi gyolts ing	2	—
10. Két pokrotzok	8	—	28. Öt férfi gyapot ingek	6	60
11. Két ágytakarok, egyik bolti, a más szőttés	4	—	29. Öt fehér női gyolts ingek	5	—
12. Négy ágyra való lepedők	4	—	30. Hat takargató kendők	1	20
13. Négy rend rokolyák, elő- ruhákkal	24	—	31. Két gyapju tarisznyák	1	66
14. Egy flaner szoknya, elo- ruhával	6	—	32. Egy bádok szűrő, egy kana, egy gyertyatarto	—	48
15. Egy maga szötte szoknya, előruhával	2	—	33. Egy selem ruha	2	—
16. Két laina vizitkák	4	—	34. Egy tuczat pléh kanál	—	48
17. Egy bolti poszto kurti	5	—	35. Egy tükör	—	32
18. Egy más flaner kurti	2	—	36. Három pár kés és villák	—	50
19. Három derek lajblík	3	—	37. Négy kalangya kender	4	—
20. Egy derek bunda	1	—	38. Hat darab köblös zsákok	2	—
21. Egy nagy suba poszto szinnel	20	—	39. 1 1/2 véka kender'mag	1	50
22. Egy szőr ruha főre való	4	—	40. Egy nagy záros láda kék festékkel	3	—
23. Öt más főre való nagy ruhák	5	—	összesen	260	93
24. Négy kis zsebkeszkenyők	—	60	azaz kétszázhatvan forint és 93 Krajtzár értékben.		
25. 6 asztalra való abroszok, kettő gyapot	8	—			

Az elől megirtak darabról darabra megbecsültetvén általunk, az irtak szerént vétetet keresztül,
annak valóságát hitelesen tanusitjuk.

Csik Menaságon 26^{ik} január 1865

Bende Josef m. p. eskütt
Adorján István m. p. jegyző

Az eredetivel pontról pontra megegyezik tanusitja

Adorján István jegyző

23.

1867

Jakab Trési parafernuma

Inventárium

Al Csik Széki Menasági Jakab Josef Trési hajadon leányának, minden nével nevezendő pernafernumá-
rol, melyekett a most folyó 1867 ik évi junius hónapjának 16 ikán férhez menetelével, ugyan Mena-
ság potyandi ifj Legény István Ferentzhez vitt, amelyek alant irtak által betsü szerént vetettek fel,
rend szerint így következnek, hogy tuni illik:

A portékák nevezetesen	osztrák értékbe		A portékák nevezetesen	osztrák értékbe	
	fr	X		fr	X
(Tárgy felsorolás nincs!)	3	50		15	
	2			1	
	1	50		5	
	40			7	
	14			30	
	12			9	20
	10			2	
	4			1	
	20	50		12	

mely szpetzifikátzio, hogy mindenekbe mü előttünk és általunk megirt módal, hogy menvén végbe, és adtunkki jövendőbéli használatra, az egyik Jakab Josef benlako házánál, az előirt év és hónap 16 ik napján

24.

1870

Intze Borbára parafernuma

Kötelezvény

A kötelezvény után járandó házassági pereforum felvételén Intze Borbárának volt:

1.	2 uj csergék	26	60
2.	2 derekaljok, két-két héjajal	17	—
3.	10 vánkosok, két héjajal	16	60
4.	6 rokolják, hozzá tartozó előruhával, és 2 rend . . . viselőik, ebből kettő szoknyák	32	—
5.	9 db ingek, 5 bolti, 2 kender, 2 gyapot férfi ing	10	60
6.	5 fejjérnép ingek, boltiak	5	—
7.	1 posztó kurti, bolti: 1 vitizka, magok szőtte	8	—
8.	2 uj vizitkák, boltiak; 1 magyar fejjérnép ing	3	—
9.	Gasmir	5	—
10.	5 főre való ruhák	5	—
11.	2 léhel és egy pár gereben	1	50
12.	1 festett ágy	1	60
13.	Mint hogy az előb irt ifju lány Borbárának az nagyon hirtelen üdő(ben) férhez menni következet, az hoszu bunda vételére üdő nem lévén, azért az után megfizetendő. Tehát az nagy Gödör tőn levő 1 1/2 vékás szántó öszföldünket adgyuk az bunda helyébe Még a fen irtakhoz utána teendő az Pernaforum kipótlásául:	30	—
14.	Az Taplotza lokán 1 vékás öszföld, az Intze Tamás és . . . Mihály szomszédok közt	20	—
15.	Pad oldalában Erdély Péter és Dániel János szomszédok között	20	—
16.	az Alsó fordulóban az Árnyékba Szabó Dániel és Intze Josef között 2 köből féreje	20	—
17.	az Alsó fordulóba Törvény sarkába egy darab kaszáló, Erdély Károly és . . . István szomszédok között	50	—
18.	Fisak fején mind egy 3, vagy 4 rendü kaszáló a Tompos István, András István szomszédok között	20	—

Ezen fen irt hat darab ingatlan fekvők szántó és kaszlókat úgy adjuk elé az előbb irt pernafernumnak pótlásul, mint hogy által ósmértük, hogy valamint férhez adott Julis leányuknak adott javakhoz hasonlíthatjuk. . . , ezekkel pótolván oly formán, hogy ezen hat darabból álló fekvők öröké Borbára leányom és férjének András Ignátnak örökre kezekben maradgyanak, hogy ebből Julis ne keressen holtunk után.

Az mely irt 1870. év

Bartos Lajos (m. p.)

András István

25.

1880

Bakó Elek elszegődési bére

Egyeségi szerződés

Mely kötetett Csik Pálfalván 1880-ik év január 2-án egy részről Csik Pálfalvi Bakó Elek és más részről Csik Menasági Jakab Jozsef között u. m.

1. Elszegődötti említett Bakó Elek fiát Eleket említett Jakab Jozsefhez az 1880-iki évré és pedig 17 forintért készpénzben és egész ruházataért, a mely áll a következőkből.

1. Egy főbeli sipka	4. Egy bunda ujastól
2. Egy zeke	5. Három ing t. i. kender, és három lábravaló
3. Két fehér harisnya	6. Egy pár bocskor sziju

Hogy ezen egyesség mindkét fél közös beleegyezésével kötetett, azt ezennel nevök aláírásával bizonyítják. Csik Pálfalván 1880 január 2-án

Fogadó

Jakab Jozsef

Elszegődöttő

- + Bakó Elek
- + tanu Gál József
- + tanu Gál András

26.

1891

István Julianna parafernuma

Perefernális leltár

a melyben menaságufalvi István Antal leányának Juliannának férhez menetele alkalmával Csik Menasági Sipos Pálhoz minden ingo és ingatlan javakat viszen, ezekről valo felvétel forint és krajcárokba.

A tárgyak megnevezése			A tárgyak megnevezése		
1. Egy festett kasztenos, záros láda	4	50	19. Hat abroszok, ebből két gyapot	8	—
2. Egy két födelű festett asztal	3	—	20. Öt hosszú kendők, 5 takargatok, két szelvet	5	30
3. Egy festett pad	3	—	21. Nyolc köblös zsák, 1 átalvető, 1 tarisznya	5	40
4. Egy festett ágy	2	—	22. Egy véka kendermag	1	—
5. Két csergék, magaszötte	14	—	23. Két pár csizmák, két porcellán rokoja	6	—
6. Egy festékes, két ágytakaro, egy bóti	9	—	24. Egy maga szötte kurti, két tekenyő, egy szorolapát	1	60
7. Két derekaljak, egy héjal	11	—	25. Egy páros léhel, egy pár gereben, egy laskavágó	1	60
8. Tizenkét vénkosok, 6 két-két hajal, 6 egy héjal	18	—	26. Egy pár kés, 12 kanalak, 6 villák, 1 laska siritő	—	90
9. Két ágyi lepedők, egy szalmazsák	2	—	27. Egy tükör, 3 kép, 1 torma reszelő, 1 szűrő	1	30
10. Három bolti szoknyák, előruhák	16	50	28. Egy levesmerő, 1 tőtsér, egy gyertyatartó	1	16
11. Öt rokolják, ebből három bolti, előruhák	13	—	29. Egy szénfogo, egy palacsintasütő, egy rosta	1	50
12. Három kurti, ebből kétő poszto, boltijak	12	—	30. Egy tepelő, egy tilo, négy porcelán tál	1	50
13. Tíz főrevaló ruhák, boltijak	11	—	31. Három üveg, négy pohár, 3 boros pohár	1	—
14. Öt kisebb ruhák, boltijak	2	50	32. Két diszke bárány	7	—
15. Hat vizitkák, s két lajbi	8	—			
16. Tíz férfi ingek, ebből 1 gyoics	10	—			
17. Öt lábravalók	2	50			
18. Tíz női ingek, ebből három gyoics, egy alsó ingalj	5	—			

Hogy ezen leltárba felvett javak alul irt betsüsekkel lelkiismeretesen megbetsültetvén, feladatonk szerént mű meg irtuk, a melyet az irsátudók saját kezüleg, az irni nem tudók kereszt jegy elnyomatukal megerősitünk.

Csik Menaság Ujfaluban 1891 január 17.

(Az aláírások hiányoznak!)

27.

1894

Erdély Erzsébet parafernuma

Inventarium

Cs. Menasági Erdély Lajos hajadon leánya Erdély Erzsébetnek, amelyeket férhez menetelekor minden ingó és ingatlan vagyonokat Adorján Gáborhoz vit.

A tárgyak megnevezése	Betsárak	A tárgyak megnevezése	Betsárak		
Két kanapélyos padok és egy festett asztal, kétfedelű	12	—	Két festett záros láda	4	—
Egy pár festett szék és egy festett ágy	3	60	Egy osztovata minden késégével	4	—
			Egy festett kendőszeg		50
			Egy darab négy éves tehén, borjudzo	55	—

A tárgyak megnevezése	Betsárak	A tárgyak megnevezése	Betsárak
Egy pár fias juhó	13	Két kurtik	2 50
Két cserge	14	Egy női suba	14
Egy pakrotz és egy festékes	6	Tíz darab női ingek aljastol	10
Két derekaljak, héjastol	14	Kilentz drb férfi ingek	9
Tíz párnák, két-két hajal	20	Nyoltz drb abroszok, ebből	
Két sikantus lepedők	4	négy gyapot	12
Ágyi lepedők, három darab	2	Kiseb nagyob kendők	
Egy szalmazsák	1	huszonnégy darab	6
Két ponyva	2	Egy varotas lepedő	1
Tizenöt darab zsák,		Zsebkeszkenyők hat darab	3
sikantus, ebből négy	6	Egy darab nyakkendő	1 20
Öt drb, maga szötte rokoják,		Négy kép egy egy tükör	3
előruhástul	12 50	Egy léhel és egy tükör	3 80
Egy szőr rend öltön és egy		Tizenhat darab kanalak	— 30
kender rend	8	Egy levesmerő kanál, reszelő	60
Két szoknya és egy rend szövet	14	Egy rosta és egy szita	— 60
Egy fehér rokolja és		Egy pár csizma	2
kilenc drb réklik	9		
Tizenhét drb ruhák főrevalok,		összesen	288 26
ebből kilenc szőr	15		

Hogy ezen fenirt vagyonok a betsüsök által lelkiismeretesen betsüfittettek az neveik aláírásával, vagy nevük előtt kereszt jegyet saját kezüleg nyomták el, megerősítés véget.

Csik Menaságon 1894 április 7-én

Dénes Istvánné
sz. János Trézia betsüs
Erdély Regina betsüs

megkért névaláírójuk

Erdély Károly
bíró, tanu

28.

1903

Káruly Júlia parafernuma

Spetzifikátzioja

Csik Menasági Karoly Imre hajadon leányja Károly Juliának minden ingo és ingatlan vagyonairól, mellyeket Latz János ifju legényhez férhezmenetelével elvit.

1903. év július hó 14-én

foljosz.	Nemek megnevezése	Ko	fi	foljosz.	Nemek megnevezése	Ko	fi
(Folyószám)				(Folyószám)			
1.	2 záros festett ládák, egyik kasztenes	16		2.	1 asztal, egy és két kanapéjos padok	20	

foljosz. (Folyószám)	Nemek megnevezése	Ko	fi	foljosz. (Folyószám)	Nemek megnevezése	Ko	fi
3.	1 tálas és egy fogas festettek	10		23.	5 db lábra való	5	
4.	1 osztováta minden készségivel	10		24.	17 női ingek, 4 gyolcs ezekből	10	
5.	1 festett ágy és 2 festet székek	6		25.	12 ingaljak	6	
6.	Kis tekenők, 1 laska deszka	5	80	26.	9 abroszok ezekből: 5 gyapott, 4 kender	15	
7.	3 derekaljak, 2 hajjal	44		27.	15 hoszu kendők	15	
8.	3 csergék, 1 pokrotz, 1 festékes	70		28.	14 takargató kendők	15	
9.	15 vánkosok, 2-2 hajjal	60		29.	14 kisebb és nagyob zsákok	12	
10.	4 ágytakarók, 2 bolti, 2 maga szötte	11		30.	2 tarisznya, 2 érc üst, 2 érc lábcsok	7	60
11.	3 fehér lepedők és surdej	4		31.	1 léhel, 1 pár gereben, 2 sziták, 1 rosta	4	
12.	1 női suba, 3 bolti kurtik	56		32.	1 reszelő, 1 kanna, 1 gyer- tyatartó, 1 gyertyaöntő	1	
13.	4 bolti szoknyák, felsőkkel együtt	56		33.	3 tuczat plékanál, 1 leves merő	8	
14.	9 szőttés rokoják	54		34.	9 bolti villák, 1 kés nagy, 2 kisebb	2	60
15.	3 karton rokoják és fláner szoknya	20		35.	1 békeny, egy lapicka, 1 laska siritó, 1 fakanál	--	80
16.	8 előruhák, tiz vizitkák	28		36.	27 db porcellán edény	--	--
17.	5 fehér rokoják, ezekből 3 gyolcs, 2 gyapott	8		37.	1 tükör, 1 nagy kas, 3 üveg, 8 poharak	2	80
18.	7 db posztó főre való ruhák	16		38.	1 hat éves tehén	140	
19.	9 ruhák: 7 szövet, 2 sejem	18		39.	4 darab juhak, egy juh tejelő	36	
20.	9 db kisebb ruhák, főre való ruhák	8		40.	1 imakönyv		
21.	16 db zseb keszkenők	3	20				
22.	12 férfiingek 9 csapott, 3 gyolcs	22					

Hogy ezen specifikációban irt vagyonok rendről rendre elé hozattak és két becsüsök által lélekismeretesen lebecsültettek, annak valóságát tanusítjuk.

Kelt mint fennebb

Előttünk

Dénes József
Dénes Imré

Becsüsök

András Erzsébet
férj. Nagy Gáborné

+ Adorján Ignáczné
sz. Dénes Mária

névőrja Dénes József

29.

1908

András Mária parafernuma

Perefernalis levél

mely felvétellett Csik Menaságon az 1908 október hó 17 napján az András Ignác benlakó házánál, Mária leányának minden nével nevezendő vagyonaírói, melyeket Csik Menasági Jakab Ferenc ifju legényhez férjhez menetelével vit u. m.

folyosz.	Tárgyak megnevezése	K	folyosz.	Tárgyak megnevezése	K
1.	3 drb egy nagyobb kasztyeny, egy nagy és egy kisebb ládák, festett	36	19.	1 pár cipő	18
2.	1 kétfedelű asztal, festett	12	20.	9 drb férfi ingek, házi gyócs és botiak	21 60
3.	2 kanapélyos festet padok és 2 székek	25	21.	4 drb gypot lábravalók	5 60
4.	1 drb festet ágy	10	22.	8 asztalterítők, abol 6 házi szőt, 2 bolti	20
5.	1 drb szalma zsák	2	23.	12 drb törölköző kendők: 4 boti és 8 háziszőt	13 60
6.	2 drb ágyi lepedők, háziszött	9	23.(!)	12 drb kis tagargató kendők	3 60
7.	2 drb lepedők, egyik gyolcs és egyik házi szőt	11	24.	12 drb köblös zsákok	10
8.	2 derekajak, bolti héjakal	40	25.	1 posztó tarisznya	2
9.	4 drb: 2 drb csergék és egy pokroc és 1 festékes	64	26.	12 drb, abból 6 kés és 6 villák	4
10.	14 db: 12 vánkoscok 2-2 héjakal, eből 2 kicsi	52	27.	30 drb evőkanalak, eből 6 kávék kanalak és 1 reszelő	12
11.	1 db boti posztó kurti	12	28.	4 drb: 1 gyertyatarto, 2 kalács sütő és 1 téasztasütő	3
12.	10 rend boti ruhák, alsó, felsőkkel együt	144	29.	1 drb téglázó vas	5
13.	3 drb alsó rokoják boltiak	15	30.	12 poharak	2
14.	8 drb boti kötények	8	31.	9 drb fali képek	15
15.	5 drb nagy posztó kendő	12	32.	4 drb kávék finzsa	1
16.	5 drb téli főrevaló kendők	27	33.	3 drb: egy teplő, és egy tilo, egy vetőfa	4
17.	7 drb: 4 selem háromszög főrevaló kendők, 3 zsebkendők	29	34.	2 drb tehének	160
18.	6 drb hosszú női ingek	9	35.	2 drb anya juhok	12

azaz 1061 korona 44 f.

(Három inagatlannak csak a telekkönyvi számát sorolja fel.)

mely vagyon álasokat a feladás és látamozásunk és becsü szerént vetük és írunk, fent irt évben és napon. A feleknek kiadtunk két példányban, minek valóságát neveink aláírás és iratásával megerősítettük.

Jalab Károly tanu
Csedő Ignác
Dániel Borbála
Székely Erzsébet
Csedő Ignáczné sz Györfy Katalin

András Mári
egyéb semi keresetem

30.

1908

András Julianna parafernuma

Csikmenasági András Ignázt hajadon leánya András Julianna minden ingó és ingatlan vagyonaíró, az mellyeket Károly Sándor ifju legényhez férjhez menetelével elvit.

Nemek megnevezései	Fr.	kr.	Nemek megnevezései	Fr.	kr
1 drb kasztenos láda	24	—	12 „ férfi ingek, 6 drb lábravalók	30	—
1 „ tálas, 2 drb egyes szekrény	38	—	12 fehér női ing, ingaljak	24	—
2 pad, 1 drb kétfedelü asztal	28	—	13 drb zsákok	13	—
1 drb ágy	6	—	2 „ szita, 1 rosta, 1 tekenő	10	—
2 „ derekalj	44	—	1 pár gereben, 1 léhel	1	60
3 „ csergék	50	—	Két tucat kalán, villa, és kés	6	—
11 „ vánkások, két-két héjjal	55	—	1 drb reszelő, tölcsér, szűrő,		
5 „ ágyi lepedők: 3 bolti,			szita és kanna, 2 üveg kantsó	1	10
2 maga szötte	22	—	2 bádóg . . . 2 lábas, 1 tükör,		
3 „ fehér ágyi lepedők	6	—	1 tarisznya	4	80
1 nagy kurti, 2 rend öltöny	24	—	1 drb kártya vízfordó, 1 üst	3	—
1 drb esküvői rend öltöny	18	—	Egy osztováta egész készségével	12	—
6 „ rokoják: 5 szötte, 1 bolti	39	—	1 drb szapuló kád, tseberrel együtt	8	—
2 „ fehér rokolják és 5 vizitkák	16	—	1 tehén	90	—
10 „ fejre való nagyruhák	40	—	1 pár anyajuh	24	
2 „ zsebkendők	2	—			
8 „ asztalra való	21	—	összesen	772	50
12 „ hosszú, 12 drb kurtább					
kendők	18	—			

Ezen fenirt vagyonok betsüsök által rendről rendre megvizsgálván és lelkilsmeretesen megbecsültettek, annak igazolását tanusítjuk.

tanuk

András Julis
Károly Sándor
Dénes Imre

betsüsök

* Erdély Anna
* Károly Katalin
általam
Dénes Imre

31.

1909

Adorján Rozália parafernuma

Leltár

Csik Menasági Adorján Rozáliának minden ingó és ingatlan vagyonaíró, amelyeket férhez menetele alkalmával Csik Menasági Ferentz Sándorhoz vitt 1909

Tárgyak megnevezése		Tárgyak megnevezése	
1 kasztenos láda	16	2 pár cipők, 13 női ing	8
1 üveges tálás	40	Férfi ingek, 4 lábravalók	28
1 kétfődelű asztal	12	Egy osztóvata teljes felszereléssel	—
1 barna fias láda	24	Egy sütő teknő, egy gyurogató	—
Festett ágy	11	teknő	—
1 karosszék	6	1 szórólapát, szita, rosta	—
1 fél-kéz láda, 2 kendőszeg, 2 fogas	7	1 lugozó üst, 1 kisebb, egy vasfazék	—
2 derekaljak, egyik héjjával	—	1 pléh lábas, 1 füles tál, 1 fődő	—
2 csergék és pokroz 1 festékes	59	1 pár gereben, egy léhel, egy	—
Vánkosok	60	levesmerő	—
3 ágyterítő, ebből 2 bőti,		2 reszelő, 1 tölcsér, 1 ivókanna	—
1 sikantus	10	1 szűrőszita, 1 tükör	—
3 ágyi lepedők, egy szalmazsák	8	Kantáros fazék, nagy fazék mázas	—
6 asztalterítő, 14 kendők	26	1/2 tucat kalán, fél tucat villa,	—
Takargató kendők	10	fél tucat kés	—
Kurti, főrevaló nagyruha	24	2 literes üveg, 2 félliteres üveg,	—
3 rend női szőrruha	40	10 nagyfazak	—
Három szöttes rokolják	20	1 függő lámpás, gereben, 1 tepelő,	—
5 alsóruhák, 9 főre való, 3 ruha,		1 tilo, 1 cseber	—
15 zsebkendő	28	2 éves üszötínó, 2 anyagjuh	—

Dénes Jozsefné
Erdély Ferencz
Bende Ferencz

32.

1914

Gál Károly özvegyének vagyonleltára

Perefernális petisfikacioja, avagy is leltár felvétele a Csik Szentgyörgyi elhalt Gál Károlynak hátra hagyott özvegye, született Károly Katalinnak minden ingó és ingatlan vagyonainak felvétele.

Egy üveges kaszten, egy láda, 2 pad festetek, 2 asztal, 2 szék, egy ágy festettek, egy kisebb láda	84	—
Egy osztóvata minden hozátartozóval, egy nagy tekenő, egy kisebb, 1 véka, 2 désa, 1 edény tartó, laska siritő, szóró lapát	29	—
Egy ércz fűttő, 2 db üstök, egy nagyobb, egy kisebb	38	50
1 szalmazsák, 2 derekalj, 2 cserge	80	—
4 db éjji lepedők, egy fali szőnyeg, 5 alsó lepedők	40	—
12 db párna, 2-2 hajal	72	—
12 db férfi ingek, 5 db lábra való	29	—
11 női ingek, 8 db hosszú kendők, 12 db takargató kendők	23	20
6 asztalra való abroszok, 10 nagyobb, 2 kisebb zsák, 2 db kurtik, 1 kisebb,		
1 nagyob, 1 db nagy ruha, 1 bolti ujas férfi	43	—
7 rend rokoják, felsővel együtt, 2 db fejei rokoja, 14 főre való ruha	32	20
1 női főkötő, lajbi, 1 posztó tarisznya, 1 ponyva	10	—
több darab házi edények	22	—
hasonlag: kés villa fazék	10	50

2 szita, 1 rosta	40	—
1 pár papucs, 1 eső ernyő, 1 szekér után való kötél		
1 pár gereben, 1 léhel		
5 db fali kép, 2 db tükör, 2 óra		
12 db nagy üveg pohár, 10 kisebb poharak	3	20
7 db üvegek kisebb-nagyobb, 1 üveg lámpa	1	50
1 női kestyű, 1 db pléh kondér, 1 gyertya tartó	2	40
1 cseber, 1 vitzartó kártya, 1 harisnya sziju, 1 lapító	4	10

Egy darab szántó a Menasági határban az ugy nevezett Bende homlokába Bálint Lázár és Káru Imre szomszédságában, egy 2 vékás ösz-föld. — Nagy völgy dülőben Kerácson Márton és község szomszédságai közt 1/2 vékás föld. — Cseterőse dülőbe Káru Imre és község szomszédsága egy darab szántó egy köblös föld.

Hogy az elől irt ingó és ingatlan jelen levő becsüsök által let meg becsülve, azt az írástudók név alá írásukal és az írástudatlanok név elejbe tett kereszt vonásokkal igazoljuk.

Kért néviro: Magyar Ignácz

Magyar Ignácz
+ Bandi István

1914 május 17-én.

33.

1918

Lukács Rozália parafernuma

Leltár a meljet

Lukács Rozáliának Károly András ifjú legényhez férhez menetele alkalmával vitt az 1918. április 6-án minden ingó és ingatlan vagyonaírói.

Ssz.	Dbsz.	Tárgyak megnevezése	K	f	Ssz.	Dbsz.	Tárgyak megnevezése	K	f
1.	1	asztal	100		20.	6	lábura valók	100	
2.	1	üveges	200		21.	13	női ingek	300	
3.	1	ruha szekrény	200		22.	10	női lajbik	30	
4.	1	pad	80		23.	13	rend női ruhák	2600	
5.	1	ágy	90		24.	8	alsó ruhák	500	
6.	2	derekajok, egy hejal	280		25.	3	kabátok	200	
7.	2	csergék	400		26.	15	fejre való kendők	300	
8.	2	paplan	320		27.	2	hárász kendők	100	
9.	3	ágyterítők	200		28.	2	nagy kendők	200	
10.	11	vánkosok	800		29.	16	zseb kendők	32	
11.	2	szalmazsákok	100		30.	10	kötény	300	
12.	4	ágyi lepedők	100		31.	1	viaszos asztalra való takaró	100	
13.	13	abroszok	150		32.	22	zsákok	132	
14.	12	hoszu kendők	240		33.	1	ponyva, 1 átalvető, 1 magvető	26	
15.	18	kurta kendők	180		34.	2	kasok	54	
16.	11	terítők, asztalra valók	200		35.	1	fonokerék	20	
17.	3	terítők	40		36.	2	lámpások	100	
18.	5	szelvét	50						
19.	9	férfi ingek	180						

Sz.	Dbsz	Tárgyak megnevezése	K	f	Sz.	Dbsz.	Tárgyak megnevezése	K	f
37.		több házi szükségre való edények, porcelán	140		45.	1	varó gép, egy léhel, 1 gereben	220	
38.	1	pléh tál	10		46.	3	pár cipők	360	
39.	2	fogas, 1 kanáltartó, 1 só-tartó, 1 szemetmerő	15		47.	2	kis ülő szék, 1 tilo, 1 teplő	50	
40.	1	kiseb és nagyob kanalok	12		48.	2	malacok	400	
41.	1	vila és 7 db kés és 1 leves merő	16		49.	1	tehen a borjával	2800	
42.	2	üveg, 6 vizes pohár, 18 kisebb pohár, 6 seres pohár	48		50.	1	két vékás föld az Árnycék dülőben	80	
43.	1	gyertya tartó, üveg kancsó, 2 db tálca	10		51.	1	darab 8 vékás zab föld Meszárnyékában	80	
44.	2	tükör, egy énekes kép, 2 db disz tál	35				összesen: 13680		

Hogy ezen, fen irt vagyonok a két jelen lévő tanuk előtt darabról darabra megvizsgáltatak és a két becsüsök által lebecsültetek, melynek jó létét tanusitjuk.

Kelt Csik Menaságon 1918 április 6-án

Előtünk

Incze Albert
Tekse Ignác

Becsüsök

András Albertné
sz. Berde Anna

+ Incze Albertné
sz. Adorján Rozália

általam Tekse Ignác
Tekse Ignáczné

34.

1919

Csedő Rozália második férjhezmenetelekor vitt parafernuma

Perefernalis levél

Csedő András benlakó házában 1919 április hó 28-án, a mely ingó és ingatlan vagyonokat Gál Károlyné született Csedő Rozália férhez menetele alkalmával Csik Menaság Ujfalusi Bandi Dániel ifju legényhez vitt.

Egy sifon
Egy üveges kaszten
Egy kanapéjos
Kanapéjos padok
Festett dupla asztal
Festett székek
Festett ágy

Szalmazsák
Derekalkak, egy-egy huzattal
Csergék
Paplan huzattal
Ágyi lepedők, háziszóttas
Egy gyolcs lepedő
Sikantus lepedő

Ágytakaró gyapjuból	Finom szövet, két rend ruhára valo
Ágytakaró bolti	Poszto
Varrógép	Réklík
Bolti abroszok	Előkötény
Házi szőtt asztali abroszok	Pár cipők
Hosszu kendők	Porcelán tányér, 6 leveses
Rövid kendők	3 cserép, 1 érc, 1 pléh fazék
Férfi ingek	3 pléh lábos
Lábravalók	12 kanalak, 12 kés és villa
Hosszu női ingek	1 levesmerő kanál, 1 tölcser, 1 reszelő, 1 sótartó
Rövid ingaljak	Üvegek, 15 kis pohár, 6 nagyobb poharak
Köblös zsákok	Osztováta csörlő kerékkel
Kisebb zsákok	Egy huzzó kád, 1 cseber
1 magvető, egy átalvető	Anya juh, 1 kicsi bárány, 2 diszke
Hosszu bunda	Egyéves ökörtino
Női kabátok	Nyolc véka terjeföld zabnak
Hárász kendők	
Háziszöttes szoknyák	Csedő Ignáczné becsüs

35.

1919

Csedő Erzsi parafernuma

Perefernum levél

Mindazon ingó és ingatlan vagyonokról a melyeket Csedő Lajos hajadon leánya Erzsi férhez menetele alkalmával Tekerés Lajoshoz magával vit.

folyó- sz.	Nevezetesen	Érték for.	folyó- sz.	Nevezetesen	Érték for.
1.	Egy darab két fedelű asztal	12	14.	6 db nagy párnák, 3 küseb, 3 kicsi	630
2.	Egy darab üveges kaszten	—	15.	4 ágyi lepedő és 2 szalmazsák	100
3.	Egy darab sifon	20	16.	1 rövid plüs (3/4-es) kabát, meg egy kis tavaszi kabát	45
4.	Egy kanapejos pad, egy éjeli szekrény	40	17.	1 lüszter rend ruha	30
5.	Egy darab ágy, féderrel	200	18.	1 rend fekete, fehér bluzzal együtt	150
6.	Egy kisebb láda, egy mosdó szekrény	10	19.	1 setét rend ruha, 1 szőr rend ruha	40
7.	4 db egyes székek és 2 kisszékek	55	20.	2 szőtes rokoják, egy bársony- bluz	30
8.	1 osztováta, minden készségivel	30	21.	1 rend rozsaszin, 4 db fehér bluzok	50
9.	1 sütő tekenyő, egy laska deszka	8	22.	4 db alsoszoknya, egy kék bluz	62
10.	1 káposztás kád és cseber	60	23.	1 kötöt kendő, meg egy nagy- ruha	16
11.	2 db cserge és 1 pokroc, 1 paplan	400	24.	2 db hárász kendő, 1 blüs kendő	22
12.	2 db derekalj, derekaj huzat	250			
13.	2 db szőr ágyterítő, még két lepedő	180			

folyó- sz.	Nevezetesen	Érték for.	folyó- sz.	Nevezetesen	Érték for.
25.	11 fejkendő	23	44.	7 db csésze, 1 cukortarto, 4 vizes pohár	45
26.	1 rend esküvő	200	45.	4 kispohár, 4 nagy pohár, 3 db üvegek	10
27.	1 kötény, 20 db zsebkendő, 1 pár keztyü	230	46.	2 sültés tál, 1 üveg tészta tartó	32
28.	8 db abrosz és 2 futó	90	47.	1 leveses tál, 6 leveses tányér, 6 db süteményes	100
29.	1 vászon abrosz, hosszú kendő 13, 7 gyapot	100	48.	1 lapoczká, 1 szemet merő, 1 pár gereben, 1 hurkatöltő	24
30.	12 db takargató	36	49.	1 fátyol szita, 4 pár cipő, 1 pár harisnya	280
31.	2 pár függöny	40	50.	egy asztali lámpa	50
32.	12 db stikolás	30	51.	1 varógép	170
33.	10 db férfi ingek	1000	52.	1 zsák buza, 1 rozs, 1 árpa, 3 zab, 1 pityóka, 1 véka elegyét	500
34.	5 db lábravaló	50	53.	1 veres tehénke	1600
35.	10 db női ingek és 2 lajbi	806	54.	2 db anyajuh	400
36.	1 nyakkendő	30	55.	1 hathonapos sertés	400
37.	14 köblös zsák, 2 kisebb	140	56.	Csatóföldi alatt egy 14 kupás kenderföld, az Biro fíjoké melet	50
38.	1 fali tükör és egy kis tükör	32			
39.	1 kalap, óra, 2 db képek	15			
40.	8 pléh edény	26			
41.	3 csupor, 1 gyertyatartó, kávéfőző, reszelő	16			
42.	12 kés, 12 villa, 6 kicsi kalán	166			
43.	1 mosdó tál, még két tál, palacsinta sütő	34			
				hogy ezen jelzettjavak összesen.	9271

A feleknek a feladása szerint irtuk meg a Csedő Lajos benlako házánál, két példányban atuk ki, mindkét félnek, valóságul neveink aláíratásul megerősicsük,
Kelt Menaságon 1919 január 23.

az legény részéről
Bakó Ferenc

a leány részéről
Csedő Vendel

36.

1930

Keresztes Margit parafernuma

Hozománylevél

azon vagyon állásokról melyet vitt Keresztes Margit férhez menetele alkalmával Bálint Márton Menasági lakoshoz.

	Lei Bani		Lei Bani
1. 1 ágy, 1 asztal, kihuzos	6.000 —	4. 2 szalmazsák, 2 derekalj huzatok	2.800 —
2. 1 sifon és 1 üveges, 2 derekalj	2.800 —	5. 1 cserge, 10 fejpárna; 2 huzatok, 1 kicsi párna	6.300 —
3. 2 szék	— —		

	Lei Bani		Lei Bani
6. 3 ágyterítő, 2 asztalterítő: 2 színes, 1 fehér	3.200	–	18. 1 kosár, konyhaedények
7. Ágyi alsó lepedő, 1 gyólc	1.000		19. Osztváta felszereléssel
8. 16 abroszok, 3 párnahaj	1.850	–	20. . . . 5 szentkép
9. Törölköző, 14 db takaró ruhák	2.400	–	21. Káposzta kád, egy cseber
10. Férfi ingek, 6 lábravalók	1.900	–	22. 1 darab szántó föld, két véka féreje
11. 12 női ingek			23. 1 darab szántó a Felbűkk nyakán 3 véka féreje, 1 szántó a Kisbérczen
12. 3 zsákok			24. 8 véka rozs
13. 6 női ruha, 2 blúz			25. nyolc véka krumpli
14. 1 női hosszú kabát, alsó szoknya			26. 2 juh
15. 1 nagykendő, 1 hársz kendő			
16. 7 fejkendő, zsebkendő			
17. 1 pár női cipő, 1 óra, 1 függő lámpa			

A fent foglalt becslés lelkiismeretesen történt, melyet tanuság képen megtanúsítjuk.

Továbbá a felek előtt felolvastattott és megmagyaráztatott és jóváhagyott és kézalírásával megerősített.

1930. Bálint Márton
Keresztes Margit

FÜGGELÉK

Szavak és szólások

(Összegejtötte. U. Kerékgyártó Adrien és Ujvári Béla)

A mellékelt szó- és szólásanyagot a közölt inventáriumok szövegéből emeltük ki, lehetőleg betűhíven. Tudniillik – mint már említettük, – az eredeti iratoknak csak egy része áll itt rendelkezésünkre, más részét negyven év előtt a helyszínről másolatban hoztuk magunkkal. Ez utóbbiakban előfordulhatnak betűeltérések.

1./ A régi és a helyszínen még használt tájszavakat az iratokban található alakjukban jegyeztük ki. Értelmezésüknél a helyszíni jelentéstartalmukat vettük alapul, s kiegészítettük, pontosítottuk a régi magyar és idegennyelvű szótárak segítségével.

2./ A tájszólások kiemelését azért tartottuk fontosnak, mert igen jellemző képet nyújtanak a korról, a gondolkodásmódról, jogéletéről.

3./ A szógyűjteményben sok a régi – főként a latinból – átvett, de már a magyar nyelvhasználatnak megfelelően alkalmazott, tehát *meghonosodott* szó. Ennek magyarázata egyrészt az, hogy irataink éppen abból az átmeneti időszakból valók, amikor a hivatalos iratok szövegezésénél kezdtek áttérni a magyar nyelv használatára, viszont a latinnak megfelelő jelentéstartalmú magyar szókincs még nem alakult ki, illetve nem volt általánosan elismert. Másrészt az inventáriumok lejegyzői közt igen különböző iskolázottságú egyének vették fel a leltárakat. Kijegyeztük a latin eredetű szavaknak a szövegben előforduló, különböző hangzóváltozásokkal előforduló alakjait is.

4./ A régi hivatalos iratok régtől megszokott *latin kifejezései* sőt egész *szócsoportjai* fellelhetők az inventáriumokban. Ezek közt akadnak, melyek helyes latin ortográfiával és nyelvtani alakban kerültek a szövegbe, míg mások hibás alakban, csak hallomás után, eltorzításokkal szerepelnek az iratokban. Sőt, értelemváltozások is megfigyelhetők, melyek csak a szöveg összefüggő, folyamatos olvasása során derülnek ki.

ab anno	évtől kezdve
abrosz, főre való nagy ruha	1.) asztalterítő 2.) lepedő, melyet a nők esőben magukra terítenek
absolváltatnak	felmentenek a teljesítés alól
acta	hivatalos írás, jegyzőkönyv
acti ad die supra	történt a fenti napon
ad futuram	a jövő számára
adnák elő perefenumaikat becsüre	mutassák be perefenumaikat megbecsülésre, összehasonlításra
adtuk jövendő bizonyosságul	jövöbeni bizonyítási eszközül
aeternitátim biratik	örök tulajdonná válik
aláb való	kevésbé értékes, alsóbb rendű
állották ki	fizették ki
alsóing	a székeleknél az ingalja (pendely)
általüsmertük	beláttuk
anno die sacra	évben és szent napon

anno et die praescripto	az előbb írt év és nap (keltezésnél)
anno die ut supra, -sacra	a fenti évben és napon, – szent napon
annuatim	évente
annuál	beleegyezik, megegyezik, enged
annyuki darab	az anya tulajdonában levő tárgyak, anyai örökség, anyai magánvagyon
árnyék	többnyire a falhoz épített, homlokzatán két rúddal alátámasztott félnyereggető (szekér, taliga állás)
asessor	tisztség, ülnök
asztal keszkenyő	asztalkendő, szalvéta
átalvető	kettős tarisznya, amelyet oly módon vetnek vállra, hogy egyik fele előre, a másik hátra kerül; anyaga erős kendervászon, vagy színes mintás gyapjúszőttes
átlag, átalag	boroshordó
atyánk maga beszélette	atyánk maga emlegette, mesélte
avatag, avadag	elhasznált, vásott
belé szálla	beköltözött, lakja
békény	kalácssütő, bádogból való forma
bicsak	zsebkés, bicska
bocskorsziju	vékony, egyenletes vastagságú és szélességű, bőrből vágott szíj a bocskornak a lábhoz való erősítésére
bokáj, bokály	karcsú, egyfülű, hasas, ónmázás cserépkorsó
Boldog Asszony hava	január
bonificál, bonifikált	kártalanít, kielégít, kielégített
borna borna	mezőgazdasági eszköz része; a borona tölgyfából készített gerendája, amire a borona fogait illesztik
bornáló borna	mezőgazdasági eszköz: a föld megmunkálásához, porhanyításához használt vas- vagy fafogakkal ellátott eszköz
borna deszka	gyalulatlan, faragott, vastag deszka
bornafa	faragott fenyőgerenda a ház falának
böjtelő hava	február
böjtmás hava	március
bükkuszuzik	bükkfából faragott, lábakon álló láda ruha-félének (vö. kar)
capitális	tőke, adósság
cibere	erjesztett gábonalé

comuni bonorum	közösjavak, a javak összessége
commovató	lakó, lakozó
communitás	közösség
compositus	összerakott, összeállított
computálás, computálván	összegezés, hozzászámítva, beszámítván
conditioval lón edgyezések	oly feltétellel, kikötéssel létrejött megegyezés
czondra	hosszú ujjas, körülbelül a combközépig érő köntös, szúrféle
czondra posztó	legtöbbször fekete durva gyapjúfonalból szőtt, négynyüstös, ványolt posztó
csákó	régi szabású, karima nélküli, csonkakúp alakú fejrevaló (katonaviselet)
cseber, seber (vízhordó-, itató-)	fából készített, egyfülű, vödör alakú edény; több mérete ismert: a 70 cm átmérőjű 60 literes, a kisdud cseber 35 cm átmérőjű csebrecke
cserge	általában két szélből összevarrt, hosszúszerű gyapjúból vagy szegényebbeknél félgypajúból lomposan szőtt pokróc; ványolják
csendességet megnyerő osztályt tesz	egymás közt békés megállapodásra jut
csikojtyu, csikolytu, sikolytu	1.) szövőszéken a csiga, vagy karika, mely a nyüstöt tartja 2.) az a kis szerkezet, amellyel a téslát csatolják az eketaliga rúdjaához
csöllő kerék	a vetülfonalnak szövéshez való előkészítésénél használatos eszköz
csür бүтү	a csür rövidebb oldala
de ere nem menének	valamire nem hajlanak, nem fogadják el a javaslatot
deflorátis	elhervad, szüzességét veszti
defolkáljon	vonja le
defumti	elhalálozott, kimúlt
derék (pl. hordó)	nagy méretű
derekalj	tollal puhán töltött, párnánál nagyobb, derék alá helyezhető ágynemű darab
derekalj-haj	a tokra kerülő, legtöbbször mintás szövésű huzat
derekalj-tok	sűrű szövésű vászonból készítik, ebbe töltik a tollat
deszka fedél	deszkából készített fedélhéjazat
deszka tetőfedéshez	él és hornyolás nélkül egymás mellé, s részben egymásra helyezett deszka
dénár	régi pénznem

désa, dézsa

die ut supra in aesibus posteritatu

diszke bárány

diszke kos bárány

dos

ecsénk

egész hozzávaló alkalmatosságával

egész ruházat

egész szalonna

egész vágás szekér

egyéb semmi keresetem

egyes szék

egymásközött eligazították volt

egymás között ki nem egyesülhetvén

egyenlősítve

együtt adtuk meg az árát

együtt szerettek, csináltak, építettek

együtt valóból kereset

eke hozzávaló alkalmatosságával

ekéhez tartozó portéka

eke taliga, talyiga

elegyes búza

elegyit

elköltötték

előkötő, előruha

ércz füttő

erre mű nem menünk

eskadron Comendo (escadron commando)

e szerént ment végbe

etas (aetas)

etast eléri

élet szükségére kötöttük

háztartási faedény; a szükségletnek megfelelően különböző méretre készítették, kevésbé folyékony anyagok tárolására (túró, vaj, sonkoly méz)

a fent jelzett napon az örökösök házában

még nem ellett juh

fiatal kos

1.) a fiatal férjnek a nászra adott ajándéka 2.) a nő özvegyiségére szánt juttatás, ami a férj halála esetén a nő tulajdonává vált

öcsénk; fiatalabb fiútestvér

minden felszerelésével

teljes öltözet; alsó, felső

teljes oldalszalonna

gabona- és szénahordásra használt széles nyomtávú szekér; gabonából 4–6 kalongyát rakhattak rá

mást, többet nem követelek

egy személyre való szék

egymás közt megegyeztek, -megbeszéltek

nem tudtak egyezsége jutni

valamihez kiegyenlített, azonos értékűvé egyenlített

közösen fizettük ki

közösen szerzett anyagból közösen építették

közös vagyon

eke összes kellékével, felszerelésével

eke tartozékai

vontatást segítő kétkerekű taliga, amit az eke gerendelyéhez patinggal csatolnak

búza és rozs keveréke

kever

felhasználták

kötény

vaslapos főzőhely

erre nem voltak hajlandók

lovasság századparancsnoka

így történt

életkor

nagykorú lesz

élelmiszert vettünk érte

excentálódtak	kielégítettek
excepto	kivéve
excriminál	megvizsgál
falus bíró	a község választotta falusi előljáró
fejjin	helyneveknél előforduló meghatározás; a völgyet lezáró hegycsúcs alatti terület
fejérnő, fehérnép	nő, asszony
fejős juh	egyszeri fejésre két kanálynit meghaladó tejet adó juh
fejszi, féjszi (kötő-, faragó, húsvágó-)	fejsze; 1.) kötőfejsze a ház falát alkotó bornafák összeillesztésénél használt faragó eszköz 2.) a hús feldolgozásához használt fejsze
fejtü (fejtő)	több elemi százból összesordrott pamutfonal: szövéshez, hímzéshez használt
fejtüvel varot	fejtüvel hímzett (lepedő, párnahuzat)
fékes kanca	az a ló, amelyiket a szekér fékezett oldaláról fognak be
feladás és látamozás	a tárgyak bemutatása és számbavétele
feladás szerint irták meg	felsorolás, bemutatás után vették jegyzékbe
felébe vett (föld)	a termés feléért használt föld
felsőországokba menetelekor való transport	tőlük északra eső országba vezényléskor (pl. Csehországba)
félkéz üst (-fejsze, -láda, -cseber)	egy kézzel használható, illetve felemelhető tárgyak
fertáj gyapot	a súlyegység negyedét kitevő gyapotmennyiség
fertájos üveg	negyedliteres üveg
festékes	többszínű gyapjúfonalból szőtt, mintás székely szőnyeg; asztalra, ágyra
félvágás szekér	kisebb méretű szekér; erdőjárásra használták
fijas láda	kis, belsőosztattal ellátott láda
fide nostra	igaz hitünkre
finivel osztály	befejezett osztzkodás
fiúlány	ha a családban nincs fiú-örökös, a leányt fiúsították
flaner, flanel	pamutfonalból szőtt, meleg, gyárban készített anyag
flinta	hosszúcsövű puská
florénus Hungaricus	magyar forint: 100 dénár, 50 krajcár
foltában lévő (év)	folyóév, folyamatban lévő
fonalul elvitte	fonal alakjában vitte el

font	súlyegység
fontos vas	a súlyegységnek megfelelő vassúly
forduló határba	a kétnyomásos gazdálkodásnál a határt két részre osztották s a kettő találkozását nevezték így
fundus	földbirtok
fructus	gyümölcs, termés
furu (bokázó-, csapozó-, hosszúszerű, bordréta, kicsin-, töllékó, tollivatlan-, nagy kerekfej-, háromágú-, kettőző, katza-)	fúró: fúrófajták
futura ad aute tam necessar	jövőbeni szükségletre, felhasználásra (vö.: jövődöbeli bizonyosságul)
füles véső	kerékfej kivésésére szolgáló véső
fűrész (ostor-, keretes-)	femegmunkálásnál használt fogazott fémszerszám
gabonatarató kar	nagyméretű lábakon álló, gabona tárolására használt láda; gyakran a molnárok készítették
ganyézó deszka	a szalmás vagy érett trágya jól tapad, ezért a földekre való kiszállításakor a szekér oldalához támasztott 2-2 deszka tartotta; ürítéskor kiemelték a deszkákat és ledöntötték a trágyát
garas	pénznem; a XVIII. században 3 krajcár
gasmir (kasmir)	finom szövésű, vékony gyapjúból való gyári anyag
gereben, gerebeny	nyéllel ellátott két deszkalapocska, amelyből szögek állnak ki; rostfésű a szösz és csepű különválasztására
gerendel	eke tartozéka: tölgyfából faragott, hosszú görbe rúd, amellyel az eke kormányát (szarvát) a taligával összekötik
göbe, bője	koca
gyalog katonáné	a határőr katonaságnál gyalogoként szolgáló katona felesége
gyalogpad	csak ülődeszkából és négy befűrt lábbal több személy részére — készített ülő alkalmatosság
gyapotvászon	pamutfonalból, vászonkötéssel szőtt vászon
gyér	ritka
gyócs, gyolts, gyolcs	finom, fehér vászonféle; általában tisztán lenből vagy finom gyaputfonalból szövött anyag
gy. r.	gyalogrendű; gyalogos szolgálatot teljesítő katona
hágdosó lajtorja	egyágú, tetőhöz vagy falhoz támasztható létra (megkülönböztetésül a szekér oldalaként használt létrától)
halála után el nem rendelé	végrendelettel nem intézkedik

hamuverő	a kemencénél hamu kikotrására használt eszköz
hariska, haricska	hajdina, pohánka, tatárka gabonaféle; magjából kását és lisztet készítenek
harisnya	fehér vagy szürke, házi szövésű, ványolt posztóból szűkre szabott nadrág
hárász kendő	gyapjúszövet nagykendő
hasonlag	hasonlóképpen, úgyszintén
ház kamarájával	első szoba és a mögötte lévő kis helyiség
házbeli portékák	a ház berendezéséhez, – felszereléséhez tartozó tárgyak összessége
héhel	kenderszálat párhuzamosító eszköz
héj (huzat)	vánkost borító felső vászon huzat
hirtelen időben	gyorsan, rövid időn belül
hitőtárs	feleség
hitvány	elhasznált, gyenge
hiu	csűr feletti padlástér egy része
hosszú járom	a szántásnál vagy erdőlésnél használták, hogy a marha könnyebben húzhassa a fordulóban, az egyenlőtlen terepen az ekét vagy szekeret, és szánt
hosszú kendő	1.) fejre borítható s nyak köré csavart kendő 2.) törülközőkendő
hosszú kosok, kozsok	juhborból való, lábszárközépig érő kabátféle
hosszú vas	az ekevasak közül a gerendelybe függőlegesen erősített, földet hasító, kés alakú vas
huszár	a határőrségben a XVIII. század végétől saját lován szolgáló katona
hütös, hites	faluvezetőségi tag
hütös birák	tisztségükbe beiktatáskor esküt tett bíró
in aedibus posteritatu	az örökös házában
id est, idest	azaz, ugymint
ide eodem	ugyanoda
igaz hütünk, hidünk szerint	régi latin szöveg magyar fordítása
ingalj	női alsó ruhadarab; vastagabb vászomból készítik
innepnapi kötő	ünnepnapon viselt kötény
interes, interesre adott pénz	kamat, kamatra adott pénz
inventárium	leltár
investigál, investigáltatott	részesített, juttatott
iratos (bútor)	festéssel díszített

ismég	megint
ítáletes kimondásunk	döntésünk
iustamento	jog szerint, becsületesen
jövendőbeli bizonyosságul, jövendő bizonyosságul, jövendő szükségletre	a jövőbeni bizonyításra, igazolásra
jukos	lyukas
jus, anyai jus	megillető rész: amit az anya magánvagyonából a lánygyermeknek örökölnek
juste	igazságosan, méltányosan
kád (káposztás-, ciberés-)	fadongákból, különböző méretre, kör vagy ovális alapra összeállított faedény káposzta savanyítására, maláta készítésére használják
kalangy, kalongya	22-26-27 kéve a termőföldön összerakva alkot egy kalangyát
kalány	kanál; régen nyírfából faragták
kantáros fazék	szíjból vagy zsinemből készített hálóba helyezett fazék
kar	kisméretű láda női ruhák tárolására, a nagyméretű gabona tárolására
karácsony hava	december
karos pad	több személy részére készített ülőhely; karfával
karosszék	egy személy részére való szék, hátrésszel és kartámlákkal
katona ló	hátasló; teherhordásra nem foghatták be
kárból behajtott	a tilosföldről behajtott ló vagy marha
kártya	faedény: a nagyobb vízhordásra, a kisebb ivóedényként szolgál
kas	1.) kétfülű fonott kosár 2.) a szekér oldalához és aljához erősített, kosármódjára fonott lapok
kávésfindzsa	kávéscesze
kendőző kendő	vállkendő, törülő
kendőszeg	falra erősített, fogakkal ellátott deszkalap; a fogaira edényt és kendőféléket akasztottak
keresztvonásukkal, keresztjegy elnyomatukkal, kereszt jegyet saját kezüleg nyomták el	az írni nem tudók aláírásuk helyett nevük helyére keresztet írtak, ezzel igazolva a más kéz által leírt nevüket
kerék ráfolva	vasabronccsal ellátott kerék
keszkenyő	különböző anyagból készített négyszögletű kendő
ketteje	kettő valamiből
két fedelű asztal	kettős asztallappal készített asztal
két rendbe	két alkalommal

keze alá megmaradt	nála maradt
kezemre adta	megfizette, megadta (az adósságot)
kézen fogott közbirák, kezen fogott közbirák	alkalmanként bíraskodásra felkért személy, a felkérést kézfogással erősítették meg
kézvonó, vonókés	fa megmunkálására való eszköz: két fafogantyúval ellátott kés
kicsid, kisdéd	kicsi, kisméretű
kikivánják a részt	a vagyonból részüket kérik
kikivána szállni az atyjától	el akarja hagyni a szülői közösséget
kilencz mejékel vetet vászon	meghatározás a vászon sűrűségére és szélességére
készítettem a magam kenyerén	magam keresetéből készítettem
kollát vasával	az üstnek a tűz fölé helyezésére szolgáló eszköz; földbe szúrt forgatható üsttartó: a „vasával” azt jelenti, hogy az üsttartó kampója is megvolt
kompona	1.) fából készített kétkarú mérleg 2.) súlyegység, kb. 9 kg Menaságon
konvenciós cseléd	előre megállapított munkára és időre, juttatásra szerződötetett cseléd
koppantó	ollószerű eszköz; ezzel vágták le a gyertya elszenesedett kanócat
korcsója, korcsola, korcsolyaszán	erdőlésen használt rúdnélküli szán
kozok, kosok	báránybőrből készített, dísz nélküli, kb. bokáig érő felső kabát
köböl	űrmérték egység; koronként és helyenként változó mennyiséget jelentett
köblös föld	területmérték; a föld területét aszerint mérték, hogy hány köből gabonát vethettek belé; 2 köből búza kb. 1 katasztrális hold bevetésére volt elegendő
ködmön	juhbőrből készített, derékba szabott, kb. csípőig érő felső ruhadarab
költségből kifizetődött	az eladott áru árából kifizették
köpönyeg	díszítetlen felsőruha; sötét színű szűrposztóból
kötél	a széna és a kevés gabona hordásánál a rakományt lekötik, arra szolgál az elől rövidebb, a szekér végénél a kb. 10-15 m hosszú kötél
közegység szerint	a közösség megállapodása szerint, közös meg-egyezéssel
közönséges, közönségesből	közös, közösből
közönséges házhoz tartozandók	általánosan használt háztartási tárgyak
kupa	űrmérték; a veder nyolcadrésze (kb. 1,5 l)

kurti	asszonyi és férfi rövid, gyapjúszövetből (vagy vastag flanelből) varrt kabátféle
különböző matériákból való rokoják	gyári anyagokból varrt szoknyák
külön szálása után	külön költözése után
Küsasszony java	augusztus
küsdög	kicsi, kisebb, fiatalabb
küvül	kívül
lábravaló	gatyá
láda	1.) a kisméretű ruha tartására való 2.) a nagyméretű gabonátárolásra
ládás asztal	az asztal lapja alatt fiók és kisméretű szekrény van; kamarás asztal ajtaja vas csuklón fordul
ládás pad	hosszú, alacsony ülésre is alkalmas ládaféle (vö.: szövegrésszel)
laina	len, lenből való
lajbi	1.) női ruhadarab; anyaga szőrös bőr, vagy finom posztó; hátat, mellet fedí 2.) férfi lajbi derékig érő, testhezálló ujjatlan szövet ruhadarab
lajtorja	lásd; hágdosó lajtorja
lantorna	állatok belső szervéből nyert megszártított hártya, amelyet az ablaküveg elterjedését megelőzően az ablakra feszítettek
lapicka, vaslapicka	kanálszerű eszköz; parázs kisedésére
laposvas	az eke része; eketalpra szerelt ekevas
laska	metélt tészta
laskadeszka	gyúródeszka
laskasírtó	sodrófa
lebecsülték	megbecsülték
legej, légelj	vízhordásra használt lapos hordócska
léhel	a kender feldolgozásánál a rostok párhuzamosítására használt szegrózsás eszköz
lófő	lovas határőr (1764 előtti társadalmi rang)
lok	helyneveknél a két hegy közötti völgyecske, keskeny tér
lószán	rúddal ellátott, lóval vont szán, ünnepi alkalmakkor használták
lűszter	női ruhakelme; alapanyaga fényes gyapjú
maga kötségin, költségin	saját pénzén, – pénzből

magam kenyeremen	saját keresetem, – ellátásom
magos kender	magokat termő kender
magos szál fonal	magos kender rostjából való durvább fonal
magyar forint (florenus Hung.)	16 1/3 garas
malátos cseber	malátakészítéshez használt cseber
m. p. manu propria	saját kezűleg
manuscriptum	kézirat
medence, melence	kisteknő, általában kézmosásra, mosdásra használtak
megegyesülnek	egyezségre jutnak
megkíványozá az feljelhetőben való részit	kívánja a fellelhető vagyonból a reá eső részt
megszakították további keresetüket	elálltak további keresetüktől
mejjék	láncfonal a szövőszéken
mejjéket vet	láncfonalat vezet, helyez fel a szövőszékre
mejjre való	lásd: lajbi
mindenöket keresők szakasztattak	a további keresnivalójuktól elutasítottak
ment végbe	történt
minden szerivel	összes felszerelésével, kiegészítő darabjaival
Mindszent hava	október
minek előtte	az előtt, mielőtt
miségihez képest egymást elüsmérve	összehasonlítva az értékeket egyeznek ki
mobile bonum	ingóság
mobileisteit	ingóságait
mobile, mobilli immobile bonum, portékák	ingó és ingatlan tulajdonok, javak
most folytában lévő év	folyó év
most és jövőendőbelieknek	most élőknek és utódoknak (tudtára ad)
mozgó és mozdulatlan örökség	ingó és ingatlan örökség
muhar	1.) női ruhaszővetfajta; finom fésűsgyapjú felhasználásával készülő bolyhosított anyag; 2.) selyem szövet
mü kenyerünk mellett	mi láttuk el, tartottuk el
mü, münköt	mi, minket
nagy bunda	hosszú női, prémmel bélelt és szegélyezett, brassói posztóval fedett kabát
4-ed, negyed füre menő marha	négyéves marha
ne keressen holtunk után	ne követeljen halálunk után
nemitatioja, nemitáltatot	megnevezése, megneveztetett
nobilis	nemes

notar, nótárius	községi jegyző
oly hozzátétel mellet	azzal a kikötéssel
ontok	vetülék fonal
osztály feletti egyesülés	osztózáson megegyeztek
osztováta	szövőszék
öreg meddű (juh)	semmit, vagy egy fejésre esetleg csak két kanálnyi tejet adó öreg juh
örökre kezekbe maradjon	véglegesen tulajdonukban maradjon
ős ház, ősiben marad	szülői-, régi, családi házban marad
őszföld, őszhatár	olyan jó föld, amibe ősszel búzát, rozstot vagy árpát vetnek, de zabot nem
őszi gabona	Ősszel vetett gabona
ősztöke	eke tartozéka; fanyelű vaseszköz, amellyel az ekéről a rátapadt földet, gazt letisztítják, vagy a búza közül a gyomot irtják
ottand	ottan
padtalan	különböző anyagból készített padlózat hiánya
parafernum, paraphernum	kelengye, hozomány (vö.: szövegrésszel)
pating, patigál	gúzs vagy lánc, amellyel a taligát az ekével összekötik
petició	kérés
petsétünkkel rubiálván	pecsétünkkel ellátván
posztó hosszú bunda	lásd: nagy bunda
posteritás	utód, leszármazott
postensio, podtensio, praetensio	igény, követelés
pretindolja, pretindáltatik	óvásul felhoz, követeltetik
(ne) pretendálódjanak	ne zaklassák
pro futura	jövőre, későbbiekre
protestátu	tilalmazott (föld)
protoculum	jegyzőkönyv
primipipulus, pplos	lófő
pityóka	burgonya, krumpli
pixidarius	gyalogos határőr (1764 előtt)
plüs	gyapjúból vagy pamutból szőtt ruhaanyag; egyik oldalán bolyhosan szövött
portio	birtokrész
posztó szoknya	finom ványolt szövetből varrt szoknya
pünkösd hava	május

rakó-szán	teherszállításra használt szán
rása	vastag, de lágy, erős gyapjúszövet; nem finom fajta; a kevésbé jómódúak szoknyát varrtak belőle
rebonifikál	kártalanít, visszafizet
rectifikál	kiigazít, eligazít
referála	elbeszélte, beszámolt
refundálni tartozik	tartozik megtéríteni, megadni
refusio	visszatérítés
registrum	jegyzék, lajstrom
registrálta	jegyzékbe vette
regiment commandó	ezredparancsnok
regvizitum, recvizitum	eszköz, holmi
Rh, rhénus forint	rajnai forint; a tallér 2/3 része, 60 krajcár
rendbe	három vagy négy ízben; alkalommal
rendről rendre megvizsgál	egyenként, darabról darabra számba vesz
rend szerént	egymásután, sorrendbe
res mobile et immobile	ingó és ingatlan javak
retendáljuk	elengedjük, leszámítjuk
retuált jószág	kérdéses jószág
réfolve, ráfolva	a fakerék vasbronccsal ellátva
rokolja, rokoja	házziszövetű szoknyaféle
romlóivá válik	elpusztul, elromlik
rosta	keretbe foglalt dróthálóból készített, szemcsés anyagok tisztítására használt eszköz
rosos árpa	rozssal kevert árpa; vetőmag
rubiálván	feljegyezvén
rúdra varotas lepedő	rúdra akasztott hűszett lepedő; szobát díszítették vele; ruha lefedésére is használták
ruha	1.) vászon öttözet 2.) fejre való kendő
sarló alá való	érett, aratható gabona
schurtz	kötény
scribálván futura ad aute tam necessár	leírtuk a jövőben felhasználásra, bizonyítékul
serpenyő	konyhafelszerelés része: nyéllel ellátott kör alapú edény; tűzálló anyagból
sessió	1.) belseőtelek 2.) ülés
sikkantus	négynyüstös szövés mód
sine iustamento	jogtalanul

sing	régi hosszmérték: kb. 60 cm
sírtő	lásd: laska sírtő
sod, kemence sodokkal	fűtőkemence szabadtüzelésre használt alsó szakaszával
soha többé nem kereshet	nem igényelhet, nem követelhet
sokadalom	vásár
specifikált, specificatio	megnevezett, jegyzékbe vett, jegyzék
só-őrlo padjával	kis állványra állított két kőből álló őrlo eszköz
stikkolás	laposhímnzés
suba	juhbőrből készített, ujjatlan, kerek hosszú bunda
subscribált személjek	aláírók
subscriptio	aláírás
sujták, susták	változó értékű pénznem; hol 6 krajcár vagy 12 dénár; hol 2 garas, 4 krajcáros pénzdarab
surdej, surdé, surgyé	zsalmazsák; ágybavaló
süjtőház, sütőház	a kemence számára emelt, fél nyeregvetős kis építmény; homlokzatát két farúd tartja
S. V.	sárga-veres fajta svájci marha jelzése
szántó-laposvas	az eke része; az eke földben csúszó vasa
szapuló-cseber	mosásnál használt edény; kifolyóval ellátott, fületlen, nagyméretű cseber
szapulószek, -láb	a szapuló-cseber alátámasztására szolgáló, — az aljának megfelelő méretű — falákkal ellátott patkó alakú készség
szekrény	ládafajta; kizárólag ruhaféle elhelyezésére használták
szelvét (serviette)	asztalkendő
szerezte volt	szerezte
szél	szövött anyag szélességét jelenti; az osztóvata szélességével van összefüggésben; a paraszti osztóvátán kb. 50–55 cm; a gyári szövet 80–90–140 cm
szénafühely	a takarmányozásra gyűjtött széna területe; -földje, kaszáló
szép egyezés, szép edgyezésekből	békés megegyezéssel
sziu	a bocskor felerősítésére szolgáló vékony szíj
szokmány	durva szürke vagy fekete posztóból varrt hosszú férfikabát
szőrruha, főrevaló	gyapjúfonalból szőtt fejkendő
szőszvászon	a legalja rostból font fonalból szőtt durva vászon

Szt. György hava	április
Szt. Jakab hava	július
Szt. Iván hava	szeptember
szuszék	lásd; kar, láda
szülői feladásból	a szülők közlése, felsorolása szerint
szűr	szűrposztóból készített férfi felső, hosszú kabátfele; ujjas, bő szabással
taljiga, taliga	az ekének kétkerekű első része, ehhez csatolják a rudat
tallér	ezüst pénz; 24 garas, 72 krajcár
talpaló lánc	a szán talpára csavart lánc; a meredekken ezzel fékeztek a szánt
takargató kendő	háztartásban használt kisebb vászonkendő pl. kovásznak, ételeknek letakarására
tarisznya	vállon hordozható, fedőlappal ellátott zsák; durva vászomból, festékesként szőtt anyagból varrták
táborban van	hadba vonult
tányér	tányér
tálas, pohárszék	falra erősített polc, melyen a cseréptányérokat helyezték el, előredöntöttek; a tányérok egy vízszintes pálcára támaszkodtak; ebből alakult ki a pohárszék oly módon, hogy a tálas alá kétajtós szekrényként helyeztek
tászli	batiszt vagy csipkefodor a ruha nyakán, a csepezés szélén
teknő, tekenő, tekenyő	egy darab fából kivált hosszúkás tál; mérete szerint dagasztásra, mosdásra, kovászolásra stb. használt háztartási edényféle
tepelő, tiló; törő vagy vágó	kendertörésre használt eszközök
terje föld	terület meghatározása aszerint, hogy mennyi megvethető bele
téglázó vas	a téglá és cserép alapanyagát sárverővassal verték ki
tésla, tézsla	1.) az ökörfogatban a szekérrúd meghosszabbítása 2.) az eketaliga vagy a borona elé akasztott rúd, amely mellé az igás állatot fogják
testimonális	örökséget bizonyító levél, igazoló írás
tok	sűrű szövésű vászon zsákocská; ebbe töltik a párna tollát
torokban, torkán	helymeghatározás; völgy elején
többré abból nem részesített	másra nem adott pénz

többnységére	értékesebb, többet érő voltára
többre üt betű szerint	nagyobb értékű a felsorolás szerint
tövin	helymeghatározás: a hegy alján
tulok	felnőtt herélt marha, választástól igazásig
türedék, türet türedecse vászon	a megszővött, de feldolgozásra még nem kerülő vásznat összegöngyölve tárolják; az egy türet hossza nincs meghatározva
tüzelő kemence	fűtésre használt kemence
tűzfogó	vasból készített fogóféle, mellyel a tűzzel dolgozók a parazsat felfogják és a szükségnek megfelelő helyre teszik
ujjas köpönyeg	durva, barnára festett gyapjúszövetből készített, egyenes oldalakkal és ujjakkal szabott felsőruhadarab; hűvös időben munkába menet viselték
utilitas	haszon, jövedelem
utinitásában	használatában
ut supra (anno die ut supra)	mint a fent jelzett évben és napon
ünő borjú (üsző borjú)	szopós korú borjú, választásától vemhességig ünő, aztán tehén
üst (borfőző-, lenfőző-, vízmelegítő-)	fémről kalapált, széles szájú edény
vagyon állás	vagyon érték, vagyon mennyiség
varot, varotos, rottos lepedő	fejtővel díszített, szélén keresztzemes hímekkel vagy más díszítéssel ellátott lepedő
vaslapicka	kanálszerű eszköz; a tűz kezelésére
vasas szekér	megvasalt szekér
vánkoshéj	a vánkoson cserélhető párnahuzat
vetésföld	szántóföld
vetőfa	szövés előkészítéséhez használt eszköz; ennek segítségével határozzák meg a láncfonal s ezáltal a végvászón hosszát
véka	1.) űrmérték: kb. 20 liter: nagyvéka 28 liter 2.) kétfülű kerek vagy hosszúkás kosár, vagy másféle edény
vékás férhely, vékás féreje	1/8 hold bevetésére egy véka magra volt szükség
vetőllő, vetélő	a szövőszék felszereléséhez tartozó eszköz: csónak alakú; ezzel vezetik a vetőlékszálat a láncfonal közé
vette volt felibe	felibe do'gozta; fél termésért dolgozta meg
vici, vicinus	1.) szomszéd 2.) a szomszédos föld tulajdonosa
vidua	özvegy

virágos szál fonal

virics

virics mérő

viseletes, vüseletes

vizitka

vonószék

zálogos jószág

zálogosít

zeke

zsírfogó, sírfogó

x, X

sorszámok jelölése:

virágos kender rostjából nyert finom fonal

1.) főként a nyírfa kérgéből nyert édes folyadék
2.) pálinka vagy sörfőzésnél az első gyenge lepárlás

virics mérő edény

használt kopott

a blúzok egyik fajtája

fafaragó szék; ebbe fogják be a faragásra szánt fát

zálogba adott vagy kapott föld

földet használatra kap vagy ad bizonyos összegért
szürke háziposztóból készített egyszerű szabású rövid kabát

félhenger alakú, csúcsos végű vas- vagy cserép-
edény: ebben tartották a megolvasztott zsírt

a krajcár jelzése

1 ^{mo}	primo	első
2 ^o	duo	második
3 ^{tio}	tertio	harmadik stb.

IRODALOM

- APOR Péter**
1972 *Metamorphosis Transylvaniae azaz Erdélynek változása (1736)*. Budapest
- BALASSA Iván**
1944 Adatok a székely népi italok ismeretéhez. *Ethnographia* LV. 88–93.
- BARABÁS Samu**
1934 Székely oklevéltár 1219–1776. Budapest
- BENKŐ Károly (kisbatzoni)**
1853 Csík, Gyergyó és Kászon leírások két t.i. általános és részletes osztályokba. Kolozsvárt
- CSEREI Farkas**
1800 A magyar, székely asszonyok törvénye melyet E'ként nevezetű, de egy Vérű Nemes Nemzetnek Törvényiből, Törvényes Szokásiból, Végzásiból egybeszedett. Kolozsvárott
- DOMOKOS Pál Péter**
1959 Háromszék és Csík vármegye adóügyi összeírása 1703-ban. Történeti Statisztikai Közlemények III.
- ENDES Miklós**
1938 Csík-, Gyergyó-, Kászon-székek (Csík megye) földjének és népének története 1918-ig. Budapest
- GYÖRFFY István**
1937 Viricselés a Székelyföldön. *Ethnographia* XLVIII. 205–220.
- HASSZMANN Pál–KÓSA-SZÁNTÓ Vilma**
1976-77 Adalékok a XX. század eleji felsőháromszéki perfernum kérdéshez. In.: *Aluta* 343–351.
- IMREH István**
1973 A rendtartó székely falu. Bukarest
- KÓS Károly**
1981 Népi írott források a székelység anyagi kultúrájának múltjához. *Ethnographia* XCII. 471–477.
- LIPSZKY Johann von**
1808 *Repetorium aller Oerter Gegenstände die in der Königreiche Ungarn, Kroatien, Slavonien, samt der Militär-Grenze, wie auch des Grossfürstenthums Siebenbürgen vorkommen*. Ofen
- B. NAGY MARGIT**
1970 *Reneszánsz és barokk Erdélyben*. Bukarest
- ORBÁN Balázs**
1869 Székelyföld leírása. Történelmi, régészeti, természetrajzi s népismeii szempontból. II. Pest
- SZABÓ T. Attila**
1947 Erdélyi népi mesterek és tisztségviselők a XVI–XIX. századból. In.: *Erdélyi tudományos füzetek*. Kolozsvár
- SZÁDECZKY Lajos**
1896 Székely oklevéltár. Kolozsvár
- WERBŐCZY István**
1894 *Tripartitum Opus Juris Consuetudinarii Inclyti Regni Hungariae*. Magyarország szokásos jogának Hármaskönyve. Fordította, jegyzetekkel és a mű történetének megírásával kiegészítette Csíky Kálmán. Budapest

Inventare aus Csíkmenaság (1779–1930)

Als Schüler der Professoren Pál Teleki und István Györffy führten wir in den Jahren 1941, 1942 und 1943 eine organisierte ethnographische und geschichtliche Sammlung in einem siebenbürgischen Szekler-Dorf durch: Csíkmenaság (Armășeni, Rumanien) liegt unmittelbar am Fuße der Csiker Schneeberge, umringt von Wäldern, Wiesen und eine wenig Ackerland, im Tal des Baches Taploca. Der einzige Zufahrtsweg verbindet das Dorf mit Csikszentgyörgy.

Die Einwohner der Siedlung waren privilegierte Szekler, die bis Ende des 18. Jh. als Grenzer dienten. Obwohl ihre Vorzugsstellung infolge der geschichtlichen Ereignisse größtenteils aufhörte, bemühten sie sich, ihre alten Traditionen und Rechtsgewohnheiten zu hüten und weiter zu vererben. Dazu trug auch ihre geographische Isoliertheit wesentlich bei. Im Verlauf unserer Feldarbeiten entdeckten wir unser wertvollstes Quellenmaterial: volkstümliche schriftliche Denkmäler; in den einfachen ländlichen Behausungen aufbewahrte Aufzeichnungen aus dem gleichen Ort kommen mit so wechselvollem und reichem Inhalt gar selten zum Vorschein. Manche der Originalstücke wurden uns geschenkt, andere durften wir abschreiben. Die letzteren sind in der Datensammlung des Ethnographischen Museums zu finden. Von diesen wurden jetzt die Inventare aufgearbeitet und publiziert. Die 36 Inventare folgen einander von 1779 bis 1930 fast ohne Unterbrechung. Davon beziehen sich 20 auf die Mitgift der Braut (Parafernum) die übrigen sind Vermögensinventare sowie Verträge über Teilungen, Wittwenrecht und sonstiges. Es fehlen uns Angaben darüber, seit wann dieses Schrifttum bei den Szeklern üblich war. Die hier publizierten Stücke wurden bereits nach einer bestimmten festgesetzten Form angefertigt und spiegeln die Einwirkung der Kanzleischriften wider. Ihre Verfasser kamen jedoch aus den Reihen der Volksgemeinschaft. Jedes Inventar besteht aus einem einleitenden und einem anschließenden Text, aus der Aufzählung der Gegenstände und den beglaubigenden Unterschriften.

In der Einleitung werden Ursache und Zweck der Inventaraufnahme angegeben sowie die Personen angeführt, mit denen das Inventar zusammenhängt. Das Inventar wurde stets beim Haus jener aufgenommen, die das Vermögen gaben oder aufteilten; eine Abweichung von diesem Brauch wurde eigens angemerkt. Die Personen wurden mit Rangbezeichnung (pixidarius, primipilus; später Infanterist bzw. Husar) genannt. Dieser Familienrang wurde vielfach auch bei den Frauen angeführt. Im abschließenden Text wurde jeweils auf die gewissenhafte Aufnahme des Inventars sowie auf dessen Bedeutung

als eines schriftlichen Beweises hingewiesen. Den Texten ist zu entnehmen, daß die Töchter bis zur zweiten Hälfte des 19. Jh. bei der Teilung von Grund und Boden nicht berücksichtigt wurden.

In der Aufzählung der Gegenstände ist keine verbindliche Reihenfolge festzustellen. Lediglich die Grundstoffe oder zusammengehörende Gegenstände und Geräte kommen gemeinsam vor, z.B. die Geräte der auf Selbstvorsorgung hindeutenden Flachs- und Hanfverarbeitung oder die herkömmlichen handgewobenen Wolltücher. Die Veränderung der Fauentracht in bezug auf Stoff, Schnitt und Tragweise ist an Hand der Inventarangaben deutlich zu beobachten, ebenso auch die städtische Einwirkung. Von den Männertrachten wird weniger gesprochen; in den ältesten Schriften werden einige Mäntelsorten erwähnt, sowie Hemden in den Mitgift-Verzeichnissen. (Diese brachte nämlich die Braut ins Haus des Ehegatten.)

Beim Mobiliar fallen die bedeutende Rolle der Truhen, die Vielfalt der Bänke und die Varianten der Tische und Stühle auf. Die meisten Hausgeräte waren aus Holz und wurden im Winter von den Männern gemacht; sie dienten den ältesten Hausarbeiten: dem Brotbacken und der Wäsche. Die frühesten Angaben über Wirtschaftsgeräte beziehen sich auf den Holzschlag. Beachtenswert ist auch das Material über Viehhaltung und Ackerbau (Pflüge, Wagen, Schlitten). In der Aufzählung bilden die Felder eine eigene Gruppe; dieser Teil enthält eine überaus wertvolle geographische Nomenklatur. Spärlicher sind die Angaben in bezug auf die Siedlung. Hier handelt es sich um die Gebäude auf den inneren Grundstücken, um verschiedene Dachkonstruktionen und die Anordnung der Gebäude.

Das ethnographische Material unserer vor Ort durchgeführten Datensammlung haben wir mit Zeichnungen und Photographien ergänzt. Während aber persönliche Erinnerungen über die althergebrachte Lebensweise und herkömmliche Bräuche nur bis zum letzten Drittel des 19. Jh. zurückführen, zeichnen die Inventare den geschichtlichen Hintergrund einer Periode von fast 200 Jahren auf und bekräftigen obendrein die mündlichen Überlieferungen.

ADRIEN U. KERÉKGYÁRTÓ

CSÓK MÁRTA

„ŐK MINDIG A NAPPAL KELNEK ÉS FEKSZENEK”

(A Néprajzi Múzeum közművelődési munkájáról)

A „rég” és az „új” múzeum (A múzeumi közművelődésről)

Az utóbbi néhány évtizedben – különösen talán a 60-as évek végén és a 70-es évek elején – nagyon megsaporodott azoknak a múzeumpedagógiával, múzeumdidaktikával és ennek legégetőbb kérdéseivel foglalkozó publikációknak a száma, amelyek keresik az új utakat, módszereket a múzeumi nevelés mind hatékonyabbá tételéhez. Többféle megközelítésből, olykor merőben elméleti síkon, néha pedig a gyakorlatból leszűrt konkrét tapasztalatok birtokában intenzíven és nagy nyomatékkal hívják fel a figyelmet a szerzők – az Egyesült Államoktól kezdve a Szovjetunióig – arra az új múzeumpolitikára, amely azt a változást fejezi ki, hogy a második világháború után alapvetően megváltozott a múzeumokkal szembeni társadalmi elvárás. E kérdéssel többek között a Leningrádban, 1968-ban megrendezett ICQM-kongresszus is foglalkozott.¹ A művelődés lehetőségeinek közkinccsé tétele – ha más-más ideológiai meggyőződés által vezéreltetve is – elsődleges cél és sürgető szükségesség a modern ipari társadalmakban. A művelődés és az önművelés jelentős színhelyeként, a tudatformálás műhelyeként, a kulturált szórakozás és a múltban-jelenben való autentikus tájékozódás eszközeiként emlegetik a múzeumokat az ilyen kérdésekkel foglalkozó szerzők.² A múzeumpedagógiai szakirodalomból egyértelműen tűnik ki, hogy a múzeumok „szentély” jellege, egy-egy társadalmi rétegre vagy csoportra koncentrációja megszűnőben van, kincseiket a legkorszerűbb eszközökkel és a legújabb vagy legbiztosabb tudományos ismeretek birtokában kell a közönség legszélesebb rétegei számára bemutatni, élvezhetővé és befogadhatóvá tenni.

Napjainkban a múzeumi közművelődési – ezen belül pedagógiai – munka létjogosultságát, szükségességét megkérdőjelezni nem más, mint a múzeumok szükségességének tényét, létüket fontolóra venni. A korszerű múzeumi szemlélet érvényre jutásáért különféle módon harcoltak a múzeumi szakemberek itthon és külföldön egyaránt. Megfogalmazódott, hogy az új célok újfajta múzeumi környezetet és másféle tartalommal létrejövő kiállításokat kívánnak. Az új törekvések attól függően érvényesülhettek az egyes történeti múzeumokban, hogy mennyire volt erős a társadalmi „kihívás” vagyis mennyire volt sürgető az a kíváncsi, hogy élővé, mozgékonyvá, a társadalmi kérdésekre érzékenyen reagálóvá váljon egy-egy múzeum. A fellobbanó „reformtörekvések” rengeteg jó, köve-

¹ A nevelés társadalmi jellegűvé vált és nem korlátozódhat a hagyományos nevelési intézményekre. Ebbe a folyamatba a múzeumok is bekapcsolódnak „eleven múzeum” formájában. ICOM-konferencia, Leningrád–Moszkva. 1968. V. 14–21.

² Noha a múzeum „nemcsak” nevelési és oktatási intézmény, érdemes elgondolkozni, hogy éppen a jelzett lényegéből adódó küldetése elsősorban azon alapszik, hogy mennyire képes az emberi tudatot, a társadalmi tudatot megközelíteni, befolyásolni, adott esetben megváltoztatni. Ez a múzeumi lét meghatározó momentuma. STRÁNSKY, Z. 1979.

tendő és sok szélsőséges, az első próbálkozások nyomait magukon viselő eredményt szültek. Kiemelkedő – mert egyre több ország új múzeumpolitikai törekvéseit egyesítő és kifejező – az a memorandum,³ amelyet a holland kormány 1976-ban nyújtott be a parlamentnek. A memorandum szerzői a legszélesebb nyilvánossághoz fordultak a múzeumokkal kapcsolatos gondjaikkal és e gondokat megoldani szándékozó irányelveikkel. Már a cím – „Új múzeumpolitika felé” – is a kezdetet, a nyitottságot fejezi ki. A memorandum többek között az oktatás és pihenés összekapcsolásának fontosságáról szól, arról, hogy a szemlélődő-művelődő funkció mellett a múzeumok „gondoskodó” és „szórakoztató” helyekké, információs központokká váljanak. Sajátos és egyedi lehetőségükkel, a műtárgyakkal és a kiállításokkal vállaljanak részt abból a munkából, ami a hagyományos szemlélet szerint az iskola és a család feladata volt csupán; az egyén szocializációjának bonyolult és nehéz folyamatát segítik.

Mit tehet ezért a múzeum? Az iskolával szemben a múzeumnak megvan az az előnye, hogy gyorsan, rugalmasan és hatásosan képes reagálni a társadalmi kérdésekre. A múzeumnak lehetősége van tájékoztatni az embereket és olyan módon véleményt nyilvánítani vagy állást foglalni valamiben, hogy közvetlenül befolyásoló erővé váljon. Ezt elsősorban akkor érheti el egy múzeum, ha kiállításai aktuálisak, érdekesek, egyvalamiről átfogó képet tudnak nyújtani. Ha aktuális társadalmi kérdésekről szólnak vagy hozzászólnak azokhoz, a közönség legszélesebb rétegeire tudnak hatni, mert a legszélesebb közönségrétegeket képes vonzani. Ez a rugalmasság pedig múzeumpedagógiai vonatkozásában (különösen az ifjúság részére szervezett foglalkozási formákra gondolva) nagyon fontos.

A kezdeti törekvések elfogadtatásán az ipari társadalmak múzeumpolitikája – úgy tűnik – túl van; ma már a múzeumok világszerte feladatukká, hivatásuk részévé tették a széles és laikus közönség minél sokoldalúbb informálását és nevelését sajátos lehetőségeik szabta kereteken belül. Ahhoz, hogy ezeket a funkciókat betölthesse a múzeum, bővítenie kellett munkatársainak körét. A gyűjtés-örzés-feldolgozás hármasságán nyugalmas kutatógárda kibővült a bemutatást végzőkkel, olyan szakemberekkel, akik láttatni képesek a tudomány eredményeit a műtárgyak segítségével, azaz kiállítást rendeznek. Ekkor jelenik meg a múzeumpedagógus is az új követelményeknek megfelelni kívánó múzeumi területen. Feladata (a kiállításokat magas esztétikai fokón megvalósítani képes szakemberekhez hasonlóan) sokrétű és összetett. Rendszeresen tájékoztatnia kell a közönséget a múzeummal, annak profiljával és törekvéseivel kapcsolatos kérdésekről; foglalkozásokat, bemutatókat, rendezvényeket kell szerveznie a különféle közönségrétegek számára.

Hogyan végezze – a fenti kérdések ismeretében – munkáját a múzeumpedagógus? Az elméletileg megalapozott, jól körüljárható és az ezzel foglalkozók számára világos múzeumpedagógiai szakirodalom a mai napig hiányzik. Célok, elképzelések, jónak és hasznosnak ítélt módszertani leírások, ötletek, tervek szép számmal vannak ugyan, hasznosítható eredmények tucatjaival és imponálóan a közönség igényeit figyelembevevő pedagógiai megoldásokkal, de egységes, az egész múzeumi terület számára használható „múzeumpedagógiai receptkönyv” nem létezik. Sokszínűséget tükröznek a múzeumpedagógiai irodalom hazai és külföldi képviselőinek írásai is. Van, ahol elméleti munkát végeztek először, teoretikai útvesztőkbe tévedtek, miközben keresték a legmegfelelőbb utakat. A múzeumpedagógiai irodalom más része pedig arról ad számot, hogy másutt a

³ SPAANDOK, J. W. M. 1977.

körülmények „megreformálásával”, a gyakorlati munka megkezdésével kívánták felszámolni a hagyományos szemléletet. A vélemények sokféleségét, a nézetek különbözőségét jól jellemzi az, hogy még a múzeumpedagógia szónak is külön irodalma van, a szerzők különféle pedagógiai irányzatok elméletét és módszertanát elfogadva vagy tagadva nyilatkoznak erről. Többen állítják, hogy másféle pedagógiai felkészültségre van szükségük a múzeumpedagógiai munkát végzőknek, mint amilyen ismereteket biztosít az általános pedagógiai képzettség. Némely szerzők az önálló múzeumpedagógiai képzés fontosságára hívják fel a figyelmet. (Figyelemreméltó és érdekes vélemények is akadnak az ilyen tárgyú írások között.) Legrövidebben és legrapánssabban talán az NSZK múzeumpedagógiai munkáját ismertető SCHADENDORF, W. összegzi a múzeumpedagógia lényegét: „A múzeumpedagógia a látható tárgyon keresztül a tárgyért kifejtett nevelési-művelődési tevékenység tudománya. A múzeumpedagógia elsőrendű feladata az, hogy nyitottá tegye a múzeumokat.”⁴ KLAUSEWITZ, W. úgy ír erről, hogy a múzeumpedagógusnak „fel kell ismerni a speciális oktató lehetőséget és jelleget, és ezt kamatoztatni kell, ha ez nem következik be, akkor a múzeum „kacattárnak” lesz nyilvánítva a társadalom részéről és a társadalom megvonja a támogatást a múzeumoktól.”⁵

Ma már több országban szervezetek működnek, amelyek összegyűjtik és tájékoztatják a múzeumokban dolgozó pedagógusokat, gondoskodnak arról, hogy fórumokat teremtsenek számukra, informálják őket belföldi és külföldi eredményekről, koordinálni igekeznek tevékenységüket, vagyis ily módon is hatékonyra segítik válni munkájukat.

Magyarországon a közművelődés intézményrendszerében – különösen az oktatás-képzés tekintetében – rangosodó helyet foglalnak el a múzeumok. A Közművelődési Törvény életbelépése óta a magyar múzeumi terület tudatosan is igyekezett vállalni mindazokat a feladatokat, amelyek új igények meglétére hívták fel a figyelmet és sürgősen jelentkeztek. A Kulturális Minisztérium 1978-ban áttekintést készített e témában „A múzeumok szerepe és tevékenysége a közművelődésben” címmel. Az áttekintés végén, záradékként határozatot hozott arról, hogy minél színvonalasabb és népszerűbb programokat, oktatási tevékenységet fejtsenek ki a magyar múzeumok, éppen közművelődési tevékenységük színvonalának emelése érdekében.

E vizsgálatról függetlenül, a múzeumi közművelődésben dolgozók „alulról” – a mindennapi munka során felvetődő kérdésekre egymagukban választ nem kapva – az elmúlt évtizedekben együttesen, többször is megpróbálták megfogalmazni a legfontosabb célokat és megkísérelték aránylag egységes alapokra helyezni munkájukat, annak elméleti és módszertani részét egyaránt. E viták és megbeszélések során kiderült, hogy legalább annyiféle vélemény és a gyakorlatból leszűrűt legjobbnak vélt tapasztalat létezik, ahányan végzik ezt a munkát. Egységes múzeumpedagógiai szemléletről itthon sem beszélhetünk, még egységes törekvésekről sem mindig. A történeti múzeumok pedagógiai gyakorlata is ilyen gondokkal küzd, e gondokon enyhíteni és a munkát hatékonyabbá tenni több munkacsoport alakult. Az elkövetkezendő évek további elméleti és gyakorlati munkája talán világra segít egy biztosabb és még nagyobb határfokkal működő pedagógiai módszertant és közművelődési szemléletet.

„A múzeumok a kiállítás módjával értelmet adnak a tárgyaknak” – mondják a holland kormányhoz memorandumot benyújtók, és ezzel a múzeumi közművelődés egyik legfontosabb, lényegi kérdését érintik. A múzeumpedagógus többnyire nem tудо-

⁴ SCHADENDORF, W. 1973.

⁵ KLAUSEWITZ, W. 1973.

mányos kutató és nem kiállításrendező. Munkáját és munkájának értelmét, tartalmát és lehetőségeit pedig a kiállítás határozza meg. Akkor, amikor valamilyen koncepció alapján, művészi megfogalmazásban, „tálasban” elkészül egy kiállítás, nem a művészi kivitelezésért és a tudományos mondanivaló helyességéért felelős alkotók állnak a közönséggel szemben, hanem a múzeumpedagógus, a népművelő, a tárlatvezető. Szemben áll azzal a felnőtt vagy gyermek csoporttal, aki kiegészíteni, megszilárdítani igyekszik műveltségét a múzeumi kiállítás élménye által. A múzeumpedagógusnak ebben a magáramaradtságában kell tolmácsolni, jobb esetben csak „kibontani” a rendezők törekvéseit, a műtárgyak és az installáció együttese által meghatározott mondanivalót. A jó kiállításban a „tolmácsoló” nem annyira magányos, mert a jó kiállítás vezeteti önmagát, képes kapcsolatba lépni az egyénnel, élménnyé emelni a látványt. Élményhez akkor jut a látogató, ha létrejön közte és a kiállítás között egy dinamikus kapcsolat.⁶ A dinamikus kapcsolat létrejötté BAACKE, D. szerint egy folyamatot feltételez. Ez a kapcsolat többféle síkon létrejöhet a látogató és a kiállítás között. Első sík a felszínes élmény, a tárggyal való találkozás pillanata, az öröm, hogy találkozott vele. A további „kommunikálás” a tárggyal kiváltja a tárgy jelentőségének felismerését, vagyis olyan irányú érdeklődést, ami már a tárgy körülményeire vonatkozik. (Mikor és hol, hogyan és kik készítették, mire használták stb.). A kapcsolat legmélyebb pontja, amikor az adott tárgy szemlélés közben „bevonul” a szemlélő életébe, kötődik emlékekhez, érzésekhez, tehát köze lesz hozzá. Így a jelenből (tárgy szemlése) a múltba (előzetes élmények alapján a tárgy iránti tüzetesebb érdeklődés) és végül a jövőbe (aktívan beépíti ismereteibe) érkezik a „kapcsolat” révén a szemlélő. Miközben mindez lezajlik, több idősíkot „él meg”; érzelmek ragadják magukkal, latolgat, véleményt formál, dönt – vagyis valóban „dinamikus” viszonyba kerül látogató és műtárgy – ember és múzeum. Ez a dinamikus oktató kapcsolat, ennek létrejötté fontos a mi szempontunkból. Hogyan tudja ezt elősegíteni a múzeumpedagógus, aki a múzeumok legspecifikusabb sajátosságával, a műtárggyal operálhat?

Munkánkából tudjuk, hogy milyen tisztelet és őszinte érdeklődés övezi a látogatók részéről a műtárgyakat. Tisztelettel nézik mint dokumentumot, szöszológját és képviselőjét egy korszaknak, egy kisebb csoportnak vagy csak egyetlen embernek. A történelmi folyamatokat, tényeket és szituációkat bemutató vagy érzékeltető kiállítások gyakran élnek olyan grafikai, technikai és műszaki eszközökkel, amelyek hivatva vannak „kiegészíteni” a műtárgy közléseit, mintegy megnövelni közlési rendszerét. Olykor előfordul, hogy nem is a műtárgy vagy műtárgyak együttese közöl valamit, hanem a kiegészítő megoldások vállalják ezt a szerepet, s közben a tárgy szerény illusztrációként meghúzódik. A kiállításokban dolgozó és a közönség élményszerző-tanuló folyamatában résztvevő vagy azt alakító-szabályozó múzeumpedagógus gyakran látja, hogy mindennek ellenére a műtárgy – kiemelkedve a kiállítási segédeszközök sokaságából – marad meghatározó a kiállítást nézőben. Érezhető tehát, hogy a dinamikus kapcsolat kialakulása valamilyen fokon megkezdődött, egyfajta kíváncsiság (érdeklődés) indult meg a nézőben, és ez az a pillanat, amikor a jó kiállítás kézenfogja és vezeti a nézőt. Felnőtt és gyermek, fiatal és öreg egyaránt élményt vár a múzeumoktól, élmény hatására hajlandó szakítani addigi véleményével, ez jelenti számára a kiindulást ismeretei bővítésére, ekkor kap(na) kedvet arra, hogy a kiállítás közléseit befogadja, interiorizálja. A múzeumpedagógus, amikor ebbe az individuális szituációba belenyúl, sokat segíthet, de ronthat is a dolgon. Munkája akkor lesz csak igazán sikeres, ha számára a kiállítás partner, annak fontosságával és

⁶ BAACKE, D. 1975.

közléseinek lényegével egyetért. Számára minden módszer csak akkor lehet hatékony és jó, ha a kiállítás erre megfelelő alapot nyújt.

A nagyközönség számára készülő kiállítások nem eshetnek a végtelenség hibájába. Ezzel pedig akkor vádolhatók, ha a „rég”i múzeumi szemléletet tükrözik, vagyis hogy vagy túlzottan tudományosak (kizárólag a szakterület művelői számára „mondanak” valamit) vagy erősen esztétizáló. A tudományos ismeretek és az esztétikai kifejezőeszközök együttes érvényesítésére kell törekednie a kiállításnak.

A múzeumpedagógusnak célja az is, hogy a közönség különféle rétegeit „kiszolgálja”. Foglalkoznia kell a múzeum azon látogatóival, akik jószerével csak néhányszor, esetleg egyszer sem találkoztak még a múzeummal, nem tudják, hogy mire használják, mit várjanak tőle és hogyan viselkedjenek benne, tehát nincsenek határozott elvárásaik vele szemben. A statisztikák többféle bontásban közlik a látogatók számát. Büszkén vagy kevésbé büszkén elmondhatjuk tehát (a statisztikákat nézve), hogy ennyi vagy annyi embert sikerült művelnünk, tájékoztatnunk, szórakoztatnunk. De valóban mindenkivel foglalkoztunk? A múzeumokba először érkezőkkel, a rendszeres látogatókkal, az iskolai csoportokkal, a testi fogyatékosokkal – a legkülönfélébb életkorú és foglalkozású emberrel egyaránt jól, hasznosan kellene foglalkoznia a múzeumnak, a múzeumpedagógusnak. Miközben közönsége egy részét foglalkozások, rendezvények által rendszeresen „kiszolgálja” és így folyamatosan meggyőzi létének szükségességéről, egy másik, nagyobb részével is törődnie kell. Ez a nagyobb rész pedig azokból tevődik össze, akik igen ritkán vagy egyáltalán nem keresik fel a múzeumokat. Bármiféle nagyszerű, a közművelődés intézményrendszerében működő egyéb intézménnyel konkurálni képes rendezvény kap is otthont a múzeumban, a múzeumok alapvető közlési területe a kiállítás marad. Ezért mindennél fontosabb a múzeumpedagógia számára, hogy fontos és hasznos kiállításokban fejthesse ki tevékenységét. Munkánk kiszolgáltatót egy-egy kiállítási koncepciónak, sikere vagy sikertelensége, haszna vagy haszontalansága ott dől el.⁷ A legvonzóbb rendezvény sem bírja rá a látogatókat, hogy számukra sem fontosnak, sem érdekesnek nem ítélt studium-jellegű kiállításokat is megtekintsenek.⁸

A szaktudomány képviselőitől a történeti múzeumok pedagógusai a kiállítások terén, talán leginkább ezen a területen várják a legtöbb segítséget. A múzeum kiállításainak kínálatával, azzal, hogy éppen azok a kiállítások láthatók az épületben, dönt afelől, hogy mit kíván közölni az emberekkel, milyen történelmi folyamatokat és milyen ezekhez kapcsolódó résztemákat mutat be és hogyan interpretálja mindezt. A múzeumokban tehát van egy kínálat, a látogatóban pedig igény, elvárás, elképzelés arról, hogy mit szeretne látni, mely kérdéseire szeretne választ vagy útmutatást kapni. A szaktudomány képviselőiben hasonlóképpen kialakul a vágy, szándék abban a vonatkozásban, hogy mit tart fontosnak bemutatni, ezen belül mire fektet nagyobb figyelmet és mire utal csupán. Ha ez a két szándék – a látogatóké és a szaktudomány képviselőié – nem találkozik, vagy csak érintőlegesen jön létre a szándék és az elvárás találkozása, a látogató elbizonytalanodik. Hiszen „a múzeumok olyan kulturális intézmények, amelyek nem minden társadalmi réteget érintenek: bár mindenki számára nyitva állnak, de nem mindenki

A múzeumpedagógusoknak meg kell ismerniük a közönség és a kiállítási munka kölcsönhatását, s ezért a pedagógus ezirányú tapasztalatait felettébb hasznos megkérdezni és figyelembe venni egy-egy múzeumi kiállítás rendezésekor. PATZWALL, K. 1977.

⁸ A megkérdezettek több mint a fele (55,6%) egyértelműen az OIT-kiállítás miatt látogatott el a múzeumba. TICHY József 1978. 114.

keresi fel azokat; és ha be is megy valaki, nem biztos, hogy nem jön zavarba vagy nem unatkozik.”⁹

Tapasztalataink szerint a látogató olyan „makacs”, hogy elvárását keresve egy-egy más témájú kiállításból mintegy „kiszemelgeti” a számára fontosat, azt, amiért eljött, és közben az élményt nem terjeszti ki az adott kiállításra, érintetlen marad annak lényegi mondanivalójától, csupán részleteket, töredékeket őriz meg és visz el magával a múzeumból. Vagyis nemhogy dinamikus kapcsolatba nem kerül a kiállítás egészével, de még a kommunikációs szituáció is csak részben jön létre. A statisztikák azt már nem tükrözik, hogy valóban lezajlott-e a kiállítás által közölni kívánt információk dekódolása, feldolgozása, beépítése az ember élményvilágába, ismereteibe. A statisztikák tükrözik a kiállítások látogatóinak számát, de ebből következtetni a kiállítások használhatóságára nem lehet.

A szaktudománynak először a múzeumpedagógust kell orientálnia mindarról, amit fontosnak tart, mert csak akkor orientálódhat helyesen a látogató is. A közművelődés, a kultúra számos területén jóval nagyobb anyagi ráfordítással, vonzóbb formákban kívánják nevelni-művelni-szórakoztatni az embereket azok, akiknek ez az adott intézményekben (művelődési ház, mozi, színház stb.) feladatuk. A múzeumok közművelődésre fordítható anyagi lehetőségei a legszerényebbek közé tartoznak.¹⁰ A múzeumok pedagógiai tevékenységére fordítható összeg ennek egy kicsi része. Az anyagi szűkösség minduntalan beleszól terveinkbe, emiatt elképzeléseinket módosítani kényszerülünk, vagy egy részükről le is kell mondanunk. Ha ezt a hátrányt is figyelembe vesszük, végképp nem engedhetjük meg magunknak, hogy a látogató elvárásainak ne tegyünk eleget, vagy ne munkálkodjunk azon, hogy céljaink találkozzanak a látogató igényeivel. A rossz múzeum-élmény, a sikertelen találkozás kiállítás és látogató között veszélyesebb, kártékonyabb, mint a meg nem történt múzeumlátogatás – a közművelődés szempontjából. A múzeumokban dolgozó embereknek – legyen az tudományos kutató, restaurátor, kiállítás-rendező vagy népművelő – fontosnak kell tartaniuk a látogatók véleményét, kívánságait és gondjaikat, mert még egyetlen ember elvesztése is érzékenyen érinti célunkat hogy a társadalom mind több tagját rendszeres múzeumlátogatóvá, múzeumszeretővé neveljük.

A múzeumpedagógusnak kapcsolatot kell találnia a munkaszobában, a látogatóktól aránylag elszigetelten dolgozó szakember és a látogató között, végső soron kettőjük egymás felé irányuló igyekezetét kell speciális helyzetében elősegítenie.

A Néprajzi Múzeum Közművelődési Osztályának munkájáról

(1975–1985)

A múzeumi területet és annak tevékenységét nagymértékben átfomlalták azok a nézetek, célkitűzések és tervek, amelyek a Közművelődési Törvény hatályba lépése körül felparázslottak. Ebből az új célokat maga elé tűző közművelődési koncepció adta

⁹ BAACKE, D. 1975.

¹⁰ Egészében véve megállapítható, hogy a múzeumok – kulturális intézményrendszerünkben – legjobb hatékonysággal működnek, és ezt nem csekély mértékben a legolcsóbban teszik (más intézménytípushoz: színház, filmipar, kultúrház stb.) viszonyítva. HOFFMANN Tamás 1982. 40–41.

lendületből fakad valamilyen módon összes ekkor megfogalmazott és eddigi tevékenységünk.

A Néprajzi Múzeum is – hasonlóan a többi múzeumhoz – kitűzte maga elé a célt: eddigi funkcióinak megnövelését, az őrzés-gyűjtés-bemutató hármas követelményének korszerű közművelődési módszerekkel történő megvalósítását. Annyival volt nehezebb feladata, mint a többi fővárosi múzeumnak, hogy ezen törekvései közben egy külső kerületi, kiállításokra akkor már nem alkalmas épületből, személyi és tárgyi állományának nagy részét az új múzeumépületbe költöztetve kezdhették csak el ilyen irányú tevékenységet folytatni. Egy évtized távlatában kell visszatekintenünk az intézmény közművelődési munkájának megszervezésére, tartalmi és formai elemeinek megalapozására, majd kiszélesítésére. Sok, a közművelődés intézményrendszerében működő ismert forma és módszer meghonosodása és elvetése jellemzi ezt a tíz évet. Több, jónak ígérkező kezdeményezés vált közművelődési munkánk azóta is fontos elemévé, és több hasonlóan hatékonynak vélt és a gyakorlat során kipróbált „megoldás”, módszer toledott a távolabbi jövő feladatai közé anyagi szűkösség vagy személyi feltételek hiánya miatt. A tartalmi elemzést mellőző, a közművelődési munka tíz évét vázlatosan felidéző jelen gondolatok nem képesek e tevékenység összes törekvését, eredményét és tétűjtait érinteni, így csak néhány, erőteljesebb tevékenységet emelünk ki abból az időszakból, amely az indulástól napjainkig tart.

A kezdeti éveket jellemzi a „beindulás”; tudománynépszerűsítő tevékenységet elősegítő többféle terv és ezekhez kapcsolódó módszer kipróbálása. Az első években lelkesítő összetevékenység, rengeteg ötlet és szép szándék által áthatott munka folyt. Minden siker és félsiker annak a tudatában ítélandó meg, hogy egy csaknem „elfelejtett”, évek óta zárt kapuk mögött élő múzeumot kellett még a rendszeres múzeumlátogató közönség számára is valóságossá tenni. A néprajz és a népművészet iránt szenvedélyesen érdeklődők is nehezen „szoktak rá” a múzeum nyújtotta újdonságokra, annak kiállításait és rendezvényeit tekintve egyaránt. A múzeum kiállításokban is megnyilvánuló tudományos koncepciója, amely a közművelődési tevékenység alapját is képezi, ráadásul nem egyezett (és egyezik) meg azzal a felfogással, amit a közvélemény néprajz címen vall és keres. Az első évek feladata tehát a múzeumlátogató közönség minél színvonalasabb, ugyanakkor változatos formákon alapuló múzeumba „vonzása” lehetett. Néhány év eltelte után kimunkálhattunk olyan módszereket, kialakíthattunk olyan speciálisabb érdeklődésre számot tartó szervezeti-formai és tartalmi elemeket, amelyek túlléptek a kezdeti időszak törekvésein. Remélhetően érezhető e rövid áttekintésből, hogy az idő próbáját kiálló, megbízhatónak ítélt formák és módszerek az utolsó években tisztulhattak csak le és mutathatták meg, hogy milyen eszközökkel éljünk a jövőben.

Már ebben a kezdeti időszakban is egy viszonylag egységesnek mondható, több évre szóló terv született meg, amely a látogatók minden rétegét vonzani kívánta. A terv a későbbiek során kiegészült azoknak a munkatársaknak az egyéni tervével, akik ez alatt a tíz év alatt kapcsolódtak be a munkába, illetve néha elsorvadtak kezdeményezések személyi vagy anyagi okok miatt. Az első év (a „hőskorszak”) mindenféle szempontból a kísérletezés éve volt, hiszen ekkor szerveződött osztállyá és kovácsolódott közösséggé a konkrét közművelődési munkával foglalkozók tábora.

Az intézmény vezetősége részben belső személyi átcsoportosításokkal élt, amikor az osztály első keretének kialakítását végezte. Az első kiállítások munkálataiban raktárkezelők, adminisztrátorok; restaurátorok vettek részt, főként a kiállítások technikai részének megvalósításában, mivel ekkor még nem rendelkezett az intézmény kiállítás-

rendező szakember-gárdával. Sokan KISZ-munkában és társadalmi munkában vállalkoztak a közművelődési munka beindítására; kiállításrendezői feladatok vagy népművelői feladatok népszerűtlen részeinek ellátására is.

1975. július 1-én megalakult a múzeum Közművelődési Osztálya, amely fél év alatt kilenc kiállítás megrendezését vállalta önállóan, illetve társmúzeumokkal együttműködve. E kiállítások többsége ekkor a már végleges helyére került Európán kívüli gyűjtemények anyagából létesült. (Pl. Magyar népi bútorok; Európán kívüli népek művészete; Finnugor népek; Az ősi Peru; Óceánia művészete stb.). Ezek a kiállítások képezték a népművelői munka alapját is. Ekkor szerveződött újjá és alakította ki első előadás-sorozatának témáját a Baráti Kör. Ez a forma, amely később a lankadó érdeklődés miatt nem gyökerezett meg közművelődési tevékenységünkben, már indulásakor is 60–130 fő rendszeres művelődési tevékenységévé, az intézmény tudománynépszerűsítő törekvéseinek egyik fontos ágává vált. Az etnológusok érdeme – akik gyűjtéseikről, tudományos eredményeikről dia- és filmvetítések felhasználásával számoltak be hallgatóságuknak –, hogy hosszabb ideig lelkes közönség verbuválódott s múzeumba.

A Baráti Kör megszervezésén kívül még több, a látogatók nagy érdeklődését kiváltó rendezvény tartozik az év eredményei közé. (Pl. Perui népzenei bemutató; TIT tárlatvezetések; valamint magyar és idegen nyelvű vezetések meghonosítása; kapcsolatfelvétel művelődési házakkal, könyvtárakkal, tájékoztató és kiállításokat propagáló anyagok összeállítása.) A következő év – az iskolákkal való kapcsolatfelvételen túljutva – pedagógiai eredményekkel is büszkélkedhet. Azok a középiskolás tanulók, akik a „Mit tudsz Latin-Amerikáról?” és „Az ősi Peru” vetélkedőkben résztvettek és eredményeket értek el, még hosszú ideig hűségesen jártak rendezvényeinkre, kísérték figyelemmel kiállításainkat és használták a múzeum könyvtárát. A vetélkedők tartalmi elemeinek kialakításában az osztály etnológus vezetőjén kívül több, olykor társtudományokból meghívott szakember is résztvett. Alapos előkészítés (több előadás, irodalomjegyzékek összeállítása, kézikönyvtár kialakítása és hétfőgeken is hozzáférhetővé tétele) előzte meg a vetélkedők lebonyolítását. Közvetlen és oldott kapcsolatot alakíthattunk ki a vetélkedőkben résztvevő diákokkal, olykor személyesen, egyéniségüknek, érdeklődésüknek megfelelően foglalkoztunk velük. A vetélkedők szép és buzdító eredményei¹¹ meggyőzték a szervezőket arról, hogy a vetélkedő, mint forma a későbbiek folyamán is a közművelődési tevékenység részét kell hogy képezze. A múzeumra nevelés, a rendszeres múzeumbajárás igényének kialakítása szempontjából is alkalmas ez a forma, hiszen a hosszú előkészítő időszakok alatt a diákok hozzászórtak a múzeumhoz, megismerték a néprajztudomány egy-egy területének művelőit, nézeteit, kutatási eredményeit és mindenekelett kiállításainkat. Megtanultak „olvasni” egy-egy kiállítás jelzőrendszerében, ennek segítségével múzeumi jártasságuk szintje emelkedett.

A következő – 1977-es év – dokumentumaiból kiderül, hogy a magyar néprajzi anyag megismerését (a „Magyar pásztorművészet” kiállításra alapozva) elősegítő vetélkedő is sikeres és eredményes volt. Ezt a vetélkedőt is a témában legkiemelkedőbb eredményeket elért néprajzos szakemberek bevonásával sikerült megszerveznünk. A diákok közül néhányan a néprajz iránt komolyan érdeklődő múzeumlátogatókká váltak, sőt némelyek egyetemi tanulmányok révén néprajzkutatók lettek. A vetélkedőkön túljutott diákok ekkor már – első élményeiktől motíváltan – egyéb módon is elmélyíthették ismereteiket. Járhattak a Baráti Kör kiállításokhoz kapcsolódó előadásaira, TIT-tárlatvezetésekre vagy

¹¹ BOGLÁR Lajos – MÉSZÁROS Johanna 1977.

esti, népzenei rendezvényekre. A sikeresnek mondható közművelődési formák és módszerek (TIT tárlatvezetések, speciális zenés tárlatvezetések, vetélkedők) további kimunkálása és az eredmények összegzésére irányuló első törekvések is megjelentek tevékenységünkben. Az év eredményei között szerepelnek főiskolai és egyetemi tanulmányok, amelyeket az osztály munkatársai folytattak: külföldi tanulmányút; számos publikáció megszületése. Az 1977-es év más vonatkozásban is továbblépést jelentett. A közönség igényeinek egy részét szerencsésen kielégítő, már említett formákon túl az általános iskolások rendszeres foglalkoztatása ebben az évben indulhatott el. A szervezett, csoportos foglalkozásokon alapuló, rendszeres pedagógiai munka megkezdését az osztály két rész munkaidős pedagógus foglalkoztatásával érte el. Ezen túlmenően külső munkatársak (ekkor még csak néhányszor történő) foglalkoztatása is elősegítette ezt a tevékenységet.

A középiskolások az ekkor megszervezett Ifjúsági Klub keretében előadásokat hallgathattak a néprajztudomány és a társtudományok művelőitől. A Klub vezetőségének alapelve volt a kötetlen, szabad és kellemes légkörű előadások megszervezése, vezérelv-ként pedig a fiatalok érdeklődésére alapozták az előadások sorrendjét, témáját. A Klub nagy lendülettel indult, és amíg rutinos vitavezető közreműködésére lehetett építeni, tartalmában és hangulatában egyaránt egy újabb, sikeres forma megszületésével kecsegtetett. A legérdekesebbnek vélt és „legizgalmasabbnak” ítélt előadások, beszélgetések és viták megtörténte után azonban a fiatalok kezdeményezőkézsége lanyhult, s mivel a Klub vezetői a szervezeti keret tartalommal való megtöltéséről nem tudtak gondoskodni, a Klub elfáradt, kimerült, míg végül 1978-ban feloszlott. A Klub tagjai nem vesztették el kapcsolatukat a múzeummal, résztvehettek rendezvényeken, járhattak a Baráti Kör előadásaira, a latin-amerikai kultúrával megismertető zenei bemutatókra, zenés tárlatvezetésekre, de archív néprajzi filmeket is láthattak. Ebben az évben a TIT József Attila Szabadegyetem néprajzi szakosztályának előadásai is otthont kaptak a múzeumban, s ezek az előadások hozzáférhetőek voltak 1982-ig az érdeklődők számára, ekkor azonban a várható épületfelújítási munkák miatt az előadássorozat kikerült az épületből.

1978 nyarán (és a későbbiekben is) a Magyar UNESCO Bizottság, a KISZ KB Kulturális Osztály, a Kulturális Minisztérium Nemzetiségi Osztálya támogatásával múzeumunk néprajzi-szakmai-módszertani táborokat szervezett. A tábor résztvevői középiskolás diákok, akiket a magyarországi UNESCO asszociált iskolákból, a nemzetiségi gimnáziumokból és az országos néprajzi gyűjtőpályázaton jelentősebb eredményt elért tanulók közül hívták meg.¹²

A következő évben indult meg az a folyamat, ami munkánk jobb szervezését és tartalmi elmélyítését jelenti. Elérkeztünk az első összegzéseig. Fordulópont ez az év az osztály munkájában azért is, mert ekkor nyílt meg első állandó kiállításunk, amelynek hatása a későbbiekben mutatkozott meg. Több korosztály számára, sokféle igényt kielégítően igyekeztünk folytatni a megkezdett munkát. Elmélyült az óvodákkal és az általános iskolákkal meglévő kapcsolatunk, aktívan bekapcsolódtunk a Nemzetközi Gyermekév (1979) országos méretű akcióiba. Foglalkozásaink négy kiállításban zajlottak (két és három részes sorozatok formájában), nyári táborosok részére pedig külön foglalkozási tervet dolgoztunk ki és a teljes nyári szünetben fogadtuk csoportjaikat. Az iskolákkal (általános és közép-) kialakított kapcsolat sikerének egyik oka a „Gyermekélet a régi magyar faluban” c. kiállításához szervezett program-sorozat volt, amely a foglalkozások iránti igény ugrásszerű megnövekedését (96 foglalkozás 2471 fő rész-

¹² FEJŐS Zoltán 1980. 1

vételével) eredményezte. Rendezvényeink egy része is az iskolás korosztályhoz szólt. Eleinte színvonalas és sikeres volt az „Élő népzene” – gyermekjátésszó a Boróka együttes közreműködésével, a rendezvény az elkövetkező években lendületét veszítette, az együttes tagjainak sűrű cserélődése pedig előbb-utóbb tartalmi elszürküléshez vezetett. Amíg azonban ez be nem következett, a program sikeres volt, nagy közönségigénnyel találkozott.

Szakköri tevékenységünk is ebben az évben izmosodott meg. A szakköri tevékenység célja, hogy aktivizáló formában a kézművesség történetével ismeresse meg a felső tagozatos szakköri tagokat. Az első évben kétféle szakkört (Kézművesség I. Az agyag megmunkálása; Kézművesség II. Fonás-szövés) indítottunk meg próbaképpen. A foglalkozások kéthetenként ismétlődtek, alkalmazkodva a tanulók időbeosztásához. A szakkörök sikere (különösen az agyagé) arra buzdított bennünket, hogy a jövőben is szervezzünk hasonlókat, így a következő években a már említett két szakkört kibővítettük bábszakkörrel. Az elmúlt év eredménye e téren a középiskolások részére szervezett kézműveskör. Mindegyik szakkört ifjú népművész, képzőművész vezet. A szakkörök annyiban néprajziak és speciálisan múzeumiak, hogy a néprajzi anyagot (kiállításainkat) folyamatosan beépítik foglalkozási tervükbe.

Uj formaként jelentkezik az év tevékenységében a „Múzeumi TIT-bérlet” akció, melynek keretében szabad szombat délelőttönként egy-egy múzeumba jutnak el a szülőkkel foglalkozásokra érkező gyerekek. A szervezésben a TIT-en kívül az első sorozat kialakításában a Szépművészeti és a Nemzeti Múzeummal közösen vettünk részt. A TIT-bérletsorozat az említett múzeumok egy-egy kiállítására épült. A sorozat végén a résztvevők a múzeumok által megadott „dokumentumokból” (műtárgyak fényképei, leírások, reprodukciók atb.) újságot szerkesztettek a Nemzeti Múzeumnak a szabadságharc emlékeit bemutató termében. A TIT-bérlet akció azóta többször újjászerveződött.

Meglévő programjainkról, lezajlott foglalkozás-sorozatokról, rendezvényekről dokumentációkat készítettünk. A dokumentáció rögzíti tevékenységünk pedagógiai részét, célkitűzéseit, a felkészülés időszakát és konkrétan az egyes foglalkozások tapasztalatait. A dokumentációknak hasznát vehetjük jelenlegi és jövőbeni munkánk végzésekor is.

A nem csoportosan, hanem egyénileg hozzánk érkező felnőtt és gyermek múzeumlátogatókra is gondolnunk kellett. Ezért szervezzük évek óta az ún. „nyílt napokat”, amelyek egy évben ötször (vasárnaponként) kerülnek megrendezésre és az évszakokhoz kapcsolódó népszokásokkal (farsangi és húsvéti népszokások, szüret, karácsony) foglalkoznak, miközben manuális tevékenységek végzésére is lehetőséget nyújtanak a 3–14 éves korosztály számára. A több órás, délutáni rendezvényt ifjú népművészek és pedagógusok irányítják. A „nyílt napok” nagy sikerét (főként a kisiskolás korosztály körében) bizonyítja a résztvevők magas száma (700; 500; 800 fő) és az is, hogy az ezeken résztvevők szaporítják szakköreink tagjainak számát. – A húsvéti népszokások felelevenítése és főként a hagyományos tojásírás technikák megtanítása iránt olyan óriási érdeklődés indult meg az első alkalommal (kb. 1000 fő), hogy a későbbiekben zárt csoportoknak (egy-egy évben 12–15 csoport) és külön pedagógusoknak is megszerveztük a programot.

Az állandó kiállítás („Az őstársadalmaktól a civilizációkig” címmel) alkalmat adott arra, hogy több évre szóló múzeumpedagógiai tervet dolgozzunk ki, amelyet módosítani, egyes részeiben változtatni és „mérni” kívánunk a kiállítás meglétének időszakában. Háromféle sorozat (különböző célkitűzésekkel és a látogatók többféle csoportjaihoz szóló) terve született meg. Alsó- és felsőtagozatosok részére több részből – három és hat – álló foglalkozás-sorozatok kidolgozására került sor, valamint speciális tárlat-

vezetések („Tárgyak világa” és „Földrészek zenéje” címekkel) kialakítására, amelyeket gyermek és felnőtt csoportok is igénybe vehettek sorozat-jellegűen, de egy-egy témáját külön-külön is. A hat részes foglalkozás-sorozat hatékonyságát kérdőíves módszerrel próbáljuk mérni. Egy év eltelte után a kérdőívek feldolgozásra kerültek,¹³ a feldolgozás eredményeként a sorozat egyes hibái és tévedései megmutatkoztak, így eredeti elképzeléseinket módosítani igyekeztünk a hatékonyság érdekében. (Az alsó tagozatos csoportok részére szervezett három egységből álló foglalkozás-sorozat mérését szintén kérdőíves módon kívánjuk elvégezni.)

Felnőttek számára szervezett programjainkból kiemelkedik több, főként munkásművelődési kezdeményezés. Fotókiállításokat vándoroltatunk évek óta munkásszállókban is, az elmúlt években csaknem félszázszor kísérte a fotókat népművelő, aki bevezető előadást is tartott a kiállítás megnyitásán. Ezek a fotókiállítások több esetben múzeumlátogatásra ösztönözték a munkásszállók közönségét. Említésre méltó egy művelődéstörténeti játék-sorozat, amely hasonlóan a TIT-bérlethez több múzeum összmunkájának eredményeként jött létre. A játékban résztvevők speciális tárlatvezetések keretében megismerkedtek több országos múzeum kiállításával. Az érdeklődők ismereteinek gyarapodását lemérhettük azoknak a kérdőíveknek a segítségével, amelyeket látogatásaik alkalmával töltöttek ki. A játék-sorozat vetélkedővel zárult.

Az osztály munkájának fenti vázlatos ismertetésével közművelődési munkánk három főbb irányát próbáltuk és kívántuk érzékeltetni. A kezdeti évek kísérletei és eredményei után később a gyakorlatban kipróbált és hasznosnak ítélt tevékenység tartalmi és módszertani kiterjesztését láttuk célszerűnek, míg az utóbbi években újabb formák meghonosításával és a szervezés hatékonyabbá tételével kívántunk előbbre lépni. Munkánkat ez alatt a tíz esztendő alatt alapvetően meghatározták az osztály személyi összetételében – vezetésében is – beállt változások. Az elkövetkezendő időszak feladata tevékenységünk mennyiségi és minőségi téren való megnövelése, ennek sikere azonban nagymértékben függ az osztály személyi állományának számbeli szaporodásától és szakmai fejlődésétől, valamint a múzeum jövőbeni kiállításpolitikájától.

Egy múzeumpedagógiai kísérlet

Az elemzés igényességével közművelődési munkánkat bemutatni nem tudjuk, így indokoltnak érezzük, hogy annak egészéből részletesebb elemzés céljára kiemeljünk egy tevékenység-folyamatot, az általános iskolás korosztály rendszeres múzeumi foglalkoztatását, illetve arról egy keresztmetszetet.

Mint már említettük, a Néprajzi Múzeumban is – az országos múzeumokhoz hasonlóan – az évek során megerősödött, tartalmában kidolgozottá és mennyiségében meghatározóvá vált a rendszeres gyermekfoglalkoztatás. A gyermekfoglalkozások iránt rendkívül nagy érdeklődés mutatkozott már az első években is, így foglalkoznunk kell azzal a kérdéssel, hogy miért van a rendszeres foglalkoztatás iránt ilyen erős érdeklődés.

Világos, hogy a leginkább „megfogható” közművelődési szempontból az iskolás, különösen az általános iskolás korosztály. Ők azok, akik szüleikkel is, iskolájukkal is

¹³ A kérdőíveket Mészáros Johanna dolgozta fel „Kísérlet a múzeumlátogatók tipológiájának megközelítésére” c. egyetemi szakdolgozatában. Bp. 1982. (Kézirat).

járnak múzeumokba. Az is nyilvánvaló, hogy az iskolák szívesen megkeresik a múzeumokat, hiszen a tantervek is előírják bizonyos számú múzeumlátogatást. A pedagógusok is igénylik, hogy egyes tananyagrészek összefoglalásánál vagy éppen a tananyag tanításának megkezdése előtt összegezhessék ismereteiket éppen a múzeumi kiállítások alapján a tanulók. Egyes pedagógusok mindezekről függetlenül is rendszeresen elviszik tanítványaikat múzeumokba, olykor jutalomképpen – a jó tanulmányi előmenetelt vagy magatartást elismerve – jut el egy-egy csoport hozzánk is. Akár így, akár úgy, óriási igény van arra, hogy rendszeres foglalkozások legyenek a múzeumban. Az iskolák fokozódó igényeit jól mutatja, hogy egy-egy tanítási év elején már a következő tanítási évre is megbeszélünk a pedagógusokkal foglalkozási tervet, időpontot. Ha rangosabb helyet foglalnak el a múzeumok a közművelődés egészében és a pedagógiában, ez nagyrészt éppen ezeknek a rendszeres gyermekfoglalkozásoknak köszönhető. Bármilyen kedvező is az, hogy az iskolai rendtartás is előírja a rendszeres múzeumlátogatást, van egy ennél mélyebb ok is, amely érzésünk szerint legalább olyan meghatározó, ha a foglalkozások iránti igény oldaláról nézzük a dolgot.

Nem véletlen, hogy a múzeumi közművelődés egészéből volumenüket tekintve országszerte kiemelkednek a gyermekfoglalkozások. Közhelynek számít azt mondani, hogy az utóbbi években jobban a néprajz felé fordult az emberek érdeklődése, pedig ez is meghatározó lehet, ha a foglalkozások iránti „kereslet” kérdéseit kutatjuk. Fontosabb ennél azonban az, hogy az iskolai oktatás csak egyéb tantárgyak (tudományok) keretein belül ad lehetőséget néprajzi ismeretek megszerzésére. A magyar nyelv és irodalom, történelem tantárgyak tanítása közben (hogy csak a legkézenfekvőbbeket említsük) pedig gyakran kerül a pedagógus olyan helyzetbe, hogy a néprajztudományt kell segítségül hívnia ahhoz, hogy történeti folyamatokat, tényeket vagy akár csak fogalmakat, meghatározásokat megértessen tanítványaival. Ilyen módon segítséget várva, többszörös igyekezettel fordulnak az általános- és középiskolák a néprajz képviselőihez és a múzeum-pedagógusokhoz. Közművelődési munkánkban évek óta folyamatosan megpróbálunk e fokozódó kíváncságnak megfelelni, olykor igen feszített tempóban, mert napi két-három foglalkozást is vezetünk, és még így is csak részben tudjuk az iskolák ilyen irányú érdeklődését kielégíteni. Ugy tűnik, a középiskolák esetében a meglévő tantárgyi fakultáció – csekélyége miatt – nem segítheti elő, hogy a 14–18 éves korosztály hozzájusson alapvető néprajzi ismeretekhez, így a múzeumokban egyre nagyobb szükség van foglalkoztatási formák működtetésére e korosztály számára.

Az általános iskolások múzeumi foglalkozásai iránti igény „kampányszerűségét” a feszített tempó ellenére is igyekszünk teljesíteni, mert tapasztalataink szerint a 6–14 éves korú gyerekek rendszeres múzeumi nevelése pedagógiai szempontból hatékonyabbnak mutatkozik, így fontosabb és előremutatóbb lehet, mint a többi korosztályé. Már közművelődési tevékenységünk kezdeti időszakában elhatároztuk, hogy gyermekfoglalkozásaink nemcsak kiállítások megértését fogják célozni, hanem végső céljuk az lesz, hogy a hozzánk járó gyerekekből olyan múzeumlátogató közönséget neveljünk, mely közönség több igénnyel és elvárással, „okosabban” közeledik a múzeumokhoz, mint a jelenlegi. Olyan foglalkozások kialakítását szorgalmaztuk, amelyeken a gyerekek megismerik a múzeumot, részletesen feldolgoznak egy-egy kiállítást, valamint olyan manuális tevékenységeket végezhetnek, amelyekre egyébként nagy ritkán, vagy egyáltalán nincs lehetőségük. Foglalkozásaink között olyanoknak is szerepelni kell, amelyek az egyes tantárgyakhoz, vagyis konkrétan az iskolai oktatáshoz kapcsolódnak. Feladatunk tehát többsikű. A gyerekek múzeumszerető felnőttekké nevelésén túlmenően törekszünk arra is, hogy a

néprajz és a néprajzi kérdések iránt érdeklődő felnőttekké váljanak, gyerekkorban pedig ismerjék föl azt, hogy tanulmányaik során, éppen annak kiegészítése vagy megszilárdítása miatt keressék fel és használják a múzeumokat, közben felnőttkori múzeumlátogató igényeik alapját vehessék meg.

Fentiek miatt indokoltnak érezzük, hogy egy olyan foglalkozási kísérletről adjunk számot, amely a kezdeti évek pedagógiai törekvéseit tükrözi, így a belőle leszűrt tapasztalatok későbbi munkánkat meghatározták.

„Ha én pásztor lennék . . .”

(Foglalkozás-sorozat a Néprajzi Múzeum „Magyar pásztorművészet” c. kiállításán)

Első kísérletünk gyermekfoglalkozások megszervezésére az 1977-ben nyílt „Magyar pásztorművészet” c. kiállítás kapcsán jött létre.¹⁴ Ez a kiállítás a parasztság egy rétegének, a pásztoroknak életmódjával; munkájával, mindennapjaival és művészetével ismertette meg a látogatókat. A kiállítási anyag zöme a XX. századot reprezentálta. Bemutatásra került a pásztorok története is, a pásztorművészet fénykora (XIX. század) és az az új népművészet is, amely jócskán merített a pásztorok által készített tárgyak formai és díszítőművészetéből.

Ez a téma múzeumpedagógiai szempontból jól hasznosítható, mert rendkívül sok ponton kapcsolódik több általános iskolás évfolyam tananyagához. A gyerekek szerették is ezt a témát, érdekelte őket a szabadon élő, természetet ismerő pásztorok élete.

A foglalkozás-sorozat kidolgozása nem egyetlen személy nevéhez fűződik, s mivel többen és folyamatosan kapcsolódtunk be a munkába, minden személy bekapcsolódása tartalmi változásokat, változtatásokat is jelentett. Az, hogy közös munkával jött létre a foglalkozás-sorozat, előnyére vált a munkának, hiszen egyre több finomítást, tartalmi és módszertani csiszolást volt alkalmunk tenni rajta.

Célunk az volt, hogy négy foglalkozás alkalmával tematikusan, pontosan úgy dolgozzuk fel a kiállítást, hogy átfogó képet nyújtsunk, de részkérdésekre is kitérő módon közelítsük meg a magyar pásztorok életét, és tegyük mindezt a gyerekek számára feldolgozhatóvá, tanulságossá és érdekessé. Nemcsak a pásztorok fajtáit, földrajzi elhelyezkedésüket, hanem életmódjukat, szokásaikat, használati eszközeiket, s ezek készítményeit és az általuk leggyakrabban használt eszközkészítési technikákat is részletesen fel akartuk dolgozni a négy alkalommal. A téma körülhatárolhatósága, mondanivalója, tárgyi anyaga, egyszóval adottságai lehetővé tették e részletes feldolgozási módot. A kidolgozás időszakában segítségünkre voltak budapesti és vidéki kutatók; elsősorban Györfi Imréné S. Kovács Ilona (a kiállítás rendezője), Földes László és Szabadfalvi József.

¹⁴ A foglalkozás-sorozatot 1977. őszétől 1979. tavaszáig tartottuk. A fővárosi általános iskolák tanulóinak ez alatt az idő alatt 169 foglalkozást tartottunk, összesen 5313 gyerek részvételével. (A foglalkozás-sorozat első részét 1978 nyarán a nyári táboros csoportoknak is meghirdettük.)

A foglalkozások konkrét tartalma és megvalósítása

A kiállítást úgy kívántuk feldolgozni, hogy egy-egy látogatás a múzeumban olyan egymásra épülő alkalmak sora legyen, amikor egyre mélyebben, részeire bontva ismerik meg a pásztorokodás-pásztorművészet témát a gyerekek, ennek ellenére minden foglalkozás önálló rész is legyen, kerek egész, önmagában is érthető, hasznosítható. (Hiszen gondolkunk kellett arra is, hogy nem minden tanulócsoporthoz veszi igénybe minden egyes foglalkozást.)

Az ilyen módon felbontott témákat (a kiállítás több síkú közléseit) és a kiállított műtárgy-anyagot minden részében igyekeztünk kötni az általános iskolások ismereteihez és a tantárgyakhoz, az alkalmazott módszereket pedig életkori sajátosságaikhoz. Foglalkozásaink ilyen formán kapcsolódtak a környezetismeret, olvasás, rajz, történelem, irodalom, földrajz, ének-zene tárgyakhoz, némely részeinél egészen konkrétan.

Alsó tagozatosoknak három részből, felső tagozatosoknak négy részből álló sorozatokat hirdettünk meg. (Egy-egy foglalkozást másfél órára terveztünk.) A négy részből álló sorozatot a következő tematikai egységekre bontottuk:

1. foglalkozás

- a.) a múzeum épületének megismerése (bábos formában)
- b.) a kiállítás egészének vázlatos áttekintése (A pásztorfajtákkal, a pásztorokodás módjaival, munka- és használati eszközeikkel ismerkedhetnek a tanulók.)

Később az első foglalkozáson már érintett témákat a következő alkalomkor részeire bontva dolgoztuk fel. Ez volt tehát az ismeretszerzés-bővítés szakasza. A továbbiakban a megszilárdítás és az ismétlés szakaszaira is sor került. Az első foglalkozással tehát az volt a célunk, hogy a gyerekek átfogó képet kapjanak a kiállításról és lássák, hogy a következő alkalmakkor a téma mely területeit térképezzük föl. Ugy igyekeztünk jó alaphangulatot biztosítani, hogy a csoport és a múzeumpedagógus ismerkedése bábos formában történt. A csoportot egy „juhász” (báb) fogadta, elmondta, hogy ő ki és honnan jött, s ugyanezt megtudakolta a csoporttól is. Ez a forma rengeteg ötlettel bővült az évek során, a kisiskolás gyerekek számára pedig különösen kedves volt, vidámságot biztosított az első találkozásra. Ezt a „bevezető” részt nagy gondossággal végeztük, mert tudtuk, hogy az első találkozás élménye, a múzeumból alkotott első benyomások meghatározóak a gyerekek számára a későbbiekben.

A foglalkozás legelső része, a diavetítéses beszélgetés – amely megelőzte a kiállítással való találkozást – szintén a kiállítás-várást fokozta. A diáképek alapján való beszélgetés közben jól „kitapogattuk” a csoport témában való ismereteit. (Hallottak-e már a pásztorokról; milyen pásztorokat ismernek; hol hallottak róluk; milyen irodalmi műveket, népköltészeti alkotásokat ismernek a témában stb.) Ez azért volt fontos, mert minden csoporttal másként kellett foglalkoznunk. Ezt követően, a csoport életkori sajátosságainak és a témában való jártasságuk szintjének ismeretében kezdhettük el a kiállításnézést. (A 7–8. osztályosoknál vagy jobban felkészített csoportoknál részletesebb, differenciáltabb ismeretek nyújtására volt módunk.)

Az első foglalkozáson a kiállításban kialakuló beszélgetést igyekeztünk úgy irányítani, hogy az alábbi témákról essék szó:

- pásztorfajták (szerepük)
- szilaj, félszilaj és kezes állattartás
- állatfajták, legelők; a marhakereskedelem virágkora
- hogyan lett valakiből pásztor?
- pásztorok és parasztok; pásztorok és a természet kapcsolata
- a pásztorok tudása; a.) állatgyógyítás, b.) maguk készítette tárgyaik.

A gyerekek a kiállításban boldogan fedezték fel a diaképekről ismerős tárgyakat, vagyis tudatosult bennük néhány tény, fogalom, tárgynév.

Általában elmondhatjuk, hogy e „bemelegítő” foglalkozáson kedvet kaptak a pásztorokkal való alaposabb ismerkedésre. A foglalkozás harmadik, számunkra pedagógiailag is fontos szakasza az élményrajz-készítés volt. A kiállításban készült rajzok (egyszerű tárgymásolás vagy „életkép” készítése volt a feladat) tükrözi a friss ismereteket is felhasználó gyermeki fantáziát.

2. foglalkozás

- a.) a pásztorok életmódja (Egy 40 perces néprajzi szakfilm megtekintése: „Élet a pusztán”.)
- b.) az életmódot tükröző eszközök megkeresése a kiállításban
- c.) szerepjáték: „Ha én pásztor lennék. . .”
- d.) bőrből dohányzacskó készítése.

Az „Élet a pusztán” c. szakfilm a nem szakember és gyermekközönség számára is élvezetes, mert művészi fokon megfogalmazott egyes részei kiemelkednek az átlagos néprajzi szakfilmek jelenetei közül. (A film bővelkedik olyan megkapó részletekben, mint pl. a napszakok szépségének bemutatása; a nyári és téli pusztai képek; vihar és viharban száguldó ménés képe; vacsoráját főző vagy faragó pásztorember stb.) Különösen érdekes ez fővárosi gyerekeknek, akik közül sokan nemhogy pusztát, falut sem láttak még. Irodalmi alkotások révén vannak ugyan ismereteik a falu és puszta életéről, de ez nagyon csekély ahhoz, hogy erre építeni tudtunk volna. A film nélkül az a dramatikus játék sem lett volna kivitelezhető, amit az életmóddal összefüggő kérdések jobb megértése érdekében játszottunk a gyerekekkel. Előzetesen elkészítettük az egyes pásztorfajtákra jellemző munkaeszköz másolatát („mesterségük címerét”) kartonból (fokos, balta, karikásostor és juhászkapó).

Ezeket a „szerszámokat” kézbevéve a gyerekek elmesélték – immár szerepjáték formájában, átalakulva a megjelenített pásztorra – egy napjuk történetét. A gyerekek szerepjátszó készségeit mozgósítva sikerült elérni, hogy gyakran az egész csoport vállalt „szerepeket”. A játékos, életmódot megértő feladat közben megfigyelhettük, hogy ismereteik „beépültek-e” tudásukba, megértették-e a film és a foglalkozás lényegét. A játék tükrözte azonosulásukat az illető pásztorral, fejlesztette szókincsüket, hiszen közben beszélniük kellett a kiállításban megismert „eszközeikről”, „mindennapi feladataikról, gondjaikról örömeikről” is.

Ezt követően került sor a börtárgyak készítésére.

3. foglalkozás

- a.) az állattartás története, hagyományai
- b.) az ősfoglalkozások
- c.) az állattenyésztés szerepe Magyarországon.

Ezt a foglalkozást csak a 7–8. osztályos tanulók részére tartottuk, mert az ő esetükben számíthattunk a témával kapcsolatos ismeretekre, némi történeti szemléletre. A foglalkozások ebben az esetben a kiállításban zajlottak, és a kötetlen beszélgetés módszerét alkalmaztuk.

4. foglalkozás

- a.) a pásztor-témához köthető és az iskolában tanult nép- és műköltészeti alkotások összegyűjtése
- b.) bábkészítés
- c.) a csoport tagjai számára valamely jól ismert alkotás (műmese, népmese) bábbal történő dramatikus feldolgozása
- d.) közben zenehallgatás, éneklés.

Ezt a foglalkozási tervet – némi módosításokkal – vittük végig egy kísérlet keretében a múzeumba járó két csoporttal. Ez a kísérlet a „Bázisiskola – bázismúzeum” kezdeményezés (1978), amely a csepeli általános iskolák és az országos múzeumok közötti kapcsolaton alapult. A kezdeményezés lényege: a múzeumokba eddig csupán esetlegesen eljutó vagy el sem jutó gyerekek szervezett formában, felső tagozatos korban, tudatos pedagógiai irányítással ismerjék meg a főváros legismertebb és legfontosabb múzeumait. Az elképzelés az volt, hogy 5. osztálytól 8. osztályig minden évben egy múzeum a „bázis-múzeuma” legyen egy iskolának (egész évben, folyamatosan fogad a múzeum az adott iskolából csoportokat), a többi múzeum pedig (arányosan, évekre elosztva) a „kiegészítő” múzeum legyen, ami azt jelenti, hogy egy-egy kiegészítő foglalkozásokon a csoport ott is részt vesz. Cél az volt, hogy a felső tagozatos kor végére a gyerekek eljussanak az országos múzeumokba és megismerjék azok fontosabb kiállításait. A szervezésben résztvevő iskolák és múzeumok képviselői törekedtek arra, hogy a gyerekek, akik – külső kerületi lakóhelyük miatt – talán életükben először lépnek be egy múzeumba megszeressék, művelődésük szempontjából fontosnak érezzék és használni tudják azt.

Ebben az időszakban tartottuk rendszeres foglalkozásainkat a „Magyar pásztor-művészet” c. kiállításban, így erre volt célszerű felépíteni a bázisiskola – bázismúzeum kezdeményezésben résztvevők foglalkozásait is.

A bázisiskola – bázismúzeum kezdeményezés keretében nálunk járt 5. osztályos tanulóknak úgy módosítottuk a sorozatot, hogy az első foglalkozáson a múzeumról (múzeumokról) többet kívántunk mondani. Bővítést nem végeztünk a 2. foglalkozás szerkezetében, ellenben a 7–8. osztályosoknak tartott 3. foglalkozást természetesen kiiktattuk a csepeli, 5. osztályos gyerekek programjából. A vetélkedő rész beiktatásával az volt a célunk, hogy játékos formában mérjük foglalkozásaink eredményességét. Nagyjából ilyen módosításokat végeztünk a csepeli iskolásoknak szánt programok esetében.¹⁵

¹⁵ 1. foglalkozás; Ismerkedés a múzeummal

- a.) a gyerekek fogadása az épület aulájában
- b.) az épület történetének bemutatása
- c.) beszélgetés (foglalkoztató teremben) a múzeumokról, típusaikról
- d.) a múzeumok gyűjtő-őrző-feldolgozó-bemutató funkciójának megbeszélése
- e.) a Néprajzi Múzeum története (külön kiemelve a műtárgyállományról, a gyűjteményi rendről és igen érintőlegesen az ehhez kapcsolódó tudományos munkáról). Itt a beszélgetés diakepek vetítése közben folyt.

A foglalkozásokról feladatokkal távoztak a gyerekek. Három olyan feladatot adtunk, amelyeknek elvégzéséhez szükséges volt a folyamatos részvétel. A feladatok aránylag nagyfokú önállóságot igényeltek, éppen ezért fokozatosan, foglalkozásonként egy-két feladattal láttuk el a gyerekeket. Az első együttlét után megkapták a „Néprajzi Múzeum 100 éve” c. katalógust, így részletesen elolvashatták a múzeum történetét, megszemlélhették az első gyűjtemények, kollektciók egy-egy darabjának fényképét. Megkapták továbbá a feldolgozandó kiállítás katalógusát, hogy a feladatok megoldásában az is segítse őket. Kis irodalomjegyzéket is összeállítottunk a gyerekek számára, ezen túlmenően pedig a foglalkozásokra bevittünk néhány, számukra is feldolgozható, érthető könyvet.

Elsőként azt kértük a gyerekektől, hogy rajzolják le „Első napom a Néprajzi Múzeumban” címmel azt az élményt, amit a múzeumlátogatás keltett bennük (természetesen elsősorban a kiállítás élményére gondoltunk.) Igen sok szép rajzot kaptunk, amelyeken nemcsak a kiállításon szerzett ismeretek tükröződnek, hanem a „Néprajzi Múzeum 100 éve” katalógus adta élmény is. A második foglalkozás végén is feladatokkal távoztak a gyerekek a múzeumból. Három olyan feladat közül lehetett választani, amelyeknek elvégzéséhez szükséges volt a foglalkozásokon való folyamatos részvétel. Egyik feladat: a kiállítás segítségével és a szakirodalom átnézésével (a megadott irodalom alapján) készüljenek fel a kiállítás önálló vezetésére.

Másik feladatként kapták a gyerekek, hogy válasszanak ki egy pásztorfajtát vagy a foglalkozáson megbeszélte tárgyak közül bármelyiket, s az avval kapcsolatos tudnivalókat, ismereteket dolgozzák fel. A feldolgozás módja: megadott és önállóan keresett szakirodalom, továbbá a kiállítás újbóli megnézése alapján írja le mindazt, amit a tárgy használatáról, készítési módjáról, anyagáról, díszítményéről tud. Rajzolja le a tárgyat úgy, ahogy használták a pásztorok. A harmadik feladat erősebben kapcsolható az általános iskola 5. osztályos irodalom anyagához, ugyanis a gyerekeknek keresniük kellett szépirodalmi szövegeket (műmesét, népmesét, népmondát, népdalt), de egyéb illusztrációkat is, mint pl. fotókat, reprodukciókat, egyéb dokumentumokat.

A feladatok kiértékelésére és bírálatára a 3. foglalkozáson került sor. Szakértőként résztvett a kiértékelésben a kiállítás rendezője, egy csepeli tanár, aki a kezdeményezés szervezője volt, valamint a múzeum Népművelési Csoportjának vezetője.

Amikor a foglalkozás-sorozat már lezajlott, a tanítási év vége felé kérdőívvel fordultunk annak a két csoportnak tagjaihoz, akik nálunk jártak, és pontosan ugyanazt látták-hallották, kapták a múzeumban. A vetélkedők végén ugyanis nyilvánvalóvá vált

- f.) a Néprajzi Múzeum kiállításairól
 „A magyar pásztorművészet” c. kiállítás megtekintése
 g.) rajzolás.

2. foglalkozás: „Magyar pásztorművészet”

- a.) az „Élet a pusztán” c. film megtekintése
 b.) az életmóddal összefüggő eszközök megkeresése a kiállításban
 c.) szerepjáték: „Ha én pásztor lennék. . .”
 d.) bőrből dohányzacskó készítése

3. foglalkozás: Mit tudunk a pásztorművészetéről? vetélkedő

a számunkra, hogy a benyomásainkon, megfigyeléseinken alapuló vélemény, „mérés” nem ad körültekintő és megnyugtató választ kérdéseinkre. Bizonyos kérdések eldönthetőek voltak (pl. hasznosították-e ismereteiket; fontosnak érzik-e ők is a múzeumokkal való ismerkedést; segítségükre voltunk-e a tanulásban stb.) már a gyerekekkel való beszélgetések után is, de mi „objektívebb”, tisztább feleleteket szerettünk volna kapni a bennünk felmerült kérdésekre. Ezért döntöttünk a kérdőíves „felmérés” módszere mellett. A kérdőív nem a pásztorokkal kapcsolatos ismereteikre volt kíváncsi (tehát nem arra, hogy egy kiállítás mennyire ismertek meg), hanem arra, hogy a gyerekeknek milyen „élmény” volt a múzeum, mi a véleményük a foglalkozásokról, és mit várnak a jövőben a múzeumoktól.

Mit mondanak a kérdőívek?

A kérdőíveket elvittük két iskolába (Ligeti u. 1–5. és Ligeti u. 6–8.), ahol a gyerekek lehetőséget kaptak arra, hogy nyugodt körülmények között, egy osztályfőnöki óra keretében kitölthessék azokat. A kérdőív három kérdéscsoportból áll. Az első kérdéscsoport személyi adatokat tartalmaz (név, születési idő, lakcím, iskola címe, szülők foglalkozása). A lakcímet azért kívántuk megtudni, mert azt terveztük, hogy a középiskolás korba jutó, akkor 5. osztályos gyerekeket megkeressük, és megtudjuk, hogyan alakult a múzeumokkal való kapcsolatuk a későbbiekben. A második kérdéscsoport arra keresi a választ, hogy milyen múzeumokat ismer, kivel látogat múzeumokat, illetve mi a véleménye a Néprajzi Múzeumban lezajlott foglalkozás-sorozatról. A harmadik kérdéscsoport az érdeklődési kör, egyéb elfoglaltságok iránt tudakozódott. Itt kaptak helyet azok a kérdések is, amelyek a jövőre vonatkoztak, vagyis arra, hogy mit vár a múzeumoktól, konkrétan a Néprajzi Múzeumtól.

A kérdőívet összesen 48 gyerek töltötte ki, tehát majdnem mindenki, aki foglalkozásainkon résztvett. Valamilyen szempontból minden kérdőív feldolgozhatónak bizonyult.

A kérdőíveket értékelésüknél három – egy kisebb és két nagyobb – csoportra osztottuk. Ennél részletesebb összevetés az alacsony esetszám miatt nem indokolt. Egy kicsi, mindössze 6 főből álló csoportot alkotnak az értelmiségi szülők gyermekei (III. csoport), a másik két csoport a testnevelés tagozatú (I. csoport) 17 főből és az énekzene tagozatú (II. csoport) 25 főből álló csoportok tagjainak szülei pedig röbnyire adminisztratív, illetve fizikai munkát végzők.

Kíváncsiak voltunk, hogy a múzeumbjárásban, a kulturálódásban milyen szerepet tölt be az otthoni környezet, hiszen tizenegy éves korban a gyerek az iskolán kívül a szülőkkel járnak többnyire mindenhová, így múzeumba is. A válaszokból kiderült, hogy mind a három csoport tagjai a szülőkkel, illetve rajtuk kívül leginkább a nagyszülőkkel és az iskolával látogatnak múzeumokat. Kíváncsiak voltunk arra is, hogy a Néprajzi Múzeumon kívül milyen múzeumokban jártak még. A többség általában 5–9 múzeumot ismer. Az I. és II. csoportban azonban elég jelentős szoknak a száma (23,5 ill. 8,0%), akik csak egyetlen múzeumot látogattak meg a Néprajzi Múzeumon kívül, és ugyanakkor a II.–III. csoportban többen már tíznél több múzeumot ismernek (8,0, ill. 16,7%).

Melyek ezek a múzeumok? Legtöbbször a Nemzeti Múzeumot jelölték meg, utána következik a Hadtörténeti és Szépművészeti Múzeum, majd lemaradással a Közlekedési, Budapest Történeti és Mezőgazdasági Múzeum és ez után a Magyar Nemzeti Galéria.

A Petőfi Irodalmi, Munkásmozgalmi, Vendéglátóipari és Természettudományi Múzeumok óriási lemaradással következnek, ezeket csak a II. és III. csoport tagjai ismerik valamenynyire. A II. csoport megfelel az előbbieken megfogalmazott általános ismeretszintnek, vagyis ez a csoport áll a legközelebb az általános képhez. Az I. csoport ennél lényesen rosszabb képet mutat, mert néhány kivételtől eltekintve csak a Nemzeti Múzeumot ismerik, ezt követi a Hadtörténeti, Szépművészeti, Közlekedési és a Budapesti Történeti Múzeum. A III. csoport (az értelmiségi szülők gyerekei) között nincsenek olyan kiugró különbségek, viszonylag egyenletes szinten ismerik a kérdezett múzeumokat, még azokat is, amelyeknek látogatása a másik két csoportnál igen ritka volt. (A kérdőív végén, a jövőre vonatkozó kérdések között szerepel az is, hogy „mely múzeumokkal szeretnél még megismerkedni?” Ezt a kérdést az előzővel összevetve kiderül, hogy a gyerekek kevésbé vagy egyáltalán nem ismertekkel szeretnének elsősorban megismerkedni.)

Megkérdeztük, hogy szerintük miért volt érdemes eljönni a Néprajzi Múzeumba. A megkérdezettek többsége a feldolgozott kiállítás (Magyar pásztorművészet) megismerését tartotta a legfontosabbnak, de sokak véleménye szerint a tanulás („tanultam belőle”) és annak lehetősége miatt volt érdemes megismerkedni a múzeumokkal. Legválogatosabb válaszokat az I. csoport tagjaitól kaptuk, ők a kiállítás megismerésén és tanuláson túlmenően a tárgyak szépsége („sok szép tárgyat megismertem”) miatt is érdemesnek tartják a múzeumbajarást. A II. csoport zöme a kiállítás megismerését tartotta legfontosabbnak.

Hogy foglalkozásainkat jobban szervezhetjük és jobban köthessük a gyerekek kedvelt tevékenységi formáihoz, megkérdeztük azt is, mi tetszett a foglalkozásokon. Legtöbbször azt válaszolták, hogy a pásztor-téma és a bőrözés (dohányzacskó készítés) tetszett, legkevésbé pedig a „beszélgetések”, az „ismerkedés a múzeummal” és a „rajzolás” tetszett. Ezek a vélemények akkor mondanak valamit, ha a többi kérdéssel vetjük össze őket, mert hiszen az 5. osztályosok „még” nagyon szeretnek rajzolni, egyik legkedveltebb önkifejező tevékenységük ebben a korban a rajzolás. Azzal magyarázható, hogy ilyen hátra került a gyerekek rangsorában a rajzolás, mert a nagy népszerűségnek örvendő bőrözéssel, diavetítéssel kellett összevetniük. Az I. és II. csoport véleménye megegyezik, ettől eltér a III. csoport, akiknek pedig a kiállítások (a Néprajzi Múzeumban akkor látható, összes kiállítás) tetszettek. Ezt azonban rögtön követi ennél a csoportnál is a bőrözés. Ezekből a válaszokból kiderült, hogy foglalkozásaink megszervezésénél a jövőben is gondolnunk kell arra, hogy a manuális tevékenységet biztosítsuk. Egyben bizonyosak lehetünk abban is, hogy a jól körülhatárolható foglalkozási témák vonzzák elsősorban ezt a korosztályt. (A későbbiekben szervezett, „A szűr” c. foglalkozás-sorozatnál bebizonyosodott, hogy jól tettük, amikor figyelembevettük a csepeli gyerekek véleményét.)

A következő kérdések a „vetélkedős” (3.) foglalkozásról tudakozódtak. Itt elsősorban arra voltunk kíváncsiak, hogy milyen feladatot oldottak meg a gyerekek (a feladatok népszerűsége), és hogy mi okozott nehézséget a feladatmegoldásban. Megkérdeztük azokat is, akik nem oldottak meg feladatot, hogy miért voltak passzívak. A kérdőívek bizonyossága szerint átlagosan két feladatot mindenki megoldott, vagyis a megkérdezettek 68,9%-a aktívan résztvett a foglalkozásokon. A társaság egy kisebb része tehát teljesen passzív volt, aki azonban nem, az több feladatot is megoldott. Legtöbbször önálló tárlatvezetésre, villámkérdéseknél válaszadásra vagy a katalógus-olvasásra reagáltak. Ezek a típusú feladatok kedveztek a közösségek bétrabb, „hangadóbb” tagjainak. Az ő tárlatvezetései után felbátorodtak a többiek is, így az utolsó foglalkozásokon mindkét csoport több tagja vezetett tárlatot, illetve választott villámkérdésekre. Az I. csoport az „élményrajzokat” emelte ki, mint feladatmegoldást. Ez látszólag ellentmond az előző-

ekben a rajzolásról mondtaknak. Tudnunk kell azonban, hogy ez volt az első feladatuk az első foglalkozás után, így csaknem mindenki megoldotta. (Itt kell megjegyezni, hogy a csoportok tagjai fejlett manuális készséggel rendelkeznek, rajzaik és börtárgyaik színvonal is valamivel az átlag fölé emeli őket e tekintetben.) A III. csoport esetében kiemelkedik a feladatvállalások közül a villámkérdésekre való válaszadás.

Foglalkozásaink jobb szervezése érdekében megtudakoltuk azt is, hogy mi okozott nehézséget számukra a feladatok megoldásában. A nehézségek zöme pszichés okokra vezethető vissza („nem figyeltem”, „féltem”, „hiányzás miatt bizonytalan voltam”). Néhányuk számára az új ismeretek még a 3. foglalkozáson is újak voltak, nem érezték magukénak, nem tudták új ismereteiket alkalmazni. Ez is gyakran okozott gondot a feladat megoldásban. Harmadik helyen említik a „segédanyag hiányát”, ami meglepő, mert fejenként 2-2 katalógust, csoportonként irodalomjegyzéket kaptak, hogy segítsék feladatmegoldásaikat. Itt inkább arról lehetett szó, hogy a gyerekek egy részének nem volt módja (ideje) belenézni a „segédanyagokba”.

A válaszok igazolták kétségeinket. Kicsit sok ismeretet és sok új ismeretet akartunk viszonylag rövid idő alatt, idegen környezetben, ismeretlen gyerekek számára juttatni. A csoport és a múzeumpedagógus kapcsolata minden esetben a 3. foglalkozás idejére válik bensőséggé, ennél hamarabb igen ritka esetekben sikerül csak „megbarátkoznunk” egymással. A foglalkozások valóban feszes tempóban zajlottak, így többen „lemaradtak”, vagy kerültek aktivitásuk tekintetében a közösség peremére. Ilyen típusú foglalkozási tervet évek óta rendszeresen hozzánk járó (tehát a körülményeket is és bennünket is jól ismerő) csoportokkal lehet csak eredményesen végigvinni. A megkérdezett gyerekek nagy részét felkészítették a múzeumi élményre, pedagógusi és szülői odafigyelés következtében már a foglalkozások előtt napokkal „múzeum-váró”, nyitott hangulatba kerültek, ami befolyásolta aktivitásukat, magatartásukat, vagyis még a kevésbé népszerű feladatokat is szívesebben oldották meg. (Pl. rajzolásról mondtak.)

Honnan kapták a gyerekek a legtöbb segítséget a múzeumi foglalkozásokon kívül feladatmegoldásaikhoz? Elsősorban a szülőktől, másodsorban a tanároktól és harmadsorban a megadott katalógusokból. Az I. csoport tagjainak az átlagosnál kevésbé segítettek szüleik, a II. csoportban pedig az átlagosnál jobban segített a tanár. Érdekes, hogy összességében a vártnál kevésbé számíthattak a tanári segítségre. A kérdés zárt kérdés volt, valószínűleg nyitottá kellett volna tenni, így több információhoz juthattunk volna. Mindössze néhány gyerek jegyzi meg (III. csoport), hogy máshonnan is kapott segítséget. Érdekes, hogy a televíziót egyetlen gyerek említette.

A bázisiskola – bázismúzeum kezdeményezés továbblépéseként azt terveztük, hogy szakköri keretben is foglalkoztatjuk a csepeli iskolásokat, köztük a kérdőívet kitöltőket is. Ezért tudakozódni kívántunk, hogy milyen szakköri tevékenységet végeztek a vizsgálat idejében, s szeretnének-e a múzeumba is szakkörre járni. (A megkérdézettek csaknem 100%-a igennel válaszolt arra, hogy résztvenne múzeumi szakkörben.) A II. csoport rendkívül nagy változatosságot mutat iskolai szakköri tevékenysége tekintetében. Megjegyezni kívánjuk, hogy többféle népművészeti szakkörbe is járnak a csoport tagjai. Legtöbben azonban (talán az ének-zene tagozat miatt) sport és matematikus szakkörbe járnak, ezt követi népszerűségében egy ötvös szakkör. Az I. csoport tagjai közül legtöbben „múzeumbarát” szakkörbe, néhányan sport, egyetlen gyerek pedig néptánc szakkörbe jár. A III. csoport minden tagja jár szakkörbe, itt is a sport és ötvös szakkörök, valamint a bázis-kezdeményezés hatására szerveződő múzeumbarát szakkör népszerű. Érdekes, hogy az I. és II. csoport tagjai közül többen egyáltalán nem járnak szakkörbe, de akik

járnak, azok között nem ritka a 3-4 féle szakköri elfoglaltság sem. A népművészeti és múzeumbarát szakkörökre járók nyilván szakkörvezetőiktől is kaptak segítséget múzeumi feladataik elvégzéséhez. Ez azonban csak feltevés, hiszen az erre vonatkozó kérdést nem tettük fel körültekintően. (A következő évben lehetőséget adtunk a gyerekeknek arra, hogy hozzánk is járjanak szakkörbe; külön, számukra agyagszakkört szerveztünk.)

A megkérdezettek 98%-a szeretne a jövőben is foglalkozásokon résztvenni múzeumunkban. A „mit szeretnél majd csinálni?” kérdésre a többség azt a választ adta, hogy szeretne bőr- és posztómintát készíteni, filmet nézni és jobban megismerni a múzeum működését (könyvtárat, restaurátor műhelyt stb.). Ezek a tevékenységek jobban vonzották a megkérdezetteket, mint pl. a kiállítások megismerése. Az I. csoport tagjainak többsége a filmnézést választotta és a múzeum működését is szívesen tanulmányozná. A II. csoport tagjai egyértelműen a manuális tevékenységek iránt érdeklődnek, míg a III. csoport tagjait legkevésbé a kiállítások vonzzák. Ők azok, akik a legtöbb múzeumot már ismerik, rendszeresen járnak az iskolán kívül szüleikkel is múzeumokba, így tehát érthető, hogy őket elsősorban a tevékenységek érdeklik. Egy gyerek azt írta, hogy „szeretnék egy művész bácsival vagy néniével megismerkedni”. A manuális és vizuális tevékenységek népszerűsége érthető ennél a korosztálynál, bár válaszaikon az is érződik, hogy az „Élet a pusztán” c. film megnyerte tetszésüket. Meglepőek és olykor meghatóak az utolsó – kissé költői – kérdésre („fontosak-e a múzeumok?”) adott válaszok.

Érdekelt bennünket, hogy foglalkozásaink hatására milyen vélemény fogalmazódott meg bennük a múzeumokról, azok szerepéről. A megkérdezettek 50%-a egyértelműen történeti ismereteinek gyarapítása szempontjából tartja fontosnak a múzeumokat. (Gondoljunk arra, hogy többségük történeti múzeumokat ismer elsősorban.) Általában az ismeretszerzés lehetősége vonzza őket, egy gyerek pedig az őrző funkciót helyezi előtérbe („jó, hogy ott őrzik a kincseket”), egy pedig szellemesen azt válaszolja, hogy „legyen hová mennünk szabadnapon”. Érdekes, hogy alig-alig említik a múzeumok esztétikai szerepét, igaz, hogy kifejezetten esztétikai kérdésekkel nem foglalkoztunk a foglalkozás-sorozat keretében. Válaszaiknál meghatározó az, hogy mi történt a foglalkozásokon, hiszen sokak számára a foglalkozások jelentették az első találkozást a múzeummal.

Noha lassan tíz éve folyamatosan munkálkodunk azon, hogy a közönségünk többségét jelentő iskolás korú gyerekeket tudatos múzeumlátogatókká neveljük, úgy érezzük, hogy még csupán a kezdeti időszak tapasztalatainak összegzésénél tartunk. Törekvéseinkben partnerek a pedagógusok, továbbra is számítunk véleményükre, tanácsaikra és segítségükre. Összegzésként annyit elmondhatunk, hogy részben sikerült megvalósítani azt a célt, hogy ne csak mi, helyettünk a pedagógus ismerje föl, hogy a gyerek számára a múzeumlátogatás nem egyetlen kellemes esemény, felszabadító tevékenység, vidám ismeretszerző alkalom, hanem folyamatos művelődési igény kielégítésére is alkalmas „műhely”, amelynek kapui mindig tárva vannak az érdeklődők előtt. Együttesen kell elérnünk, hogy a gyerekek majd önállóan, felnőttként is bemenjenek a nyitott kapukon.

IRODALOM

BAACKE, Dieter

1975 Statistische und dynamische Bildung. Das Museum im technischen und sozialen Wandel unserer Zeit. München. 149–158

BOLGÁR Lajos–MÉSZÁROS Johanna

1977 Az ősi Peru. Vetélkedő a Néprajzi Múzeumban. Történelemtanítás, XXII, 1. 5–8.

FEJŐS Zoltán

1980 Néprajzi táborok a Néprajzi Múzeum szervezésében. (Sokszorosított)

HOFFMANN Tamás

1982 A múzeum – munkahely és hivatástudat Magyarországon. Múzeumi Közlemények 1. sz. 37–43.

KLAUZEWITZ, Wolfgang

1979 Das Museum als Lehr- und Bildungsstätte in den modernen Industriegesellschaft. Museologie. Köln. 169–178.

PATZWALL, Kurt

1977 Museumspädagogik und Hauptaufgaben. Konferenz der Museumsdirektoren 1976. Institut für Museumswesen. Berlin. 121–130.

SCHADENDORF Wulf

1973 Die Bildungsaufgaben des Schaumuseums. Museologie. Köln. 89–100.

SPAANDOK, J. W. M. van

1977 Towards a New Museum Policy. Museologie. 9. sz. Köln. 26–47.

STRÁNSZKY Zoltán

1979 A múzeumi kiállítás mint pedagógiai-muzeológiai törekvés oktatási és nevelési céljai (kézirat). Budapest

TICHY József

1978 Szociológiai vizsgálat a Néprajzi Múzeum vendégkiállításán. Néprajzi Értesítő LX. 111–127.

„They always get up with the first rays of the sun, and retire with the last rays”

(On the public culture activities of the Ethnographical Museum)

The paper consists of three parts – the first deals with the theory of museum-pedagogy, the second with the museum’s work in the field of public culture, and the third with a specific survey.

The first part deals with the „old” and the „new” museum, reflecting the changes which have taken place in the relationship between the museum and its public as described in the large number of educational studies done especially in the 1960-es and 1970-es; discussing the expectations of the public with regards to the museums in the past decades. The older type of „shrinelike” museum, exhibitions have to give way to more dynamic displays. What is meant as „dynamic” exhibition? – The visitors of historic museums have entered into some sort of a relationship with the items on the exhibits, because a good exhibition as a whole makes the visitors survive a process. The first moment of the meeting is decisive, for it has to make the visitors aware of the information as supplied by the given item, realise its significance, finally the item becomes „part” of the visitors’ life, becomes attached to it, inducing the visitor to change his views, end with his earlier conceptions. Scientific researchers, exhibitors and museum-pedagogists have to help the development of this type of dynamic instructive relationship.

The Department of Public Culture formed in the Museum of Ethnography in 1975 has required a few years only to achieve the level of other national museums in this area, to start implementing its long-term and regular plan in public culture. It has achieved its best results with museum-pedagogical work. This means that it has been conducting a regular and intensive work with various content to educate the pupils of the general (primary) schools, as the main work of the Department. At the beginning several experiments were made, and the successes and failures of those experiments have helped to find methods which proved to be effective, and to spread the use of these methods. Presently we can proceed by improving the organisational work.

It was with the aim for progress that the third part can carry a report on an experiment. The author describes a museum-pedagogical experiment, the results of a survey made with questionnaires. The participants of the experiment were pupils of two schools in Csepel (a workers’ district in Budapest) who had been visitors of the 1978 exhibition on „Magyar pásztorművészet” (Hungarian shepherd’s art), and participated in activities organised for them in the museum. The children were asked to describe in details their views and experiences on those activities. The children wrote that they had considered those activities, or rather series of activities as useful and important, their regular visits to the museum pleasant even though occasionally they had been expected to study a great deal.

Thus we have at least partly succeeded in achieving the goal, that for children the museum is a place of not only for entertainment and relaxation, but also a „workshop” meeting their requirements for learning- a workshop the gate of which is open for them.

MÁRTA CSÓK

Néprajzi Múzeum Könyvtára
Neveldéknapió

19 89 / 357.

